

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

VIII

1910

KØBENHAVN
LEHMANN & STAGE
K. ROSENDAHLS BOGTRYKKERI - ESBJERG
1910

Redaktionsudvalg:

Provst J. NISSEN, Brørup.

Sognepræst J. RICHTER, Vejen (Udvalgets Formand).

Stiftamtmand, Kammerherre G. STEMANN, Ribe.

Kampen ved Egstrup og Vrannerup den 23de April 1849¹.

Af Oberst Axel Liljefalk, København.

DEN 23de April 1849 hen paa Aftenen flyttede den slesvigholstenske Overgeneral v. Bonin sit Hovedkvarter fra Christiansfeld til Gæstgivergaarden i Vonsild. Kirken blev indrettet til Magasin; Feltintendanturen og Feltposten slog sig ned i Skolen

Det betød, at Slesvigholstenerne agtede at hævde det Fodfæste, de havde vundet paa nørrejydsk Grund. Den foregaaende Formiddag var den svage danske Besætning — et Jægerkompagni og nogle Espingoler — bleven kastet ud af Kolding, og de slesvigholstenske Forposter stod Nord for Byen. Et Kompagni Fodfolk var bleven sendt til Seest, og den fjendtlige Stabschef, Kaptajn Delius, havde dækket af en Rytterpatrouille rekognosceret helt ud til Vrannerup. Den 21de kom den 10de Insurgentbataillon til Vranne-
rup; men Dagen efter blev den afløst af den 3die, som

¹ Foredrag, holdt i Seest Forsamlingshus ved Sammenkomsten mellem Ribe og Vejle Amters historiske Samfund den 16. Juli 1908. Den Del af Foredraget, som omhandlede Kampen om Kolding By, findes optaget i Vejle Amts Aarbøger 1ste Halvbind 1909.

gik i Kvarter med 2. og 1. Kompagni i Vrannerup, Skovdruplund, Skovdrupgaard og Seest Mølle, medens 3. og 4. Kompagni laa i Seest. Samme Dags Aften viste danske Tropper sig Nord for Aaen ved Harte og Egstrup, men gik snart igen tilbage. Det 4. slesvigholstenske Jægerkorps blev i den Anledning trukket frem til Skanderup og derfra til Gjelballe, hvor Kommandøren, Major Schmid, tog Kvarter med to Kompagnier.

Om Aftenen den 22. April gik 3. Bataillons 2. Kompagni paa Forpost fra Vrannerup Gaard og Øst paa bag Aaen; Vadestedet ved Egstrup blev besat med 100 Mand af 10. Bataillon under Løjtnant Huzarschewski og endnu vestligere stod en Jægerfeltvagt af 4. Korps paa 22 Mand under Løjtnant Binzer.

Naar undtages det lille Besøg, de Danske havde gjort i Harte og Egstrup, var Dagen den 22. forløbet helt fredeligt, men dette skyldtes kun en nødtvungen, ret skæbnesvanger Forandring i den danske Overgenerals Planer.

Da Meldingen om, at Slesvigholstenerne havde besat Kolding, naede General Bülow, besluttede han straks at kaste dem tilbage over den nørrejydske Grænse. Han mente kun at have Fjendens Avantgarde for sig og haabede at kunne bibringe den et Nederlag, hvis den optog Kampen i den stærkt fremskudte Stilling. Schleppegrells og Moltkes Brigader, som stod paa Fyn, skulde overføres fra Kongebroen til Snoghøj og Nord fra storme Kolding By, samtidig med at Ryes Korps gik over Kolding Aa ved Egstrup, bøjede af mod Øst og over Vrannerup og Seest gik frem mod Sønderbro og truede Slesvigholstenernes Tilbagegang.

Det er kun Ryes Korps og dets Kamp, vi her skal

skildre; Schleppegrells og Moltkes Angreb foregik i Vejle Amt.

Rye var, efter at Slesvigholstenerne havde besat Kolding, gaaet i Kantonnement bag Almind med Forposter en halv Mils Vej Syd for Dalen. Hans Fodfolk laa i Viuf, Vester-Nebel, Dons, Aagaard, Herslev og Haastrup. 4de Reservebataillon, som dannede Forposterne, laa i Almind og Møsvraa. 1ste Rytterbrigade laa mellem Jerlev, Ødsted, Hesselballe og Starup. 2den laa mellem Skjærup, Herslev og Tyvkjær. Artilleriet laa i Viuf og Fredsted.

Rye fik saa Befaling til den 22. April at gaa frem fra denne Stilling og søge Forbindelse med Moltkes Brigade, men da Overfarten over Bæltet tog længere Tid end tænkt, blev Angrebet opsat til den 23., hvilket var højst uheldigt.

Fjenden mærkede nemlig Uraad. Fra Major von Stückradt, som kommanderede Forposterne Øst for Koldingvejen, kom den 22. om Formiddagen Melding om, at de Danske færgede Tropper over fra Fyn med 8 Dampskibe og nogle Transportfartøjer. Samtidig hermed viste de af Rye fremsendte Kommandoer sig ved Egstrup og Harte, og General v. Bonin sluttede heraf, at Danskerne den næste Dag vilde fejre Aarsdagen for Slesvig-Slaget ved et Angreb; han beordrede derfor den 2. slesvigholstenske Brigade til den 23de om Morgenen at samle sig ved Ødis og derfra rykke videre mod Nord. Hele den slesvigholstenske Hær blev draget frem for at møde det ventede Angreb.

Herved handlede Bonin mod sin Overgeneral, v. Prittwitz', udtrykkelige Ordre. Han havde faa Dage forinden skrevet til ham: „Jeg beder Eder ikke alene forbindtligst, men føjer endnu til den bestemte Anvis-

ning ikke at indlade Eder i nogen alvorlig Kamp med Fjenden, men meget mere i Tide vige tilbage for overlegne fjendtlige Kræfter, selv til Haderslev, hvis det gøres nødvendigt, men der gøres Holdt.“ Bonin handlede saaledes mod Ordre og helt paa egen Haand, da han bestemte sig til at modtage et alvorligt Angreb i Stillingen ved Kolding.

Den Del af General Bülow's Befaling for Kampen, der vedrørte Rye, lød saaledes:

„Generalmajor Ryes Corps rykker frem saa tidligt i Morgen fra de respektive Kantonnementer imod Egstrup og Paaby, at Corpset Kl. 5 kan have indtaget Stillingen her. En mindre Styrke maa gaa frem mod Lejrskov.

Overgangen ved Egstrup søges straks tilvejebragt, og for saa vidt den kan effectueres (udføres), maatte den være passeret Kl. 6, og den dertil bestemte Del af Corpset (et Par Batailloner) pousseres (sendes) frem igennem den nordvestlige Del af Skoven, som stærkt besættes, og sendes fornemmelig en Cavaleristyrke mod Seest.“

Rye fik dog denne Ordre for sent til, at han kunde faa sine Afdelinger samlede i rette Tid næste Morgen. Han var om Aftenen den 22. redet til sin Ven og Nabo fra København, General Bülow, som havde Kvarter paa Snoghøj, for at drøfte Sagerne med ham. Dengang troede de endnu kun at have Slesvigholsternes Avantgarde mod sig, og da de skiltes, mente de, at alt var klart imellem dem.

Hen paa Natten fik General Bülow imidlertid Mel-
ding fra den utrættelige og paalidelige Leder af vort Spionvæsen, Løjtnant Leerbech, om, at hele General Bonins Division stod samlet i og ved Kolding. Der-

ved var Grundlaget for den danske Slagplan taget bort, og Angrebet burde have været opgivet eller i det mindste udsat, indtil der var skaffet fuld Klarhed over, hvor og hvorledes Fjenden stod. Der maatte desuden regnes med den Mulighed, at General Hirschfelds preussiske Division, som stod i Egnen om Haderslev, ligeledes var gaaet Nord paa.

Trods de saaledes helt forandrede Forhold besluttede General Bülow dog at fastholde den engang lagte Angrebsplan. Hovedgrunden hertil var vistnok den, at man frygtede, en Opgivelse af Angrebet i sidste Øjeblik vilde virke nedslaaende baade paa Hæren og Folket. Den frivillige Rømning af Sundeved og Opgivelsen af Kolding var i saa frisk Minde, at en ny Undvigelse af Kamp vilde virke meget nedtrykkende. Det var saaledes næppe overvejende militære Grunde, som blev de bestemmende.

Hen paa Morgenstunden kom Melding fra Rye om, at han ikke kunde være fremme ved Harte Kirke til befalet Tid. Han fik Befaling til at gøre det bedste for at naa frem saa tidlig om Morgenens som muligt.

Om den danske Angrebsplan har gamle Feltmarskal Moltke senere udtalt, at den vel saa tiltalende ud. To Brigader rykkede samtidig frem i Fronten, medens en gik mod Flanken; men den led af den Fejl, at Stallerup Sø og Lavningen der omkring hindrede Forbindelsen mellem Ryes Brigade og de to andre, og ved Ordren om, at hver Brigade, hvis Angrebet mislykkedes, skulde gaa tilbage til sine gamle Kvarterer, kom de til at skilles ad under Tilbagegangen, og det blev derved umuligt for Overgeneralen at benytte en Blottelse hos Fjenden til et nyt Fremstød.

En Times Tid efter Midnat blev der purret ud i

Ryes Kvarterer, og endnu før Solopgang satte Afdelingerne sig i March mod Mødestedet, Harte Kirke. Mandagen den 23de April brød frem som en skyet og kølig Vaardag. 12. lette Bataillon, som havde været paa Forpost, naaede først frem, 1. og 3. Kompagni gik mod Paaby, 2. og 4. mod Egstrup.

Løjtnant v. Huzarschewski, der, som vi ved, kommanderede Feltvagten ved Egstrup, gik Kl. 5 om Morgenen ud for at føre sine Vedetter fra Natstillingen i Aadalen frem til Dagstillingen paa Højderne foran Landsbyen. Han saa da foran sig først danske Dragonpatrouiller, snart efter en Skyttekæde under Fremrykning. Feltvagten blev alarmeret og Melding sendt tilbage om det forventede Angreb. Allerede en halv Time efter gik Generalmarchen i Seest, og de der liggende to Kompagnier af 3. Insurgentbataillon samlede sig ved Kirken.

Løjtnant v. Huzarschewski havde ladet sine Folk besætte Toldstedet og et Par Gaarde i Egstrup, og han fik snart Hjælp. Allerede Kl. 6 $\frac{1}{2}$ naaede Major Schmid med de to Jægerkompagnier fra Gjelballe frem til Vrannerup Hovgaard, som var bleven besat af Forpostkompagniet, 2det, af den 3die Insurgentbataillon, de to andre Jægerkompagnier besatte Rolsmølle for at sikre venstre Flanke. 12. lette Bataillons Skytter sværmede alt da langs Aaens nordre Bred. Major Schmid sendte en Jægerdeling af 1. Kompagni og de frivillige Skarpskytter under Løjtnant v. Keller frem til Egstrup og lod snart Kaptajn Hennig følge efter med Resten af Jægerkompagniet. Slesvigholstenerne blev derved omtrent jævnstærke med vore to Kompagnier af 12. lette under C. Møller og M. Hummel, og Kampen trak ud.

Rye var selv kommen til Harte Kirke og saa derfra ud over Valpladsen. Han var i udmærket Humør som altid, naar det gik til Kamp, men nærede dog ingen stor Tro til, at der var noget at udrette, efter at han havde faaet at vide, at vi havde hele den slesvig-holstenske Division imod os. Tilmed spærrede Gjelballe Skov for Udsigten mod Syd og gjorde det umuligt at faa Kundskab om, hvor stærk Fjenden var ad den Kant.

Da det varede ham for længe ved Egstrup, sendte han derfor Kompagniet Buhl af 4. Reservebataillon, og snart efter 4 Kanoner af Batteriet Haxthausen frem til Hjælp. Det første Kanonskud blev hilst med Hurra af vore Folk.

Snart efter rømmede Slesvigholstenerne Egstrup og gik hurtig tilbage over Aaen. Løjtnant Huzarschewski førte sine Folk til Skovbrynet ved Hulvejen til Gjelballe, hvor ogsaa Løjtnant Binzers 22 Jægere tog Stilling. Kaptajn Hennig besatte sammen med det 3. Jægerkompagni under Kaptajn Eickstedt og Kompagniet af 3. Bataillon Vrannerup Hovgaard og Hegnene der omkring.

Haxthausens 4 Kanoner skød nu med Kugler over mod denne Gaard uden dog at volde synderlig Skade, medens vore Skytter sværmede ned mod Aabredden for at finde en Overgang. Heldigvis havde Fjenden ikke faaet Tid til at borttage det Gangbræt, som erstattede den afbrudte Bro; over dette trængte Kaptajn Buhl rask frem med den ene Halvdel af sit Kompagni, medens Løjtnant Johan Vaupell af Ladeporte, og hvad han ellers kunde faa fat paa, dannede en Overgang for den anden Halvdel. De to Kompagnier af 12. lette og Major Thrane med de øvrige tre af 4. Reserve-

bataillon fulgte efter. Slesvigholstenerne havde omtrent 5 Kompagnier, to af 4. Jægerkorps, to af 3. Bataillon, $\frac{1}{2}$ Kompagni af 10de og Løjtnant Kellers frivillige Skarpskytter mod vore 6 Kompagnier, som arbejdede sig op ad Skraaningen fra Aadalen. Overmagten var saaledes ikke stor for Angriberne, men Vrannerup Hovgaard blev hurtig stormet, hvilket kostede den kække norske frivillige Løjtnant Mammen Livet. Den slesvigholstenske Jægerkaptajn Eickstedt blev omtrent samtidig haardt saaret. Major Schmid førte de to Jægerkompagnier, som var ret medtagne af Kampen, og 3. Bataillons 2. Kompagni tilbage til Skovbrynet, langsomt fulgt af de danske Skytter, som var bleven noget trætte efter Overgangen over Aaen og Løbet op ad Skraaningen.

Næppe havde vore Folk faaet fast Fod i Vrannerup Hovgaard, før Slesvigholstenerne stormede frem for at forsøge paa at tage den tilbage. Det var Kaptajn v. Beeren med det ene af de to Kompagnier, som havde ligget i Seest om Natten. Bataillonskommandøren Major Abercron førte de to Kompagnier, saa snart Alarmsignalet havde samlet dem, frem mod Seest Mølleaa. Ved Skovdruplund stod Kompagniet, der havde ligget der i Egnen om Natten, alt i Stilling bag Hegnet Syd for Vejen. Major Abercron blev selv der med endnu et af sine Kompagnier og sendte Kaptajn v. Beeren frem med 3. Kompagni mod Vrannerup Hovgaard; forinden var der dog sendt en Løjtnant med 20 Mand op til Vadestedet over Kolding Aa Nord for Skovdruplund.

Klokken var omtrent et Kvarter over seks om Morgen, da Kaptajn v. Beeren naaede frem til Bakkerne Øst for Vrannerup Hovgaard og saaledes kom i For-

bindelse med Styrken der. Da Danskerne kort efter begyndte Overgangen over Aaen og snart efter Fremløbet mod Gaarden, beskød Kompagniet Beeren den af al Magt, og saa snart Gaarden var taget, førte Kaptajnen sine Folk frem til et rask Angreb for muligvis at tage den tilbage. Det mislykkedes imidlertid, og Kompagniet maatte skyndsomst gaa tilbage mod Seest Mølleaa, hvor det blev optaget af de to andre Kompagnier.

Ved 7-Tiden var Danskerne saaledes Herrer over Egnen mellem Aaen og Skoven. I Skovbrynet laa foruden Skarpskytterne de to Jægerkompagnier, et Kompagni af 3. Bataillon og $\frac{1}{2}$ af 10. Øst paa ved Seest Mølleaa stod 3 Kompagnier af 3. Bataillon. Vi havde Syd for Aaen de to Kompagnier af 12. lette og fire af 4. Reservebataillon. Partiet var saaledes nogenlunde lige, om end Fjenden var lidt stærkere.

Rye havde fra Bakken ved Harte Kirke iagttaget Kampens Gang, og han besluttede nu at føre Resten af sine Tropper over Aaen og gøre Alvor af at trænge frem over Seest mod Kolding. Af Fodfolk havde han da samlet 1. Jægerkorps under Wilster, to Kompagnier af 6. og to af 7. Bataillon, fire Kanoner af Batteriet Schultz og den 2. Rytterdivision.

Forinden vi gaar over til at følge denne Afdelings Fremrykning, skal vi dog gøre Rede for, hvor de to manglende Kompagnier af 6te og 7de Bataillon var henne.

For at sikre vor højre Flanke var straks fra Morgenstunden Major Ernst sendt til Rolsmølle med to Kompagnier af 7. Bataillon. Slesvigholstenerne havde besat Højderne Syd for Aaen med to Jægerkompagnier og noget senere, da den 2. slesvigholstenske Brigade

naaede frem til Gjelballe, kom hertil et Halvbatteri under Løjtnant Krenski. Rye ængstedes for, at Major Ernst skulde blive afskaaren, hvis Fjenden gik over Aaen og besatte Trudsbro, han sendte derfor Kaptajn Rasmus Bonnichsen med to Kompagnier af 6. Bataillon, en halv Eskadron og to Kanoner for at rense Vejen, kaste Fjenden bort fra Trudsbro, hvis han var der, og efterlade de to Kanoner hos Major Ernst.

Der var ingen Fjende paa Vejen, og Kaptajn Bonnichsen kunde derfor let røgte sit Hverv. Under Tilbagemarchen holdt han Hvil ved Hvilested Kro, og mens de sad der, sagde en af de andre Officerer spørgende til ham: „Du skal vist have dig en Kugle i Dag.“ — „Jeg kan ikke lide, du siger det,“ svarede Bonnichen; „min Broder fik sin Kugle i Dag for et Aar siden ved Slesvig.“ — Bonnichsen blev noget efter dødelig saaret.

Kl. 8 sender Rye Major Wilster med 1. Jægerkorps frem over Aaen, og derved kom der snart paany Fart i Kampen. Wilster sendte Kompagniet Mathiesen Vest paa ind i Skoven, Kompagnierne Dreyer og Michaelsen gik frem østligere, og Caroc blev i Reserve. Wilster sprængte selv til Hest med svungen Sabel frem i Kæden til sine Jægere. Skoven blev taget, og Slesvigholstenerne drevet tilbage helt til Gjelballe. Afdelingerne af 3. Bataillon, som stod i de østligste Gaarde i Vrannerup, blev kastet tilbage til Højderne lige Vest for Seest Mølleaa.

Rye beordrede nu Wilster til at gaa frem mod Øst, kaste Fjenden væk fra Overgangen over Seest Mølleaa og besætte den og Hylkebro. Major Harbou, som stod ved Paaby med to Kompagnier af 12. lette og to Kanoner af Batteriet Schultz, skulde gaa over Aaen

ved Vadestedet Nord for Skovdruplund, der, som vi ved, blev bevogtet af en Løjtnant af 3. Insurgentbataillon og 20 Mand, og derved lette Wilster Arbejdet.

Wilster fik kun tre af sine Jægerkompagnier med sig, det fjerde under Mathiesen var kommen for langt mod Vest; til Gengæld fulgte en Del spredt Mandskab af 12. lette og 4. Reservebataillon med ham. Major Abercron satte sig tappert til Modværge med sine tre Kompagnier, og Kampen var vistnok bleven staaende, hvis ikke de to Kompagnier af 12. lette havde grebet ind. Trods det, at Vandet naaede Mandskabet til Skuldrene og Bunden var fyldt med Harver, som maatte fjernes, kom vore Folk dog over og tvang derved Slesvigholstenerne til at gaa tilbage. Wilsters Jægere mødtes med Sønderjyderne i 12. lette ved Skovdruplund, og han var netop ved at ordne Styrken til videre Fremtrængen, da en voldsom Skydning fra Gjelballe Skov bragte ham til foreløbig at standse.

Rye selv blev under hele Kampen ved Harte Kirke, hans Stabschef, Major Steinmann, færdedes Syd for Aaen, hvor hans Hest blev skudt bort under ham. Ulykken var nu den, at hverken Rye eller nogen af hans Underførere kunde se, hvad der tildrog sig Syd for Gjelballe Skov, og der foregik dog der Bevægelser af største Interesse for os.

Den 2. slesvigholstenske Brigade, bestaaende af 8., 7. og 5. Bataillon samt to Kompagnier af 6. samt Batteriet Feldmann under Kommando af Oberst Grev Baudissin, var Kl. 5 om Morgenen brudt op fra Ødis for at gaa til Skanderup; da den forreste Bataillon, 8., naaede dertil, var Slesvigholstenerne kastet ud af Skoven og samlede sig ved Gjelballe By. Kolonnen fortsatte

derfor Marchen til Gjelballe, hvor 8. Bataillon fik Befaling til at tage Skoven tilbage. Bataillonens formerede Kompagnikolonner. 4. og 1. Kompagni vendte sig fra Gjelballe lige mod Øst, 2. Kompagni blev i Midten, og 3. fulgte Landevejen, men kom derved bag den efterfølgende 7. Bataillon, som ligeledes gik frem ad Vejen og snart udviklede sig Nord for denne.

8 friske slesvigholstenske Kompagnier brød saaledes frem mod vore i Skoven spredte Skytter af Jægerkompagniet Mathiesen, 12. lette og 4 Reservebataillon. Stødet ramte særlig Jægerne, og under en livlig Skydefægtning blev de trængt ud af Skoven. De fjendtlige Støttetropper standsede i Skovbrynet, medens Kæden fulgte efter vore vigende Skytter ud paa Marken, frem imod Vranterup Hovgaard. 8. Bataillon havde sin venstre, 7. sin højre Fløj ved Vejen. Det halve Bateria Feldmann kørte omtrent Kl. 8 op i Skovbrynet lige Nord for Vejen, dækket af den 5. Insurgentbataillon, det andet Halvbatteri under Løjtnant Krenski gik til Rolsmølle.

Danskerne forsvarede sig meget haardnakket bag Hegnene, og Fægtningen blev staaende. Paa en Gang lød i 7. Bataillons Kæde Raabet „Tilbage! Tilbage! Rytteriet kommer!“ og i Løb styrtede Skytterne mod Skoven, her blev de optaget af Kompagnireserverne.

Der kom ikke noget Rytteri. Det var Jægerne af Kompagniet Caroc, som rækkevis sprang frem over Hegnene med saadan Orden og Fasthed, at Fjenden tog dem for Ryttere.

Da Major Wilster hørte den stærke Skydning fra Skoven, var han straks klar over, at Fremrykningen mod Seest ikke kunde fortsættes, og efter Samraad med Stabschefen, Major Steinmann, sendte han derfor

sit Reservekompagni under Kaptajn Caroc til Hjælp for vore ved Vrannerup Hovgaard kæmpende Tropper. Som klog, erfaren Fører stillede han ikke sine Jægere bag vore vigende Skytter for at optage dem, men besatte en Gaard Syd for Vejen, hvorfra han kunde beskyde de fremrykkende fjendtlige Kæder paa langs. Derved bragte han dem til at standse, og han førte saa sine Jægere frem saa rask og flinkt, at Slesvigholstenerne tog dem for Ryttere og skyndsomst flygtede tilbage til Skoven.

Wilster var imidlertid naaet frem til Seest. Under den sidste Kamp blev Major Harbou saaret i Foden, og Løjtnant Füssel faldt. Major Wilster fandt dog Forholdene saa truende, at han beordrede Jægerkompagnierne tilbage. Kompagniet Diogenes af 12. lette gik samtidig over Vadestedet til Paaby; men det andet under Kaptajn Bie hævdede hjulpen af en Jægerdeling under en svensk Løjtnant Knorring længe Stillingen omkring Skovdruplund.

Da vore Skytter blev kastede ud af Skoven, gik 6. Bataillon frem til Hjælp for dem. De to Kompagnier var da kommen tilbage fra Rolsmølle. Klokken var omtrent 9¹/_a Morgen. Angrebet blev ikke vel ledet; Fjendens Skytter blev vel kastet noget tilbage; men da en ny slesvigholstensk Bataillon, den 5., greb ind i Kampen, blev 6. Bataillon igen kaldt tilbage til Vrannerup Hovgaard, og om denne Gaard og Hegnene der omkring kom Kampen til at dreje sig.

Slesvigholstenerne raadede dengang over tre friske Batailloner foruden de 4 Kompagnier, som havde kæmpet der fra Morgenstunden mod disse 16 Kompagnier havde vi 12 — 6. Bataillon, 4. Reservebataillon, 2 Jægerkompagnier og 2 af 12. lette. Kaptajn Rasmus Bonnichsen fik her den Kugle, der var spaaet

ham. Hans Bataillonskammerater Kaptajn Bohse og Løjtnant Dorph blev saarede.

En halv Time efter 6. Bataillon gik Kaptajn Krieger over den da lige færdigblevne Bro med de to Kompagnier af 7. Bataillon. Dermed var vor sidste Reserve ført i Ilden. Og da Major Wilster med de to Jægerkompagnier, der havde været ved Seest, nu ogsaa kom til Egnen om Vranneup Hovgaard, var alt vort Fodfolk samlet der, naar undtages de to Kompagnier af 12. lette ved Paaby og de to af 7. ved Rolsmølle. Vort Artilleri stod med det halve Batteri Schultz paa Højderne Nordvest for Egstrup. Her kom snart de to Kanoner, der havde været ved Paaby, til, samt en Deling af Batteriet Haxthausen. Disse 8 Kanoner hindrede Fjenden i at sætte sig fast bag de lodret ned mod Aaen løbende Gærder i Nærheden af Overgangsstedet, og tvang ham til atter at gaa tilbage mod Skovbrynet Nord for Vejen til Gjelballe.

Kl. 11, da den 5. Insurgentbataillon greb ind i Kampen, foretog Fjenden et Fremstød mod Vranneup Hovgaard fra den østlige Udkant af Skoven. Angrebet blev vel afvist, men det var klart, at det stadig blev vanskeligere at holde Stillingen, og General Rye indsaa, at han ikke kunde løse den Opgave, der var stillet ham, nemlig den, med sit Fodfolk at rense Egnen Syd for Aaen, saaledes at Rytteriet over Seest kunde gaa frem i Ryggen paa Slesvigholstenerne i Kolding By. Hvad der især foruroligede ham, var den stadige Frembryden af friske fjendtlige Afdelinger, gennem Gjelballe Skov, uden at det var ham muligt at komme til Kundskab om, hvor mange der endnu var bag Skoven. Han afsendte derfor Kl. 11 følgende Melding til General Bülow:

„Fjenden trænger stærkt paa. Mine Batailloner er for en Del opløste. Stillingen vil vanskeligt kunne holdes uden et Par Batailloners Assistance ved Egstrup. Afdelingen ved Rolsmølle trænger ogsaa.

Egstrup, den 23. April, Kl. 11 Formd.

Olaf Rye.“

Paa dette Tidspunkt var Kampen ved Kolding By gaaet i Staa. General Bonin var selv redet til Seest, og hans Stabschef, Kaptajn Delius, ordnede Afdelingerne til Angreb. Den 1. slesvigholstenske Bataillon var sendt til Hjælp fra Vonsild og rykkede sammen med 3. frem ad Vejen fra Seest mod Vrannerup. 2 Kompagnier af 6. Bataillon og det ridende Batteri Dalitz var ligeledes under Fremrykning. Mod Ryes fem Batailloner raadede Fjenden saaledes over næsten syv, og vore Batailloner var tilmed under Kampens Gang bleven blandede mellem hverandre og delvis komne i Uorden. Vor Overlegenhed i Rytteri var til ingen Nytte, da Rytterne ikke kunde anvendes paa denne Valplads.

Da Ryes Melding naaede General Bülow, som under hele Slaget var ved Skovmølle Nordøst for Kolding, var Kolding By netop bleven taget af Danskerne; men Modstanden fra Bakkerne Syd for Aaen var saa stærk, at den næppe lod sig overvinde uden Hjælp fra Ryes Korps, og Meldingen udelukkede jo alt Haab herom. Bülow bestemte sig derfor til at afbryde Fægtningen og opgive den videre Fremrykning. Ordren herom udgik Kl. 12 $\frac{1}{2}$ og naaede General Rye omtrent Kl. 1 $\frac{1}{2}$. Der forløb saaledes over to Timer, fra Ryes Melding var afsendt, og indtil Ordren til at gaa tilbage naaede ham.

Vi skal nu se, hvad der havde tildraget sig mellem Egstrup og Vrannerup i den Tid.

Kampen paa Markerne mellem Vrannerup og Gjelballe Skov var haard, især om selve Vrannerup Hovgaard. Alt, hvad vi endnu kunde raade over af Fodfolk, blev ført i Ilden, og der blev kæmpet baade med Tapperhed og Forbitrelse paa begge Sider. Chefen for det slesvigholstenske Fodfolk, Oberst Grev Baudissin, blev saaret af en Riffelkugle i Laaret, medens han opholdt sig i sin 7. Bataillons Kæde nær Hulvejen til Gjelballe, og blev bragt ud af Fægtingen. Brigadekommandøren Oberst von Sachau blev ligeledes saaret i Benet, men blev dog nogen Tid paa Valpladsen. Adskillige andre Officerer saaredes omkring dem.

Kampen døde imidlertid efterhaanden hen og blev kun svagt ført. Man havde paa begge Sider opgivet at udrette noget uden Hjælp af friske Tropper. Begge Førerne hos Slesvigholstenerne var saarede, General Bonin selv opholdt sig i Seest, altsaa ret langt borte, og Ledelsen gik derfor væsentligt tabt. Slesvigholstenerne raadede som nævnt under den sidste Del af Kampen over 7 Batailloner mod Ryes 5, men Initiativet var borte. „De vil ikke finde noget Virkefelt her,“ sagde Oberst Sachau til Chefen for et ridende Batteri, som tilbød sin Hjælp. „Hvis De dog vil have den Godhed at krone Højden (ved Hulvejen til Gjelballe) med Deres Batteri for at kunne optage Brigaden, vil det være mig meget kært.“

Batterichefen fandt en Stilling paa de skovklædte Højder og beskød derfra de Danske uden synderlig Virkning.

Rye havde imidlertid opgivet ethvert Haab om at kunne udrette noget, og da han stadig var i Uvished om, hvad der muligt gemtes bag Skoven, besluttede han at gaa Nord for Aaen, medens det endnu var Tid.

Major Wilster fik Befaling til at dække Overgangen med sine Jægere og efterhaanden sende de andre Afdelinger tilbage. Klokken var 12¹/₂, da denne Tilbagegang begyndte, og Rye sendte ved samme Tid følgende Melding til General Bülow:

„Da jeg befrygtede i Uorden at blive trængt tilbage, har jeg ladet de halvt opløste Batailloner gaa langsomt tilbage. Vrannerup Hovgaard bliver imidlertid besat. Fjenden begynder at trænge frem over Vadestedet ved Kirken (Harte Kirke), og jeg har intet at sætte derimod. Artilleriet og 1. Jægerkorps er det eneste, der holder Fjenden.

Mellem Egstrup og Harte Kirke, den 23de April, Kl. 12¹/₂,
Eftermiddag.

Olaf Rye.“

Netop samtidig med, at denne Melding afgik, sprængte Ordonnansen af Sted med Overgeneralens Ordre til at afbryde Kampen og gaa tilbage til Kvartererne. Forinden havde Moltkes Brigade faaet Ordre til at sende to Batailloner til Egstrup for at hjælpe Rye.

General Bonin saa disse Batailloner marchere Vest paa, og samtidig saa han andre Afdelinger forlade Kolding og tage Stilling Nord for Byen. Han sluttede deraf, at Tanken om et Angreb paa Højderne Syd for Kolding var opgivet, og for at drage Fordel deraf, efterlod han kun en svag Styrke ved sine Batterier og lod slaa en Bro over Aaen lige Nord for Seest, omtrent der, hvor Diget langs den østlige Udkant af Seest Skov naar Aabredde, for at gaa over der og stille sig mellem Ryes Korps og Hovedstyrken. Det kunde være blevet farligt nok, hvis ikke Ryes Korps alt var under Tilbagegang. Under Dækning af vort Artilleri

trak Wilsters Jægere sig rolig over Aaen til Egstrup. Fjenden fulgte ikke efter. Fodfolksilden døde hen, og kun Kanonerne førte Ordet. Kl. 3 passerede Ryes sidste Afdelinger Harte Kirke.

Ved Rolsmølle havde vore to Kompagnier og to slesvigholstenske Kompagnier holdt hinanden Stangen, uden at der var foregaaet noget af Betydning.

Da vore Afdelinger var Nord for Aaen, var de ude af Ribe Amt, vi skal derfor ikke følge dem videre.

Kampen havde krævet store Ofre. Værst var det gaaet ud over 6. Bataillon, der greb ind, just som Striden var heftigst. 1 Officer, 2 Underofficerer og 21 menige var faldne, 2 Officerer, 2 Underofficerer og 63 menige saarede, ialt 3 Officerer, 4 Underofficerer og 84 menige. 7. Bataillon havde vel en Mand mere paa Tablisten, men der blev, efter at Kampen var endt, desværre fanget 1 Officer, 3 Underofficerer og 63 menige. Tabet i Striden omkring Vranneup Hovgaard var 4 menige døde og 2 Officerer og 14 menige saarede. Wilsters Jægere, som havde udmærket sig frem for nogen, mistede 1 Underofficer, og 11 Jægere døde, 1 Officer, 2 Underofficerer og 22 menige saarede, medens 7 Jægere faldt i Fangenskab. Hele Tabet var saaledes 1 Officer, 3 Underofficerer og 40 menige. 4. Reservebataillon maatte omtrent bøde lige saa meget; 1 Officer og 14 menige faldt, 1 Officer, 1 Underofficer og 16 menige blev saarede, 8 menige blev fangne, altsaa tilsammen 2 Officerer, 1 Underofficer og 38 menige. 12. lette slap lettest derfra, den havde 1 Officer og 1 menig døde, 4 Officerer, 1 Underofficer og 10 menige saarede, 14 menige blev fangne, altsaa ialt 5 Officerer, 1 Underofficer og 25 menige.

Hele vort Tab i Kampen omkring Vranneup ud-

gjorde saaledes 12 Officerer, 6 Underofficerer og 170 menige. Et ikke ringe Offer i en Kamp, som ingen Fordel bragte.

Aarsagen til det ringe Held var fortrinsvis den, at Angrebsplanen var lagt uden Kendskab til Fjendens Styrke og dennes Fordeling. Rye kunde dog have bødet herpaa ved at lade i det mindste en Del af sit forholdsvis stærke Rytteri gaa over Aaen Vest for Rolsmølle og saaledes naa frem Syd for den skjulende Gjelballe Skov for at se, hvad der foregik der.

Kampen ved Vrannerup, som den vel bør kaldes, da Striden blev udkæmpet i og om denne By, vil bestandig høre til de nævneværdige historiske Begivenheder, som knytter sig til Ribe Amt. Man kan vel vanskelig tænke sig en Kamp igen ført under lignende Forhold, og der vil overhovedet næppe være stor Udsigt til, at Ribe Amt igen bliver Skueplads for krigerske Tildragelser. Derfor kunde der vel være Aarsag til at sætte en Mindesten om den blodige Kamp den 23de April 1849. Den bør rejses der, hvor Vrannerup Hovgaard dengang laa, og kunde der naas saa vidt, at Navnene paa alle de faldne baade Befalingsmænd og menige blev indhuggede i Sten, som de staar paa Kæmpegraven ved Fredericia, saa var det en smuk Maade at værne deres Minde paa.

Var det ikke en Opgave for Ribe Amts historiske Samfund at rejse et saadant Minde?

Minder fra Biskop Hertz's Tid'.

Væsentlig efter hans Datters Optegnelser
meddelt af Kammerherreinde H. Stemann i Ribe.

I Vinterens Løb (1820—21) blev det nu afgjort, at Michael² skulde tilbage til København for alvorligt at tage fat paa sit teologiske Studium, og i det tidligste Foraar forhørte man sig i Kolding om Lejlighed med et godt, sikkert Fragtskib, som han kunde sejle med lige til København for at spare paa Rejseomkostningerne, som med Ageposten ikke var nogen Ubedydelighed. Denne beregnedes nemlig saaledes:

	Rdlr. M. Sk.
37 Mil à 38 Skilling	14 3 14
Indskrivning.....	6

¹ Fortsættelse af tidligere Optegnelser („Fra Ribe Amt“ IV og V). De af Bispedatteren Lise Hertz (siden gift Fich) nedskrevne Erindringer om Hjemmet og Slægten i Tiden før Flytningen til Ribe (1820) findes nu trykte i „Domprovssten i Roskilde“ (Memoirer og Breve, udgivne af Jul. Clausen og P. Fr. Rist, X, København 1909).

² Lise Hertz's yngste Broder Jens Michael H., født 1802, død 1828 som Kateket i Hjørring.

Drikkepenge til Postillonen paa 10 Stationer			
a 13 Sk. pr. Station.....	1	2	2
Overfart Korsør—Nyborg ¹	2	2	4
Ekstrabetaling for samme Overfart	3	3	
	<hr/>		
	Ialt		18 5 13 ²

Ageposten gik igennem uden andre Ophold end dem, som nødvendiggjordes af Beden og Skiftning af Heste. Man kørte Dag og Nat og brugte 3 Dage. Den benyttedes dengang i Almindelighed kun af Haandværkssvende og meget tarvelige Folk. Bedre stillede Personer brugte i Reglen Ekstrapost; dette var dog en meget dyr Befordring, der bestiltes fra Station til Station og tillod de Rejsende at hvile ud efter Ønske.

Man fik da Underretning om, at Andreas Wissing³, en af Koldings vigtigste Handelsmænd paa den Tid, straks før Paaske afsendte en godtsejlende Jagt til Hovedstaden, ført af en flink og paalidelig Skipper, og kunde medtage Passagerer for 4 Rd. pro persona, Kosten iberegnet.

Da der nu atter og atter var kommet Anmodninger fra Roskilde og København om, at Lise maatte komme derover en Tur, og det desuden var afgjort, at Biskop Hertz og Bispinden vilde tage derover, saasnart Bispen kunde forlade sit Embede, fordi han selv maatte tale med Kongen om de forhutlede Embedsindtægter, saa blev det bestemt, at Lise skulde tage med Michael, og dette lod sig saa meget bedre gøre, som Borgmester

¹ For Overfart over Lille-Bælt beregnedes ingen særlig Godtgørelse.

² Taksterne skiftede forøvrigt meget hyppigt som Følge af varierende Krav fra Vognmændenes Side, vekslende Foderpriser o. lign.

³ Købmand og Stadthauptmand i Kolding, † 1836.

Heilmanns ældste Datter, Johanne, ogsaa fik Tilladelse til at rejse med.

Efter modtagen Besked fra Kolding drog de tre Rejsefæller saa af Sted Skærtorsdag Morgen, 19. April, forsynede med et Par vældige Madkurve. Husmødrene havde intet sparet: Skinke, Oksetunge, stegte Høns, Ænder o. s. v. o. s. v., og Fædrene havde lagt Vin og Punchekstrakt til. Ungdommen glædede sig forud over alle de dejlige Levninger, man skulde medbringe til de forskellige Værtinder, naar man ankrede op ved Hovedstaden. Thi det var blevet forsikret, at en god Sejler kunde tilbagelægge Vejen fra Kolding til København i 18 Timer, og at 2 Døgn i alt Fald var det højeste, der behøvedes til den Fart. Lise var bedt til Bal i Roskilde 2den Paaskedag og svingede sig allerede i Tankerne rundt med kære Venner i den gode gamle Palaissal. Hanne Heilmann havde en Søster til Konfirmation i Ribe det Aar og var ked nok af ikke at kunne overvære denne Højtid, men trøstede sig dog ved at skulle se en saadan i Københavns Kirker og var i det hele henrykt over engang at faa Hovedstaden at se.

Saa snart som man i Kolding var kommen af Vognen hos Kancelliraad Limschou¹, blev Michael af Gaardskarlen vist hen til Købmand Wissing for at melde, at Selskabet var sejlferdig, men det var ikke ganske efter Ønske, da han kom tilbage med den Besked, at før Lørdag Morgen var der ikke tænkt paa at sejle. Saa skulde det jo falde vanskeligt at komme til Paaskebal i Roskilde.

Imidlertid lagde det dog et Balsamblad paa Saaret, at der var Indbydelse fra Wissings til at spise der

¹ Postmester i Kolding, siden Justitsraad († 1850).

Fredag Middag, og saa vilde Familiens to ret vakre Døtre¹, om Eftermiddagen køre med dem til Christiansfeld, og Torsdag Aften tilbragte man endnu meget behagelig hos Borgmester Heilmanns Bekendte, Toldkasserer Bøghs, en vakker Familie med mange Børn.

Christiansfeld gjorde ellers ikke det ventede Indtryk paa det unge Selskab, der for det første ikke fandt Egnen smuk og dernæst var meget skuffet over, at der ikke hele Dagen paa Langfredag var Gudstjeneste, hvorved Sangen ogsaa skulde være saa udmærket smuk, ligesom man havde hørt, at Søstrene beværtede med The og Hvedebrød, der blev baaret om i store Kurve. Dette „Liebesmahl“ holdtes imidlertid først Paaskelørdag, og i den Tid, man var i Christiansfeld, fra Kl. 4 til 7, stod ogsaa Kirken lukket. Lise kunde heller ikke finde Smag i de Haandarbejder, der var udstillede til Salg i Søsterhuset. Hun fandt baade de hvide Broderier, Strikkesager og Dukkerne tarvelige og klodsede. Da man lige kom ud af Døren og vilde gaa ned ad Trappen ud paa Gaden igen, blev Vejen spærret af et Dusin overgivne, unge, hvidklædte Piger, der raabende og skrigende kom styrtende ned fra anden Etage og endelig for ud i en Gaard eller Have i fuld Galop. Det var naturligtvis Pensionærer, men Lise antog dem for Søstre og var ogsaa her skuffet, da hun havde hørt meget om det stille, alvorlige Væsen i Christiansfeld.

I Gæstgivergaarden fik man derefter et ret godt Aftensmaaltid og kørte hjem i smukt Vejr,

¹ Den ene senere gift med Apoteker Albinus, Assens, senere Ejer af „Bellevue“ ved Kolding; den anden gift med Kammerjunker V. Lützu, Premierløjtnant ved holstenske Landsenerregiment i Kolding.

hvilket man fandt, var det bedste Udbytte af Turen.

Fra den tidlige Lørdag Morgen sad man saa færdig og ventede paa Bud om at gaa om Bord, men først Kl. 8 om Aftenen kom Matrosen og hentede Selskabet og Rejsegodset. Det var altsaa den anden Udsættelse! — en passende Indledning til den Rejse paa elleve Dage, der nu begyndte fra Kolding til København.

Hanne og Lise gik straks ned i Kahytten for at iføre sig deres Skibsdragt og bese Nattelogis'et. Vel var man forberedt paa, at det kun var ussel Lejlighed, som Skipperne dengang bød de Rejsende, selv de bedre vante, men dog var Forbavselsen stor, da man kom ned og saa det lille, i alle Maader ubekvemme Rum, som man nu skulde tage til Takke med. Havde man anet, hvor længe man skulde indespærres deri, var vore Venner vist nok løbet fra Skibet igen, især da der netop laa et meget større sejlfærdigt til om to Dage, hvis Kaptajn gerne havde taget Selskabet med; men det var der nu ikke Tale om, og Fragten var ogsaa betalt forud.

Da Lise og Hanne nu stod første Gang der nede med begge deres Kufferter, var der umulig Plads til flere eller mere, og hvor skulde man ligge? Skipperen vilde selv beholde sin Køje, men Styrmanden gav Afkald paa sin, som Lise igen var saa galant at overlade til den høje Hanne, medens hun selv tog til Takke med en temmelig bred, men kort Krogbænk mellem Bordet og Væggen.

Da de saa igen kom op paa Dækket, saa de til deres Skræk, at Passagerantallet var fordoblet! Thi foruden en Løjtnant Müllertz¹, som de havde truffet

¹ Søn af Major og Konsumtionskasserer M. i Roskilde.

hos Wissings, var der ogsaa kommet en Tjenestepige og en ung Skriver fra Kolding. Klokken gik til 10. Skipperen, der ligesom Styrmanden var en ganske net Mand, spurgte nu de unge Piger, om de ikke vilde give Selskabet en lille Aftensang, før man gik til Køjs. Han havde hørt, at de skulde synge saa smukt. Man lejrede sig paa Kasser og Sække rundt omkring og sang, medens man saa paa Fuldmaanens dejlige Billeder i den blanke Fjord mellem de skovkransede Bredder. Det var et yndigt Foraarsvejr, men dog koldt, og da Sangen var færdig, sagde de unge Piger Godnat og søgte ned i den snævre Kahyt. Lise hviskede endnu ogsaa til Michael, at hvis han ikke kunde komme i Ly og Læ om Natten, der vist vilde blive kold, maatte han dog hellere senere liste ned til dem. Hun var bange for Michaels Bryst; han havde alt fra Barn af to Gange haft Astma. Til Pigen fandt de saa en lang, smal Bænk, som hun var glad ved, og som Lise bandt hende fast paa med et Par Sjaler, for at hun ikke skulde falde ned, naar Skibet gyngede. Da Hanne saa laa i sin Køje, krøb Lise op paa sin korte Bænk, lagde en Vadsæk paa Bordet til Hovedgærde og kaldte saa ad Skibsdrengen. Han og en Matros kom straks og bredte Sejl og Rejsetæpper over hele Gulvet, og saa kom Michael med Løjtnanten og Skriveren, hvilke han ikke havde nænnet at lade blive ude i Kulden, og stuede sig sammen paa Gulvet under Latter og Spøg og tilsidst Skipperen, som forsigtig skred hen over deres Hoveder og saa krøb til Køjs. Saa blev Kahytsdøren lukket, man sagde hinanden leende „Godnat“ og forsøgte saa at sove i Kompagni, saa godt man kunde. Naar Lise blev træt af at ligge krum til venstre, tog hun sin laadne Støve

af og satte den en Stund mellem sit højre Øre og den haarde Brædevæg. Om at fryse var der naturligvis ikke Tale. Skipperen havde om Aftenen givet den Besked, at der var god Vind ud af Fjorden, saa at man vel kunde sejle 10—12 Mil om Natten, og Lise laa nu og regnede ud, at saa maatte man kunne sejle Resten i den lange Dag og saa naa København første Paaskedags Aften og drømte nok engang, at de alt var der.

Ved Daggry listede Skipperen sig op. Nu blev der lidt Uro paa Dækket, Matros og Dreng blev nok purrede op, Kahytsgæsterne listede sig ogsaa op, og derpaa hørtes der en Lyd, som om der blev kastet Anker. Michael sprang op og kom temmelig hurtig tilbage med den Besked: „Vi ligger stille ved en Skibsbro, men jeg kunde ikke faa at vide, hvor det er.“

Nu kom Skibsdrengen med en Tepotte og spurgte, om man vilde have Kaffe eller Te. Mens han fik Te paa den, besvarede han de videre Spørgsmaal paa godt Ærøisk med, at man var ved Ærøskøbing. Han morede sig over den Forbavselse, han vakte, og fortalte saa, at man skulde proviantere en Galease, som tilhørte Købmand Wissing og skulde til Vestindien. Den havde ligget nogle Dage og ventet her, og nu skulde man ligge her et Par Dage, medens Provianten kom om Bord, og det var rart, for hans Moder boede her, og Skipperen var allerede gaaet i Land til sin Kone og sine Børn. De andre skulde ogsaa i Land, og i Eftermiddag kom Kaptajnen nok og hentede Damerne, hvis de havde Lyst!

Ja, man var altsaa bleven taget kønt ved Næsen baade af Købmand og Skipper; men hvad var her at gøre andet end gode Miner til slet Spil! Kaptajnen

kom virkelig om Eftermiddagen og indbød paa en Kop Tevand hos sin Kone, saa kunde man bese Byen med det samme, den var nok værd at se!

Saa fulgte man da med ham i Land og om i et snævert Stræde, ind i en lille godt opvarmet Stue, hvis blyrammede smaa Ruder lige i Vest beskindedes af en hed Eftermiddagssol. Der fik man saa koghedt Vand med Sukker og Fløde i til tørt Hvedebrød. Konen, et Par Børn og Stuen var for Resten rene og pæne nok, men snarest muligt skyndte Gæsterne sig dog ud af den Badstue og gik efter Anvisning hen at bese et nyt Anlæg tæt ved Byens Port. Ja, nyt var det, thi man saa ikke andet end et Stykke kulegravet Jord med en Gang rundt omkring tæt op til et Jorddige. Ved Anlæggets nederste Ende var der en Keglebane med et lille Telt, og saa spillede alle 6 Passagerer Kegler til Kl. 7, da Skibsdrengen roede dem om Bord igen. De andre kom først sent ud paa Aftenen. Endnu næste Dag var der ikke Tale om at proviantere Galeasen. Man laa ganske rolig vel en Kabellængde fra det store, smukke Skib. Vore Rejsende havde nu faaet nok af Ærøskøbing og blev om Bord hele 2den Paaskedag, medens alle Søfolkene gik i Land igen fra Morgen til Aften. Den eneste Morskab, man havde, var at se et Selskab inde fra Byen, vist en Snes Herrer og Damer, sejle ud af Fjorden og krydse mod Vinden frem og tilbage et Par Timer, indtil Jagten omsider løb paa Grund langt ude, og de maatte hente Hjælp fra Land for at komme løs igen.

Først den tredie Dag gik Udlosningen for sig, og Kaptajnen paa Galeasen, en fin Mand at se til, indbød vore Rejsende til at komme om Bord og bese det store Skib, men kun de tre Herrer indlod sig derpaa,

da Damerne ikke havde Lyst til at lade sig hejse op ad det høje Skib i en temmelig stærk Blæst.

Hen ad Aften lettede man saa endelig Anker; men om Morgenen var der Vindstille, og man var ikke naaet videre end til Taasinge, og her blev man atter i tre Dage, i hvilken Tid de tre Rejsefæller en Eftermiddag besaa Øen og det udvendige af Slottet, og af en gammel Fisker lod sig ro til Svendborg, hvor man drak Te hos gamle Bekendte, Toldkasserer Møllers, der var forflyttede hertil fra Roskilde¹, og besaa den smukke Kirkegaard. Om Aftenen roede man saa tilbage i dejligt Maaneskin og prøvede paa Fiskerens Opfordring det berømte Elkko mod Slottet.

Saa gik Rejsen videre, idet man langsomt i stærk Storm krydsede hen til Langelands Pynt, hvor man atter laa nogle Dage, medens den brune Skov iførte sig sin lysegrønne Foraarsdragt. Dette Syn var alt for indbydende, alle gik i Land, Lise i Spidsen med sin Guitar akkompagnerende et brølende Tutti af gamle Sømandsviser, medens Skibsdrengen hentede Æg og Fløde fra et Par Gaarde. Lises Flødeflaske var nemlig i Stormen trillet hen i et Hjørne af Kahytten, hvor hele Indholdet flød ud.

Saa fortsattes Sejladsen igen og lige til Dragør, hvor man atter holdt Rastdag „3 Helligdage til Ende“. Lise havde været taalmodig og sat Liv i Selskabet med sin Musik hele Vejen indtil denne sidste Aften, men da brast hendes Mod. Det havde været en kold Dag, der blev lagt i Kakkellovnen i Kahytten, hvor

¹ Niels Chr. Møller blev først 1830 forflyttet fra Svendborg til Roskilde, men der forelaa dog et tidligere Bekendtskab fra Familien Hertz's Roskilde-Tid (se Domprovsten i Roskilde, Side 105). Han døde som Justitsraad 1844.

man havde faaet Besøg af nogle fremmede Søfolk. Kaptajnen gav Punch, og der sad man nu tretten Mennesker sammenstuede i den lille Kahyt. Der blev sunget og drukket Skaaler, men Lise skjulte sig i den mørkeste Krog og sad og græd og kunde ikke lade sig trøste af Hanne eller Michael, som hviskende opmuntrede hende fra begge Sider. Man kunde jo endelig nok være gaaet i Land her og have taget en Vogn ind til Byen, men en saadan overdaadig Slutning kunde næsten blive lige saa meget som hele Sejladsen, og Rejsepungen var kun tynd; altsaa maatte man holde Pinen ud.

Næste Eftermiddag, 1ste eller 2den Maj, fik man det glædelige Syn af Københavns Toldbod.

Aller først skulde nu Hanne følges op til sin Tante i Vimmelskaftet. Men som man aller bedst travede op ad den lange Bredgade, raabte en venlig Stemme bag ved: „Lise! Er du endelig der? Aa! det var dejligt, du kom i Dag.“ Og midt paa Gaden blev hun omslynget af den elskelige Bolette Bruuns¹ Arme. Ved hendes Side stod Lises tilkommende Fætter, Bolettes Forlovede, Professor Petersen², som Lise da kendte i Forvejen, og her modtog nu det lykkelige Par, der var paa Vandring ud til Langelinie, i Korthed hendes Lykønskning. Til Afsked maatte Lise bestemt love at komme op til hendes Moder den næste Eftermiddag: der var noget vigtigt at tale om. De boede midler-

¹ født Jürgensen († 1881), Enke efter Lektor R. E. Bruun. Om hende se „Fra Ribe Amt“ IV, 5 f.

² Professor i Filologi F. C. Petersen, senere ogsaa Regensprovst († 1859).

tidig i Tvermoes's store, bekendte Gaard paa Kultorvet, hvor ogsaa Wings boede¹.

Den vigtige Sag, som Tante Lise Jürgensen² næste Eftermiddag talte om, var at Lise skulde med til Bolettes og Petersens Bryllup den følgende Aften. De skulde vies i al Stilhed i Wings Sal af Dr. J. P. Mynster, og der kom ingen andre Gæster end Tante Sine Gyllembourg³. Men den kære Bolette havde hele Tiden ønsket saa meget, at Lise dog maatte kunne komme med. Hun behøvede ikke at pynte sig og maatte endelig ganske fortie, at hun skulde til Bryllup; ingen maatte hente hende om Aftenen, hun skulde nok blive fulgt hjem, men det var bedst, hun fik Portnøglen med.

Lise gik hjem til Broder Christians Svigerforældre, Kammerraad Kornerups⁴ i Studiestræde, opfyldt af Jubel, og for at alt skulde være ret hemmeligt, var hun saa naiv kun at iføre sig en ganske tarvelig blaa og hvidtærnet Bomuldskjole, som hun ellers gik med til daglig. Den eneste Pynt var et sort Fløjlsbælte med Spænde i og den blaa Wienerkam. Lidt flov blev hun jo, da hun kom op i Brudehuset og saa alle pyntede i hvidt og Silke. Bruden var yndig i sin hvide Molls Kjole med en lille Rose i Brystet og sine smukke, nøddebrune, naturlige Lokker; lidt bleg

¹ Bolette Bruuns Søster Johanne († 1835) var gift med Oluf Bang Winge, Sekretær ved den afrikanske Konsulatsdirektion, siden Grosserer i København († 1867).

² født Buntzen († 1867), Enke efter Dispatcheur F. Jürgensen, Moder til Bruden.

³ Søster til Fru Lise Jürgensen, Digteren J. L. Heibergs Moder, Forfatterinde til „Hverdagshistorierne“ († 1856).

⁴ Kammerraad, Kasserer i Generaltoldkammeret Frederik Kornerup († 1834).

og angreben syntes hun vel, men i de milde Øjne var der et Udtryk af stille Lykke og Glæde.

Lidt efter kom Tante Sine Gyllembourg kørende i fineste Elegance, saa at Lise trak sig lidt ængstelig tilbage i en Vinduesfordybning, men Tanten kom snart brusende hen til hende i sin brillante Silkekjole: „Naa, Lise, er du der? Velkommen i rette Tid!“ Hun gav ganske rolig Lise Haanden, men følte i det samme med den anden Haand paa hendes Kjole: „Hvad for noget, Barn? Det er jo en Bomuldskjole! Jeg troede saamænd, det var Silke. Vidste du ikke, her var Bryllup?“ Lise blev saa ulykkelig, at Taarerne kom hende i Øjnene, men Tante Lise Jürgensen kom hende straks til Hjælp med den Forsikring, at hun var pæn nok, og at det var kønt af hende, at hun af Forsigtighed havde klædt sig saa tarvelig, for at hendes Pynt ikke skulde vække Opsigt hos Kornerups.

Det begyndte nu at mørknes, og Lysekroner og Lamper blev tændte. Ved den ene Væg stod en lille Sofa, foran den Brudeskammelen, paa den anden Side en Lænestol for Præsten, og ved begge Sider var der Stole til de andre tilstedeværende. Den store, smukke Sal saa festlig nok ud. Saa kom Winge og Heiberg Jürgensen¹ med Brudgommen fra Wings Værelse og omtrent samtidig Præsten fra en anden Dør. Brudeparret blev ført hen til Sofaen, Dr. Mynster tog Plads i Lænestolen, de andre ved Siderne; en Salme blev sunget, Mynsters Tale var smuk og gribende, og efter Vielsen blev der atter sunget en Salme. Saa fulgte almindelig Lykønskning til det meget bevægede Brude-

¹ Brudens Broder, dengang Student; han havde tilbragt en Del af sine Skoleaar i det Hertz'ske Hjem i Roskilde. Død 1860 som Stiftsprovst og Præst i Nørre-Vedby paa Falster.

par — Kort efter indbød Hanne Winge til Te i Sideværelset, og Konversationen kom snart ret livlig i Gang. Imens fik Lise og Heiberg Jürgensen Lyst til at tale lidt uforstyrret sammen. I syv Aar havde han været i Huset hos Domprovstens i Roskilde, og nu havde de ikke set hinanden i et helt Aar; der var noget at gennemgaa! Saa gik de ned i Salen, og uden at lægge Mærke til Brudeskammelen, som stod der endnu, satte de sig i den lille Sofa og var snart saa fordybede i deres Underholdning, at de ikke lagde Mærke til, hvem der kom ind, før Dr. Mynster stod ved Brudeskammelen og med sit skælmske Smil spurgte: „Naa, maa jeg maaske begynde igen?“ De to sprang jo lidt forvirrede op, men Heiberg svarede dog straks leende: „Nej, vi er kun Søskende!“ — „Kun Søskende?“ gentog Mynster. „Ja, det behøver jo ingen særegen Vielse, men det er jo altid en Begyndelse.“ Heiberg Jürgensens senere Hustru var forøvrigt ogsaa til Stede denne Aften, nemlig hans Kusine, den tolvaarige Sine Koch fra Horbeløv Præstegaard¹. Dengang saa hun endnu meget barnlig ud, og ved Aftensbordet sagde Tante Sine, der sad lige overfor hende: „Som lille Sine sidder der med sit hvide, glatte Haar ned over Hals og Nakke, saa ligner hun Englene, som jeg har set malet paa gamle, tyske Malerier.“ — „Ja saa,“ faldt Mynster ind. „Saa har vi jo en gammel tysk Engel ved Bordet.“ Alle kom til at le deraf, og den lille, milde Sine kom den Aften flere Gange til at hedde „en gammel, tysk Engel“. I det hele var Bordkonversationen livlig og ganske tvangløs, Beværtningen fin og udsøgt, Vinen ligesaa.

Klokken var vist over tolv, da Kareten kom for at

¹ Thomasine Elisabeth Johanne Koch († 1886).

hente Brudfolkene. De tilbød dog Dr. Mynster at benytte den først, men han havde skiftet sit Ornat og vilde helst gaa hjem, da Vejret var smukt. Saa var de saa galante at bede Lise sidde i Vognen hos dem, saa vilde de køre hende hjem først; og en endnu større Glæde fik hun, da Tante Lise, idet hun sagde Godnat, indbød til at komme igen næste Formiddag Kl. 10. De skulde alle gøre en lille Bryllupsrejse med og, saafremt Vejret blev godt, tilbringe hele Dagen i Skoven.

Præcis Kl. 10 næste Formiddag mødtes hele Selskabet igen i det dejligste Vejr, Lise nu i en pæn, hvid Kjole. I to smukke Vogne rullede man rask af Sted for at drikke Kaffe i Charlottenlund, og derefter fik man en elegant Diner i Eremitagen. Det var baade første og sidste Gang, at Lise spiste derude. Det var dengang Københavnernes mest yndede Beværtningssted. Her spadserede man længe omkring i Have og Skov for senere at køre til Ermelundshuset, hvor man drak Aftente.

Kort efter Pinse tog Lise paa Besøg hos Rektor Blochs i Roskilde, og snart efter Landemodet (4. Juli), hvor Biskop Hertz ved en latinsk Tale kreerede Dr. phil. Frost¹ til Provst for Ringkøbing Amts søndre Provsti, rejste ogsaa Bispen med sin Hustru til Roskilde, hvor Hans, der var bleven forlovet med Bolette Borch², 9. August skulde holde Bryllup. Kort i For-

¹ Peter Nicolai Frost, dengang Sognepræst i Ringkøbing. Død 1845 som Stiftsprovst i Ribe:

² Hans Peter Boye Hertz, Lises ældste Broder, dengang Kapellan v. Domkirken, blev siden Sognepræst ved Frue Kirke i Roskilde, tog Afsked 1865 og døde 1868 i Roskilde. Hans første Hustru, Marie Kornerup, var død 1820 (se „Fra Ribe Amt“ V, 19).

vejen ramtes imidlertid hendes Fader, Købmand Jacob Borch, af et apoplektisk Anfald og døde 20. August. Senere, 11. September, havde man den Sorg, at ogsaa Rektor Blochs Hustru¹ døde.

Der gjordes endnu Ophold forskellige Steder, f. Eks. hos Taarnings i Butterup² og hos Sønnen Herman³ og hans Hustru Ketty i Kalundborg. og endelig var Bispen inde at tale med sin gamle, kære Konge og prøve paa at faa Bispestolens forkvaklede Indtægter ordnede lidt bedre, saa det blev muligt for ham at leve med Familie i Ribe. Audiensen havde fuldstændig det karakteristiske Præg, som denne ligefremme Landsfader gav ethvert Møde mellem ham og Landets Børn. Deltagelse viste han altid og hjalp de klagende, hvor det stod i hans Magt, men underlig og kort var ogsaa altid hans Tale og Væsen, der vel undertiden skræmmede en og anden.

Til Audiensen havde Biskop Hertz naturligvis forsynet sig med en skriftlig Optegnelse over alle Embedets Indtægter, som ogsaa over de store Afgifter og Byrder, som hvilede paa det⁴.

Da han nu traadte ind i Audiensgemakket, modtog Kongen ham meget naadig med de Ord: „Nu, min gode Bisp, er De vel godt fornøjet med Deres nye Stilling?“ Hvortil denne svarede, at han vilde være meget tilfreds med Stillingen, naar han blot havde tilstrækkeligt at leve af. Kongen mente, at der dog vel

¹ Margrete Magdalene, f. Hensler.

² Degnen N. Taarning i Butterup var gift med Bispende Hertz's næst yngste Søster, Dorthea.

³ Biskoppens tredje Søn, anset Læge i Kalundborg, gift med sin Kusine, Ketty Potter. Han døde 1863.

⁴ Se Tillæg.

ikke kunde være Grund til Klage i saa Henseende. Det Haab havde Bispen ogsaa haft, da han modtog den ham tilbudte Bispestol, idet han havde troet at turde stole paa Kancelliherrernes Forsikringer. „Naa, har de da slaaet fejl?“ spurgte Kongen. — „Ja, aldeles, Deres Majestæt!“ — Kongen: „Se, se, hvad har De da at klage over?“ Bispen mente, det var for vidtløftig en Sag at bebyrde Hans Majestæt med mundtlig, derfor havde han her en skriftlig Forklaring, hvoraf det hele bedst kunde ses og bedømmes. Men Kongen mente, det var ham for vidtløftigt at læse sig til. Bispen kunde vel sige ham de vigtigste Poster straks mundtlig. Det kunde Bispen godt; naar Majestæten ønskede det, skulde han fremstille Sagen saa kort og klart som muligt. Det skriftlige kunde saa videre vise, at hans mundtlige Beretning var rigtig. Han begyndte derpaa, da Kongen tilnikkede ham sit Bifald, med Indtægterne: „For det første: 800 Tdr. Rug, for det andet: i Penge omtrent 300 Rigsdaler.“ Kongen, der i Hast havde gjort Regnestykket op: „Ih! men saa er det jo en ganske antagelig Indtægt, min gode Mand! Kan en Bisp ikke leve antagelig for den Sum?“ — Bispen: „Jo, Deres Majestæt, naar jeg fik Lov til at beholde den, saa skulde jeg aldrig klage eller forlange mere.“ — Kongen: „Naa, hvem tager det da fra Dem?“ — Bispen: „For det første er der to Enker paa Kaldet, som hver faar 600 Rigsdaler Sølv.“ — Kongen: „Ja, det er jo en stor Sum at give fra sig, men —“ — Bispen: „Saa er der lagt Byggægæld paa Embedet, skønt det er vanskeligt at se paa den forfaldne Bolig, hvortil Pengene er anvendte. Den aarlige Afgift er 150 Rigsdaler.“ — Kongen: „Hm! Ja, det er for meget.“ — Bispen: „Ja, endnu det vilde

jeg vel kunne bære, men saa er der endnu en Mængde Afgifter paalagt Kaldet f. Eks. at vedligeholde Lunde, Outrup og Jernved Kirker og i Skatter, Kommuneafgifter, Rangskat 1400 á 1500 Rigsdaler, videre at lønne Amanuensis og bestride Kontorholdet.“ — Kongen heftig gribende Bispen i Armen: „Nej, nej, nej! Holdt, min gode Mand, saa bliver der jo ingen Ting til overs!“ — Bispen: „Nej, Deres Majestæt! Naar De faar hele Regnestykket opgjort, vil Facit blive 300 Rigsdaler Deficit.“ — Kongen stampende op og ned ad Gulvet: „Nej, det er for galt! Hænger det saadan sammen, saa maa vi jo se at faa det forandret.“ Standsende foran Bispen og atter gribende hans Arm: „Naa, min gode Bisp, Vi skal undersøge Tingene og se at faa ordnet Sagen bedre. Vi arbejder just i denne Tid paa at faa Bisperne sat paa fast Gage. De skal blive en af de første, vi tager under Overvejelse. Saa skal Embedet i det mindste nok blive til at leve anstændig af, som det sømmer sig for en af vore Bisper.“

Biskop Hertz kunde jo saa rejse hjem igen med godt Haab ved Kongens naadige Løfte.

Aaret efter, i Juli 1822, resolverede Kongen, at Biskoppen skulde fritages for Enkepensionerne, der skulde overgaa til den almindelige Pensionskasse, endvidere fik han 5000 Rigsdaler i Forskud, hvoraf han blev fritaget for at tilbagebetale de 3000 og kun skulde svare Rente af de 2000 uden foreløbig at afdrage dem. Først ved kongelig Resolution af 28. Maj 1824 skete Forandringen med den faste Gage, idet der fra Aarets Begyndelse for et Tidsrum af 6 Aar forundes Lolland-Falsters og de 4 jyske Bisper hver „en aldeles afkørtningfri Gage af 3200 Rigsdaler Sølv aarligen af den kongelige Kasse, imod at de Tiender og Tiende-

refusioner, der ere tillagte deres Bispestole som saadanne, for samme Tidsrum overtages for den kongelige Kasses Regning tillige med de Byrder, der med sammes Besiddelse ere uadskilleligen forbundne“.

Biskop Hertz var tilfreds hermed og haabede nok om nogle Aar ogsaa at kunne rede sig ud af den Gæld, hvori han var kommen i disse første magre Aar.

Endelig i sidste Halvdel af Oktober 1821 kom man igen til Ribe, hvor Hjemmet rigtignok endnu var fremmed, saa at ingen vel egentlig havde længtes derefter, men ganske behageligt var det dog igen at være sammen i sine egne Stuer og sysle med sine egne Arbejder. Hjertelig var ogsaa Modtagelsen hos de nye Venner, man her havde fundet, ligesaa hjertelig, som om Venskabet havde været gammelt. Især følte man det hos Pastor Satterups¹, og snart var man med dem i den gamle Tur fra forrige Vinter: de kom regelmæssigt ind hver Lørdag Aften, og der gik sjældent en Dag forbi, uden at de unge Piger saas.

Vintersæsonen begyndte i Klubben med Aftenspisning og Bal paa Dronningens Fødselsdag, Søndag d. 28. Oktober, hvorved der var samlet et talrigt Selskab af saavel Uden- som Indenbys. Under Maaltidet sang man den kronede Nationalsang „Danmark, Danmark, hellige Lyd“², og Stiftamtmand Castenschiold udbragte Skaaler for Dronningen og Prinsesse Caroline.

¹ Nicolai Satterup var dengang Sognepræst ved St. Catharine Kirke. Han blev 1824 forflyttet til Varde, men døde i Ribe 1825 inden Flytningen til Varde.

² I 1819 havde Frk. J. M. Jessen for denne dog temmelig uheldige Sang vundet den af Selskabet til de skønne Videnskabers Fremme udsatte Præmie for en Nationalsang; det var vel nærmest Weyses Musik, der bevirkede, at man sang den.

Paa Kongens Fødselsdag, 28. Januar, marcherede om Aftenen det borgerlige Jægerkorps flere Gange igennem Byens Hovedgader under klingende Spil og gav under Skaalernes Udbringelse i Klubsalen (i nuværende Greisens Hotel) flere veludførte¹ Geværsalver paa Torvet.

De sædvanlige vekslende Klubforlystelser gik ellers deres Gang. Lise ydede ligesom tidligere sit personlige Bidrag hertil, og Bispegaardens øvrige Beboere deltog ogsaa med Fornøjelse deri.

I Sommerens Løb var der forøvrigt uventet bleven Sorg hos Vennerne i Døstrup Præstegaard, hvor Pastor Koch 23. August var død efter kun 4 Dages Sygeleje i sit 63de Aar. Faa Øjeblikke før han stille sov hen, talte han endnu med rolig Fatning til sine kære.

Endvidere mistede man Fysikus Hansen, der i Efteraarets Løb flyttede fra Byen for at overtage det tilsvarende Embede i Aalborg.

En ny Stiftamtmand havde Ribe jo nu faaet, Johan Carl Thuerecht Castenschiold, en høj, kraftig Mand af ret smukt Ydre og af dem, der gaar rask paa uden at tænke længe over en Sag. Han var nogle og tredive Aar gammel (født 1787) og endnu ugift og uforlovet. Folk begyndte, som Tiden gik, at studere paa, om hans Valg ikke skulde falde paa en af Byens unge Damer, man hviskede endog saa smaat om Nicoline Hjort², som maaske kunde passe dertil; men endelig hentede han sig dog en Brud paa Christiansdal ved Odense, Komtesse Frederikke Vilhelmine Louise Lütti-

¹ Ved samme Fest Aaret efter sprang ved Saluterlingen en Kanon, hvorved et Menneske dræbtes, og to blev saarede.

² Datter af afdøde Biskop Hjort i Ribe, siden gift med Præsten J. P. Koch i V. Nykirke.

chau, en smuk og behagelig Dame, 26 Aar gammel¹, høj af Vækst ligesom han selv, saa hun i alle Maader passede godt til ham, og det var virkelig et smukt Par at se til, da de holdt deres Indtog i Ribe 2. Oktober 1823 om Eftermiddagen Kl. 6. Der var Parade paa Torvet af Borger- og Jægerkorpset, og Byen var om Aftenen brillant illumineret. Blandt Transparenterne udmærkede sig især et, foranstaltet af Byens Repræsentanter og anbragt paa Raadhuset, i hvilket de Castenschiolders og Lüttichauers Vaabner og Brudeparrets Navnetræk var fremstillede.

Det blev ogsaa en vakker Familie i Omgang, og Biskop Hertz kom godt ud af det i Embedssager med sin Kollega i Stiftsøvrigheden, saa det var en virkelig Gevinst for Stift og By i enhver Henseende.

Den første mærkelige Begivenhed i Bispegaarden i 1822 var, at der en Dag kom en af de rige Knipplingskræmmere fra Tønder og bad om Tilladelse til at tale med Bispen og Bispinden.

Det tydede jo paa noget usædvanligt. Han var ogsaa hverken mer eller mindre end Overbringer af en mundtlig Hilsen fra Rusland fra den kære Søn, Børge². Han havde været i St. Petersborg med sine Kniplinger, havde der fundet denne Dansker og det oven i Købet Ribe-Bispens Søn. Han havde ofte besøgt denne og sagde, at Børge var en vel anset Mand

¹ født 1797 i Brunsvig, boede med sin Moder, f. Benzon, og Søster hos sin Morbroder paa Christiansdal. Faderen, Gods-ejer Fred. Chr. Tønne Lüttichau til Dybvad og Aakjær, var den bekendte Modstander af Landboreformerne, som, efter at han paa Grund heraf var falden i Unaade ved det danske Hof, forlod Danmark og bosatte sig i Brunsvig, hvor han blev kejserlig tysk Rigs greve. Her døde han 1805.

² Biskoppens fjerde Søn, Klædefabrikant i Rusland.

og hans Hustru, Anna, den smukkeste Russerinde, han havde set, og tillige en rigtig flink og vakker lille Kone. Han medbragte Miniaturportræter, malede paa Elfenben, af dem begge og deres lille Alexander, saa man fik megen Fornøjelse af dette Besøg. Han lovede ogsaa, naar han engang igen rejste til Rusland, at lade Bispens det vide og tage Budskab med; men man hørte dog ikke oftere fra ham.

14 April, 1. Søndag efter Paaske, blev saa den lille Poulina¹ konfirmeret i Domkirken af Stiftsprovsten. Hun var baade i det ydre og i det indre en net og vakker, nu næsten fuldvoksen Ungmø. Samme Dag konfirmerede Pastor Satterup i Kathrine Kirke sin yngste Datter Sophie. Hendes Ydre var mere barnligt end Poulines, men en klog og opvakt lille Pige var hun, og hun og Poulina var gode Venner.

Der stod en lille Strid mellem Bispens og Præstens om, hvor Konfirmationsgildet skulde holdes, men Præstens løb dog af med Sejren, og man samledes til et meget net og behageligt, temmelig talrigt Selskab inde hos Satterups, hvilket der i Huset paa Grund af Embedets Lidenhed var en stor Sjældenhed.

Den kære Poulina forlod forøvrigt i Sommerens Løb Bispegaarden, da hun savnedes hos sine Forældre, efter at en ældre Søster var død.

I Pinsen havde man Besøg af Herman og Ketty med deres lille Søn Theodor² fra Kalundborg.

Herman kunde ikke være længere end 8 Dage borte fra sin Praksis, og af dem gik 4 til den lange Rejse. De tog med Smakken over til Aarhus, hvorfra

¹ Poulina Taarning, Bispindens Søsterdatter, Datter af Degnen i Butterup.

² Død 1873 som Sognepræst til Hasle og Rutsker.

Tante Reck¹ gjorde Følgeskab med dem. Biskoppen lod saa sin Vogn hente dem i Vejle.

I sidste Halvdel af Juni Maaned skulde Lise derefter igen en Tur til København over Kolding, denne Gang i Selskab med Nicoline Hjort og Johanne Koch fra Døstrup, den sidste i et sørgeligt Ærinde, idet hendes yngste Broder, Farmaceuten, nylig var bleven meget syg (vistnok en Mavesygdom), hvorfor han blev indlagt paa Frederiks Hospital.²

Man havde denne Gang sikret sig baade et bedre Skib og en flinkere Skipper end sidst. Han var ogsaa straks sejlferdig, da man kom til Kolding; og skønt der endnu kom 3 Damer til fra Ribe, saa havde det rummelige Skib dog ordentlige Sovepladser til alle 6. Herre-Passagerer var der ingen af.

Rejsen varede denne Gang 6 Dage, deraf laa man 2 Døgn i Vindstille ved Taasinge. Paa en af Spadsere-turene fra Troense gjorde Nicoline Hjort Lise den Ære at foreslaa hende, at de skulde være Dus, et Venskabsbevis, hvormed hun var meget sparsom.

Ved Københavns Toldbod blev de unge Piger modtagne af et helt Korps af Studenter: Student Koch, Student Hjort og Student Hertz, som alle tre meget glade ledsagede hver sin Søster til deres respektive Logiser.

Fra Farmaceut Bendix Kochs Sygeleje naaede der nu snart Lise en stor „Hemmelighed“. Student Peter Koch havde nemlig for at glæde sin syge Broder be-

¹ Biskoppens Søster, første Gang gift med Jernstøber Potter i København, anden Gang med Tobaksfabrikant Reck i Aarhus. Hun var Hermans Svigermoder.

² Søsteren var oftere i København for at se til ham. Her døde han efter et smerteligt Sygeleje 28. Februar 1823.

troet ham, at han havde været forlovet med Frøken Nicoline Hjort, fra da han gik i Skole i Ribe, men før han havde taget Embedseksamen, maatte Forlovelsen ikke deklareres. Denne Hemmelighed kunde dog Bendix Koch ikke lade være med at betro sine Veninder Cecilie og Jette Satterup, og disse betroede den saa igen til Lise.

Sommeren gik ellers for denne med Besøg i Roskilde og Kalundborg, medens Thriges, der nu havde to Børn, i Sommerferien var i Ribe.

Imidlertid gjorde Stiftsprovst Kofoed sig mindre heldigt bekendt ved den Brutalitet, hvormed han gik frem overfor et smukt, historisk Mindesmærke, som han ifølge sin Stilling dog nærmest var sat til at frede om¹.

Foran Alteret i Hunderup Kirke stod fra ca. 1570 det prægtige Gravminde over Ridder Niels Lange til Kærgaard, Lensmand paa Riberhus, Vesterland Før, Hønborg og Lundenæs og Ejer af Herregaardene Visselbjerg, Hundsbæk og Dueholm, rejst af hans efterlevende Hustru, Fru Abel Skeel, og højst rimeligt forarbejdet i Nederlandene eller Flandern. Oven paa den med sort poleret Marmor beklædte Gravtumbe, der angives at have været 4 Alen lang, 3 Alen bred og 1½ Alen høj, hvilede Ægteparret med Puder under Hovederne og en lille Hund under deres Fødder paa et Leje, der ligesom Portrætfigurerne selv var af hvidt, dog noget i det rødlige faldende Marmor. 4 Medaljoner forestillende Evangelisterne og de ligesom disse paa Gravmælets Langsider anbragte 2 Familiers adelige Vaabener var udførte af hvid Alabast, hvorimod de af lange Rammer, hvori de førstnævnte var indfattede,

¹ Efter Dr. Jacob Helms: Danske Tufstenskirker S. 138—40.

var af rødbrunt Marmor med lysere Aarer. Fremdeles var der paa de lange Sider to smukt udførte Indskrifter.

Sognepræsten i Vilslev og Hunderup, Pastor Hjerrild, havde nu anmodet Stiftsprovst Kofoed, som Ejer af Hunderup Kirketiende, om at Monumentet maatte blive flyttet bort fra dets meget generende Plads foran Alteret. Fredag Aften før Pinse kom som Følge heraf Stiftsprovsten sammen med Præsten til Kirken lod en Muremester fra Ribe, der netop i den Tid var beskæftiget ved Bygningen, men paa Grund af Aftenen da allerede havde forladt Arbejdet, hente, og denne fik nu Ordre til at flytte det ned i en Gravkælder, hvortil Nedgangen var ved Siden af. Da der næste Dag var bekvem Lejlighed dertil, iværksatte han det allerede da med 6 Haandlangere, saa at, da Menigheden Pinsedag samledes i Kirken, var Monumentet borte, kun at Gulvet, hvor det havde staaet, var bleven belagt med nogle af dets sorte Marmorplader.

Offentlig bekendt blev dette ved følgende Artikel i „Ribe Stiftstidende“ 4. Juni 1822 af daværende Ejer af det nærliggende Kærgaard, Kammerjunker Teilman¹:

„Blandt de skønneste Mindesmærker af Middelalderens Kunst, som Fædrelandet ejede, var den berømte Danmarks Riges Raad og Ridder Niels Langes Monument i Hunderup Kirke. Det var i Aarene femten Hundrede nogle og Tredsindstyve — altsaa i Kunstens lykkeligste Alder — at dette Kunststykke er forfærdiget i Florentz. Sarchophaget var yderst sirligt udarbejdet af rød og sort Marmor, forskønnet med 4 Basreliefs i hvid Marmor, prydet med Absalons Frænders, de berømmelige Hviiders og Langers Vaaben.

¹ Kammerjunker, Hofjægerm. Andreas Charles Teilman * 1786 † 1852.

Paa dette Sarchophag hvilede Ridderen Niels Lange fortræffelig udarbejdet i hvid Marmor, liggende i fuld Rustning, ved Siden af sin Hustru, en Scheel af Fødsel. Hen imod trende Aarhundreder har dette Monument staaet — hædret som Mindesmærke af En blandt Danmarks berømteste Adelsmænd — hædret som mesterligt Arbejde af hver Kunstens Ven, der betragtede det.

Efter Kirkeejerens Befaling er dette kostelige Monument i disse Dage paa en saare barbarisk Maade nedrevet og slængt i det aabne Begravelse i Kirken, den sorte Marmorplade, hvorpaa Statuerne hvilede, er slagen i mange Stykker. Fru Langes Billede er i 2de Stykker. Nogle af Basrelieferne ere beskadigede, som det Hele ved denne Medfart temmelig er ødelagt.

Maaske der har været Tilladelse at foretage denne Handling — hvilket dog synes mig ubegribeligt, den samme Sommer, da Ravnung Toves simple Zyenit Rune ved Læborg Kirke skulde indmures — da Runen ved Bekke, hvor man læser, det var Ravnung Tove og Vodin og Knubbe, der byggede Højene ved Jelling, vides udmærket Opmærksomhed¹ — overalt — ved enhver Lejlighed, se vi jo tydelig — at Fædrenes Minde holdes helligt — at Kunsten neppe nogensinde vistes større Agtelse end denne Stund, da Thorvaldsen arbejder for Kirken og for Kongeborgen.

Jeg føler det min Pligt at indrykke dette, fordi

¹ Læborg-Stenen ligger nu paa Kirkegaarden, da det paa Grund af dens Størrelse ikke lod sig gøre at indmure den i Kirken. Man læste dengang Navnene paa Bække-Stenen noget anderledes end nu, ligesom man ikke mere sætter de to Runeindskrifter i Forbindelse med Jellinge-Stenene. L. Wimmer: De danske Runemindesmærker II, S. 33—54.

adskillige Beboere her i Sognet allerede for en Tidlang siden til mig ytrede Frygt, at dette Monument skulde komme bort. Pastor Hjerrild spurgte om min Mening i den Henseende. Efter at have beset det hele, erklærede jeg, det aldrig burde ske, da Monumentet (som skal have Legater til Vedligeholdelse) ikke kunde røres uden at ødelægges.

Kiærgaard, den 27de Mai 1822.

Teilmann,

Hs. Maj. Kammerjunker og Jægermester."

Da dette Inserat kort efter, 8. Juni, fandtes optaget i det københavnske Dagblad „Dagen“, vakte det den største Opmærksomhed, og allerede 11. Juni udgik der fra Kongen et Reskript til Kancelliet om at tilvejebringe Oplysninger om denne Sag. Dette afæskede da Stiftsøvrigheden, Stiftsprovst Kofoed og senere ogsaa Pastor Hjerrild Erklæringer derom, ligesom det foranledigede, at Muremesteren blev indkaldt til at give Forklaring til Ribe Købstads Politiprotokol.

Det beredte kendelig Kancelliet nogen Vanskelighed og vakte i dette en vis Misstemning, at sidstnævntes Forklaring, ifølge hvilken der var givet ham udtrykkeligt Paalæg om at flytte Monumentet, stod i bestemt Modsætning til Stiftsprovstens Erklæring. Efter at have hørt alle Parter, fandt Kancelliet, at det hele Ansvar for, hvad der var sket, hvilede paa Kirkeejeren alene, og det sluttede sin d. 29. September 1824 indgivne allerunderdanigste Beretning med at indstille, at der skulde tilkendegives ham Kongens allerhøjeste Mishag med hans selvraadige Adfærd, samt at det skulde paalægges ham under Stiftsøvrighedens Tilsyn at restavrere Monumentet saavidt muligt saaledes, at Billederne indmuredes paa et nærmere angivet Sted i

Korets Væg. Under 23. Oktober gav Kongen sit Bifald til dette sidste Punkt i Indstillingen, hvorimod det førstnævnte Punkt forandredes i Resolutionen saaledes, at i Betragtning af Stiftsprovstens rosværdige Embedsførelse vilde Kongen have ham iøvrig hans Forseelse eftergivet ved uden Tilladelse at have nedtaget ommeldte Monument.

Figurerne blev nu indmurede i Korets nordre Mur tæt ved Døbefonten. Fru Abels Figur var under Flytningen gaet midt over, den venstre Pegefinger manglede ogsaa, ligesom der paa Niels Langes Figur manglede den lille Finger paa højre Haand¹.

Det hele omgaves nu af en Ramme i en Slags antik Tempelstil, om hvilken Oldsagskommissionen vel udtalte, at den fandt den „hensigtsmæssig“, men dog tilføjede, at „denne Omgivning ikke stemmede med den Smag, hvori de bevarede Dele af Monumentet var arbejdede“.

Hvad angaar Medaillonerne med Evangelisterne, da laa disse endnu i mange Aar henslængte i den omtalte Gravhvelving imellem en Del andre Brudstykker af Monumentet. Først ca. 1890 er de, to og to sammen, paa hver Side af Alteret bleven fastgjorte til Korets Østvæg².

Hen i Efteraaret (1822) tog Biskoppen til København og Kalundborg, og i Oktober, ved den Tid, da

¹ Nu (Juni 1909) er begge Figurers Næser beskadigede, og den lille Hund, der er anbragt mellem de to Skikkelsers Fødder, er hovedløs. Det er højst beklageligt, at det skønne Monument ikke er mere værdig restavreret, hvilket det i høj Grad kunde fortjene. (Jfr. Afbildn. i „Fra Ribe Amt“ VI, 82.)

² Disse Billeder er nu i en meget molesteret Tilstand sammen med en Del spredte Brudstykker.

tidligere Stiftamtmand Koefoeds Død og Begravelse fandt Sted, vendte han og Lise tilbage til Ribe. Her ventede der denne sidste en Overraskelse. De havde den sidste Rejsedag siddet tavse i deres egne Tanker, men vakttes, da Kusken sagde: „Der har vi Ribe Taarn!“ — „Ja, Gud ske Lov!“ svarede Bispen. „Nu er vi snart hjemme. Jeg længes efter at vide, hvordan stakkels Stence har haft det med de mange Haandværksfolk, mens jeg har været borte.“ — Forundret spurgte Lise: „Har Moder haft mange Haandværksfolk? Hvortil?“ Kusken, som hørte det, smaalo, og Bispen svarede lidt forvirret: „Aa, ja, hun vilde jo have kalket og pudset op paa den gamle Rønne alle Vegne, til vi kommer hjem, den kære Moder.“ Lise lod sig da nøje med det Svar og tænkte, at det kun var en Ytring af Faderens Længsel.

Omsider rullede man da ind ad Ribe Port, og denne Gang syntes Lise slet ikke, at Gaden var mørk og smal, saa glad var hun ved at komme hjem til den kære Moder, som hun nu ikke havde set saa længe. Fornøjet saa Lise til alle Sider og nikkede venligt til hvert bekendt Ansigt. Men hvor blev hun overrasket, da de drejede om i Puggaardsgade! Den gamle, røde Mur ved Bispegaarden var forsvunden, og der var i Stedet for en smuk Indkørsel mellem 2 Stakitlaager, 2 høje, hvide Søjler med Stenkugler¹ paa Toppen bar en smuk, vid Stakitport, som havde aabnet begge sine Fløje for at modtage de rejsende. Den gamle Indgangsdør i Sidelængen var forvandlet til et stort Vindue.

Bispen nød ret Lises overraskede Ansigt, medens

¹ Fru Fich siger „Murvaser“, hvilket dog rimeligvis er en Huskefejl. Søjlerne er nu røde.

de smældende og knaldende kørte ind i den fordums Baggaard, der nu var forfremmet til Forgaard, og holdt udenfor en smuk toetages Vestibule med store, høje Vinduer. En Fløjddør aabnede sig over et Par Stentrin, og Bispindens kære, glade Ansigt hilste dem. Derover glemte Lise at lede efter det gamle Taarn, som var fortrængt af den nye Udbygning, som hun fandt meget smagfuld. Hun laa i Moderens Arme, og Faderen tog dem begge i Favn.

Da Lise var kommen lidt til sig selv, saa hun, at de stod i en smuk, lys og rummelig Entré, hvorfra en bred, magelig Trappe til venstre førte helt op til 2den Salsetage, en Dobbeldør lige for Indgangen aabnedes, og man stod i et yndigt lille Kabinet, fuldt møbleret, med røde Vintergardiner, Gulvtæppe, en lille Sofa og det daglige Spisebord; det Mahogni Fløjbord stod sammenslaet under et bredt Vindue, hvorfra der var Udsigt til de store Linde i den tidligere Forgaard. Det var den gamle Forstue med den grimme Opgang til de øverste Etager, som var forvandlet til dette hyggelige Kabinet, der nu forbandt de to store Stuer, Sal og Spisestue i Vest og Øst, som Entreen og Trappen før havde adskilt. Døren ud til Gaarden var afløst af det brede Vindue. Dagligstue fik man nu i den forrige Spisestue, og til daglig spiste man i Kabinettet.

Lise skulde nu op paa sit eget Kammer og lægge Rejsetøjet. Hun vilde da tilbage til Trappen, men blev ført ud i den forrige Indgang, der nu aflukket fra Gaden gav god Lunhed i Dagligstuen, og her stod nu et Par Skabe til Spisetøj meget bekvemt. Fra denne Gang førte en lille nem Vindeltrappe op til en for Lise ubekendt Dør. Da denne blev aabnet, saa hun, at det var et lille Væggeskab, som havde været

i Forældrenes Sovekammer, og som nu var benyttet til Indgangsdør til hendes nye Værelse. Forældrenes Sovekammer var lige ved i Faderens tidligere Studerekammer, mens Bispen nu var flyttet ind i den rummelige forrige Dagligstue lige over for, hvor alle hans Bøger, hans Pult, Skrivebord og den store Sovesofa, som hans Moder havde foræret ham efter Bedstefaderens Død, alt fik udmærket Plads og klædte Værelset bedre end Familiens daglige Møbler.

Kontoret havde ligget i Gaardens Sidelænge bag ved Havestuen, hvor ogsaa Meisling¹ havde haft Sovekammer, tæt ved Karlekammer og Stalde, men det havde jo været meget ubekvemt for Biskoppen, der om Vinteren slet ikke kunde taale den idelige Gang frem og tilbage over Gaarden. Det blev nu flyttet op paa 2den Sal i Husjomfruens forrige Værelse lige over Studerekammeret, saa at Bispen blot behøvede at banke paa Loftet, naar han vilde have Meisling ned; og vilde han selv op paa Kontoret, havde han kun 2 korte Trapper derop.

Da man fra denne Visitatsrejse gennem hele Bygningen igen gik ned, denne Gang ad den smukke Hovedtrappe, og kom tilbage til det lille Kabinet, stod Aftensbordet dækket der. Og medens man nu sad i Ro og nød Husets gode Sager, spurgte Bispinden: „Men Lise! Havde du da slet ingen Anelse om, hvad der var sket?“ — „Nej, Moder,“ svarede Lise. „Fader havde ikke sagt mig det mindste derom.“ — „Det var dog meget, at du kunde tie saa stille med det,“ sagde Bispinden og glattede Bispens smukke Lokker. — „Ja,“ svarede denne, „jeg havde virkelig været ganske tavs baade hos Hermans og paa Rejsen, indtil

¹ Biskoppens Fuldmægtig.

vi kom saa nær, at vi saa Ribe, saa stod det saa levende for mig, alt, hvad min stakkels Stence kunde have døjet med de mange Haandværkere, saa jeg nær havde røbet det. Søren, som jeg ogsaa havde paalagt at tie kvær, smaalø rigtig nok, da han hørte, jeg fortalte mig, men han tav dog fremdeles, det skikkelige Skrog, og jeg tror ikke, Lise mærkede noget?" Det bekræftede denne nu igen, men kunde længe ikke blive færdig med at spørge Faderen om, hvordan han dog havde fundet paa dette og hint. Hun kunde ikke andet end højlig beundre Faderens Opfindsomhed i Bygningens Bekvemmeligheder, især hvor der var saa lidt Plads og saa mange Vanskeligheder at overvinde og — ikke en eneste bygningskyndig at spørge til Raads. Sikker havde ingen af de Haandværksfolk, Bispen havde benyttet, kunnet andet end til Nød udføre det, han foreskrev dem.

Pengene til Byggeriet havde Bispen jo faaet ved det i Sommerens Løb modtagne Forskud paa 5000 Rigsdaler. Ordningen med den faste Gage kom jo først i 1824. Lise saa dog aldrig sin Fader være modfalden i saa Henseende. Moderen var knap saa stærk, hun kunde stundom klage ængstelig.

Tillæg¹.

Allernaadigste Konge!

Allernaadigst tillade Deres Majestæt mig at fremsætte her i kort Sum, hvad jeg ved udførligere Forestillinger har andraget og med Bilag oplyst for Deres Majestæts danske Kancelli.

Indtægterne ved Ribe Bispestol er i Sæd 730 Tdr. Rug og 165

¹ Findes i Rigsarkivet. Desværre er det ikke muligt at afgøre, om de her anførte „Rigsdaler S.“ betyder „Sølv“ eller „Sedler“.

Tdr. Byg, hvilket tilsammen, naar Restancer, Loftsleje, Kastning og Svinding fraregnes, kan regnes lig med 800 Tdr. Rug. — I Penge haves nogle Indtægter, som ere angivne til henved 600 Rgd. S. Men mange af disse er ved Forsømmelse og anden Mislighed bortfaldne, saa at Embedets Indtægter ikke kunne regnes meget over 300 Rgd. S.

Af denne Indtægt paaligger det Biskoppen at vedligeholde de trende Kirker: Lunde, Outrup og Jernved, at vedligeholde Bispegaarden, at lønne Amanuensis og bestride Kontorholdet samt de med hans vidtløftige Rejser forbundne Bekostninger, den Amtsbefordring undtagen, som er mig tilstaaet uden for de egentlige Visitatsrejser.

Det vil allernaadigst skønnes, at det, som herfra kan blive tilovers, udgør kun et tarveligt Levebrød for en Familie, hvilket bliver endnu knappere, naar deraf endvidere skal udredes Gældsafbetaling og Understøttelse til Børn, hvilket er mit Tilfælde.

Men skal jeg desuden af denne Indtægt udrede: i Enkepensioner 600 Rgd. Sølv, i Skatter, Kommuneafgifter, Rangskat o. s. v. 1400 á 1500 Rgd. og til Erstatning for ældre Reparationer paa Bispegaarden aarlig i 14 Aar henved 150 Rgd., da vil der ikke alene under høje Kornpriser være lidet tilovers til min og Families Underholdning, men under Kompriser som de nuværende, da jeg har maattet sælge Rugen for 3 Rigsdaler Sedler, vil endog hele Indtægten ikke tilstrække til slige Udgifter, og det bliver umuligt for enhver, som ikke har egen Formue, at beklæde dette Embede

Derfor, efter at have foruden ældre Naadesbevisninger modtaget Deres Majestæts Kald til Ribe Bispe-Embede, som et nyt Bevis paa Deres allernaadigste Tilfredshed; efter at have tjent Kirken i 31 Aar og ej alene tilsat min liden Fædrearv, men ogsaa paadraget mig en betydelig Gæld ved Bygning paa 3 Præstegaarde og ved at opdrage seks Sønner, af hvilke den yngste endnu ligger ved Universitetet og fire af de andre tilligemed en Datter endnu behøver min Hjælp, vover jeg allerunderdanigst at bede, at Ribe Bispestol maatte allernaadigst fritages for de sidstnævnte Byrder, nemlig: Enkepensioner, Skatterne og Afbetaling paa Bispegaarden, da jeg saa haaber at kunne bestride Kirkernes og Bispegaardens Vedligeholdelse, Kontorhold og de øvrige fra Embedet ufraskillelige Bekostninger og endda at finde tarveligt

Udkomme for mig og mine af de til Embedet nu henliggende Indtægter.

Men — da nogen Tid maa hengaa, inden denne Forandring, om den finder allernaadigst Bifald, kan fuldføres — da jeg allerede for at udrede noget af Enkepensionerne og Skatter, som og for at bestride andre uundgaaelige Udgifter, har maattet gøre Gæld, — og endelig da Bispeenkerne i Ribe, som ej kunne taale at savne deres Pension, have lovligt Krav til mig saavel for en forfalden Halvaarspension som for Fremtiden, indtil den maatte anvise dem andet Steds fra, saa indflyer jeg fremdeles til Deres Majestæts Naade med allerunderdanigst Bøn, at jeg maatte ved et Forskud af 1000 Rigsdaler Sølv sættes i Stand til at rede for mig, indtil Sagen kan efter Deres Majestæts allernaadigste Villie vorde endelig bestemt.

Kjøbenhavn, den 6te October 1821.

Allerunderdanigst

Dr. Jens Michael Hertz.

Fra Jerne og Skads Sogne.

Af fhv. Bankdirektør **Jesper Madsen** i Jerne.

I. Jerne Sogn.

DER er næppe noget Sted her i Ribe Amt, hvor der er foregaaet saa store Omvæltninger i sidste Halvdel af det 19de Aarhundrede som i Jerne Sogn; men vort Lands Historie ved jo heller ikke at melde om, at en By er saa at sige skudt op af Jorden paa engang for at drage Opmærksomheden til sig langt ud over Landets Grænser. Det har vi kun set her i Jerne Sogn, hvor Esbjerg er vokset frem og, allerede forinden den naar de 40 Aar, præsenterer sig med en Folkemængde af ca. 16,000 Mennesker. Det er imidlertid ikke Esbjergs Historie, her skal skrives, men den Del af Jerne Sogns, der blev tilbage, da Esbjerg tog sit.

Jerne Sogn ligger sydvestlig i Skads Herred og omfattede indtil Aaret 1894, da Esbjerg blev udskilt som en særegen Kommune, Byerne Jerne, Kvaglund, Bollesager, Spangsberg, Vognsbøl, Strandby, Esbjerg, Rørkær, Gammelby, Lykkegaarde, Maade, Veldbæk,

Novrup, Tovrup og Uglvig. Mod Syd grænser Jerne Sogn til Havet, mod Øst til et Bækløb, der fra Nord løber gennem et Engdrag til Havet og danner Grænsen mod Tjæreborg Sogn. Mod Nordøst findes ingen naturlig Grænse mellem Jerne og Skads Sogne; men mod Nord dannes Grænsen mod Bryndum Sogn af et Engdrag og mod Vest af en Bæk mod Guldager Sogn. Sognet har en Udstrækning i sin største Længde af ca. 1 Mil i Øst og Vest og $\frac{3}{4}$ Mil i sin største Bredder i Syd og Nord. Arealet er noget over 5200 Tdr. Ld., Hartkornet ca. 240 Tdr., og Befolkninger ved 1850 ca. 660 Mennesker. Jordsmonnet er af forskellig Beskaffenhed. I den vestlige og til Dels i den østlige Del findes lette, sandmuldede Jorder, i den øvrige Del er Underlaget Ler, for det meste stærkt sandblandet. Mergel findes næsten overalt, endogsaa lige ude i Havstokken, men i forskellig Dybde og af forskellig Beskaffenhed. Af Eng findes ikke ret meget i Jerne Sogn, kun i den østlige Del findes nogle ret gode Marskenge; de øvrige smalle Engstrækninger langs med Bækkene er uden synderlig Betydning, og Høet er meget magert. Heden, der ved det 19de Aarhundredes Midte udgjorde i det mindste 1000 Tdr. Land, er ved Aarhundredskiftet omtrent forsvunden, om nogle faa Aar vil der næppe være en Lyngtot tilbage. Naar Opdyrkingen deraf har kunnet fremmes med saa stor Styrke, skyldes det især Esbjergs Fremkomst; thi dels kunde man her faa tilstrækkelig Gødning, og dels fik Jorden en forøget Værdi i Nærheden af den opvoksende By.

Jordbruget har hidtil været Sognets Hovednæringskilde. Som Bierhverv er der ved Siden af drevet noget Fiskeri af smaa Skaller til Husbehov. Lidt

Teglværksdrift har der altid været. Først da Arbejdet paa Esbjerg Havn var paabegyndt, tog man fat paa Teglværksindustrien, da der fandtes Ler langs med Stranden, der som Raastof egnede sig fortrinlig til Teglværksdrift. Ved Aarhundredskiftet fandtes 6 betydelige Teglværker. Agerbruget stod ved det 19de Aarhundredes Midte ikke paa noget højt Trin her i Sognet. Man havde begyndt med Mergling og skadeligt Vands Afledning. De bedste Jorder henlaa enten som Kær eller som Hede; det var næsten kun de lettere Jorder, der var Genstand for Dyrkning. Sædskiftet var saaledes: I Grønjord saaede man Boghvede eller Spergel og derefter 2 à 3 Aar Rug. Spergelen forurensede Jorden i den Grad, at den paa mange Steder blev et besværligt Ukrudt. Mangel paa Hø gjorde, at Besætningen var forholdsvis lille, og som Følge deraf var Gødningen utilstrækkelig. Men Befolkningen var stræbsom, tarvelig og nøjsom i højeste Grad. Den boede jo saa afsides, saa langt fjernet fra de store Kulturcentre, at den kun mærkede en svag Genlyd deraf, naar Postvognen et Par Gange om Ugen møjsommelig slæbte sig gennem Sandet paa Vej til Strandby, og Postkarlen gav et lille Nummer paa Posthornet til bedste.

Aandeligt Liv mærkede man ikke meget til i Jerne Sogn. Det kirkelige Røre i 20erne og 30erne naaede ikke herud, lige saa lidt som det folkelige i 40erne. Rigtignok blev Strandby saa Valgstedet for Ribe Amts 2. Valgkreds; men det varede adskillige Aar, forinden Folket i Jerne Sogn vaagnede til politisk Bevidsthed. Dog var der adskilligt, som tydede paa, at der var en dybere aandelig Trang til Stede, der særlig gav sig Udslag hos Ungdommen.

Drukkenskab var desværre meget udbredt.

Det er jo rimeligt nok, at da Jerne Sogn i saa lang en Udstrækning begrænses af Havet, dette da ogsaa har øvet sin Indflydelse. I det 15de Aarhundrede nævnes en Gaard „Stydkær“ i Jerne Sogn. Der er ikke Spor at finde i vore Dage af noget, der kan tyde hen paa Navnet Stydkær. Men der gaar endnu Sagn om, at der uden for Esbjerg Havn har ligget en Gaard, som er gaaet under i en af de store Stormfloder. Da Gaarden nævnes ved 1440, kan den altsaa ikke være gaaet under ved Friserfloden 1400, men snarere ved en af de seks Gallerfloder 1434—1500, som omtales i „Slesvigske Provinsialefterretninger“ II 145 af C. Fogh i hans Afhandling om den slesvigske Vestkyst. Saa meget er vist, at Kystlinien i Aarhundreders Løb er trængt langt tilbage. Vestenvinden har ogsaa paa anden Maade sat Spor i Jerne Sogn. Et Parti omkring Præstegaarden viser tydelige Spor af Sandflugt, hvoraf der for Resten flere Steder kan paapeges svagere Spor.

Ved Byen Maade begynder de store Marskenge, der herfra strækker sig langs Vesterhavet lige ned til Højer; men det er sandsynligt, at disse Engstrækninger engang i Tiden har strakt sig fra Maade Vestpaa forbi Rørkær og Hørsmark og hængt sammen med Engstrækningerne omkring Ho Bugt, men saa er gaaet under i de mange, store Stormfloder. Ud for Rørkær og Esbjerg findes nu stejle Skrænter og mod Vest Klitdannelser.

I Jerne Sogn findes flere krogede Diger, temmelig høje og hist og her stensatte, hvor den lige Linie yderst sjældent spores, saaledes mellem Matr. Nr. 7 og Nr. 9 og atter mellem Matr. Nr. 3 og 8 i Jerne,

ved Jerne Præstegaards Mark og i Veldbæk Forte. Det kunde næsten tyde paa, at vi her finder Levninger af de gamle Gærder om Vangene i Fællesskabets Tid. De gamle Vangnavne er forsvundne og glemte, kun enkelte er bleven tilbage: Mellemvang Nord for Jernbanen i Jerne, Pajkær ved Gammelbyvej, Langagre Nord for Kirken, Kurvekær Syd for Søndergaarde, Sletten Nord for Gammelby og Rundinge i Maade.

Paa det gamle Matrikulskort findes en Vej afsat paa Jerne Nørrehede, der over Kersing Hede gaar i Retning efter Varde. Vejen er nu nedlagt, efter at Heden er opdyrket; men talrige, dybe, halvt eftergroede Hjulspor viser, at Vejen til en Tid maa have været stærkt befærdet. Paa Præstegaardsmarken Nord for Præstegaarden, hvor Kirkestien nu gaar, kan ligeledes spores en Vej, meget slidt, der gaar i Retning mod Havet. Det kunde tænkes, at Varde her engang har haft et Udskibningssted, der paa en Maade har været en Forløber for Esbjerg Havn. At der i sin Tid her paa Kysten har fundet et udstrakt Smugleri Sted, er afgjort, og i dette Smugleri har de Varde Købmænd haft deres Part, saa det kan se ud til, at saadanne gamle Hedeveje langt uden om Byerne godt kan være benyttet i ulovligt Øjemed.

Jerne Kirke ligger temmelig højt, omtrent midt i Sognet. Baade Skibet og Koret er opført af hugne Kampesten, og Koret afsluttes med Korrunding. Taarnet er tilbygget senere og opført af Munkesten med Murforsiringer i Spidsbuestilen. Det har Sadeltag, men ingen fremspringende Gavle. Mod Nord findes et rummeligt Vaabenhus, ogsaa opført af hugne Kampesten. Dets gamle Tegltag er bleven ombyttet med Skifertag. Ud for Koret mod Syd findes det maturaltske Kapel, der er omtalt i „Fra Ribe Amt“ 1906.

Hele Kirken med Undtagelse af Vaabehuset, som man her kalder „æ Skrøvs“, er blytækt.

Ved Aaret 1890 var Jerne Kirke i en saadan Tilstand, at den trængte til en alvorlig Istandsættelse udvendig. Den yderste Murskal paa hele Koret med dets Korrunding og den hele søndre Side af Skibet blev saa nedtaget og ommuret paa et nyt Fundament af Betonstøbning. Nogle grimme, klodsede Jærnvinduer blev erstattede med Blyvinduer. Man fandt de oprindelige Vinduesaabninger, som var tilmurede, men nu viser sig som Blændvinduer udvendig. Ligeledes blev Taarnet afskallet paa den søndre, vestre og nordre Side. Da det var revnet, blev det sammenskruet med vældige Jærnbolte, og en ny Murskal af efterliggende Munkesten blev opført.

Indvendig har Kirken Hvælvinger: 1 i Koret, 4 i Skibet og 1 i Taarnet. Indtil først i 80erne fandtes der 3 Rækker Stolestader; men da de var meget skrøbelige, fik Kirken ved Fornyelsen kun 2 Rækker. Af Prydelser findes ikke ret mange. Den gamle Prædikestol, der paa Nationalmuseets Foranstaltning er bleven restavreret, er overordentlig smuk og et betydeligt Kunstværk. Altertavlen, der ved Aaret 1635 er bleven restavreret af Sognepræsten Hans J. Herslev, har Kendere ogsaa fundet meget smuk. Desuden findes en gammel Altertavle fra den katolske Tid med en Mængde i Træ udskaarne Billeder, der forestiller Faderen med Sønnen, Madonna, en Biskop og de 12 Apostle. Indtil for et Par Aar siden dækkede den for en Del Aabningen ind til Taarnrummet; men da saa Orgelet kom 1906, blev man enig om at fjerne den gamle Altertavle og saa vidt muligt bringe Orgelpartiet i nogen Overensstemmelse med Partiet omkring den gamle,

smukke Prædikestol. Den gamle Altertavle blev saa anbragt i det maturinske Kapel. Lige over for Prædikestolen hænger nu Epitafiet over Mag. Maturin Castensen.

Der er fundet Spor af Kalkmalerier, men uden nævneværdig Betydning. For nogle Aar siden fik Kirken 2 smukke Lysekroner og et Gulvtæppe, der for en Del dækker det uskønne Gulv i Gangen, anskaffet ved Indsamling i Sognet. Samtidig fik Koret et helt nyt, meget smukt Flisegulv, bekostet af Kirkeejerne. Orgelet er bekostet af tre Mænd i Sognet, hvoraf de to endnu lever. Den afdødes Navn, Morten Andersen i Lykke, skal her nævnes, da han ved sin Død efterlod sig 500 Kr. som Bidrag til et Orgel i Jerne Kirke, og derved fremskyndede en Sag, der havde været under Forhandling i en hel Menneskealder.

Uden om Kirkegaarden løb et vældigt Dige af utilhuggede Kampesten. Medens Esbjerg Havn var under Arbejde, tilbød Entreprenørerne Hoffmann og Gunnarson, at de vilde opføre en Ringmur af Teglsten rundt om Kirkegaarden, naar de maatte faa Kampestenene, som Diget indeholdt; men det forpurrede Kirkeejerne. Der døde en Mand for nogle Aar siden, som roste sig af, at han ene Mand havde forpurret det. Hans Stemme havde altsaa gjort Udslaget. Dette taler til Ære for Mindretallet. Da Diget var i en saadan Tilstand, at det grænsede til en Skandale, tog man endelig fat; men det gjaldt om at slippe saa let fra det som muligt. Man gennemrodede Diget og slæbte saa mange Sten ud, at man kunde sælge Sten for mange Hundrede Kroner, saa blev de værste Skaar lukkede, og Resten af Pengene delte Kirkeejerne bro-

derlig imellem sig. Ved Kirkens Restavration blev Kirkegaardsporten og de to Stenter fornyede i gammel Stil.

Det er en Mærkelighed i Jerne Sogn, at et Brude-tog aldrig drager ind gennem Kirkegaardsporten, men altid gennem den søndre Stente. Det vilde vække Opsigt endnu i vore Dage, om et Brudfølge drog gennem *Ligporten*.

I det sydvestlige Hjørne af Kirkegaarden ligger en temmelig stor Høj. Det kan se ud til, at det oprindeligt er en gammel Gravhøj fra samme Tid som de mange smukke Gravhøje paa Rørkær Mark, men som i Tidens Løb er undergaaet Forandring ikke mindst derved, at Præsten Bøtcher og hans Hustru fik deres Hvilested her i et muret Gravkammer.

Paa Kirkegaarden fandtes en Mængde smukke og kostbare Gravstene, hvoraf flere var dækkede med et tykt Lag Jord. Ved Reguleringen af Kirkegaarden først i 90erne blev de alle flyttede fra deres oprindelige Plads og henslængte dels uden for Kirkegaarden, dels langs med Kirkegaardsdiget, og mange blev stærkt beskadigede. Her laa de, indtil den nuværende Sognepræst fik dem flyttet til deres nuværende Plads Nord for Kirken; men en Del Stumper ligger endnu spredt uden for Kirkegaarden. Flere af disse Gravstene og maaske de aller fleste tilhører den spangsbergske Slægt, en af de ældste og mest forgrenede Slægter i Egnen.

I. Præster før Reformationen:

Hr. Søren og Hr. Jens Thomsen, der som Kapellan 1514 fik Fæste paa Præstegaarden.

II. Præster efter Reformationen:

1. Hr. Palle, der maaske har været den sidste katolske Præst.

2. Jørgen Pallesen Jerne, død 2. April 1590, og hans to Sønner:
3. Hans Jørgensen Jerne, ordineret 1590 den 17. Juni, død 2. April 1592 og:
4. Palle Jørgensen Jerne, død 1637.
5. Hans Jensen Herslev, Præst 1637, død 1654.
6. Jørgen Olufsen Alslev, Præst 1654.
7. Bent Jakobsen Varde, dimitteret fra Ribe Skole 1656, ordineret 26. Januar 1659.
8. Hans Pedersen Bartsvær¹, kaldet til Jerne 1672, død 1700.
9. Mag. Maturin Castensen, Præst 1700, død 1747.
10. Johannes Bøtcher², kaldet 12. Januar 1748, tog Afsked 1789, døde 1792.

¹ Se Skoleprogram fra Ribe 1837. I Aaret 1670 findes han egenhændig at have underskrevet den til Biskop Kragelund aflagte Ed, hvor han kalder sig „legitime vocatus ad ministerium ecclesiasticum in parochia Darum“. I Følge kgl. Bevilling af $\frac{9}{12}$ 1663 og sammes nærmere Bestemmels $\frac{23}{12}$ 1669 skulde Hunderup og Bramminge, som hidtil havde været annexerede, ved forefaldende Vakance adskilles, og Bramminge lægges til Darum, Hunderup til Vilslev. Da nu Præsten i Darum døde 1670, synes dog bemeldte Bartsvær i Følge den aflagte Ed at være kaldet til Darum alene; men ved en Sammenkomst i Ribe Bispegaard $\frac{20}{n}$ 1670 blev det afgjort, at Poul Kristensen, hidtil Sognepræst i Hunderup og Bramminge, fik Darum og Bramminge Sogne, Hans Bartsvær Hunderup alene, og Præsten i Vilslev fik ikke Hunderup som Anneks førend 1672, da Bartsvær blev kaldet til Jerne og Skads. Sagen skal have været den, at Kirkepatronen Erik Krag til Kærgaard vilde undgaa at have Kristen Lønne i Vilslev, en underlig og drikfældig Mand, til Sognepræst i det Sogn, hvorunder Kærgaard hørte.

² Bøtcher var en Søstersøn af M. Castensen. Fra 1776 til 1787 havde han Niels Lang til Kapellan, indtil denne blev sin Broders Eftermand som Sognepræst i Vilslev.

11. Niels Bønnelyck, Kap. hos B. 1789, Sognepræst 1789, død 1826.¹
12. Søren Spandet Hjort, Præst 1827 død 1835.
13. Gabriel Koch, Præst i Jerne 1835, tog Afsked 1858, døde 1861 hos hans Datter i Jerne.
14. Michael Rodewald Gjørup Assens, ordineret 1858, forflyttet 1880.
15. Axel Gudmund Kemp, forflyttet 1890.
16. Jens Andersen, forflyttet 1899.
17. Ludvig Ingerslev, blev i Marts 1909 Valgmenighedspræst i Odense.
18. Jens Jensen-Hammer, kaldet i Juni 1909.

Saavidt det kan skønnes, har Jerne og Skads Sogne været forenede lige fra Reformationstiden; men det kan se ud til, at Skads i den katolske Tid har haft sin egen Præst; thi i en gammel Embedsbog i Jerne Præstegaardsarkiv omtales den midterste Gaard i Briksbøl som en Anneksgaard, hvis Indtægter Herskabet paa Krogsgaard paa den Tid oppebar.

Til Jerne Præstegaard hørte indtil 1889 et Jordbrug paa 5 Tdr. 5. Skpr. Hartkorn. Af Agerjord fandtes omtrent 80 Tdr. Ld., liggende paa 2 Steder, det største Stykke omkring Præstegaarden, det andet Nord for Kirken, Det første blev gennemskaaret dels af Jærnbanen dels af Landevejen fra Esbjerg til Kolding. Desuden havde Gaarden et Stykke Eng i Novrupenge, et i Vognsbøl Enge og et ved Gammelby. Til Præsteembedet hører ogsaa Brugsretten af en Eng i Vognsbøl Enge, der forøvrigt tilhører Kirken. Om denne Eng har der i gammel Tid været stor Strid mellem Sognepræsten paa den ene Side og Sognebeboerne og Kirke-

¹ Man fandt ham død ude i Haven under et Træ, som endnu paavises; han havde skudt sig selv.

ejerne paa den anden Side; thi i den Anledning er udstedt to gamle Kongebreve, det første af Frederik den Anden, dateret 4. Marts 1572, det andet af Frederik den Tredie, dateret 12. Juli 1662, hvori forbydes „Vore Fogder, Embedsmænd og alle andre fornævnte Sognepræster til Jerne Sogn herimod paa nogen de Enge til fornævnte Jerne Kirke ligger og hører eller udi nogen Maade Forfang at gøre under Vor Hyldest og Naade“, naar Sognepræsten ellers svarer den aarlige Afgift deraf til Kirken, som er 3 Mark og 12 Skilling.

Endvidere havde Præstegaarden 2 Stykker Hede, et paa Nørrehede og et paa Østerhede paa tilsammen 42 Tdr. Land. Heden blev solgt til Beplantning for nogle Aar siden. Den omtalte gamle Embedsbog giver en Fortegnelse over Præstegaardens Jorder under Fællesskabet, som viser, at dens Ager og Eng fandtes paa 64 forskellige Steder. Udskiftningen var endnu ikke foregaaet 1781; men allerede 1783 synes Fællesskabet at være ophævet.

I nogle gamle Almanakker fra 1711 til 1716, der er fundne i en Gaard i Veldbæk, findes følgende optegnet: „Tirsdag Den 16. May Anno 1713, Blef Hr. Mag. Mathurin Castensens Salshus op Reist steed dend nu staar. I Jerne Præstegr. Gud Bevar Hver Christen Menniskes Huus og Hiem fra Ildebrand og ald anden U-lykkelig Hændelse for Jesu Christj Nafns skyld, Amen. Lauritz Sørensen Nourup.“

Denne gamle Præstegaard stod saa til Aaret 1889, da den trods Lauritz Sørensens Forbøn nedbrændte paa Kristi Himmelfartsdag — formodentlig ved Lynnedslag. En stærk Tordenbyge var dragen over Egnen om Morgenen ved Syvtiden, men først ved Titiden

opdagede man Ild i Tørvehuset. Præsten fik Meddelelse derom, medens han stod paa Prædikestolen i Esbjerg. Efter at have meddelt, hvad der foregik hjemme, bad han Menigheden om at blive i Kirken, saa skulde han sørge for, at Pastor emer. Cramer kunde komme og tjene Gæsterne ved Nadverbordet.

Præstegaarden havde i en Aarrække været udforpagtet; men for at undgaa et vidtløftigt Byggeri, bestemte den daværende Sognepræst sig til at søge Tilladelse til Udstykning. Af Købesummen fik han Tilladelse til at tage nogle Hundrede Kroner for at udkøbe Forpagteren. Ved Avktionen solgtes al den Agerjord, der laa Nord for Jærnbanelen, omtrent 30 Tdr. Land; men hele det Beløb, der tilfaldt Præstekaldet, blev 1400 Kr. samt en aarlig Bygafgift af 4 Tdr. Byg pr. Td. Hartkorn. Engen blev for en Del solgt, men Budet paa Engen blev forkastet. Man har siden undret sig over, hvad der skete; thi det er den almindelige Mening, at Budet paa Engen burde være antaget og Budet paa Agerjorden forkastet.

Saa meget er vist, at Præstekaldets Indtægter ved denne Transaktion blev betydelig forringede. Præstegaardens Bygninger blev genopførte samme Sommer.

Ved Præstegaarden findes en smuk gammel Have. Kemp lod en gold Sandknode Nord for Gaarden tilplante med Naaletræer, og den nys forflyttede Sognepræst har atter ladet et stort Stykke tilplante. Naar en Aarrække er gaaet, vil Jerne Præstegaard komme til at ligge lunt ved Foden af en skovgroet Bakke, skærmet mod den kolde og barske Nordenvind. Ved Præstegaarden findes en stor Frugthave og udmærket Køkkenhave. Her fandtes ogsaa Jerne Bys to Branddamme, hvoraf den ene er indlemmet i Haven, den

anden er eftergroet, men kan spores Nord for Præstegaarden.

Beboerne i Jerne Sogn har altid maattet svare alle tre Tiender¹.

Skolevæsenet har undergaaet en stor Forandring i de sidste 40 Aar. Sognet fik sin første Skole 1748, før den Tid fandtes ingen. Den var opført af Bindingsværk og stod lige til 1867, da den blev nedbrudt for at give Plads for den nuværende Degnebolig. Skolen fra 1748 var ved Aaret 1814 bleven for lille, og Børnene havde for lang Skolevej. Skoledirektionen foreslog derfor at dele Sognet i tre Skoledistrikter og bygge to nye Skoler, en i Novrup og en i Bollesager. Der fandtes paa den Tid 82 Familier i Sognet med 85 skolepligtige Børn. Efter at man havde forhandlet derom i 4 Aar, endte det med, at Skolen i Jerne skulde udvides og delvis ombygges, og saa skulde alt blive ved det gamle. Først ved Degnen Fogtmanns Afgang skulde der ske en Forandring. Indtil 1867 fandtes kun én fast ansat Lærer i Sognet med ca. 75 skolepligtige Børn; men han havde allerede i en Aarrække haft en Vinterlærer til Hjælp.

Af Lærere ved Jerne Skole kender vi Johannes Brinch, kaldet som Degn til Jerne og Skads 1ste Søndag i Advent 1740, død 63 Aar gammel og begravet 2den Søndag eft. Trinitatis 1779. Om der har været nogen mellem ham og Degnen Brandt, er uvist. Det sandsynligste er, at der ingen har været. Brandt sad i Embedet indtil 1808, og han skal have plantet de store Lindetræer, som endnu staar i Haven ved Degneboligen. Efter Brandt kom Hans Adolf Brorson Fogt-

¹ Kirketlenden er delt i 24 Halvpartier og ejes af ca. 20 Mænd i og uden for Sognet. Se „Fra Ribe Amt“ 1906.

mann, hvis Moder var en Datter af Biskop og Salmedigter H. A. Brorson, og hun hed Katrine. Faderen var Justitsraad, Byfoged Fogtmann i Varde. H. A. B. Fogtmann var født i Varde 1782, dimitteret fra Ribe Skole og tog anden Eksamen 1802, blev Degn i Jerne og Skads 1808, tog sin Afsked 1846 og døde i Jerne 1847. Han holdt Hjælpelærer i det mindste fra 1829. I Præstens Forfald prædikede han fra Prædikestolen, og gamle Folk har rost ham for hans Prædikener. Naar han i saa mange Aar maatte holde Hjælpelærer, var det nok af den Grund, at han var svagelig. Efter Fogtmann kom Biltoft. Kirkesanger-Embedet i Skads blev saa skilt fra, og nu blev der bygget en Skole i Veldbæk og en i Bollesager, og saa blev Skolen i Jerne nedlagt. Fra nu af maatte Degnen undervise skiftevis i Bollesager og Veldbæk Skoler. 1865 kom C. A. Petersen efter Biltoft; men da var det allerede bestemt, at der skulde ansættes en fast Lærer i Veldbæk. Skolerne, der blev byggede 1846, maa være byggede meget slet; thi 20 Aar senere var de meget brøstfældige¹.

Af en Opgørelse 1814 ses, at Degnens Løn for Jerne Sogn var 3 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. Rug, 7 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. Byg og 5 Skp. Havre, Pengelønnen 180 Rdl. dansk Courant samt 4 Lispund Ost, Jordlod 4 Tdr. Land foruden Hede, 4 Læs Hø, og af hver kørende Mand i Sognet fik han 8 Skilling i Stedet for Hedetørv, *da Jerne Hede ikke er god til Tørv*. Af Skads Sogn fik han 6 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. Rug, 1 Skp.

¹ 1892 kostede hvert Barns Undervisning Kommunen 15 Kr., i 1905 32 Kr., Lønninger til Skolevæsenet 1906 var 6600 Kroner.

Havre, 144 Rdl. dansk Courant, $9\frac{1}{2}$ Lispund Ost og 41 Læs Hedetørv, 3 Skilling ugentlig af hvert Barn og 4 Skilling i Introduktionspenge. Beregnet i Kroner efter Datidens Priser bliver Kommunens aarlige Udgift noget over 1000 Kr. til Skolevæsenet, fraregnet Jordlodden, Bolig og Brændsel. Saa nævnes hverken Offer eller Accidenser, men de er vel nok indbefattede i Pengelønnen. Degnekaldet i Jerne maa dengang have været et godt Embede.

Fattigvæsenet er ogsaa i Tidernes Løb undergaaet store Forandringer. Bidragene til Fattigvæsenet blev her ved Aaret 1850 som andre Steder ydede i Korn og Husly i Fattighuset, som indtil hen imod Slutningen af Aarhundredet laa i Tovrup. Da Fattighuset paa den Tid var meget forfaldent, blev det paalagt Sogneraadet at bygge et nyt, som saa først i 90erne blev opført paa Jerne Østerhede. Heldigvis undgik Kommunen at faa en Fattiggaard, og dette skyldes Lærer H. H. Sørensen i Veldbæk. Han var i en Aarrække den kommunale Styrelses Leder, og han satte sig energisk imod, at Kommunen gik med til en saa inhuman Indretning, som Fattiggaardsinstitutionen var. Kommunens Udgifter til Fattigvæsenet var 1892 ca. 1500 Kr., i Aaret 1905 5500 Kr., Alderdomsunderstøttelsen fraregnet.

Vejvæsenet kostede Kommunen ved 1850 kun noget Arbejde; hver Mand havde sit Vejstykke. Vejvæsenet kostede hele Kommunen 1892 2000 Kr., 1905 3000 Kr., hvoraf $\frac{9}{16}$ falder paa Jerne Sogn.

Det er værd at lægge Mærke til den Forskydning, der i Tidernes Løb har fundet Sted med Hensyn til Fordelingen af Ejendommene.

Saaledes fandtes

ved Aar 1600¹:

i Jerne sandsynligvis 2 Gaarde og Præstegaarden, i Kvaglund maaske endnu kun Skov, i Bollesager ukendt, i Strandby ukendt, i Spangsberg 1 Gaard, i Esbjerg 1 Gaard, i Rørkær 1 Gaard, i Gammelby ukendt, i Lykke 1 Gaard, i Maade 1 Gaard, i Veldbæk sandsynligvis 2 Gaarde, i Novrup sandsynligvis 2 Gaarde, i Tovrup øde, i Uglvig 1 Gaard;

ved Aar 1680:

i Jerne 4 Gaarde 16 Bol- og Gadehuse, i Kvaglund 5 Gaarde 7 Bol og Gadehuse, i Bollesager 5 Gaarde 4 Bol og Gadehuse, i Strandby 3 Gaarde 2 Bol og Gadehuse, i Spangsberg 1 Gaard, i Esbjerg 1 Gaard, i Rørkær 1 Gaard 6 Bol og Gadehuse, i Gammelby 3 Gaarde 1 Bol og Gadehus, i Lykke 1 Gaard, i Maade 2 Gaarde 1 Bol og Gadehus, i Veldbæk 4 Gaarde 1 Bol og Gadehus, i Novrup 5 Gaarde 3 Bol og Gadehuse, i Tovrup øde, i Uglvig 1 Gaard;

ved Aar 1818:

i Jerne 11 Gaarde 7 Bol og Gadehuse, i Kvaglund 5 Gaarde 3 Bol og Gadehuse, i Bollesager 3 Gaarde 1 Bol og Gadehus, i Strandby 4 Gaarde 2 Bol og Gadehuse, i Spangsberg 2 Gaarde, i Esbjerg 2 Gaarde, i Rørkær 2 Gaarde 3 Bol og Gadehuse, i Gammelby 5 Gaarde, i Lykke 1 Gaard, i Maade 5 Gaarde, i Veldbæk 7 Gaarde, i Novrup

¹ Gadehusenes Antal ved Aaret 1600 kendes ikke, derimod findes en nøjagtig Fortegnelse over Bol og Gadehuse i ovenomtalte Jordebog.

11 Gaarde 4 Bol og Gadehuse, i Tovrup ukendt,
i Uglvig 2 Gaarde;

ved Aar 1900¹:

i Jerne 9 Gaarde 12 Bol og Gadehuse, i Kvaglund 5 Gaarde 6 Bol og Gadehuse, i Bollesager 4 Gaarde 6 Bol og Gadehuse, i Strandby 4 Gaarde 2 Bol og Gadehuse, i Spangsberg 4 Gaarde 1 Bol og Gadehus, Esbjerg opslugt af Storbyen, i Rørkær 2 Gaarde 3 Bol og Gadehuse, i Gammelby 8 Gaarde, i Lykke 2 Gaarde, i Maade 8 Gaarde, i Veldbæk 6 Gaarde 1 Bol og Gadehus, i Novrup 13 Gaarde 4 Bol og Gadehuse, i Tovrup 2 Gaarde 6 Bol og Gadehuse, i Uglvig 3 Gaarde.

At der i Jerne By ved Aar 1600 kun skal have været 2 Gaarde, sluttet deraf, at vi her har en Søndergaard og en Nørregaard. Matr. Nr. 8 og 9 har indtil den seneste Tid heddet Nørregaarde. I Veldbæk har vi ogsaa haft en Søndergaard og en Nørregaard; men her har vi haft noget mere at holde os til; thi da Tovrup i 1637 laa øde, blev dens Jorder delt den 22. Februar mellem *de to Gaarde* i Veldbæk, *de to Gaarde* i Novrup og Uglviggaard. I Novrup laa for en Del Aar tilbage 4 Gaarde i en Klump, som man kaldte Bannedsgaarde; men de 4 Gaarde udgjorde 1748 kun en Gaard og havde da 18 Tdr. Hartkorn gl. Matr. Men da hele Novrup By kun har noget over 40 Tdr. Hartkorn ny Matr., saa kan vi godt tænke os, at der har ligget en anden Gaard i Novrup ligeledes paa 18 Tdr. Hartkorn.

Efter en gammel Jordebog, som ikke har noget Aarstal, men som tydelig nok efter de deri forekom-

¹ Nybyggerne er ikke medtagne, de hører nærmest Storbyen til og vil vel ogsaa nok i Tidens Løb blive opslugt deraf.

mende Navne at dømme er forfattet i Tidsrummet mellem 1672 og 1684, har Bøndergodset i Jerne Sogn været fordelt saaledes:

	Tdr. Hartk. gl. Matr.
Under Kronen hørte hele Maade By og Dele af Jerne, Novrup, Veldbæk, Strandby, Rørkær, Gammelby og Esbjerggaard, ialt	ca. 78
Under Ribe Hospital hørte hele Tovrup og Dele af Jerne, Novrup, Veldbæk, Bollesager, Rørkær og Vognsbøl, ialt	ca. 50
Under Ryttergodset hørte Dele af Jerne, Novrup og Veldbæk, ialt	ca. 26
Under Riberhus hørte Dele af Jerne, Bollesager, Strandby, Gammelby, Vognsbøl og hele Lykkegaard, ialt	ca. 22
Under Domkirken i Ribe hørte hele Spangsborg, ialt	ca. 15
Under Landsdommer Bülow's Arvinger hørte hele Kvaglund og Dele af Novrup, ialt	ca. 13
Under Sneumgaard hørte Dele af Jerne og Uglviggaard, ialt	ca. 13
Under Sorø hørte Dele af Strandby, ialt	ca. 6
Under Jerne Kirke hørte Dele af Jerne, Bollesager og Vognsbøl, ialt	ca. 3 $\frac{1}{2}$
Under Hr. Søren i Allerup hørte Dele af Gammelby, ialt	ca. 3
Under Laurids Dissen i Ribe hørte ialt	ca. 1
Under Jochum Førgesen i Kiel hørte ialt	ca. $\frac{3}{4}$
Under Doktor Lydich i Ribe hørte ialt	ca. $\frac{1}{4}$
Under Jens Jacobsens Enke, som er eneste Selvejer i Sognet, hørte	ca. 1 $\frac{1}{2}$
Tilsammen Bøndergods	233

Det ses heraf, at Herskabsholdet i Jerne Sogn har været meget blandet.

I Aargang for 1906 „Fra Ribe Amt“ findes en Skildring af Hans Pedersen i Novrup. En anden Mand, som vel nok er kommen fra Novrup, men, som man ved, har boet i Veldbæk i den Gaard, fhv. Sognefoged N. P. Nielsen bebor, er allerede nævnt, nemlig Lauritz Sørensen, som den, der har efterladt sig Optegnelser i de gamle Almanakker. Han optegner hver Gang, han og hans Hustru har været til Guds Bord, hvornaar hans Søn er kommen i Tjeneste og atter kommen hjem, naar han har solgt Kreaturer, og hvad de har kostet. Som ovenfor er oplyst, optegner han ogsaa Begivenheder udenfor sit Hjem: „1715 den 31. July, Capperne greben mellem Fanøe og Strandby.“ „1716 den 4. Februar i Varde med Soldaterne.“ „1716 den 16. July rejste Rytterne bort, *længe nok var de hos os.*“ „1716 den 24. Oktober druknede 12 Mænd af Fanøe.“ „1716 den 15. July, som var en Onsdag, Var jeg paa Colding Huus og gik op og Ned i tvende Torne, og Var Trapperne af denne Slags store Sten, som her bruges paa Kirkegaarden til Liigsteen. I Tallet 67 i Hver Thorn, jeg gik op og ned ad.“ „Løverdag d. 27. May blev et Barn født paa Lyke og dræbt af sin Moder Cathrine Lambertsdatter, som siden derfor Anno 1715 Dend 2. Decbr. blef Halshugen paa Skadst Herritzting Ved Middagstider.“ Det var denne Katrine Lambertsdatter, som Mag. Mat. Castensen 2. Søndag i Advent 1715 kastede Jord paa og holdt en Tale over Graven i Stedet for at prædike, tvert imod den kongelige Befaling. Saa har Lauritz Sørensen været i Snoghøj med Soldater, saa har han været paa Ribe Amtstue for at betale 272 Sl. Rdl. Hvad kan han have været for en Mand?

Sognefoged gætter man. Sognefogder fik vi først 1791; men en Tillidsmand synes han nok at have været. I Følge Indskrift paa gamle Kirkestole er han født 1663.

I Jerne Søndergaard boede i sidste Halvdel af det 19de Aarhundrede en Mand, som hed Christen Mortensen, mest kendt under Navnet Christen Søndergaard. Han var i sin Tid en af Sognets dygtigste, driftigste og mest oplyste Mænd. Han drev ved Siden af sin Landejendom en ret betydelig Landhandel, idet han ikke alene forsynede en stor Del af Egnen med almindelige Købmandsvarer, men opkøbte tillige, hvad Bønderne kunde undvære af Korn, Flæsk, Smør, Æg, Huder og Skind. Først da Esbjergs Tilvækst ret tog Fart, svandt Handelen i Søndergaard ind.

Blandt Foregangsmændene i Jerne Sogn skal nævnes Søren Hansen i Gammelby og Jens Jakob Gejsing i Uglvig. Det var de to første Mænd, der begyndte med Mergling her i Sagnet. For deres Dygtighed blev de tilkendt det kongelige Landhusholdningsselskabs Sølvbøger. Søren Hansen var født paa den Gaard, han ejede. Han døde 1884, 73 Aar gammel. Jens Jakob Gejsing kom hertil Egnen fra Maltbæk. Han døde først i 90erne og var da 80 Aar gammel. Indtil sine sidste Leveaar blev han ved med at sysle med Husflid.

Da Freden i Wien blev sluttet i 1864, henlaa Jerne Sogn atter i sin gamle idylliske Ro. Kun en svag Genlyd af Forretningslivet ovre paa Fanø kunde mærkes paa denne Side af det smalle Vand. Ingen drømte om, at denne Ro skulde blive forstyrret. Da saa Lovforslaget om Esbjerg Havn blev forelagt Rigsdagen, tænkte man næppe paa, at en saadan Havn vilde faa noget at betyde. I det højeste forestillede man sig,

at maaske nogle faa Gange om Aaret kunde der komme et Dampskib fra England ligesom nogle Aar tilforn til Hjerting for at hente nogle Kreaturer; men de fleste Kreaturer vilde jo dog følge de gamle Veje til Markederne i Husum og Tønder. Og Jærnbanen, hvad skulde den faa at køre med? Naar der gik et Tog paa et Par Vogne i hver Retning to Gange om Ugen, som en Mand dengang udtalte sig, saa blev der da ikke mere at køre med. Han havde for saa vidt Ret, som et Par Jærnbanevogne ugentlig nok kunde besørge den Trafik, der hidtil havde været. Andre gjorde Løjer med det hele og spottede. Esbjerg skulde brede sig saa vidt, at Jerne Kirke skulde komme til at ligge midt i Byen. Og hvad saa? Der har allerede dannet sig en ny By omkring Jerne Kirke, et mindre Esbjerg. Der gik mange Aar, før Beboerne fik Øjet opladt for, at Esbjerg med dens Havneforhold havde Fremtidsmuligheder for sig, der ogsaa kunde komme Jerne Sogn til Gode.

Hvorledes Forholdene vil stille sig, naar et Aarhundrede er gaaet, er ikke til at forudse. Den Slægt, der da kommer til at færdes her, vil vanskelig kunne fatte, hvorledes det saa ud her, mens denne Egn henlaa uberørt af de store Kulturstrømninger. Den kommende Slægt vil faa nye Opgaver at løse, og vi vil ønske og haabe, at den maa faa Held og Lykke dertil.

II. Skads Sogn.

Skads Sogn grænser ikke til Havet og har ingen naturlige Grænser. Jordsmonnet er meget forskelligt. I den vestlige Del findes sandmuldede Jorder med magert Ler til Underlag, i den østlige Del er Jorden mere skarp med Underlag af Sand eller Grus. Skads Sogn er temmelig højtliggende og svagt bølgeformigt. Ingen større Vandløb berører Sognet, som af den Grund ogsaa er fattigt paa Eng. Kun igennem den vestlige Del af Sognet gaar et smalt Engdrag, hvorigennem Møllebækken til Krogsgaards Mølle løber. I den østlige Del ind imod Grimstrup Skel findes en Del Mose med Tørveskær. Ved Lunde og Knude findes en Levning af Kratskov, og paa de udstrakte Heder findes hist og her Spor af Egepurrer og Bævreasp, der tyder paa, at her ogsaa engang har været Skov. Hederne findes især i den østlige Del af Sognet, de største er den sydøstlige mellem Skads By og Solbjerg, og den nordøstlige, Tingheden. Den sydøstlige vil for en Del blive beplantet sammen med en tilstødende Del af Tjæreborg Hede.

Sognets Fladeindhold angives hos Trap til 5956 Tdr. Land, og Hartkornet til 181 Tønder.

At Skads Sogn tidlig er bleven bebygget, tyder Navnet paa, men ogsaa det, at Byen Skads har givet Navn til et helt Herred, hvori den danner et Midtpunkt. Men der er andre Ting, der taler for dens Ælde. Der er den store Mænge Kæmpehøje eller Gravhøje. Dr. O. Nielsen vil ialt have talt 96, hvoraf han har fundet de 40 liggende tæt sammen paa eller i Nærheden af Tingheden, som dannende en fælles Begravelsesplads. Dette kan tyde paa, at her i Nær-

heden har været et Offersted; thi Offerstedet var hellig Jord, og vore gamle hedenske Forfædre satte Pris paa at komme til at hvile i hellig Jord, i en Jord, der var indviet til Guddommen. Her ved Offerstedet samlede man saa til de store Fester, der navnlig holdtes i Vaar og Høst og ved Midvinter. Disse Offerfester samlede stort Folkestævne, der ikke alene havde religiøse Formaal, men ogsaa samfundsnyttige, ja selv rent materielle. Vi kan godt sige, at disse Folkestævner var baade Offerfester, Tingstævner og Markedsstævner.

Den ældste Inddeling, vi har her i Landet, er Herredsinddelingen, som derfor ogsaa bliver den ældste Form for Samfundsdannelsen. Hvert Herred dannede et eget lille Rige for sig med sin egen Høvding, Jarl, Knes, Konge, eller hvad man nu vilde kalde ham. Hvert Herred havde sin egen Lovgivning, sit eget Tingsted og sin egen Domstol. Kongens eller Høvdings Magt var begrænset af Folkets Villie. Denne fandt sin Tilkendegivelse paa Herredets Tingsted, hvor enhver fribaaren Mand frit kunde træde frem og tolke sin Villie, tit udtrykt i de djærveste Ord. Denne Lighed for Loven fandt sit Udtryk deri, at Tinget al Tid holdtes under aaben Himmel enten i en Lund eller ved Gravhøje, hvor det fribaarne Ord kom til at lyde paa Højens Top. Tingstedet var omgivet af et Gærde, enten et flettet Risgærde eller et Stengærde, det saakaldte „hellige Baand“, og selve Tingstedet var fredlyst. Enhver Lovovertrædelse paa Tingstedet straffedes dobbelt, ikke alene som almindelige Lovbrud, men tillige som Helligbrøde.

Nu er det saa mærkeligt, at man ude paa Tingheden kan paavise det Sted, hvor Skads Herredsting er holdt til Stadighed lige fra den graa Oldtid ned til

Aaret 1637, ja maaske endog skiftevis, naar Vejret ellers tillod det, lige til 1747.

Ude paa Tingheden findes to Høje, en stor og en lille, som den Dag i Dag bærer Navnet „Tinghøje“. Her holdtes Herredstinget.

Vi ved, at der ved Aaret 1637 blev bygget et Tinghus, men det maa være bleven ødelagt under Torstensons Indfald i Jylland 1644—45; thi i Aaret 1653 bevilgede Tingmændene 100 Sletdaler til et nyt Tinghus; men det maa være ødelagt under Svenskekrigen 1657—60; thi efter den Tid hedder det, at der om Vinteren ved Snefog eller i Regnvejrr er holdt Ting i Tude, som dengang var det Sted, der laa nærmest ved Tingstedet. I et Reskript af 13. Marts 1688 omtales Tinghuse som almindelige; men det maa ikke tages som bogstaveligt¹. Vi ved, at Tinget i mange af Jyllands Egne maaske endog i langt over 100 Aar derefter holdtes i Storstuen i Kroer og Bøndergaarde, og derved fremkom Benævnelser „Tingstue“.

Da Samfundsudviklingen saa førte til en Sammenlutning af Herreder i Sysler, tabte Herredstinget sin politiske Betydning og ved Kristendommens Indførelse den religiøse; men det beholdt sin Betydning som Domsmagts Sæde, indtil det i en nyere Tid blev iklædt helt andre Former.

Ved Grusgravning ude ved Tinghøje fandtes for en Menneskealder siden Grundvolden til et Hus, formodentlig det sidst ødelagte Tinghus, der bestod af store Kampesten, hvorover var Murrester af flere Skifter Mursten. Huset angives af Hjemmelsmanden at

¹ Skads Herred fik saa først 1747 sit Tinghus i Lille Enderup udenfor Herredet, efter at det 10 Aar i Forvejen var slaaet sammen med Gørding-Malt Herreder.

have været paa 5 à 6 Fag og 9 à 10 Alen vid. Samme Grusgraver fandt tillige et rustent Spiger, der var fæstet i en Hovedskal; men paa Herredstinget blev ikke alene Domme afsagte, her blev de ogsaa fuldbyrdede¹. Vi kender saaledes i nyere Tid to Dødsdomme, som her er fuldbyrdede. Den ene er omtalt under Jerne Sogn, den anden er fuldbyrdet først paa Aaret 1806. Det var to Ægtefolk fra Skonager i Næsbjerg Sogn, Jens Madsen og Ellen Katrine Tuesdatter, som havde forgivet deres Aftægtskone².

Af de mange Høje, som findes i Skads Sogn, har foruden Tinghøje 3 deres eget Navn. Den største er Torshøj, der ligger paa Lunde Mark, omgiven af en køn lille Granplantage, hvor der under Tiden i Sommertiden bliver afholdt Folkemøder.

Nord og Vest for Skads Kirke ligger 11 store Kæmpehøje, af hvilke den ene, lige Vest for Kirken, kaldes „Kongens Høj“, og i den er fundet en Guld-ring. En af de andre store Høje kaldes „Bavnhøj“. Paa Vestkysten af Jylland findes en Mængde Høje, som bærer dette Navn, saaledes ved Esbjerg, i Hjerting, Bryndum, Jandrup, Grimstrup, Ravnsø, Darum, Herredsbjerg i Vilslev Enge, Gredsted, Bramminge, Vardho, Føvling, Folding, Tuesbøl, Malt, Vejen, hvorved vi er naaet helt ned ad mod Østkysten. Disse Bavnhøje minder om en Tid, da Vikinger hærgede Landet, og fjendtlige Overfald var almindelige. Naar en Fjende nærmede sig Kysten, tændte man Baal paa Højene der, og disse Baal forplantedes i et Nu fra den ene til den anden og kaldte Folk til Vaaben lige

¹ Her fandtes ogsaa Galgen.

² Retsforhandlingerne findes i en gammel Tingbog i Landsarkivet i Viborg.

ned til Slutningen af det syttende Aarhundrede. Selv i 1830 benyttedes de for at advare for Koleraen i Hamborg.

Ved de gamle Folkefester tændtes der Blus paa Højene paa Valborg-Aften. Det samme var Tilfældet ved den Fest, der i 1860 holdtes i Føvling i Anledning af Istedslaget; ligesom ved Folkefester andet Steds endte Festen med, at man tændte Blus paa Bavnhøj og holdt Dans. Det var maaske nok en Efterligning af Festerne i Ribe Plantage gennem 50erne, hvor man hvert Aar fejrede Isteddagen, og disse Fester endte med Fyrværkeri, saa man i Sommernatten i en vid Omkreds kunde se Raketterne stige til Vejrs over Trætoppene.

Hovederhvervet i Skads Sogn har været Agerbrug. Af Bierhverv fandtes ingen af nogen videre Betydning, undtagen at der fra den østlige Del af Sognet er solgt nogle Tørv til Fanø, som saa er bleven udskibede fra Roborghus; og i Smørpøt er lavet nogle Mursten.

Heller ikke i vore Dage findes særlige Virksomheder udenfor Agerbruget.

Den store Forskydning med Hensyn til Ejendomsbesiddelsen, som kan efterspores i Jerne Sogn, synes ikke at have fundet Sted i Skads Sogn; men nogen Udstykning og Udflytning har alligevel fundet Sted.

Skønt der ingen større Vandløb findes i Skads Sogn, findes der dog et Par smaa Vandmøller, en i Skads By og en i Lunde¹. En tredje fandtes i Smør-

¹ Da Stenkisten i sin Tid blev lagt under Landevejen Øst for Briksbøl Skole, fandt man her en betydelig Mængde af Egepæle, der stadiæstede Sagnet om, at her i sin Tid har ligget en Vandmølle. Hvornaar Møllen er bleven nedbrudt, vides ikke, maaske den er ødelagt samtidig med det gamle Oksvang, hvorunder den sandsynligvis har hørt.

pøt og dreves under Sneumgaard, men senere afkøbte Krogsgaard den Møllerrettigheden.

Møllenæringen var i ældre Tid en Særrettighed, der enten var forbeholdt Kronen eller ved Privilegium var tillagt Hovedgaardene, og hørte saaledes til deres Herligheder og Rettigheder. Fra gammel Tid har Møllenæringen været beskattet med den saakaldte Mølleskyld, jfr. Skovskyld. Denne Beskatning gaar tilbage til Valdemar Sejrs Tid; thi i hans Jordebog findes optegnet adskillige Indtægter af Konunglef¹, hvoriblandt ogsaa var Møller. Ved Matrikuleringen, baade den gamle og den nye, blev denne Mølleskyld betegnet ved Hartkorn. Dette Mølleskylds Hartkorn har vel saa nok været afhængigt af Møllepligtens Omfang. Mølleskylden har saaledes været for Krogsgaards Mølle 4 Tdr. 6 Skp., for Spangsberg Mølle 4 Tdr. 2 Skp., for Alslev Mølle 9 Tdr. 4 Skp., for Guldager Mølle 5 Tdr. 2 Skp. Man ved ikke, hvornaar Møllepligten er bleven ophævet i Skads Herred. Rimeligvis er den ophævet ved en frivillig Overenskomst mellem Parterne og altsaa til forskellige Tider. I Sønderjylland fandtes den endnu adskillige Steder ved Midten af forrige Aarhundrede. Imidlertid ved man for vist, at Andrup By har været møllepligtig til Spangsberg Mølle, men ikke hvornaar Møllepligten er bleven hævet. Man finder endnu Spor af Andrup Møllevej, der har gaaet tværs over Andrup-, Jerne- og Kvaglund Hede. Møllenæringen blev frigivet ved Lov af 14. April 1852, men traadte først i Kraft den 1. Januar 1862, og dermed bortfaldt Mølleskylds-Hartkornet.

Skads Kirke er ligesom Jerne Kirke opført af hugne Kampesten, og Taarnet af Munkesten, men tækket med

¹ d. e. Krongods.

et Spir. Hele Kirken er blytækt. Ogsaa Skads Kirke er i 90erne bleven underkastet en gennemgribende Restauration udvendig, hvorved den fik blyindfattede Vinduer; det gamle Vaabenhus, der fandtes paa søndre Side af Kirken, blev nedbrudt, og Indgangen til Kirken blev gennem Taarnet, hvorfor man maatte fjerne nogle gamle Ligkister. Kirken har ialt 5 Hvælvinger, hvoraf de 2 i Koret. Korpartiet er ualmindelig langt; men man ved ogsaa, at det i sin Tid er bleven afbenyttet til Opbevaring af Tingbøgerne; thi da Tingmændene i Aaret 1637 vedtog at bygge det første Tinghus, vedtog man med det samme „at anskaffe et Skab til Tingbøgerne i Skads Kirke“, som havde sin Plads i Koret. I de senere Aar er bleven indlagt Varmeapparat, og Kirken har faaet anskaffet 2 Lysekroner og et Orgel, tilvejebragt ved Indsamling blandt Beboerne. Kirketienden ejes af Beboerne i Forhold til Hartkornet i Henhold til Skøde af 19. Decbr. 1827. Kongetienden svares til Stiftsprovsten i Ribe.

Skads By har nu 25 Gaarde og 20 Huse¹. Her findes et meget smukt Forsamlingshus opført i Aaret 1905.

Briksbøl bestaar nu af 6 Gaarde og 2 Huse².

Andrup har nu 16 Gaarde og 15 Huse³ foruden

¹ Oprindeligt har Skads By haft 14 Gaarde. Disse 14 Gaarde har endnu hver sit Engstykke i en Eng Nord for Oksvang, hver sin Andel i Højmosen ved Tjæreborg Skel, fælles Lergrave og Risskær ved Gaarden Knude.

² Oprindeligt har Briksbøl kun haft 3 Gaarde, hvoraf Matr. Nr. 25 er tiendefri som Anneksgaard, men maa svare en Afgift til Skads Kirke.

³ Oprindeligt har Andrup kun haft 8 Gaarde. „Oprindeligt“ vil sige: Ved Udskiftningen. Andet Steds vil det ses, at Byerne for 200 Aar siden havde langt færre Gaarde.

Mølle, bygget 1879, Købmandshandel og Sognets andet Forsamlingshus, opført 1903.

Oksvang var endnu i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede en adelig Gaard. Den nævnes første Gang i Aaret 1406, da Jens Nielsen de Oksvang solgte Fjerdedelen af Øderstorp og Øderstorphang til Dronning Margrethe. Den nævnes atter 1533, thi da fik Niels Lange paa Kærgaard Brev paa, at han skulde have denne Gaard, naar Lensmanden Henrik Stampe døde. Gaarden maa da endnu have hørt under Ribe Bispestol. Henrik Stampe døde først 1539. I Aaret 1586 fik Frederik Munk Gaarden. Denne skal efter Dr. O. Nielsens Mening særlig have gjort sig fortjent som sin Fødeegns Forsvarer under Wallensteins Indfald i Jylland 1627—29 under Trediveaarskrigen. Han paa-viser, at der i Aastrup Sogn i Gørding Herred midt Vejs mellem Aastrup og Bolding gaar et Hedespor ud i Heden mod Nordvest, der fører Navn af „Fr. Munks Vej“. Følger man dette Spor et Kvarters Tid, kommer man til en Bæk og paa den nordvestlige Side af denne træffer man en stor Mængde Jordvolde og opkastede Forhøjninger. Undersøger man dem nøjere, opdager man en nogle hundrede Alen lang Vold, der gaar langs med Bækken fra Øst til Vest, og en anden lige saa lang langs med Sneumaa, i hvilken Bækken falder nedenfor. Paa de andre Sider er der ingen Jordvolde, men kun udstrakte Heder. Indenfor de to Volde findes fire halvkredsformede Skanser, der vender mod Syd. Denne Befæstning kaldes „Fr. Munks Lejr“. Da Wallensteins Horder brød ind i Landet, anrettede de den frygteligste Ødelæggelse, saa det er intet Under, at Befolkningen samlede sig for at forsvare Liv og Ejendom. Dette skal

være sket i alle tre Krige i det syttende Aarhundrede, men Fr. Munk oplevede kun den første. Her maa han altsaa have samlet Egnens Beboere, sagtens hele Familier, — thi Pladsen kunde godt rumme flere Tusinder —, dog vistnok mere for at undgaa end for at gøre Angreb. Nogle mener, at den har staaet i Forbindelse med „Fjendhytterne“ i Hejnsvig Sogn, og det kan være rimeligt nok; thi ogsaa her forsamlede hele Familier sig og gravede sig ind i Sandbankerne. De henføres dog til Svenskekrigen.

Der er naturligtvis intet til Hinder for, at man i de forskellige Krige kan have benyttet de samme Tilflugtssteder. Sagnet er nu uddød, Munks Navn nævnes kun mekanisk uden noget Kendskab til ham og hans Ledsagere.

Rimeligvis er Oksvang bleven ødelagt af Fjenden til Gengæld for Munks Fædrelandssind, og den nævnes ikke senere. Ogsaa herom tier Sagnet, der ikke engang kender Maaden, hvorpaa den gik til Grunde.

For en Menneskealder siden kunde man spore et Voldsted i den østlige Del af Oksvang Bymark, der havde en Længde af lidt over 100 Skridt; men da var af den kun en Tværvold paa 26 Skridt tilbage, som havde en Højde af $1\frac{1}{2}$ Alen. Nu er ogsaa denne Tværvold sløffet, men man kan især i den pløjede Jord tydeligt spore, hvor den har staaet. Voldstedet skal søges omtrent 100 Alen til Sydøst for den sydøstligste Gaard i Oksvang. Oksvang er nu en By paa 12 Gaarde og 2 Huse. Oprindeligt havde den kun 4 Gaarde, siden havde den 6 Gaarde.

Tude er en enlig Gaard, der ligger et godt Stykke til Sydvest for Kors Kroen. Vi har set, at Tude i sin Tid var det Sted, der laa nærmest ved det gamle Ting-

sted, og at det var af den Grund, at Tinget efter 1660 holdtes her i Snefog ved Vintertid og i Regnvejr. Men det havde ogsaa en anden Grund¹, da Tude var en privilegeret Landevejskro, hvis Privilegium først er bleven ophævet ved Aaret 1830. Gaarden er siden flyttet noget længere mod Sydvest. Der er en Sandsynlighed for, at dens gamle Plads kan have været ved den gamle Landevej mellem Ribe og Varde og maaske ogsaa ved Hovedvejen mellem Hjerting og Kolding, at den saaledes kan have været Datidens Korskro². Da saa den nye Landevej blev lagt langt Østen om og Vejen mellem Hjerting og Kolding et godt Stykke Norden om, tabte den sin Betydning som Landevejskro, og den daværende Ejer har saa opgivet Privilegiet vistnok kort efter den nye Ribe-Landvejs Fuldførelse.

Ved Anlægget af den nye Ribe—Varde-Landevej blev de omboende Bønder tilsagte til Ægtkørsel. De gamle fra forrige Aarhundredes sidste Halvdel har vidst nok at fortælle om, hvorledes deres Fædre blev tilsagte til at køre Jord, Sten og Grus til den nye Landevej. Paa lange Strækninger kom den til at følge den gamle Landevej, men i Skads Sogn synes den at være anlagt langt østligere imellem de to gamle Landevejskroer Enderup Posthus og Øllufvad. Imellem disse to Kroer fandtes derfor ingen Kroer, indtil Korskroen

¹ Tilfældet vilde saa ogsaa, at det gamle Tingsted med „Tinghøje“ ved Udskiftningen kom til at tilhøre Tude.

² Efter gamle Folks Mening har der noget tidligere været en indgrøftet og grundforbedret Vej ved Siden af den nye Landevej, som er bleven benyttet, indtil Anlægget af den nye var fuldendt. Naar man saa anlagde den nye Landevej ved Siden af og ikke afbenyttede dens Grund, mener man, at det var af to Grunde: fordi man ikke vilde spærre Færdselen, og fordi Jordens Værdi var saa ringe, at den ikke kom til at spille nogen Rolle ved Vejanlægget.

fremstod sidst i 60erne, hvor nu de to Hovedveje skærer hinanden. Dens Privilegium blev givet ved Aaret 1871.

Paa Tude Mark findes nu foruden Tudegaard Korskroen og 3 Huse.

Sadderup, som for 100 Aar siden kun havde 6 Gaarde, er nu en By paa 10 Gaarde og 10 Huse. I Midten af det syttende Aarhundrede fandtes her kun 2 Gaarde. I Registeret til Grundtvigs Oversættelse af Sakse nævnes Byen Soderup i Skads Sogn som det Sted, hvor Svend Estridsen døde; men det passer ikke. Svend Estridsen døde i Søderup ved Aabenraa efter at have holdt Ting paa Urnehoved, Sønderjyllands gamle Landsting.

Knude har oprindelig kun været 1 Gaard. Nu findes der en Gaard og 2 Bolsteder.

Lunde, som før ogsaa kun har været en Gaard, har nu 3 Gaarde og 2 Huse. Til den ene af Gaardene hører den omtalte Vandmølle, der oprindelig er anlagt som Stampemølle og først ved Aaret 1871 blev omdannet til Kornmølle. Vandkraften er kun ringe.

Smørpøt har ingen Gaarde, men 5 Bolsteder. Ved det østligste laa Vandmøllen, der blev nedbrudt og flyttet til Krogsgaard. I Ejerens Skøde blev indført den Servitut, at der aldrig mere maatte bygges nogen Mølle paa dette Sted; men det var dog ikke til Hinder for, at der kunde opføres en Mølle i Lunde. I Smørpøt fandtes i sin Tid Sognets østre Skole, der i 1882 blev afløst af Skolen paa Lunde Mark; men den gamle Skolebygning staar der endnu.

Solbjerg havde oprindelig 6 Gaarde, nu findes der 9 Gaarde og 1 Hus.

Med Hensyn til Fordelingen af Ejendommene i Skads Sogn ser det saaledes ud:

Der fandtes

ved Aaret 1680:

i Skads By 8 Gaarde 4 Bol og Gadehuse, i Briksbøl 3 Gaarde, i Lunde 3 Gaarde, i Knude 1 Gaard, i Smørpøt 1 Gaard 1 Hus med Mølle, i Tude 1 Gaard, i Sadderup 3 Gaarde, i Solbjerg 3 Gaarde, i Oksvang 4 Gaarde, i Andrup 4 Gaarde 2 Bol og Gadehuse;

ved Aaret 1800:

i Skads By 14 Gaarde, i Briksbøl 3 Gaarde, i Lunde 3 Gaarde, i Knude 1 Gaard, i Smørpøt 5 Bol og Gadehuse, i Tude 1 Gaard, i Sadderup 6 Gaarde, i Solbjerg 6 Gaarde, i Oksvang 6 Gaarde, i Andrup 8 Gaarde;

ved Aaret 1900:

i Skads By 25 Gaarde 20 Bolsteder, i Briksbøl 6 Gaarde 2 Bolsteder, i Lunde 3 Gaarde 2 Bolsteder, i Knude 1 Gaard 2 Bolsteder, i Smørpøt 5 Bolsteder (alle 5 Byer er matrikulerede under Skads By i ny Matr. med fortløbende Matr. Nr.), i Tude 2 Gaarde 3 Bolsteder, i Sadderup 10 Gaarde 10 Bolsteder, i Solbjerg 9 Gaarde 1 Bolsted, i Oksvang 12 Gaarde 2 Bolsteder, i Andrup 16 Gaarde 15 Bolsteder.

Den før nævnte gamle Jordebog fra Slutningen af det syttende Aarhundrede viser Bøndergodsets Fordeling i Skads Sogn mellem Proprietærene saaledes:

Tdr. Hartk.

Under Krogsgaard har hørt hele Andrup By, hele Briksbøl By, hele Oksvang By og en ret betydelig Del af Skads By, ialt.....	ca. 96
Under Albert Jensens Arvinger i København har hørt hele Solbjerg By, ialt	ca. 19
Under Øllufgaard har hørt hele Sadderup By, ialt.....	ca. 18
Under Sneumgaard har hørt hele Tude og Smørpøt samt Dele af Skads By, ialt	ca. 13
Under Ribe Hospital har hørt Dele af Skads By, ialt.....	ca. 8
Lunde By har ikke haft noget Herskab og sy- nes saaledes at have været Selveje, ialt	ca. 6

 Tilsammen... 160

Skads Sogn fik sin første Skole i Aaret 1787, idet den daværende Ejer af Krogsgaard, Justitsraad Bruun, tillagde Embedet dets Jordlod og opførte den første Skolebygning (Briksbøl Skole), som bestod af 4 store Fag, samt forsynede saavel Skolens som Lærerens Lokaler med det nødvendige Inventar.

I Henhold til Plakat af 29. Maj 1828 er der approberet en ny Skoleplan, og saa vidt man kan skønne, er Sognet derved bleven delt i to Skoledistrikter, et vestre og et østre, og det østre Distrikt har faaet en Biskole i Smørpøt med en Vinterlærer i de 7 Vintermaaneder fra 1ste Oktober til 1ste Maj, medens Læreren ved Hovedskolen i de 5 Sommermaaneder har givet 3 Dages ugentlig Undervisning i Hovedskolen og 2 Dages Undervisning i Biskolen. Den oprindelige Hovedskole blev et Par Gange forsynet med Tilbygning; „men i 1839 blev hele Boligen „for at erholde

bekvem Haveplads“ paa den daværende Lærers (S. C. Niensens) Bekostning flyttet tæt ud til Landevejen, fra hvilken den laa i en Snes Alens Afstand“, hedder det i den gamle Embedsbog. Man ser alligevel ikke, om det var Læreren, der bekostede Flytningen af „Boligen“, eller det var Anlægget af Haven, dog vel nok det sidste. Denne Skolebygning blev nedrevet 1882. Paa dens Grund opførtes den nuværende Bygning, der dog blev nok saa rummelig og fik to Skolestuer. Omtrent samtidig hermed bliver der oprettet et fast Lærereembede i det østre Skoledistrikt og bygget en ny Skole paa Lunde Mark.

Naar Hovedskolen har faaet Navn af Briksbøl Skole, er dette aldeles ikke korrekt; den ligger slet ikke paa Briksbøl Mark, men dels paa Oksvang og dels paa Andrup Mark. Da Hjerting Landevej blev anlagt, skar den en smal Strimmel fra Andrup Mark, og paa denne Strimmel blev Skolen af 1839 bygget, saaledes at den staar delvis paa Andrup og delvis paa Oksvang Mark. Efter et gammelt Sagn skal Skolen have ligget paa den anden Side af Engdraget paa Briksbøl Mark, men denne Antagelse slaar næppe til.

Den ældste Lærer ved Hovedskolen hed Jens Nielsen, og han skal have siddet i Embedet i 40 Aar, indtil 1827, da han blev afløst af Mads Jepsen, som sad i Embedet i 11 Aar. 1838 blev S. C. Nielsen kaldet til Briksbøl Skole, blev Kirkesanger 1846, og tog sin Afsked 1879, da saa K. Gørding fik Embedet efter ham. Gørding døde 1904 og efterfulgtes af den nuværende Lærer, H. Jessen Hansen.

Skads Sogn berøres ikke af Jærnbanelen; det er saaledes blottet for den Slags Nybyggere, der samler sig ved Stationerne. Jerne og Skads danner fra gammel

Tid én Kommune, men i de senere Aar har der i Skads Sogn rejst sig en Bevægelse for at blive udskilt fra Jerne i kommunal Henseende. En anden Bestræbelse er udgaaet fra Esbjerg, som gaar ud paa at drage en Del af Jerne Sogn ind under Esbjerg Kommune.

Med Hensyn til det aandelige Liv gælder det samme, som er meddelt om Jerne Sogn. Den Slægt, som boede her i forrige Aarhundrede, var flittig og nøjsom i højeste Grad, ja der fandtes endog en jævn Velstand. Men den var uberørt af det kirkelige saa vel som det folkelige Livsrøre, der gav sig Udslag i andre Egne af vort Fædreland.

Nogle Bemærkninger angaaende det ældste Varde med Slot og Syssel.

Af Overlærer J. Olsen i Varde.

ÆREDE Læsere af nærværende Bemærkninger vil maaske synes, at Emnet byder paa alt for meget paa een Gang; men Sagen er den: De tre Ting: By, Slot og Syssel, er knyttede saa nær sammen i den Tidsperiode, her skal omtales, at man ikke kan behandle den ene uden at komme ind paa den anden, da de gensidig er Forudsætninger for hinanden.

Skønt Varde ikke kan se tilbage paa en saa bekendt historisk Fortid som Ribe, saa er den dog sikkert en af Danmarks ældste Købstæder, ja en af dens Beskrivere, Kammerjunker Wedel-Heinen, gaar endog saa vidt, at han mener, den findes omtalt i Snorre Sturlesons Krønike T. I, S. 21, hvor det berettes, at den svenske Kong Dag blev dræbt i Byen Warva i Nørrejylland. Hvilken Kong Dag hermed skal forstås, enten Kong Stigs Søn i Skaane, der efter „Suhm“ levede i det første Aarhundrede af vor Tidsregning, eller Kong Dag, Dan Mykillatis Fader, der levede i

det tredie Aarhundrede, eller en tredie Kong Dag i Skaane, der levede noget senere, og om hvem Historien beretter, at han gjorde et ulykkeligt Tog til Reid-Gotland¹, ved Forfatteren ikke, men at Snorre Sturleson har ment Varde, som han har givet en latinsk Endelse og kaldet Warva, tror han sikkert.

Hvordan det nu end forholder sig med Wedel-Heinens Antagelse, saa peger Byens oprindelige Navn Warwith i sproglig Henseende tilbage paa en Tid, der godt kunde ligge paa Grænsen af den historiske. Jeg har nok hørt Folk forklare Betydningen af „Varde“ som en Udkigspost, mulig mod Syd. Men det er sikkert misvisende at gaa til det moderne Navn af en By, naar man gennem dette vil søge en Vejledning angaaende Aarsagen til dens Grundlæggelse, thi da maa man sikkert gaa tilbage saa langt som muligt.

Vil man nu anvende denne Fremgangsmaade over for Varde, saa kommer man til Navnet, som det skrives i „Valdemars Jordebog“, nemlig, som oven for nævnt, Warwith, hvilket ogsaa giver god Mening. Det oldnordiske „War“ betyder nemlig en Stenbrygge eller Stendæmning ved en Landingsplads, og „with“ betyder Skov². Warwith betyder altsaa en Landingsplads ved en Skov, og det tyder igen paa, at Stedets første Bebyggelse skyldes Skibsfarten paa Varde Aa. Endvidere tyder „with“ paa, at den nuværende Plantning

¹ „Nogle historiske og økonomiske Efterretninger om Varde Købstad, samlede og overleverede Hs. Maj. Kongen ved aller højsammes Nærværelse af Wedel-Heinen, Kammerjunker, By- og Herredsfoged, den 23. Juli 1842.“ Fornævnte Haandskrift findes i Kongens Haandbibliotek, hvorfra jeg ved Kong Christian IX.s Velvillie har haft det til Laans.

² Jydske Samlinger 4. R. 2. B. 4 H., S. 344, af Dr. O. Nielsen.

„Enighedslunden“, der jo delvis bestaar af Egetræer, dengang har været en stor Egeskov, der har strakt sig helt ned til, hvor Byen nu ligger. Den Mængde Egekrat, som nu findes paa de tilbageværende Lyngstrækninger omkring Varde, er aabenbart dværgagtige Levninger af en fordums mægtig Egeskov paa dette Sted¹.

Hvad der senere gav Fart i Byens Udvikling, var aabenbart det kongelige Slot, Vardehus, der i længere Tid var Sæde for en kongelig Bryde, eller som han senere kaldes: Foged og endelig Lensmand.

I Forbindelse med Slottet er naturligvis de Fæstninger opførte, hvoraf nu kun svage Levninger er tilbage Syd for Byen, den saakaldte „Lastebanke“ (vist nok en forkortet Udtale af Laksegaardsbanke). Oprindeligt har der været to saadanne Banker, en Syd og en Nord for Aaen; den sidstnævnte blev sløffet for en 60 á 70 Aar siden, og længere nede i Engen i Hyllerslev (Jandrup Sogn) ligger den saakaldte Elkjær Høj, der aabenbart er Levning af en gammel Fæstning med Spor af dobbelte Volde og Grave. Da dens Beliggenhed er umiddelbart op til Varde Aa, har denne naturligvis i gamle Dage omflydt Fæstningen, ligesom den omflød Vardehus.

I 1890 eller 91 talte jeg med den daværende, nu afdøde Ejer af Elkjær Høj, og han meddelte mig da,

¹ For Resten skriver Jørgen Pallesen (Georgius Palæmon) 1638 (findes i Universitetsbiblioteket i København): „Waare, fordum Waarevig, Hoffueden for Waarsyssel, hvoraf Sysselen halfuer sit Nafn, æhr en af de ældste Byer i Jutland, kaldet Waare, formedelst der holdtes Varetægt og Landtværn imod fiendtligh Indfald — kaldet Waarvig formedelst Vardaa.“ Desuden kaldes Byen i Dokumenter fra det 13. og 14. Aarhundrede ogsaa Wareth, Warght og Warthæ o. s. v.

at han nogle Aar i Forvejen havde ladet Højen gennemgrave for at faa et Markskel mellem sin Nabo og sig selv, og han havde ved den Lejlighed stødt paa noget, der lignede en Slags Kælder, dannet af Egetømmer, der endnu var saa friskt, at hans Broder kunde bygge en Svinestald af samme. I dette formentlige gamle Kælderrum havde han fundet forskellige Kar og Redskaber af Kobber; men da de alle var saa ødelagte, at de ikke kunde bruges til noget, havde han kastet dem bort. Det samme var ogsaa Tilfældet med forskellige Genstande af Læder og Læderremme samt Levningerne af et vævet Tæppe m. m. Det eneste, han havde gemt, var en glat, sleben Stenøkse; men den havde han senere solgt til en omløbende Opkøber af Oldsager for 50 Øre, da den var sjælden smuk og havde indhuggede Prydelser. Han var imidlertid overbevist om, at der endnu fandtes en hel Del baade Tømmer og andre Sager i samme Høj.

I Valdemar Sejrs Jordebog nævnes Warwith med Tilliggende, hvilket efter Dr. Oluf Nielsens Mening ikke kan betyde andet end Kongeborgen¹. Allerede i Begyndelsen af det 12. Aarhundrede nævnes Lensmanden, eller som han dengang kaldtes, den kongelige Bryde paa Vardehus, i Vederlagsretten, idet den Esge Ebbesen, der under Kong Nielses Nærværelse blev dræbt af Agi Thuer hos Vide Staller i Borg², netop var Bryde af Varde og Vederlagsmand.

Senere hen kaldtes han Hovedsmand. Saaledes be-

¹ Samlinger til jydsk Historie og Topgrafi, 2. Række, 2. Bind, S. 244.

² „Borg“ var efter Dr. Oluf Nielsens Mening det nuværende Borre i Aal Sogn, hvor der aabenbart har været Tingsted i gamle Dage (Tinghøjene.)

rettes¹, at i Aaret 1433 stiftede en Borger i Varde en Sjælemesse i Ribe Domkirke for en Mand, hvem hans Søn var kommen for Skade at slaa ihjel paa Varde Marked, og dertil skænkede han Isbjerg Mølle ved Varde. Blandt Vitterlighedsvidnerne, som nævnes ved Udstedelsen af dette Dokument, er ogsaa „Henrik Ranzowe howitzman paa Wardhus“.

Det Administrationsomraade, som da var underlagt den kongelige Lensmand i Varde, kaldtes Varde Syssel og svarede nærmest til det, som nu hører under Ribe Amt. Varde Syssel omfattede nemlig alt Landet mellem Skjern Aa i Nord og Kongeaaen i Syd og indbefattede Nørre, Øster og Vester Horne Herred til den ene Side og Malt, Gørding og Skads Herred til den anden². Varde var dengang Hovedstaden i Sysselet, og Sysseltinget holdtes i denne By. Hvor længe Varde Syssel har haft en saa stor Udstrækning, er man, saa vidt jeg ved, endnu ikke fuldstændig klar over. Valdemarernes Ophold paa Riberhus gjorde sikkert sit til, at denne By herefter mer og mer gjorde sig gældende, og Lensmanden paa Riberhus har maaske allerede i det 15. Aarhundrede under Hennike Limbek faaet Malt, Gørding og Skads Herreder ind under sit Administrationsomraade. I Aaret 1471 nævnes vel endnu Jes Lassen som Foged over Varde Len³; men maaske har dette allerede dengang kun omfattet Nørre, Øster og Vester Horne Herred. I det hele tør man sikkert antage, at med Ødelæggelsen af Slottet er det begyndt at gaa tilbage med Vardes Betydning i Sydvestjylland.

¹ Ribe Kapitels Breve 385.

² Sysselinddelingen i Danmark af Dr. O. Nielsen, S. 65.

³ Ribe Kapitels Breve Nr. 317.

Med Hensyn til Ødelæggelsen af Vardehus findes en Beretning af Præsten i Varde, Hr. Jørgen Pallesen, i hans Indberetning til Ole Worm 1638¹ saalydende: „Nærvæd Varde var fordum en kongelig Borg „Vaarhus“ befæstet med Grave, men i ældre Tid ødelagt og nedfalden, at der nu knap er Levninger deraf. Om denne Kongehus har jeg i en fornemme Borgers Bog her udi Byen fundet optegnet, at den udi en Bønder-Opløb Anno 1439 den 2. Aprilis skulde bleven brændt og ødelagt.“ Den Bøndeopstand, som her nævnes, er sikkert den Fejde, hvori Bønderne, anførte af Adelsmanden Henrik Tagesen Tornekran, afbrændte og plyndrede Herregaardene rundt omkring i Jylland, men til sidst led et Nederlag ved Husby Hule 1441, hvor Henrik Tagesen blev fangen og radbrækket og lagt paa Stejle og Hjul.

Spørger vi om Grunden til den Bøndebevægelse, der fremkaldte Slottets Ødelæggelse, fortæller Sagnet²: „Bøndernes Opløb foranledigedes ved, at Slottets Befalingsmand i et Misvækstaar nægtede at udlevere Korn fra sine velforsynede Magasiner til Bønderne uden mod en enorm Betaling, som disse ikke kunde udrede. At Slottet i Forbindelse med Skanserne efter de Tidens Maade maa have været en stor Fæstning, skønnes deraf, at omkring Skanserne er slynget 2 Arme af Aaen, saa at de ligger i en Eng paa 2 smaa Øer, hvor Fjendens Tilgang maa have været højst vanskelig. Den egentlige Slotsbanke, som har været lige for Aaen, har ligeledes været opkastet paa en ved Gravning og Kunst dannet Ø, der har haft en trekantet

¹ Danske Saml. 2 R. IV.

² Historiske og økonomiske Efterretninger af Wedel-Heinen. (Kongens Haandbibliotek).

Form. Alt dette bekræftes ved Grundtegningerne af Varde og dens nærmeste Omgivelser blandt Kobberne til Resens Atlas 1677.

Paa samme Tid, som Slottet blev ødelagt, hvilket falder i Kong Erik af Pommerns sidste Regeringstid, ses den indvortes politiske Gæring at have udbredt Anarkiets Rædsler ogsaa til denne Egn, idet Bønderne efter at have demoleret Slottet retirerede ind i Byen, hvor de fik Hjælp af Borgerne imod de kongelige Øvrigheder og Adelen, som forfulgte dem og afbrændte den største Del af Byen samt Jacobi Kirke.“ Jørgen Pallesen beretter, at Jacobi Kirke brændte den 29de Maj. Der maa altsaa være gaaet omtrent halvanden Maaned, inden de adeliges Hær har naaet Byen.

Vardehus blev sikkert aldrig opført igen, og i Resens førnævnte Kort og Beretning vises „Banken, hvor Slottet haver standet“. Men Slottets Ladegaard vedblev fremdeles at eksistere som en selvstændig Ejendom, hvis Jorder kaldtes Kongsgaardsmarken (nu Gaardsmarken). Hvor længe denne Ladegaard har eksisteret, kan jeg ikke finde; men i Aaret 1760 kunde man endnu i Følge „Danske Atlas“ se dens Kældere paa det højeste Sted af Gaardsmarken¹. Nogle af dens Enge er siden komne til Byen, nemlig „store og lille Fogdens Eng“ (efter „Fogden“, det gamle Navn paa Lensmand). Ligeledes fik Raadmand i Varde Frans Ibsen af Frederik II. Tilladelse til at bruge Halvparten af Kronens Eng, kaldet „Konningens Kjær“, imod at betale den befalede Afgift².

Naar jeg før nævnte Jes Lassen som Foged over

¹ Historisk-statistisk Maanedstidende for Ribe Stift, S. 99.

² De trykte Kancelliregistranter og Jydske Samlinger, 2. R., 2. B., 4. H.

Varde Len 1471, maa vedkommende sikkert have staaet under den mægtige Ridder Gunde Nielsen (Lange) til Lydumgaard († 1477), idet denne havde baade Varde og Vester Herred som Len. Gunde Nielsen (Lange) blev begravet i Jacobi Kirke i Varde¹, hvorfor man sikkert tør gaa ud fra, at han har haft fast Bopæl i Varde eller med andre Ord, at han har genopbygget Ladegaarden efter Slottets Brand og boet der. Gunde Niensens Søn, Ridder Niels Gundesen til Lydumgaard, havde ogsaa Vester Herred og Varde i Pant paa Livstid; men han blev begravet i Graabrødre Klosterkirke i Ribe 1511. Hans Enke, Anna Rosenkrantz, havde Livsbrev paa Ladegaarden og Ladegaardsmarken, ligesom hun stadig boede paa den genopbyggede Ladegaard. Hendes Datter, Karen Lange, blev 1489 gift med Kjeld Juel til Astrup, og en Datter af disse blev senere opdraget hos Bedstemoderen, Anna Rosenkrantz, paa Varde Ladegaard. Om hendes Bryllup fortæller Broderen, Iver Juel til Stubbergaard, følgende: „Søndag efter Allehelgensdag 1511 (den 2. November) var min Søster Anna hendes første Bryllup udi Varde med Johan Brokkenhuus af Lerbæk. Samme Tid kom Lavrids Thodi op for Vesterside i Vesterherred med en hel Skibsflaade af Krigsfolk, Danmarks Fjender, og var til Bryllup i Varde“.

I dette Aar var der Krig med Lybæk, hvis Flaade havde flere Sammenstød med den danske i Østersøen, og den førnævnte Lavrids Thodi var en lybsk Kaper, hvis Indfald i Danmark næppe har været af lang Varighed. Sandsynligvis har hans Nærværelse i Varde heller ikke været af blodig Natur, da der ikke omtales Voldshandlinger, men alene, at han var en uvelkom-

¹ Begtrups Stamtavle over Familien Munk-Lange.

men Gæst ved Brylluppet paa Varde Ladegaard. Førnævnte Bryllup holdtes Dagen efter, at Hr. Niels Gundersen var bleven begravet i Ribe, saa det har sikkert været en baade talrig og fornem Forsamling, der den 2den November 1511 har været samlet paa Varde Ladegaard¹.

Fru Anna Rosenkrantz's Søn, Thomas Nielsen Lange, havde Vester Herred i Forlening til sin Død 1521, og efter ham hans Enke, Else Thott, indtil Erik Krummedige fik det 1525 og efter hans Død, 1541, hans Enke, hvorpaa Herredet 1542 lagdes under Riberhus; men sidstnævnte boede ikke paa Kongsgaarden. Her boede Anna Rosenkrantz til sin Død 1535. Hun var da 92 Aar og blev begravet i Jacobi Kirke under en Marmorsten. Allerede 1489 var hendes Datter Karen Lange bleven gift med Kjeld Juel og havde 1530 faaet Brev paa Ladegaardsmarken paa Livstid, naar hendes Moder var død². Her døde ogsaa Kjeld Juel 1536 og blev begravet foran Højalteret i Jacobi Kirke under en blaa Sten. Karen Lange levede endnu 1553; thi den 30te Oktober d. A. skænkede Christian III. til Holstebro Latinskole den aarlige Landgilde af Kronens Jord, kaldet Ladegaards Jord, udenfor Varde, dog maatte Karen, Kjeld Iversens Efterleverske, og hendes Arvinger beholde Jorden imod at udrede den Landgilde, som Erik Krabbe tilligemed 2 Adelsmænd og 2 Borgere satte Jorden for. Den skulde dog sættes saa højt som muligt³. Fru Karen døde 1555. Hendes Søn, Iver Juel til Stubbergaard, hvis Optegnelser for en stor Del ovennævnte Oplysninger skyldes, erhvervede saa Marken

¹ Jydske Samlinger 2. Række, 2. Bind, 4. Hefte, S. 346

² Frederik I.s Danske Registranter, S. 245.

³ Kancelliets Brevbøger 1551—55, S. 268.

som Selvejendom efter sin Moder mod den aarlige Afgift til Holstebro Skole. Herom skriver han: „Anno 1556 om Paaske, da fik jeg Ende med Erik Krabbe og de andre om Ladegaards Mark ved Varde til Ejendom“. Samme Aar satte han sin Søn Kjeld i Varde Latinskole, og Iver Juels Søster, Margrethe Kjeldsdatter Juel, der ogsaa maa være bleven meget gammel, døde her 1591 og blev begravet i S. Jacobi Kirke. Det synes, som hun er bleven Ejer af Gaarden efter sin Broders Død 1556¹.

Landgilden til Holstebro Skole var 1 Td. Smør, 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg og 2 Rdl., hvilket i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede blev fastsat til 14 Rdl. Da saa Holstebro Skole blev nedlagt 1740, blev Afgiften henlagt til Ribe Latinskole, til hvilken den senere svarede med 28 Kroner, hvilken Sum ved Rentekammerets Skrivelse af 21. Juli 1787 paahviler Gaardsmarkens Hovedparcel².

Som supplerende Bemærkninger til foranstaaende skal jeg anføre, hvad Wedel-Heinen skriver om den samme Historie³: „Ved Slottets antikvariske Beskrivelse bør det fremdeles bemærkes, at der endnu paa den saakaldte Gaardsmark, fordem „Kongsmark“ eller „Kongegaardsmark“ har staaet en Gaard, hvoraf 1760 var Kældere at se. Den har ligget mellem Byen og Slottet paa det højeste Sted af Gaardsmarken. Den har ikke hørt under Byen, ligesom Gaardsmarken endnu svarer sine Skatter og Afgifter under Vester Herred. Det vides, at Iver Juel, der var Domprovst i Ribe, af de berømte

¹ Trykt i Danske Saml. I., 47—59.

² Historisk statistisk Maanedstidende for Ribe Stift, S. 109.

³ Historiske og økonomiske Efterretninger om Varde Købstad af Wedel-Heinen 1842. (Kongens Haandbibliotek.)

Juelers Slægt, Aar 1537 forlenet med Lønborg Len, har ejet denne Gaard.

Han udvirkede en kongelig Bevilling til et aarligt Markeds Holdelse i Varde imod en Afgift til Skolen i Holstebro. Sligt et Markeds Holdelse ansaas i hine Tider for en stor kongelig Naade. Afgiften bestaar endnu den Dag i Dag og erlægges med 14 Rdl. Sølv, der siden Holstebro Skoles Nedlæggelse svares til Ribe Skole og paahviler i Følge det kongelige Rente-kammers Skrivelse af 26de Juli 1787 Gaardsmarkens Hovedparcel.“

Som Anmærkning hertil skriver Wedel-Heinen yderligere: „I Holstebro Skolebog, som uden paa Bindet bærer Aarstallet 1716, staar skrevet: Af Stubborggaard eller nogle Enge ved Varde ydes aarlig til Holstebro Skolemester: Smør 1 Td., Rug 2 Ørte, Byg 1 Ørte, Penge 2 Rdl. I en versificeret Tale af den sidste Rektor i Holstebro, holden ved Skolens Nedlæggelse 1. Januar 1740, hedder det, just ikke i høje poetiske Sving:

„Af Stubbergaard paa Varde Kant
Vi ogsaa Penge nyde.
For Rug, Byg, Smør og mere an't
Den skulde til os yde.“

For bemeldte Natural-Præstationer og 2 Rdl. svaredes i Følge en senere Vedtegning i samme Protokol 14 Rdl i det hele. Skolens Adkomst til denne Indtægt er altsaa den kongelige Bevilling til et Markeds Holdelse i Varde. Naar det iøvrigt hedder, at Afgiften nødtes af Stubbergaard, da er dette saaledes at forstaa, at Ejendommen hørte under Stubbergaard, som laa i Holstebroegnen, og som tilhørte Iver Juel. Han døde

der i Aaret 1556 og ligger begravet i Sevel Kirke. Varde havde paa den Tid 1200 Indvaanere."

En ældgammel Forret havde Besidderen af Gaardsmarken til at have de øverste Stolestader i St. Jacobi Kirke. I Nørholms Arkiv findes saaledes nogle Tingsvidner fra Varde Byting af 20. Decbr. 1652, der viser, hvilke Ejere Gaardsmarken har haft siden Margrethe Juels Tid. I det ene berettes, „at de i Dag efter Byfogdens Befaling var udi Jacobi Kirke her i Varde at syne og se nogle pernelede lukkede Stolestande, som Iver Jensen Nebel og Mads Jacobsen, Borgere ibidem, dem paaviste og skulde ligge til deres Gaard og Ejendom her hos Byen ved Aaen, og da saa de først paa den søndre Side i Kirken bag Kirkedøren oven i Kirken tvende lukkede Stolestande. Paa den fremmerste stod tvende Vaaben eller Skilt, udi det ene en Stjerne og tre Bølger og udi det andet tre Roser, som skulde være de velbaarne Juelers fædrene og mødrene Vaaben, og fandtes udi begge forskrevne Stolestande gamle afbrudte Jærnhængsler, hvorudi Dørene havde hængt; desligeste var der paa kendt at have været Laase for samme Stole og Stedet, hvorudi Skodderne eller Hager havde været sluttede."

Jeg skal ikke længere opholde mig ved dette Tingsvidne, men gaa over til det næste, hvor Jep Nielsen Skomager og Kristen Nielsen Liemand vidner, at de kan mindes ved 70 Aar, og i den Tid har den Gaard og Ladegaards Ejendom været besiddet først af velb. Jomfru Margrethe Juel, siden af Kjeld Pedersen, Jep Nielsen Raadmand, velb. Hans Munk, Ivar Marqvardsen og Anna Jenskone Bandsbøl, og efter dem har Hr. Jakob Klavsén og Jakob Jensen haft forskrevne Gaard og Ladegaards Ejendom, som nu Iver Jensen

og Mads Jakobsen have, og al den Tid kan de mindes, der har været tvende „pernelede“ lukkede Stolestande til forskrevne Gaard her udi St. Jacobi Kirke, næst ovenfor Præstekonens Stolestand. Udi den gik forskrevne velb. Jomfru Margrethe og siden velbaarne Fru Maren Juel, naar hun kom der i Kirken, saa vel som ogsaa velb. Fru Anna Hvitfeldt, den Stund hun var der i Gaarden, og i den anden Stol næst bag dem stod deres Piger og forskrevne Mænds Hustruer og Døtre og Tjenestepiger, indtil den nogen Aar forleden er bleven udtagen. Siden har de gaaet i den fremmerste Stol, som forskrevne Fru Maren Juel i Steden tor en gammel Stol lod indsætte og findes med hendes Vaaben paa, hvilken nu staar næst ovenfor Præstekonens ny indsatte Stolestand.“

Jeg skal ikke opholde mig længere ved disse Tingsvidner, men blot bemærke, at Grunden til, at de blev ført, var den, at Bendix Norby til Lunderup som adelig Sædegaardsejer var bleven anvist de Stole af Kirkeværgen efter Domprovst Erik Krag's Ordre der, hvor Lunderup Stole tilforn havde været; men det var han ikke tilfreds med, tværtimod gjorde han Fordring paa det øverste Stade, der ikke benyttedes af de borgerlige, som havde Ladegaardsmarken i Forpagtning, men kun af Adelsmanden Hans Munk. Fru Maren Juel ejede vel Ladegaarden med Mark og det hele. Hun var jo Iver Juels Datter og var 1591 bleven Enke efter Erik Rosenkrantz til Langtind og fik saa Ladegaardsmarken efter sin Faster Margrethe Juel; men hun havde ikke stadigt Ophold her, idet hun bortforpagtede Ejendommen. Der siges jo ogsaa, at Hans Munk til Visselbjerg blev fængslet 1616 i en Gaard, som tilhørte Fru Maren Juel til Langtind. Endvidere findes

samme Steds den Bemærkning, at hans Arkiv blev forseglet paa det samme Sted. Denne Hans Munk fik Visselbjerg ved Skifte efter Faderen Jørgen Munk 1586. Han fratog Præsten Hostrup Anneksgaard, truede Bonden til at svare Landgilde til sig og tvang Præsten til at betale Indfæstning og Landgilde af Gaarden for de 9 sidste Aar. Fra nu af fik Præsten den aldrig mere¹. 44 Aar gammel, 27. August 1609 ægtede han i Haderslev Margrethe Rantzau, Datter af Bendix Rantzau, men Ægteskabet var barnløst og næppe lykkeligt. Han beskyldtes nemlig for en paa den Tid forfærdelig Brøde, nemlig for at have indladt sig i Forbindelse med 3 Søstre, alle fra hans Gods. I Foraaret 1616 lod Kongen, der havde faaet Nys om Sagen, ham paa-gribe paa Varde Ladegaard, hvorefter han blev forhørt ved den paafølgende Herredag i København. Den 29. Maj dømtes han til „at straffes paa sin Hals“, hvilken Dom fuldbyrdedes næste Dag, da han blev halshugget. De 3 Søstre blev efter Sagnet halshuggede paa en Høj i Alslev, kaldet Kasthøj. Sagnet fortæller ogsaa, hvorledes han en Dag, da han kom ud af Alslev Kirke, i en Karet bortførtes af Fanden selv, og man hørte aldrig mere til ham².

I Matriklen 1690 blev Ladegaardsmarken sat for 6 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. Hartkorn. De to Trediedele tilhørte Niels Bollerup og den ene Trediedel Maren Jensdatter.

Siden synes Marken at være kommen ind under Byen; thi Steffen Ehrenfeldt til Lunderup skrev 1719

¹ Historiske Efterretninger om Skadst Herred af O. Nielsen, S. 187.

² Sstds., S. 188.

til Magistraten i Varde, at den Agerjord, som kaldtes Kongensgaards Mark, var den ringeste og skarpeste af Byens Jorder, og da der ellers var megen god Agerjord næst omkring Byen, vilde han gerne fæste den, da den laa ham belejligt, men kunde ikke betale sig for Borgerne at dyrke. Magistraten sagde imidlertid Nej; thi denne Mark var den eneste, Borgerskabet havde at ernære sig af, og den laa ikke længere borte end Byens andre Jorder. Efter den Tid kom Marken igen i Enkeltmands Eje, og i Slutningen af det 18de Aarhundrede blev den udparcelleret. Hovedparcellen tilhørte saaledes Etatsraad, Professor P. G. Thorsen indtil hans Død 1882¹.

Med Hensyn til Slotsbanken og Slottets Skanser da er disse jo i Aarenes Løb udgravede og delvis sløjfede. Disse Skanser har jo aabenbart behersket Opsejlingen ad Aaen og dermed sikret Byen mod Overrumpning. Den nordligste Skanse er som før nævnt sløjfet for ca. 70 Aar siden; men Vest for denne Plads hæver Jordsmonnet sig brat, og her viser Resens Grundtegning to op til hinanden stødende Banker, af hvilke den ene betegnes som „Banken, hvor Slottet haver standet“, og den anden som „en øde Plads, hvor Slottets Ladegaard har været“. I Danske Atlas siges der, at der ses endnu „Rudera af Slottet og Kendetegn af Volde og Grave“.

Slotsbanken er imidlertid senere sløjfet tillige med Ladegaardsbanken, og herom faar vi Besked ved en Indberetning fra 1808 til Komiteen for Oldsager af Krigsraad Landrup saalydende²: I en mig tilhørende Ejendom Vesten Varde var et stort Bjerg i Omfang

¹ Jydske Samlinger 2. R., 2. B., 4. H., S. 350.

² Arkivet i oldnordisk Museum.

og Højde anlagt af Mennesker, sikkert for nogle Hundrede Aar siden, en 10 à 20 Alen nær den saakalte Varde Aa. Omkring dette Bjerg har der været Grave, at Vandet fra Aaen havde løbet om det. Disse Grave var tilgroede med Græs, men saa moradsige, at ingen Kreaturer kunde gaa deri uden at blive liggende, hvilket ikke sjældent var Tilfældet, naar mine Kreaturer, Heste og Køer, gik løse i denne Ejendom. For nu at mine Kreaturer kunde nytte Græsset paa Bjerget og undgaa Farligheden at komme paa Bjerget og derfra, besluttede jeg at lade kaste en 5 Alen vid Grøft fra Aasiden og saa gennem Bjerget til den nordre Side og lod Gravene med denne Jord opfyldte og udføre med Skubkarrer for at faa fast Bund. Omtrent midt i Bjerget, dog nærmere den nordre Side, en 8 à 9 Alen under Bjergets Overflade, fandtes en Bygning af svært Egetræ, omtrent 12 Alen i Kvadrat, Hovedstolperne var i Tallet 8, og imellem hver Hovedstolpe var Stribaand (Tværtræ) en stor Mængde fra den øverste til den nederste Ende af Hovedstolperne, hver Stolpe ca. $\frac{1}{2}$ Alen i Kant og $4\frac{1}{2}$ Alen lang, Stribaandene var $1\frac{1}{2}$ Kvarter i Kant, hver Hovedstolpe stod med den nederste Ende med en Tap i Egeleder (det Stykke Tømmer, der hviler paa Sylstenene), der ogsaa var saa vel $\frac{1}{2}$ Alen i Firkant. Under disse Leder fandtes store Bøgeblokke. Alt „Eget“ (Egetræet) var saa frisk som den Dag, det blev sat i Jorden, undtagen de øverste Ender, der var en Smule forraadnede. Derimod „Bøget“ (Bøgetræet) under Lederne var ganske forraadnet. I Aaret 1777 i Oktober Maaned var det, jeg lod begynde med berørte Gennemkastning. Samme Efteraar fik jeg det meste af Egetræet, Resten lod jeg kaste ud efterhaanden, og det sidste deraf sidst afvigte Aar, da hele Bunden i

Linie med Lederne og Bøgeblokkene blev opkastet udvendig mellem Lederne og Bøget, da jeg formodede at have fundet nogen Sten eller andet, der kunde have været en Overdel paa Stolperne, men af saadant fandtes ikke det mindste. Følgelig maa man slutte, at denne Bygning alene er begyndt, men ikke fuldført. I Aaret 1789 lod jeg dette Bjerg gennemskære fra Øster til Vester, ligeledes med en 5 Alen bred Grøft, men i denne Linie fandtes alene i Udkanten af Bjerget nogle store Bøgestolper, der var satte for at holde Jorden sammen, da Bjerget er blevet anlagt. Disse Bøgestolper, som stod lige op og ned af temmelig Længde, var raadne Jorden af Grøften fra Øst til Vest blev opfyldt. Nu kan der længe siden køres med Heste og Vogn til og fra Bjerget, og i Steden at jeg forhen avlede 1, kan jeg nu avle 3 til 4 Læs Hø.“

Til denne Indberetning, som findes optrykt i Jydske Samlinger¹, har Dr. O. Nielsen føjet følgende: Landrup opgiver „Bjergets“ Tværmaal fra S. til N. til 66 Alen og fra Ø. til V. til 64 Alen. Højden maa have været 12—13 Alen over Aaens Overflade.

Denne grundige Udplanering er altsaa Grunden til, at der nu intet Spor findes af Slotsbanken. Den var forholdsvis stor, større end Riberhuses Slotsbanke, men siden der ikke blev fundet Spor af Sten i Grunden, maa der have staaet et Bjælkehus, hvad der ikke er noget urimeligt i, da Slottet ikke blev genopbygget efter Ødelæggelsen i Midten af det 15. Aarhundrede.

Hvad det var for en underjordisk Bygning, som Landrup fandt, er det umuligt at afgøre; men det har enten været en Kælder, der ikke har staaet i Forbin-

¹ 2. Række, 2. Bind, 4. Hefte, Side 341—42.

delse med Bygningen over Jorden, siden det øverste af den var 8—9 Alen under Overfladen, eller snarest den ældste Bygning, som man har fundet for lavt liggende og derfor har fyldt og dækket med Jord, førend man byggede paany. Pladsen maa nu være det høje Jordsmon op til Engen, men kan vel vanskeligt nøje paavises, da Landrup aldeles udslettede hvert Spor af Gravene.

Som forhen bemærket var Varde i den ældste Tid Hovedstaden i Varde Syssel. Om dette Syssel har vi forskellige Beretninger, hvoraf det fremgaar, at det vistnok mer end de fleste danske Provinser har maattet stifte Bekendtskab med fremmed Herredømme.

Jeg skal i det følgende gøre et kort Uddrag af Dr. O. Niensens Fremstilling af samme¹, saaledes som man kan læse det i hans for den filosofiske Doktorgrad skrevne Afhandling om Sysselinddelingen i Danmark. Varde Syssel er vistnok i Medgift overladt til Hertug Vilhelm af Lyneburg, der 1202 ægtede Valdemar I.s Datter Helene. Hans Søn Otto maa derpaa have arvet det, og naar han har deltaget i Valdemar Sejrs Krige, er det som dennes Lensmand og Undersaat. Han døde 1252, hvorpaa hans Søn Albert blev Hertug af Lyneburg. Denne gjorde 1267 en Forening med sin Broder Johan, hvorved denne fik Lyneburg og han selv Brunsvig, ved hvilken Lejlighed deres Gods i Danmark omtales, hvilket de enedes om at beholde i Fællesskab.

Hertug Otto af Brunsvig og Lyneburg solgte 1296 sit Arvegoods i „Vardhe“ til sin Morbroder Gerhard af Holsten, til hvem Kong Erik 1300 gav Bekræftelse

¹ Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark af O. Nielsen S. 66—67.

paa begge Hertuger af Lyneburgs udstedte Skøde paa Varvid Syssel m. fl. Godser paa Fyn, som jeg ikke her skal nævne; dog forbeholdt Hertugerne sig 2^{1/2} Mark aarlig Skyld af „Øster Horns Herred“ og Leding af Skadst Herred. Grev Gerhards Søn Gerhard solgte 1314 til sin Broder Johan al sin Ejendom i Holsten samt Varvid Syssel, Staverby, Avlby og andet Steds i Danmark, og for en Del af Købesummen fik han igen i Pant Besiddelserne i Danmark, der aarlig ydede 210 Mark Sølv, og noget Gods i Holsten. Dette Pant overdrog Gerhard igen til Grev Nicolaus af Schwerin, hvilket Erik bekræftede 1315.

Den snilde Finansmand Johan maa igen have set Lejlighed til at indløse sit Pant; thi ved det Forlig, hvormed Grev Geert 1332 fik Nørrejylland i Pant, forbeholdt Johan sig sit Arvegods i Jylland og Fyn. Valdemar Atterdag forpligtede sig ved sin Tronbestigelse 1340 til at indløse det pantsatte Nørrejylland, en Fjerdedel ad Gangen, sidst Ribe By med dens nærmeste Fjerdedel, hvorpaa det halve Varde Syssel med det Fiskeri, dertil hører, skulde overlades Dronning Helvig som Livgeding, dog „skulde Kongen ej hindre Hertug Valdemar i hans Arvedel i Varde Syssel, men vi (Hertugen) skal lørnævnte Gods arveligen beholde med al Rettighed, ligesom Grev Johan og Grev Geert af Holsten og deres Børn det har ejet“.

Dette skete dog ikke paa den Maade. Grev Johan, der synes at have overladt Varde Syssel til andre, hvorved det er kommet til Valdemar, afstod 1353 sin Mødrenearv i Danmark til Kongen, undtagen de 4 Byer paa Fyn, som han havde solgt til sin Fætter Grev Geert. At Varde Syssel ej regnedes herunder, i det mindste ikke helt, ser vi af, at først 1375 udsted-

tes Brev af Greverne af Holsten, „at Varde og Varde Syssel er dem afløst af Dronning Margrete, og antvorde hende det igen og mæle alle de Breve døve at blive, som findes kan, lydende paa fornævnte Len, som de eller deres Arvinger har“.

1399 pantsatte Dronning Margrete til Henneke Limbek Varde Slot og Varde Syssel for 8000 Mark lybsk, og det er sidste Gang, Syslet nævnes samlet som verdsligt Omraade. Dog er det uden Tvivl en Stund endnu forblevet samlet. 1433 nævnes jo Henrik Ranzau som Høvedsmand paa Vardehus. Varde Slot ødelagdes først 1439, og 1471 nævnes endnu Jes Lassen, Foged over Varde Len.

Maaske er Skadst, Gørding og Malt Herreder allerede i Limbeks Tid, der tillige var Høvedsmand paa Riberhus, bleven henlagte under dette, men maaske er det ogsaa først sket under Hr. Gunde Nielsen til Lydum, der gerne kan have været Lensmand paa Riberhus, allerede da Varde Slot blev ødelagt, og om hvem man ved, at han siden havde Varde og Vester Herred i Len. Varde Len har da endnu 1471 indbefattet de 3 Horne Herreder. 1486 fik Ludvig Nielsen Rosenkrantz i Stedet for Riberhus Nørre og Øster Herreder i Pant, og Vester Herred forblev hos Familien Lange til Lydumgaard til 1542, da det ogsaa lagdes under Riberhus. Øster og Nørre Herred vedblev endnu at være eet Len under Fredrik I.¹, men er siden henlagt til Lundenæs Amt. Øster Herred kom 1794 til Ribe Amt.

Foranstaaende Redegørelse angaaende Varde Syssel under fremmed Herredømme grunder sig, som allerede bemærket, paa Dr. O. Nielsens Meddelelser i sin Doktordisputats, Sysselinddelingen i Danmark. Men

¹ Ny D. Mag. VI., 295.

da dette Emne var et temmelig uopdyrket Felt i 1867, da denne blev skrevet, kan der let være indløbet Fejl og Unøjagtigheder hist og her. hvad Dr. O. Nielsen senere ogsaa var klar over. Han har saaledes gentagne Gange til mig udtalt sin Utilfredshed med enkelte Steder i samme Bog, ja endogsaa givet mig en kort Notits angaaende de Fejl, han havde opdaget. Jeg bemærker dette her; thi naar jeg i det følgende søger at rokke ved enkelte Punkter i Dr. O. Niensens Fremstilling, er det ikke en Polemik mod Forfatteren grundet paa egne Studier, men en Redegørelse delvis i Overensstemmelse med Forfatteren selv. Jeg har dog for at være nogenlunde sikker forespurgt forskellige ansete Historikere, der velvillig har besvaret enkelte Spørgsmaal, der ikke stod mig klart. Iblandt disse skal jeg med Tak nævne Professor Kr. Erslev, der har meddelt mig det væsentlige af efterfølgende Rettelser til det foregaaende.

Naar der i det foregaaende Afsnit stod, at Varde Syssel vistnok blev overladt til Hertug Vilhelm af Lyneburg som Medgift med Valdemar den Stores Datter Helene, da grunder dette sig paa en Tilbageslutning fra det i Aaret 1300 udstedte Brev, hvorefter man ser, at Hertugerne af Brunsvig ejede bl. a. Varde Syssel. For at forklare dette har man saa gættet paa, at det stammer fra Giftermaalet i 1202. Det er ogsaa ret sandsynligt, men dog kun en Gætning, og Brunsvigerne kunde jo have faaet Varde Syssel paa en helt anden Maade.

I det hele ved man kun saare lidt om Brunsvigerne Besiddelser i Danmark, og kan, som Professor Erslev bemærker, kun forestille sig det nærmere ved Sammenligning med andre lignende Forhold. Derefter

hælder Professoren til den Antagelse, at *Hertugerne af Brunsvig har haft Varde Syssel som ren Ejendom*; det var den Form, man brugte i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, medens man senere kom ind paa at tale om Arvelen.

Da jeg ikke af de forskellige Kilder var klar over Rækkevidden af den fremmede Magts administrative Indgriben, har jeg spurgt Professor Erslev om hans Mening desangaaende, og denne gaar da ud paa, at Hertugerne sandsynligvis selv har indsat Hovedsmændene i Sysselet og selv oppebaaret al Indtægten af samme.

Under de urolige Forhold i Aarene 1322—40 maa Varde Syssel vistnok være gledet sammen med det øvrige Nørrejylland og kommet til Grev Geert. Det halve Varde Syssel omtales ogsaa ved Forliget 1340. Men alligevel er hele Sysselet vedblevet at være hos Holstenerne, som man ser af Brevet eller rettere Brevuddraget i Ældste Arkivreg. I, 7.

Naar der i det foranstaaende nævnes 1375 som det Aar, hvori Greverne af Holsten udstedte Brev om, at Varde og Varde Syssel var dem afløst af Dronning Margrete, og antvorde hende det igen, saa forholder dette sig sikkert anderledes. Sagen er nemlig den, at i den gamle Registrant staar aabenbart et galt Aar, nemlig 1325. Dette har saa Dr. O. Nielsen rettet til 1375; men dette kan heller ikke være rigtigt, thi i 1375 havde Margrete endnu ikke al Styrelsen. Endvidere staar der i Brevet „Hertug Gerd“; men han blev først Hertug i Aaret 1386. Endnu nævnes Claus, som døde 1397. Det omtalte Tidspunkt maa altsaa ligge mellem 1386 og 1397, saa det er rimeligt at gætte paa 1395.

Spørger vi nu ganske i Almindelighed, hvorledes Varde Syssel har haft det i administrativ Henseende i Løbet af det 13., 14. og en Del af det 15. Aarhundrede, saa bliver Svaret dette: Varde og Varde Syssel har i al den Tid staaet dels under brunsvigsk, dels under holstensk Administration. De brunsvigske og holstenske Herrer har oppebaaret alle regelmæssige faste Afgifter, som dels var Godsafgifter, dels Skatter. Blev der paalagt Landet Ekstraskatter, er disse derimod gaaet i Kongens Kasse.

Den Tidsperiode af Vardes Historie, som jeg i det foregaaende har behandlet, hører jo til Vardes Guldalder med Hensyn til dens Betydning i Almindelighed. Mærkeligt nok, at dette skulde finde Sted under det fremmede Regimente. Endnu i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede var Byen en betydelig Købstad. Saaledes finder man, at den i Aarene 1519—48 var ansat i Skat lige med Kolding, dobbelt saa højt som Holstebro og tre Gange saa højt som Ringkøbing. Men efter den Tid forandrede Forholdene sig. Aarsagen hertil var først og fremmest den store Ildebrand 1551, der fortærede saa godt som hele Byen og begge dens Kirker; og atter 1590 blev den Del af Byen, som da var genopbygget, igen lagt i Aske, saa der fra Regeringens Side maatte trædes til. Dette ses af et kongeligt Reskript fra Kong Kristian III., dateret Københavns Slot Aar 1551¹.

¹ Til os elskelige Bennet Bylle vor Mand Tyenere och Embetzmand wtl Tønnesbjærg Lænne (Len) eller hans Fogit wti hans Fraværelse. Reskriptet begynder saaledes: Christian mett Gudzs Naade Danmarcks o. s. v. Wor Gunst tilforen Wide, att wle ere komne wdi Forfahringh, huorledis att wor Købstad Varde er næstendel affbrend, och wore

Skønt disse Ildebrande, som det ses, satte Byen betydelig tilbage, var den dog endnu i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede en ret anelig By i Sammenligning med andre af det daværende Danmarks Købstæder. Jeg skal saaledes meddele enkelte Eksempler fra en Fortegnelse over Fordelingen af den af Rigsraadet efter Slaget ved Lutter a. B. 1625 vedtagne Krigsskat, der skulde paalægges Købstæderne i Danmark og Norge. Der skulde udskrives 13,558 Rdl., hvilken Sum skulde fordeles efter de enkelte Købstæders Evne. Jeg fremdrager da enkelte Byer til Sammenligning¹:

Varde	156 Rdl.	Roskilde	83 Rdl.
København	1788 "	Kalundborg	125 "
Helsingør	520 "	Ringsted	36 "
Slagelse	109 "	Korsør	31 "
Hjørring	42 "	Malmø	520 "
Lund	104 "	Stavanger	104 "
Nykøbing p. F. . . .	130 "	Kolding	312 "
Aalborg	1040 "	Thisted	10 "
Ribe	500 "	Holstebro	104 "
Aarhus	416 "	Viborg	208 "

wndersotthe thær samme stædzs ere thær wdoffuer kommen wtti stoer skade och Fordærvfue; thi bede wi teg och wille, att naar vore wndersotthe wti forn^e Varde mett thæris skib wtti thit lænne besøgendes worder, att thu thennem behjælpligen akt mun bekomme Byggeninges Tømmer for thæris Penninge o. s. v. thennem til thæt bæste wdy alle maade Thær mett skee os synnerligen til willie o. s. v.

¹ Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen af H. Jahn S. 127 og S. 493.

Helsingborg...	156 Rdl.	Trondhjem	312 Rdl.
Nykøbing p. M.	21 „	Holbæk	114 „

Som man ser, er Varde nu langt bag efter Kolding, men staar endnu lige med f. Eks. Helsingborg og betydelig højere end Slagelse, Ringsted, Korsør og flere. Først med de Krige, som i Slutningen af det 16. og Begyndelsen og Midten af det 17. Aarhundrede hærgede Jylland, begynder den haardeste Nedgangstid.

Først kom jo Krigsomkostningerne. Saaledes blev der under den saakaldte nordiske Syvaarskrig 4 Gange opkrævet ekstraordinære Skatter i Varde¹. I 1564 opkrævedes 1200 Rdl., i 1568 800 Rdl., i 1570 endnu en Skat paa 600 Rdl. og i 1576 en paa 300 Rdl.; thi i hine Tider blev hver Købstad efter kongelig Ordre direkte til Magistraten ansat til en vis Sum i Skat, hvilken derefter fordeltes paa samtlige skattepligtige Borgere, hvortil regnedes alle dem, der drev borgerlig Næring eller besad faste Ejendomme.

Endnu mere sattes Byen tilbage under de kejserlige Troppers Invasion i Trediveaarskrigen, idet disse efter Slaget ved Lutter am Barenberg drog ind i Jylland og bl. a. belagde Varde med en Indkvartering af Soldater, der brandskattede Byen og opkastede en Skanse paa Arnebjerg Syd for Byen, hvor Levninger af Volde og Grave endnu kunde ses 1842². Fra Arnebjerg kunde nemlig Fjenden beherske Byen med sit Skyts.

¹ Historiske og økonomiske Efterretninger om Varde Købstad af Wedel-Heinen.

² Samme Steds.

Endvidere har Byen i de to svenske Krige haft Indkvartering fra 1643—45 og fra 1657—60. Hertil kom saa yderligere i 1659 den store Ulykke, at Pesten rasede frygteligt paa disse Egne og bortrev en Mængde Mennesker. Som Følge af samtlige disse Ulykker aftog Byens Velstand, og Folkemængden sank fra 1200 til 6 à 700 Mennesker.

Varde fik sit første Købstad-Privilegium under Kristoffer af Bayern.

1864.

Breve fra Stiftamtmand Nielsen¹.

Meddelt af Kammerherre G. Stemann i Ribe.

DA jeg tilfældig erfarede, at der fandtes en Række Breve fra Stiftamtmand Nielsen², skrevne 1864 til hans ældste Søn, Christian Nielsen, der dengang opholdt sig i København som farmaceutisk studerende, og nu er Apoteker i Varde, henvendte jeg mig til denne med Anmodning om at maatte laane dem til Offentliggørelse — saa vidt de egnede sig dertil —

¹ Jfr. „Oplevelser i Ribe under Krigen 1864“ af Sognepræst i Skjellerup Dr. phil. J. Helms i „Fra Ribe Amt. 1904“. S. 1 f. f.

² Henrik Christian Nielsen, Søn af Amtsforvalter i Ribe Justitsraad Rasmus Nielsen og Abelone Christine f. With, blev 1805 født i Thisted, 1825 Student fra Ribe, 1830 juridisk Kandidat, 1835 Auditor i Slesvig, 1837 Regimentskvartermester, fik 1841 Titel af Overauditor, blev ved Krigens Udbrud 1848 Leder af Intendanturvæsenet i Nørrejylland, 1850 Justitsraad og Amtsforvalter i Ribe, 1855 Stiftamtmand over Ribe Stift og Amtmand over Ribe Amt, 1861 Kommandør af Dannebrog, 1866—70 Landstingsmand, valgt af 11te Kreds. 1875 Storkors af D., 1876—82 kongevalgt Medlem af Landstinget. 1884 efter eget Ønske afskediget, 19. November 1885 død i Ribe. 30. Oktbr. 1835 blev han gift med Jacobine Laurentze Eilskov (f. 9. Oktbr. 1809, d. 8. Juni 1855), Datter af Apoteker i Ribe Chr. Corn. Eilskov og Anania f. Hansen.

i Ribe Amts historiske Samfunds Aarvog. Denne Til-
ladelse blev beredvillig givet mig, og Brevene gengives
nu her, dog ikke alle in extenso. Jeg har udeladt
nogle meget skarpe Udtryk, som Brevskriveren har
brugt om Fjenderne, og jeg har selvfølgelig heller
ikke medtaget, hvad der kun angaar mere intime Pri-
vatforhold.

Af Brevene er de fra 21. Marts til 10. Maj, begge
indbefattede, skrevne i Rendsborg og de to af 21. og
24. Marts affattede paa Tysk:

^{14/1}1864. „Krigsurolighederne have vi da ogsaa saa
smaat mærket her i Huset; thi idag have vi faaet den
fjerde Karl, efter at de foregaaende efterhaanden ere
blevne indkaldte. Den sidste, Hans, en meget flink
og skikkelig Karl, reiser paa Søndag til Kjøbenhavn,
hvor han tillige med adskillige Tusinde Ligemænd skal
møde. Han skal nok faae Hilsen med til dig og
fremstille sig, for at du dog kan see et Ansigt her
hjemme fra, om du end ikke kjender ham.

Den Vinter, vi har eller have havt, har man jo væ-
ret meget kjed af for Soldaternes Skyld; men her har
den forøvrigt skaffet Skjøteløberne megen Fornøjelse.
Der er næppe nogen, som mindes en bedre Is for
Skjøteløberne, og den har ikke blot bragt mange af-
dankede Skjøteløbere paa Benene, men ogsaa Byens
unge Løvinder have midt imellem alle Gadedrengene
hele Dagen vist sig paa Skøjter assisterede af d'Hrr.
vordende Studenter, med simplere Benævnelse Disciple.
I Middagsstunden har Frederik¹ og jeg jevnlig fore-

¹ Stiftamtmand Nielsens yngste Søn, f. 20. Marts 1847; den-
gang Discipel i Ribe Katedralskole; Student 1865; cand.
juris 1873; død i Ribe 1874.

taget vor Spadseretur. I Fredags og Løverdags fik jeg rigtig godt af den friske Luft, da jeg var i Holsted til Modtagelse af Heste for Armeen. Det var strengt nok for gamle Kavalerer; thi vi stod paa Landeveien begge Dage fra Morgenen Kl. 8 til Kl. 4 à 5 Eftermiddag uden at komme fra Pletten; koldt var det, men jeg maa dog ikke være saa ringe; thi jeg har ikke mærket nogen Hinder af det.“

^{14/1} 1864. „Overbringeren heraf, vor skikkelige Hans, skulde dog have en Hilsen med til dig. Vi talte hos dig om noget til at tænde Lys ved i en kort Vending, naar du kom hjem, eller ved at søge Sengen m. v., og Hans medbringer her en Voxstabel, eller hvad den skal hedde, som du nok vil modtage og holde lidt Hævd over, da den har været din Moders.“

^{27/1} 1864. „Jeg har i denne Maaned været meget paa Reiser. Iaftes kom jeg hjem fra Sessionen i Varde og er nu færdig dermed. Du omtaler ikke, om vor Karl Hans har meldt sig hos dig, og jeg antager derfor, at han ikke er kommet til Kjøbenhavn endnu. Han skrev til Jomfruen fra Nyborg, hvor der laae 800 à 1000 Soldater, som ikke kunde komme over for Is. Det er forøvrigt ikke den Hans, som vi havde, da du var hjemme; han blev indkaldt og har længe ligget ved Dannevirke. Jeg sendte ham noget Uldtøj (deriblandt et Par af dine tykke Underbukser), og havde Brev fra ham igaar.

Vi have nu den fjerde Karl; den nuværende hedder Peter og er kun en Selliken paa 16 à 17 Aar. Den Hans, som vil melde sig hos dig, er en meget flink Karl. Han var gift og boede her lige overfor hos Bjørns; men saa døde hans Kone. Jeg har medgivet ham en

gammel Chenille¹, som han skulde aflevere hos dig; du kan lade den ligge til Leilighed. Jeg har ikke just glemt, thi jeg har ofte omtalt det, men forsømt at sende et Par Flasker Mjød, som du ønskede. Jeg har endog forlængst bestilt dem og skal nu see at gøre Alvor deraf. Idag have vi slagtet vor Gris. Vil du være med til Pølserne?“

⁵/₂ 1864. „Jeg har ikke just noget særligt herfra at meddele idag; men jeg synes dog, at jeg i disse lidet glædelige Dage vilde sende dig en Hilsen fra os, at du kan vide, at vi dog her have det ved det Gamle, saalænge det varer.

Det er en alvorlig Tid, og med spændt Deltagelse følger man jo Efterretningerne der nede fra Slien. Idag savne vi forøvrigt aldeles Meldinger fra Armeen, som vi saa meget mindre ere tilfredse med, da man dog maa antage, at der ogsaa igaar er kjæmpet. Det er vanskeligt her at faa direkte Telegrammer fra Slesvig, da Telegrafen der er saa beskjæftiget i det Offentliges Tjeneste. Vi have faaet vore Telegrammer over Kjøbenhavn. Det er en haard Kamp, der strides, og havde vi blot Mandskab nok, eller lige saa meget som de tyske, saa skulde de nok faa Reisepas. Men om Volden kan holdes i Længden mod Overmagten, maa jo Tiden vise.

Du maa vist have været samtidig i Skolen med Stampe²;

¹ Det er: en Kavaj.

² Hans Gram Aug. Stampe, født i Aastrup ¹⁷/₆ 1836. Forældre: Sognepræst til Aastrup—Starup, senere til N. Nebel, Jacob Stampe (død ¹⁵/₆ 1870) og Charlotte Nikoline f. Grundahl (død ¹⁵/₁₂ 1889). Student fra Ribe Katedralskole 1856; cand. theol. 1861; Sekondløjtnant af Infanteriets Krigsreserve. Deltog i Krigen 1864 som Bataillonsadjutant i 3. Infanteriregiment. Død ¹⁰/₁ 1865

han er ved Armeen som Løjtnant, og der er bleven skrevet hertil, at han er falden ved Mysunde, men Beretningerne have ikke indeholdt noget derom.

Man siger, at Professor Bendtsen¹ søger om Forflyttelse til Frederiksborg.“

⁶/₃ 1864. „Siden jeg skrev mit sidste Brev iaftes, er Stillingen betydelig forandret og desværre ikke til det Gode. Hvad vi vide her, er, at Dannevirke-Stillingen er opgivet og forladt, — men af hvilken Grund, og hvor vor Armé befinder sig, og hvordan det er gaaet Divisionen ved Frederiksstad² m. m., det ved vi ikke. Rygternes og Gisningernes Omfang er desto større. Efter det sidste Telegram, som kom i Eftermiddag fra Flensborg, skulde de tyske Tropper staae en Mil syd for Flensborg. Siden er Telegrafens fra Flensborg standset. Men fra Tønder er den ogsaa i Eftermiddag afbrudt, og dette kan jeg kun tilskrive, at tysksindet Pak, som der gives nok af, har skaaret Traaden over. Men det er jo saaledes sandsynligt, at Slesvig vil blive oversvømmet af . . . . ., og vi gaae da vel heller ikke fri.

Det er bedrøvelige Tider, men vi ville se til at holde Modet opret og haabe paa, at der efter Torden pleier at komme Solskin. — Den Uvished om Sagens rette Sammenhæng, hvori vi idag have gaaet, er meget ubehagelig. — Hvorledes end nu Tingene maatte gaae, saa skulle I ikke ængstes paa vore Vegne; maa-ske respekteres vor jydsk Enklave, og hvis ikke, saa har man jo havt fjendtlig Okkupation her før.“

¹ Rektor ved Ribe Katedralskole Carl Henrik August Bendtsen.

² Det lykkedes den at komme igennem langs Vestkysten til Ribe og videre (jfr. ogsaa Brevet nedenfor af ¹¹/₂ 64).

11/2 1864. „Jeg har iaften modtaget dit Brev af 9de ds. og takker derfor. — Jeg skal bestræbe mig for at lade dig høre jevnlig fra os i denne Tid, saa længe det gaar, og om ogsaa det er lidt kortfattet. Vi har havt megen Besøg her af fordrevne slesvigske Embedsmænd lige nede fra Tønning. Kapt. d. Origny¹ er da ogsaa passeret her igennem. De tønderske ere for største Delen nu samlede i Møgeltønder, hvor de afvente Begivenhedernes videre Gang. I Tønder have Skandalerne og Pøbelregimentet naaet sit Høidepunkt, og den nogenlunde anstændige Del af Beboerne begynder nok at finde, at det kunde nu være nok af den Tønde. Grev Schack² har været her i nogle Dage, men er nu ogsaa i Møgeltønder. Grevinden bor her i Huset hos mig. — Jeg tænker, vi faae Ro her i Vesten, indtil Dybbøl-Stillingen er bleven rigtig indsluttet; men saa sprede Marodørerne sig nok for at skaffe den tyske Armées Fornødenheder tilveie. Man er her ikke utilbøielig til at antage, at Fjenden maa ske lader det bero ved at besætte Hertugdømmet Slesvig indtil Kongeaen; men fortsætte vi Kampen, saa godt vi kunne, og blokere og opbringe Skibe, saa indseer jeg ikke, hvad der skulde afholde Fjenden fra at rykke ind i Jylland, forsaavidt de have Tropper nok dertil, og dem kunne de jo let tilveiebringe, dersom ikke andre blande sig i Spillet. Men det vil vistnok bringe andet Røre med sig, dersom vi kunne hale Sagen ud, til vi faae ret aabne Vande.

¹ Fred. Jul. d. Origny (* 1816, † 1888), Toldembedsmand i Tønning, senere i Korsør.

² Ludv. Fred. Henr. Greve Brockenhuus-Schack, * 1825, 1860 til 1864 Amtmand i Tønder og Løgumkloster Amter, 1867 — 1906 Amtmand over Svendborg Amt, † 1907; gift med Julie Georgine Sophie Komtesse Moltke, † 1889.

Du taler om Rygter i Kjøbenhavn, og det var Synd at sige, at vi have havt Mangel derpaa. Det ene har afløst det andet, det ene mere løgnagtigt end det andet, især om Fjendens Fremrykning og Nærhed. Nu hører man ikke videre derom, og der vides ikke at være Fjender nord for Aabenraa og for Læk paa Vest-siden. — En Dumhed har man begaaet ved for tidlig at afbryde Telegrafen her. — Der er falden en stor Mængde Sne, og dette standser vel ogsaa de fjendtlige Operationer. Løitnant Jensen¹, som kom her igjennem med Kanonerne fra Frederiksstad, blev meget fornøjet ved at høre om dig.“

^{14/2} 1864. „Vi ere nu snart omsværmede af Ty-skerne. 1000 Mand, som laae i Tønder igaar, skulde idag være afmarscherede ad Løgumkloster til — men der sagdes ogsaa ad Sundeved til. Grevinde Schack, som har boet hos os i sidste Uge, tænker paa at rejse til Skanderborg imorgen.

Gid vor Korrespondancevei endnu længe maa staae os aaben — lukkes den, saa faae vi vel nok et Brev listet igjennem — og nok en Gang Farvel, og Vor Herre være med dig “

^{18/2} 1864. „Idag meldes, at fjendtlige Tropper øster paa have overskredet den jydsk Grændse. Det vil vel altsaa heller ikke vare længe, før vi see dem; thi der skal have fundet en stor Bevægelse Sted fremad fra Haderslev, saa at det næppe er en blot Rekognos-cering. Kolding er rømmet af vore Tropper. De Fjendtlige have vist sig tæt syd for Andst. Posten

¹ Bernhardt Jensen, cand. polyt., Assistent ved Universitetets kemiske Laboratoriums analytiske Afdeling, senere Fabriks-inspektør.

herfra til Kolding maatte vende om. I vide vistnok mere derom derovre end vi; thi vi ere nu afskaarne fra Meddelelser fra den Kant. Det vil være ubehageligt, naar vi skulde blive udelukkede fra al Samfærdsel og Meddelelse fra gode Venner. Men vi skulle nok se til at holde Pinen ud ved godt Haab til Fremtiden, og I skulle ikke være bekymrede for os.“

^{20/2} 1864. „Forleden (i Forgaars) berettes af Øienvidner, at Fjenden var gaaet over den jyske Grændse, og af dem sete i Bøsseskuds Afstand. Idag tro vi dog her, at Øienvidnerne have havt Syner, og at det har været af vore egne Tropper. Jeg skrev nok derom til dig, og det samme er vist berettet af Andre; men saa vidt mig nu bekjendt, er Situationen nok omtrent som tidligere. Intet nord for Tønder, — dog Forposter fra Fjenden opad mod Skodborg; — Foldingbro Bro aldeles ødelagt af vore Tropper, og Gredsted Bro tildels optaget, til min store Misfornøjelse og navnlig det Sidste, der ganske har Lighed med et Høstmanøver-foretagende.

Idag var Justitsraad Lund¹ fra Skjern her; han reiser nu.“

^{22/2} 1864. „Posten er ved at skulle bort (den gjør nu en lang Omvei, nemlig over Ringkjøbing—Aarhus), og det falder mig ind blot at sende dig en liden Hilsen. — Mod Syd vides ikke fjendtlige Tropper at være nord for Tønder, — mod Øst have fjendtlige Rekognosceringspatrouiller, 30 à 40 Mand, været ved Sydsiden af Foldingbro, Rødding, Gram og nogle *skulle* have været ned ad Gjeldsbro Kanten. — Foldingbro Bro er (desværre; thi det er til ingen Nytte) fuld-

¹ Herredsfoged i Skjern.

stændig ødelagt; Gredsted Bro var afbrudt, men bliver idag lagt igjen.

Bliv kun ved at lade os høre fra dig, om ogsaa du skulde tro Passagen spærret. Brevet ligger saa i al Fald og venter. Idag have vi faaet et Par Aviser af Lørdag, men de foregaaende mangle vi. De ligge vel i Kolding. — Kolding skal være meget stærk besat af Fjenden. Igaar stod vor fjerde Division, Hegermann-Lindencrone, i Veile, hvorfra jeg havde Brev fra den.“

²⁶/₂ 1864. „Dit Brev af 23de har jeg idag modtaget og ogsaa i Forgaars det af 21de. Du siger idag, at du har skrevet et Par Breve og i det ene fortalt, at du havde Portemonnaien; dette er ikke omtalt i noget af de Breve, som jeg har faaet, og saa maatte et Brev jo være udeblevet; men det er der dog vel ikke, og jeg antager, at du har glemmt at skrive det. Send kun, hvad du har; kan det ikke naae hertil, saa bliver det oplagt et Sted.

Forholdene ere her som tidligere. I høre nok pr. Telegram fra Varde, dersom vi skulle faae saa uventet Besøg, at vi ikke kunne skrive. Efter Beretningerne idag var Stillingen østerpaa ved Kolding som Dagene forud. — Af Tyskerne blive dine Breve til mig ikke let stoppede, da de gaae over Aarhus—Ringkjøbing. Du kan sætte paa dem: via Ringkjøbing.

²⁸/₂ 1864. „Idag har østerrigsk Militær bortført Herredsfoged Sarauw¹ som Arrestant, uden at Anledningen vides. Er der ikke en Misforstaaelse tilstede, saa er det et grovt Brud. Men fra den Kant kan Sligt jo ventes.“

¹ Herredsfoged i Lø- og Møgeltønder Herred; boede i Visby.

6/3 1864. „Jeg har idag (den 6te) modtaget dit Brev af 3die. Det varer nu en Dagstid længere. Det staaer her som hidtil, og der hviler en meget uhyggelig Ro over det Hele, med Undtagelse af de mindre Fægtninger. Stedse hedder det, at det skal til at begynde ved Dybbøl. De maa nok ikke finde det saa let, siden de nu i fire Uger have ligget stille der; jeg mener Fjenden.

Her er Tilstanden som hidtil. Igaar var der Valg til Rigsraadet. Pastor Kühnel¹ i Fardrup blev valgt. Kjøbmand Kolvig² havde en Snes Stemmer færre; for den tredie Kandidat Hr. Puggaard³ gik det rent daarlig. Han havde kun nogle enkelte Stemmer ved Kaaringen og kom saaledes ikke med til den skriftlige Afstemning. Et muntert Gilde sluttede Valget.“

21/3 1864. „Kjære Christian! Du har sandsynligvis erfaret, at jeg og flere af mine Kolleger, Dahl fra Veile, Bille-Brahe fra Skanderborg og Dahl fra Aarhus og Borgmestrene Bagger, Meinert, Bülow, Jessen, Ørsted og Monrad ufrivillig opholde os her. Det vil undre dig, at jeg skriver Tysk; men det sker, fordi vore Breve skulle afleveres aabne til Kommandanturen, for at kunne læses. Jeg indskrænker mig derfor til at meddele dig, at vi ere ved godt Helbred og ved godt Mod. Kommandanturen behandler os med al den Humanitet og Delikatesse, som de Forhold, hvorunder vi her befinde os, tillade. For min Skyld kan du derfor ogsaa være rolig og ubekymret. Mit største Savn er, at jeg ikke veed, hvorledes det staaer til hjemme.

¹ Theodor Sextus Kühnel.

² Konsul F. Kolvig i Ribe.

³ Grosserer, Etatsraad Puggaard i København.

Jeg har skrevet til Frederik, men hidtil ikke faaet Brev fra ham; jeg venter hver Dag paa noget Tøi og dermed ogsaa Brev. Du kan godt skrive til mig, men helst Tysk. Grev Schack har lovet mig at bringe dig en Hilsen fra mig. Dersom du skriver til mig, saa skriv om dig selv og Familieanliggender, ikke om Politik og offentlige Anliggender. Igaar drak vi Frederiks Skaal. — Hils alle gode Venner.

Af dette Brev maa intet offentligøres.“

²⁴/₈ 1864. „Min kjære Christian! Jeg har lige nu skrevet til Frederik og vil ogsaa sende dig en Hilsen. Vi ere endnu her og alle ved godt Helbred. Vi have to smaa Værelser, hvori vi leve, spise og sove; Pladsen er indskrænket (3070 Fod ialt), men man lærer at hjælpe sig med lidt. Vi have nu faaet ordentligt Sengetøj, og det er et ordentligt Roderi, naar vi alle paa en Gang gaae i Seng eller staae op. Vi staae op Klokken syv; saa stilles nogle af de af Lægter samtømrede Senge udenfor, og vi gaae ud i en lille Have, medens der gjøres rent; derpaa drikkes Kaffe. Klokken 11 à 12 spises Frokost (Smørrebrød). Klokken 3 spises til Middag, Klokken 8 drikkes The og Klokken 10 gaaes i Seng. Dagen gaar med at læse, skrive, spille Skak og Kort og med Passiar. Officererne fra det preussiske Regiment her i Kronværket ere meget delikate og opmærksomme imod os; men alle Behageligheder, saasom Mad og deslige, skaffe vi os for egen Regning. Vi bo hos den afskedigede Kanalinspektør Momsen, en mod os meget venlig Familie, hvor vi faae vor fulde Kost.

Jeg har faaet Brev fra Frederik, og det har glædet mig deraf at see, at de hjemme tage min Fraværelse

meget fornuftigt. Jeg skrev i mit sidste Brev til dig, at du helst skulde skrive Tysk til mig; men det behøves ikke, da andre faa danske Breve.“

^{29/3} 1864. „Det glædede mig meget, min kjære Christian, at modtage dit Brev, og jeg forbausedes over din tyske Skrivedygtighed; men I have vel været Flere om det; saaledes er det i det mindste gaet her med Flere af vort Selskab, hvem Tyskskrivningen betydelig har generet. Nu behøve vi ikke længere at plages dermed, som du af dette Brev ser. Det er nu tilladt os at skrive ukontrolleret og selv at bortsende vore forseglede Breve, som ogsaa umiddelbart at modtage Breve. Om dette er sket ved vor Kommandants egen Foranstaltning eller paa høiere Ordre, vides ikke. — Første Paaskedag udvidedes vort Spadsereterræn til en stor Have, der støder ind til vor egen lille dito, og den benyttes meget. Ved det yderst indskrænkede Rum, hvori vi leve, sove og spise, er Bevægelse i fri Luft høist fornøden, for nogenlunde at konservere sig. Vor Kommandant, en preussisk Major Karger, er yderst velvillig stemt imod os, og besøger os stundom time-lang, hvor vi da diskutere paa Kraft om den europæiske Politik. Hvor langt vort Ophold her skal blive, maa Gud vide. Det er naturligvis ingenlunde morsomt saaledes at arbejde paa at faae den ene Dag drevet hen efter den anden; men det værste er jo dog ikke at vide, hvorledes det gaar i vore af Fjenden besatte Hjem, hvor der for enhver af os vilde være saa meget at tage vare. Det er da heller ikke nogen stor Fornøielse at blive begloet af de venligsindede Rendsborgere, hvis Ungdom opvarter os med Raabet „Hannemann“ og med „Schleswig-Holstein meerumschlungen“,

naar de see os i Haven; men vi vise os og ere i Grunden ogsaa ligegyldige ved disse Pøbelagtigheder. Vor Major bliver sprøitende gal, naar han hører Tale derom.

Fra Frederik har jeg faaet flere Breve, og i Forgaars fra ham og Rosenvinge¹. De skrive, at alt var roligt og stille der. — Der var meget, som jeg føler Trang til at udtale mig om, og navnlig, hvad vi have oplevet, siden jeg den 10. d. M. forlod Ribe; men det tilhører Offentligheden og Politiken, og hvorvel vi ere Herrer over vore Breve, maa vi dog blive indenfor de private Forholds Kreds i vore Udtalelser.“

^{31/3} 1864. „Indlagte Brev til Onkel Niels² vil du, min kjære Christian, afsende. Gjennem Dessauer³ i Hamborg har han forespurgt, hvorledes jeg havde det. Vi have det som hidtil og selvfølgelig ikke videre interessant. Aviser, saavel danske som tyske, faae vi ellers, men have nu i et Par Dage paa Grund af Hel-ligdagene ingen set, og det er i vor afsondrede Til-stand et stort Savn. At skrive om Nyheder skal jeg saaledes nok lade være, især naar jeg dog skal holde mig til vort private Liv. Vi længes selvfølgelig efter atter at samles med vore Kjære hver især; men naar det skal forundes os, maa Gud vide. Vi modtog nu kjøbenhavnske Blade indtil for den 29de, Dagbladet, Berlingske, Folkets Avis og Kronen (Gud ved, hvor den kommer fra).“

¹ Hospitalsforstander, Amdsraadssekretær, Kammerassessor Frederik Vilhelm Rosenvinge i Ribe.

² Stiftamtmand Nielsens Broder, fhv. Apoteker i Skive, senere Vinhandler i Randers.

³ Grosserer i Hamborg, som viste megen Hjælpsomhed overfor de bortførte Embedsmænd.

$\frac{4}{4}$ 1864. „Jeg har rigtig modtaget dit Brev af 30. f. M., min kjære Christian, og da jeg nu har gaaet min Formiddagsspadseretur og faaet Frokosten tillivs, saa vil jeg more mig med at underholde mig lidt med dig, medens Selskabet rundt om mig i vor lille Stue er beskjæftiget paa forskjellig Maade. En ligger paa Sengen og kigger paa Loftet, to spille Ekarté, et Par opgjør Pengeaffærer, nogle see paa Spillerne o. s. v. Jeg kan ikke ret huske, hvad jeg skriver til dig og hvad til Frederik, saa at du ikke skal bryde dig om, der falder en Gjentagelse. I dette Øjeblik modtog jeg dit Brev af 1. d. M. og takker.

Der er nu foregaaet en endnu større Forandring i vore Forhold, idet vi siden i Forgaars (Lørdag) har faaet fuldkommen Frihed paa Æresord, ligesom de fangne Officerer, til at bevæge os frit omkring i Rendsborg og udenfor samme indenfor Fæstningens Rayon, det er indenfor Kanonskuds Distance, hvorved vi spurgte Kommandanten, om det var med „gezogenen Kanonen“, som rækker en halv Mil. Denne Foranstaltning, der medfører, at vi ogsaa kunne bo i Rendsborg, er bleven modtaget med forskjellig Paaskjønnelse af vort Selskab, navnlig med Hensyn til, at den vil medføre, at vi flytte ind til Rendsborg. Sagen er den, at de preussiske Officerer her i Kronværket i høi Grad selv trænge til det indknebnede Rum, som vi bebo, og rimeligvis har dette ogsaa bidraget til Foranstaltningen, skjøndt de to Kommandanter virkelig have vist os alt Hensyn og Deltagelse. Vort Lokale her var for saa mange i vor Alder og efter vore Forhold yderst slet; vi havde rigtignok faaet et lille Hummer til, hvor tre Senge lige til Nød kunne staa; men tænk dig et Værelse noget (lidt) større end dit, og deri sove Kammer-

herre Dahl, Baron Bille-Brahe, Overauditør Bülow, Borgmester Meinert og Kancelliraad Bagger, og tænk dig nu disse fem samtidig ifærd med Af- og Paaklædningen; imellem Sengene er ikke en halv Alen. En af Sengene flyttes ud om Dagen; de tre af disse Senge ere af sammenslagne Lægter. — I den anden Stue, som tillige bruges som Spisestue og Opholdsværelse hele Dagen for os alle ti, ligge Konferensraad Dahl og jeg. I det lille Hummer have Kammerherre Jessen (tidligere Indenrigsminister) og Overauditøerne Monrad og Ørsted deres Sovested. For af og til at faae frisk Luft ind, maa hele Selskabet til visse Tider ud i Haven, og Trækvind o. s. v. døies der en hel Del af. Der kan saaledes let komme Upasselighed til blandt saa mange, og det er dog meget vigtigt under disse Forhold at bevare Sundheden, hvad der er skrald nok for adskillige. Forsaavidt er Forandringen jo ubetinget et stort Gode, da man ikke kan vide, hvorlænge vi her skulle blive, og kunde vi have faaet et Logis her udenfor, saa vilde jeg været meget veltilfreds dermed. Men det lod sig ikke gjøre, og der er nu leiet et Logis i Rendsborg, hvor vi alle skulle bo sammen i et Hus, som stod tomt. Det er mig i høi Grad imod at skulle flytte ind til Rendsborg, og jeg spaaer os ikke nogen Fornøielse deraf; nogle af vort Selskab, søm vare derinde idag, bleve underveis opvartede med Viser m. m. af d'Hr. Skoledrenge; men jeg har ikke villet separere mig fra de øvrige. Vi faae jo saa at prøve paa det. Idag flytte fem af vort Selskab derind, imorgen skal nok Resten, deriblandt jeg, følge efter. Trods alle Ulemper var jeg langt hellere blevet her. Det er mig højst ligegyldigt, under hvilken Form man behager at berøve os Friheden, og jeg skjætter slet ikke

om at forbinde Tanken om Behagelighed i de ydre Forhold dermed. Jeg har igaar og idag ladet det være min Fornøielse at lægge min Spadseretur op ad Jernbanegaarden, som er her tæt ved, og see paa Togenes Afgang, hvormed rigtignok forbinder sig Ønsket om snart at kunne gaa med et nord paa; thi jeg længes nu efter at komme hjem; men at dette snart sker, tyder denne Forandring ikke paa.

Jeg fik igaar Brev fra Frøken Petersen¹ og Frederik med en Pakke Tøi. Det stod vel til hjemme, og alt ved det gamle. — Her er en forskrækkelig Skriven Breve, og naar et Postbud kommer, farer man over ham; men nogle maa vente længe paa Brev. Vore til Ribe gaae til Flensborg, hvorfra Stephan Hansen² sender dem med Fragtmand til Ribe. Min Adresse er fremtidig: Stiftamtmand Nielsen. Adresse Maler Ba-land, Prinzessenstrasse, Rendsburg.*

⁹/₄ 1864. „Tiden er os her saa rigelig tilmaalt, at uagtet jeg en af Dagene venter at see et Par Ord fra dig, min kjære Christian, saa vil jeg dog nu sende dig et Par Linier. Jeg har nu lige sluttet et Brev til Frederik. Jeg haaber, du har faaet mit Brev af 3die eller 4de d. M., hvori jeg fortalte dig om den større Frihed, vi have erholdt paa Æresord, og at vi vel flyttede ind til Rendsborg. Vi bo nu her og have et helt lille net Hus paa en Bagplads med ti Smaa-værelser til vor Disposition. De fleste af os have hver sit Soveværelse, og jeg har for mig et net vel udstyret Værelse, hvor man kan tye hen, naar man vil være alene, og dertil have vi to Fællesværelser til Konver-

¹ Husbestyrerinde hos Stiftamtmand Nielsen.

² Kjøbmand i Flensborg.

sations- og Spiselokale. Vor Middagsspise faae vi hos en Spisevært eller Klubvært i hans egen Stue. Vi have det saaledes nu godt i fysisk Henseende inden Døre, men ikke omsonst, da vi selv betale alt, og det er unægtelig en særegen Sag, at Fanger selv skulle skaffe sig Kvarter og Kost; fangne Officerer underholdes for fjendtlig Regning; men dette er jo meget bekvemmere for den preussiske Kasse, og vi skulle nok vogte os for Krav i saa Henseende.

Igaar var det Kong Christians Fødselsdag, og vi feirede den nok saa fint i vor Kreds. Vor Marschal, Kammerherre Jessen, havde til vor, i al Fald til min, store Overraskelse arrangeret et fint Middagsmaaltid hos vor Spisevært, og Retterne vare: Kjødsuppe, Posteier, kogt Gjedde, Steg, Budding og Konfekt, og dertil Rødvin, Sherry og Rhinskvin, og Skaaler i Mængde, nemlig: for Kongen ved Undertegnede; jeg fik det først at vide ved Bordet, at denne Skaal ogsaa her skulde falde i min Lod, og mine Ord vare kun kortfattede, men jeg vil dog sige dig, for at du kan lægge det paa Sinde, og Hans med, om han saa synes, at jeg erindrer blandt andet at have sagt omtrent, „at jeg vilde ønske, at Folket mer og mer maatte lære at paaskjønne Kongens gode Hjerte og ædle Sind, og at Folkets Kjærlighed og Tillid maatte lønne ham, for hvad han alt har lidt og stridt for samme og mulig vil komme til at lide og stride“ o. s. v., endvidere for Dronningen ved Bille-Brahe, for Kongens Børn ved Amtmand Dahl, for Jensenne ved Kammerherre Jessen, for Selskabets Koner ved Samme, for Selskabets Børn ved Meinert, for Fru Monrad senior (hvis Fødselsdag det var) ved Stiftamtmand Dahl, og alt med livlig Stemning, men stundom ikke uden be-

væget Sind. Var det ikke et pænt Gilde? Og sært nok, at ti jydsk Embedsmænd skulde feire det i Rendsborg. Kammerherre Jessen blev i den Anledning udnævnt til Overhofmarschal.

Vi ere forøvrigt gaaede temmelig uanfægtede igjennem det hidtil paa det nær, at Gadedrengene stundom have opvartet os med deres „Hannemann“ Vise; men det gjorde de ogsaa, naar de passerede vor Have i Kronværk.

Jeg har nu været ude hos vor Kommandant til Melding; vi skulle en Gang ugentlig melde os der (Lørdag), for at han kan vide, at vi ikke ere undvegne.

Fra Ribe skrives fremdeles, at de have det roligt; men Tachau¹, som paa Gennemrejse fra Hamborg i Forgaars besøgte mig, ytrede om, at der skulde være Indkvartering.

Det stunder nu mod Middagstiden, og derfor — lev vel.“

18/4 1864. „Jeg har igaar modtaget dit Brev af 15de og glæder mig ved deraf at erfare dit og Eders Velbefindende.

Apropos — Vil du ikke gjøre dig til Regel ved en jevnlig Brevveksling, som f. Eks. vor, at anføre, naar de foregaaende Breve ere modtagne. Det er lidt stivt i Formen, og jeg vil heller ikke sige, at jeg selv saa lige har iagttaget det, men her har jeg navnlig bemærket, at det har sit Gode, og naar man derhos tager det eller de forudgaaende ikke besvarede Breve frem, saa faar Korrespondancen mere Samtalens Form, uden at man derfor behøver Sætning for Sætning at følge med. —

¹ Købmand (Manufakturhandler) i Ribe, havde Butik paa Storegade.

Brevskrivningen danner her en væsentlig Del af vor Beskjæftigelse, og Postbudets Ankomst er en sand, og jeg kan sige her, en fælles Fest. Igaar havde jeg stor Fest, idet jeg modtog ikke mindre end fire Breve, nemlig fra Frederik, fra Rosenvinge, fra Onkel Niels og fra dig, min kjære Christian.

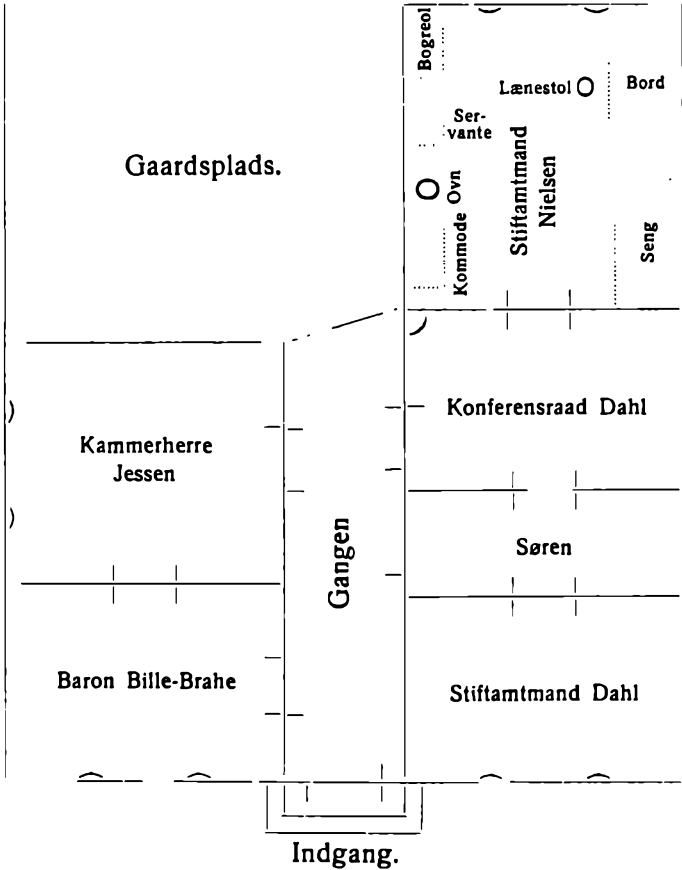
Vi erkjende alle det Gode, det er, at vi have faaet vor nuværende Bopæl. Hermed følger et veludført Grundrids af vor Bolig. Hvad kan man ikke faa udrettet her. Leien er afpasset mellem os efter Leilighedens Rummelighed m. v.

Søren er Stiftamtmand Dahls Tjener, som deler Fangenskabet med os og her er fælles. Vi have derhos en preussisk Oppasser, som vi betale, og som vi ere velfornøiede med, og som meget foretrækker at passe os op, fremfor at ligge for Dybbøl. Til at gjøre vore Værelser rene, rede Seng m. m. have vi en Underofficers dansktalende Enke. Den Renlighed, vi her have, stikker stærkt af mod Svineriet hist ude, hvor der ikke blev, hvad der kunde kaldes rengjort; og saa det stinkende Straa. Du kan tro, det var simpelt Logement.

I Salonen føres der sædvanlig en meget levende Diskussion; denne er aldeles ubunden. Ti Personer af nogenlunde Selvstændighed maa selvfølgelig have forskjellige Anskuelser især i de saa meget yndede politiske Forhold, og man angriber mer eller mindre uskaansomt sin Modstander, og ofte tages Lungerne saaledes til Hjælp, at man har ondt ved at trænge igjennem; men det fredelige og gode Samliv forstyrres ikke derved. Men ogsaa det er et Gode at kunne, naar man trænger til det, trække sig tilbage til de indre Gemakker, og dette sker da navnlig til Brev-

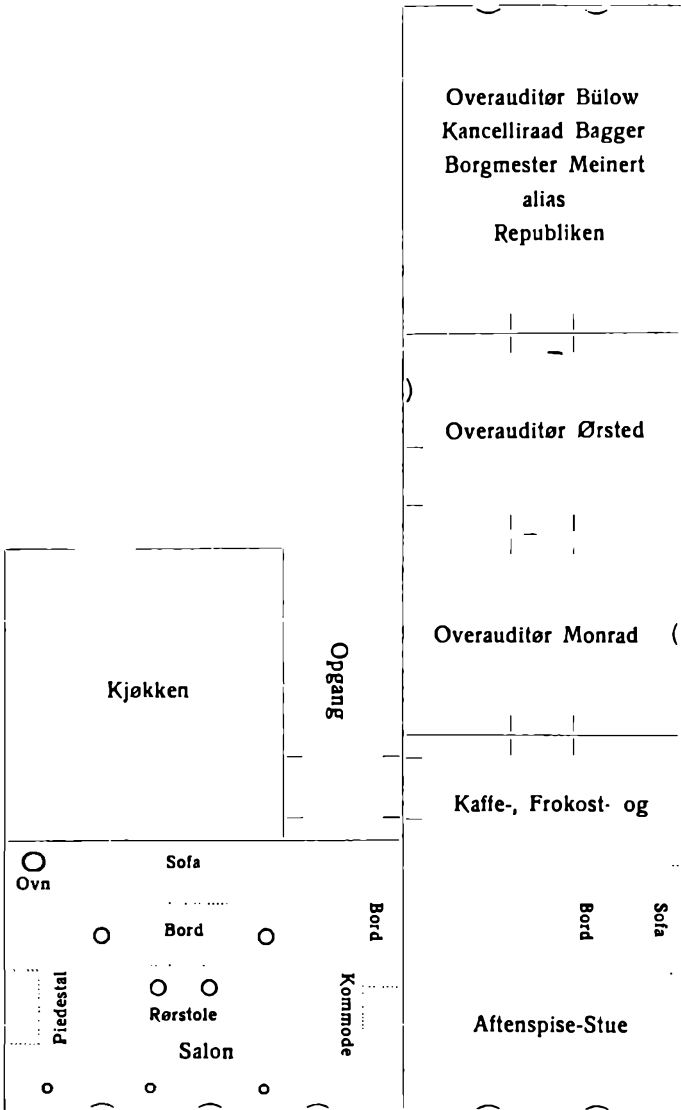
Stueetagen.

Indgang.

Haven (en lille bitte).

Forhuset til Gaden.

skrivningen, medens vi i det gamle Logement vare alle ti sammen i et Værelse under de mest forskellige Beskjæftigelser.

Opholdet her i Rendsborg gaar nu meget godt og paa en ganske enkelt lille Hannemanns-Vise nær, naar man paa en Plads passerer nogle Drengene, lader man os ganske uanfægtet passere. Man synes endog at yde os en vis Opmærksomhed, navnlig i Butikkerne, hvor vi ere vel sete, da vi bruge en Del Skillinger, som Rendsborgerne altid have været bekendte for at være, og navnlig i denne her yderst næringsløse Tid ere meget begjærlige efter. Det er en saare slet Penge-tid for Rendsborg, og det falder dem vist meget svært at trøste sig med den bare Politik. De savne i Penge-sager haardt det danske Militær. De tyske Tropper ere saa yderlig slet aflagte, Officerer og Mandskab (dette har $6\frac{2}{3}$ Rbsk. daglig), at de intet købe. De Næringsdrivende ere uden Omsætning (men saaledes er det nok ogsaa nu hos os) og Leievaaningerne staae ledige. Vor Vært kan prise sig lykkelig ved os. Vor Bolig havde været beboet af danske Officerer, og stod nu ledig. Han faar nu rigelig 5 Rdl om Dagen. Det er da ogsaa en god Leie. Jeg betaler ca. 22 Rbd. om Maaneden for mit Værelse med Salonen; men vi haabe jo, at det ikke skal vare Maaneder. Skjøndt — hvorfra skal de tage Paaskudet til at slippe os løs, om de end nok vilde af med os. Wrangel har i en Proklamation¹ sagt, at vi vare her formedelst „misforstaaet

¹ I den ovenmeldte Proklamation, dateret Kolding den 18de Marts 1864, udtaler Feltmarskal v. Wrangel bl. a. følgende: „Som min Bekjendtgjørelse af 15. d. M. udtaler, havde jeg den Hensigt ved Landets Autoriteter at lade de Krigsbyrder, der til Troppernes Forpleining og til Gjenoprettelse af deres

Loyalitet“ — en for os hæderlig Grund —, men det er jo at vente, at vi vilde begynde Loyaliteten forfra, naar vi kom tilbage, og at gaae paa Akkord vilde vi næppe inklade os paa. Men det er forresten strengt nok at holde ud, og Harmen over den hele mod os viste Fremfærd blusser ofte op, saa hos en og saa hos en anden, men saa leder Diskussionen Tanken igjen andetsteds hen.

Rendsborg ligger stygt og øde paa en Sandstrækning; men der er gjort særdeles meget for det spadserende Publikum, og vi gjøre særdeles megen Brug af Spadseregangene. Nogle af os ere rent besatte af Spadseresyge.“

^{21/4} 1864. „Jeg skrev til dig den 18de d. M., i Mandags; det har du vel faaet? Vi have det som dengang; men de strenge Begivenheder i de sidste Dage bevæge Sindet meget og dobbelt, naar det, der be-
drøver og haardt rammer os, i den os omgivende Verden modtages med Fryd og Jubel.“

^{25/4} 1864. „Jeg har modtaget dit Brev af 22de og siger saa mange Tak. Kjøbenhavnerne blive dog altid sig selv lig, og det er vist ligesaa begrundet, naar Provinsfolkene skumle over Kjøbenhavnerne, som omvendt. Ikke engang i denne Tid fornægter det kjøbenhavnske Publikum sin letsindige, forlystelsessyge

Fodtøl og deres Hestebestand faldt paa denne Provins, ligelig og muligst skaansom fordele. Misforstaaet Loyalitet har imidlertid forledet Amtmændene i Amterne Ribe, Veile, Skanderborg og Aarhus samt Borgmestrene i de i disse Amter beliggende Kjøbstæder til at unddrage sig denne i Befolkningens Interesse af dem fordrede Virksomhed. Disse Embedsmænd vægrede sig ved at understøtte mig i Repartitionen af Krigsbyrderne; — jeg har derfor fjernet dem.“

Karakter, og et særligt Udbrud af denne er da deres Renden paa Volden Bededagsaften for at vise Stadsen frem og for at see og sees. De kunne tappert snakke med om Patriotismen, om at holde ud og lide og stride til sidste Mand, og at bære Krigens Byrder med Taalmod o. a. m., -- men more os og være paa Farten og gaa paa Kasino, det lade vi os ikke betage! — Jeg vil heller ikke sige, at man skal hænge med Næbet og lade Modet synke, men en vis Alvor skulde Tiden føre med sig. Jeg kom kun til at sige saadant ved din Beskrivelse af Voldgangen, som unægteligt er et karakteristisk Træk hos de rette Kjøbenhavnere, c : de trækkende.

Vi have det fremdeles her som hidtil efter mine sidste Breve. Tiden slæber sig hen uden Afveksling og, som sagt, med Længsel efter Hjemmet. Men at komme der nu, var der maaske ikke vundet stort ved. Jeg befinder mig vel, det vil sige fysisk, og mine Kollleger ligesaa. Jeg fortalte dig nok, at vi vilde lade os fotografere, alle paa et Blad. Vi have nu faaet det, og det er i det hele ret heldigt.“

^{30/4} 1864. „Vi slide Tiden som hidtil, den ene Dag som den anden i uforanderlig Ensformighed, øve os i Taalmodighed med mere eller mindre Held, og længes efter engang igjen at se Hjemmet, men uden at skabe os sangvinske Forventninger i saa Henseende. Jeg er nu netop kommet hjem fra en lille Formiddags-Spadseretur, foranlediget ved, at vi idag skulle melde os paa Kommandanturen, hvilket skal ske hver Lørdag til Konstatering af, at vi ikke ere løbne bort. Vi have nu faaet en ny Kommandant; den forrige var en mod os meget forekommende Mand,

og den nye har hidtil vist sig meget venlig og beleven. — Fra Ribe hører jeg jevnlige og havde sidst Brev fra Frederik og Biskop Daugaard af 24. d. M. Da levede de i Ro og uden Indkvartering; men nu er det nok forbi. Efter Brev fra Kolding ere Herredsfoged Borch, der er konstitueret i mit Sted, Telegrafisten, en Prokurator og en Fuldmægtig blevne førte til Kolding; mere end foranstaaende ved jeg ikke og heller ikke, hvo de to sidstnævnte ere¹. Jeg troede dog, at man nu var bleven kjed af at slæbe omkring med Embedsmænd; men det lader ikke til. Jeg længes efter at høre noget om Anledningen og vil haabe, at denne Bortførelse maa være kortvarig. Saaledes er da deres Ro derhjemme ogsaa forstyrret, og det gaar vel hele Jylland over. Det har hidtil været mig en stor Lettelse her at vide, at de hjemme havde Ro; men nu er det forbi. Det hed for nogle Dage siden, at der var trukket 3000 Mand ad Ribe til; men jeg haaber dog, at de ikke have beholdt saa mange. Aviserne have ikke sagt noget derom. Korrespondancen fra Ribe til Kjøbenhavn maae da vel ogsaa gaae over Lübeck.“

^h/₅ 1864. „Jeg modtog idag igjen Brev fra Frederik med Landinspektør Wilkens, som kommer fra Ribe, og som medbragte 10 Pommeransfugle, der allerede skulle spises til Middag idag. Wilkens har lovet at bringe dig mundtlig Hilsen og vil saaledes ogsaa mundtlig kunne fortælle dig, hvad derfra er at berette. Der er, som du vel ved, komne mange ufrivillige Gæster hertil fra de jydskes Byer og deriblandt 10 fra

¹ Jfr. den som Tillæg V vedføjede Beretning fra Bankdirektør I. Th. Therkildsen i Ribe.

Ribe, nemlig Kinch, Kjøbmand Gregersen, Kjøbmand Bøggild, Rosenstand, Thomas Nissen, Weis paa Torvet, Anders Mikkelsen, Garver Kruse, Ølbrygger Jacobsen og Tømmerhandler Lund¹.

Der forlyder idag Rygter om snarlig Hjemreise; men det er bedst ikke at tage Notits deraf før nærmere Bekræftelse. Wilkens vil da i al Fald kunne supplere, om Dagen bringer videre."

^{8/5} (?) 1864. „Du vil nok nu have modtaget mit Brev med Landinspektør Wilkens, og maaske ogsaa mundtlig Hilsen fra mig, og du vil af nærværende Brev se, at vi fremdeles endnu ere her. Samtlige de kommu-

¹ „Ribe Stiftstidende" af Mandag d. 2. Maj 1864 beretter om disse Mænds Arrestation følgende: „Igaar Eftermiddags kom de samme fjendtlige Soldater, som vare her i Onsdags, tilbage hertil, efter formodentlig at have huseret slemt og udskrevet en Del navnlig i Løve- og Møgeltønder Herred I Møgeltønder have de udskrevet en enorm Pengesum, som de beordrede tilveiebragt under Trussel af Plyndring, og arresterede sammesteds Redaktøren af „Vestslesvigsk Tidende", Larsen, og førte ham med sig til Ribe. Her fremkom de med det skammelige Forlangende, at Byen skulde udrede en Sum af ca. 50,000 preussiske Daler, hvilket Kommunalbestyrelsen paa det bestemteste vægrede sig ved at opfylde. De arresterede derpaa 10 af Byens anseteste Borgere, nemlig: Overlærer Kinch, Tømmerhandler Lund, Værtshusholder A. Mikkelsen, Skomager Kruse, Ølbrygger Fred. Jacobsen, Kjøbmand Gregersen, Sparekassekasserer Rosenstand, Værtshusholder A. Weis samt Værtshusholder Th. Nissen, og førte dem imorges ved deres Afmarsch nordpaa, formodentlig til Kolding. Redaktør Larsen blev ligeledes herfra ført nordpaa." I „Ribe Stiftstidende" af 4. Maj tilføjes: „Foruden de i Mandags nævnte 9 Borgere arresterede Østerrigerne ogsaa Kjøbmand Bøggild, hvem vi i den store Skyndsomhed forglemte; maatte Fjenden blot have gjort ligesaa."

nale Mennesker fra 7 jydsk Byer, 68 i Tallet, som kom hertil dels den 4de dels den 5te Mai, fik Lov at reise tilbage den 5te; det var en kort Fornøielse. De fra Ribe kom den 4de om Formiddagen og droge om Aftenen ind i et Logis, som vi fik Lov at besøge dem, hvor de havde et tarvelig udstyret, men forøvrigt godt Logis; men de maatte ikke gaae ud. I Løbet af Dagen den 5te fik de alle Meddelelse, at de vare frigivne og kunde reise hjem igjen, hvad de da ikke lod sig sige to Gange, og de reiste om Aftenen den 5te¹. Forinden de reiste, fik vi en skriftlig Meddelelse, som vi endog gave Tilstaaelse for, at vi ogsaa vare fri og kunde reise, og det meddeltes selvfølgelig de Bortreisende, at de kunde bringe det Budskab hjem, at vi vilde komme Dagen efter. Jeg bestilte endog min Vogn til at kjøre mig imøde ad Rødekro. Men om Aftenen efter at de andre vare borte, den 5te, kom Kommandanten til os og meddelte, at det var en Feiltagelse med Tilladelsen for os. Vi skulde blive. Der var kommet Telegram derom fra Overkommandoen. Skuffelsen var selvfølgelig stor, men især gjorde det os ondt for alle de Kjære i Hjemmet, som nu forgjæves ventede os.

Vi leve altsaa fort paa den gamle Vis, øvende os i Taalmodighed, og nogle af os i al Fald trøstende sig med den Tanke, at man ikke kan vide, hvor stort

¹ „Ribe Stiftstidende“ af 7. Maj 1864 beretter: „Igaar Eftermiddags havde vi den Glæde at se de ti i Mandags arresterede Borgere komme tilbage, frigivne af Fjenden, og idag vil Stiftamtmanden og Borgmesteren komme tilbage hertil. . . . I Anledning af den glædelige Begivenhed med Øvrighedens og Borgernes Tilbagekomst vajer idag overalt i Byen Dannebrog, og Stemningen er mere fortrøstningsfuld, end den har været i lang Tid.“

et Gode for os eller andre Hjemkomsten vilde være under de bestaaende Forhold. Jeg venter nu med Længsel Brev fra Frederik for at erfare, hvordan de have det; jeg frygter næsten for, at han skal være kjørt med Vognen ad Rødebro til. Jeg havde Brev fra ham den 7de i Lørdags af 5te; da havde de det godt og ved det gamle.

Igaar var her megen Bevægelse paa Grund af en stor Forsamling, som vi forøvrigt ikke saae meget til, da vi (paa to nær, som toge paa Landet) holdt os inde hele Dagen. — Jeg fik igaar et uventet Besøg, idet Hr. Otto Hansen¹ havde den Uforsømmethed at gjøre mig en Visit. Han var formodentlig kommet her til den store Fest, og den Lømmel kunde vel vide, at jeg ikke vilde have med ham at bestille, da jeg aldrig i de 16 Aar siden 1848 har opsøgt ham, naar jeg var i Flensborg. Jeg fortrød, at jeg ikke lod ham afvise; men der opstod tillige ved Anmeldelsen en øieblikkelig Forveksling hos mig, at det var Julius². Jeg tror imidlertid, at han vil have faaet en utvivlsom Fornemmelse af, at hans Besøg var mig uvelkommen, og han skrumpede snart af. Hans Besøg ærgrede mig meget.

Fra Ribe hører du vel ikke nu; de have havt det forholdsvis roligt og hidtil kun kortvarigt Besøg af fjendtlige Tropper.“

^{10/6} 1864. „Nu idag er Friheden da atter forkyndt os³ og forhaabentlig denne Gang for Alvor. Vi pakke

¹ Købmand i Flensborg, Fætter til Stiftamtmand Nielsens Hustru; havde i sin Tid studeret Kemi ved Universitetet i Kiel.

² En Broder til ovennævnte Otto Hansen; Købmand i Flensborg.

³ Jfr. Tillæg IV.

ind og agte at reise herfra iaften med Jernbanetoget til Flensborg eller Rødekro, og haabe at naae Ribe imorgen Eftermiddag. Anledningen til vor Frigivelse. om der er Vaabenstilstand eller deslige, ved vi ikke."

12/6 1864. Ribe. „Jeg vilde idag have skrevet et ordentligt Brev til dig; men jeg maa nøies med at sende dig disse Linier.

Jeg befinder mig da nu velbeholden i mit Hjem, hvor jeg ankom Onsdag Aften. Det var mig mindre behageligt, at jeg traf Byen besat af østerrigsk Infanteri og Rytteri¹, som til Sikkerhed for 50,000 Rdl. preuss., der vare forlangte af Ribe By, lagde Beslag paa alle Butikker og Støberiet ved at forsegle dem; alt fra Gjørtz's Fabrik slæbtes over i Klubsalen hos Greisens;

¹ „Ribe Stiftstidende“ af 12. Maj 1864 beretter: „Man har nu vænnet sig til at blive overrasket dels paa en behagelig dels paa ubehagelig Maade. Af sidstnævnte Art var saaledes igaar Eftermiddags den pludselige Ankomst sydfra af ca. 350 østerrigske Soldater, nemlig 300 Feltjægere og 50 ungarske Husarer, som paa Kommunens Vegne bleve indkvarterede i Byen. De rekvirerede forskjellige Levnedsmidler til en Værdi af 1500 Rdl. . . . De Fjendtlige havde ligesom de foregaaende Gange, de vare her, afspærret Byen. Imorges droge de bort, nogle til Kolding og nogle sydpaa. — Kort efter Fjendens Ankomst igaar havde vi derimod den glædelige Overraskelse at se Stiftamtmand Nielsen og Borgmester Meinert komme tilbage fra deres Arrestation i Rendsborg. Byfogden i Varde, Bagger, var ligeledes med.“ Den 14de Maj meddeler samme Blad, at det dog kun var nogle enkelte af de fjendtlige Soldater, der droge bort den 12te. „Hovedstyrken blev og er endnu indkvarteret her.“ Af et senere Nummer af Bladet ses, at de først forlode Ribe den 17. Maj. De afløstes samme Dag af et lignende Antal Tyrolere og Steiermarkere, som spillede „den tapre Landsoldat“, da de droge ind i Ribe.

men igaar blev alt frigivet igjen. Inat kom her en Feltjæger fra Kolding, som bragte mig en Indbydelse fra Feltmarschal Gablenz om idag at komme til Kolding til en Konference om de fjendtlige Troppers Forpleining under Vaabenhvilen, og jeg afreiser om 1 à 2 Timer. Det var kjedeligt at jeg nu ikke kunde have Pinsen i Ro eller dog være hjemme. Vi have fem Ungarer (Husarer) i Kvarter, nogle kunstige Snegle, som man ikke kan forstaae. Denne Afdeling drager nok af, og saa kommer der 800 Mand Østerriger, hvoraf 300 blive her i Byen, de øvrige paa Landet her omkring. Kommandøren skal være i Logis hos os. — Saa snart jeg kan, mere. Frederik hilser; han er kontant og snakker ungarsk. Postgangen maa vel nu blive aabnet.“

17/5 1864. „Mit sidste Brev til dig var temmelig afjaget og kortfattet, og jeg skrev det i den Forventning snart at tilskrive dig et fuldstændigere Brev; men Tiden og Dagene have været saa optagne, at det ikke har været mig muligt at finde Leilighed dertil. Det var nok om Morgenens forleden, da jeg stod i Begreb med at reise til Kolding, at jeg skrev, og nu er det Sengetid; Frederik ligger paa sit grønne Øre, og imorgen tidlig agter jeg mig til Varde, saa at der heller ikke er overflødig Tid denne Gang. Jeg fortalte dig nok, at jeg ved min Hjemkomst fra Rendsborg fandt Byen fuld af Ungarer. Det var en rigtig raa og tyvagtig Bande, simpel fra øverst til nederst. Min Reise til Kolding gik meget vel. Feltmarschal Gablenz er en hel anden Mand end det gamle Vrøvl Wrangel. Gablenz er en høi, mager Mand, maaske noget streng, men vistnok tillige en respektabel Fjende

og en Mand af honnette Grundsætninger. Han ytrede bl. a. at jeg ikke maatte tro, det var ham en Fornøielse at være her; han vilde glæde sig den Dag, da Keiseren vilde kalde ham tilbage. Om Udpresningerne sagde han: „Ich habe die Geschichte nicht erfunden.“ I Kolding fortalte man, at da han ved Indrykningen i Fredericia passerede Landsoldaten, stod han af Hesten, blottede sit Hoved og lod Brigaden salutere. Det staar dog altid i Strid med Preussernes lumpne Færd mod Løven i Flensborg. Pinsedag, et Par Timer efter at jeg var kommet hjem, rykkede en Bataillon Steiermarker Jægere (Tyrolere) ind, og de have nu Standkvarter her. Oberstløjtnanten, Kommandøren, bor hos mig. Det er en beskeden, fordringsfri Mand, som holder streng Orden. Det er en hel anden Race end de ungarske . . . . . De føre et smukt Musikkorps med sig. I Varde ligger General Nostiz. Det er hans Brigade, som ligger i Ringkjøbing, Varde og Ribe. Da de marscherede til Varde, blev en Mand i Veirup skudt af et Par Marodører, fordi han nægtede at give dem, hvad de forlangte. Gjærningsmanden slipper næppe helskindet fra det; men det er ikke sandt, at han alt er skudt, som Aviserne fortælle¹.

¹ „Ribe Stiftstidende“ af 17de Maj beretter herom følgende: „Et Regiment fjendtlige Soldater, som i Søndags Formiddags marscherede fra Kolding til Varde, gjorde Holdt ved Veirup i Gjørding Sogn; en Afdeling kom til at staae paa Landeveien tæt ved Kroen og nogle Gaarde; øieblikkelig væltede de Menige sig ind i Gaardene og borttog alt Spiseligt tilligemed, hvad de forefandt af Linned. Da de skulde bortmarschere, kom en Menig og en Oppasser ind til Gaardmand Otto Pedersen og forlangte Øl. Da denne ikke hurtig nok efterkom Ordren, skjød man ham gjennem Hovedet. En Nabo gjorde Anmeldelse til Officererne, og den Skyl-

Det kaldes Vaabenhvile; men det er rigtignok en ringe Hvile. Her er i al Fald Uroen først ret kommen. Men ender Vaabenhvilen ikke med en Vaabentilstand eller Fred, saa ved jeg ikke, hvordan det skal gaae; thi her er nu udtømt paa Forpleiningsfornödenheder.

For dog ogsaa at tale om det Fredelige: Frederik har maaske fortalt dig, at Svanerne ligge paa Æg tæt ved Broen. Det er morsomt at se. Deres Rede er ligesom en lille Høstak, omtrent en Alen høi. De bryde sig slet ikke om al den Færdsel paa Broen."

28/s 1864. „Jeg har modtaget dit Brev af 20. d. M., og glæder det mig, at du har det vel og i Ro. Det kunne vi ikke glæde os ved; thi Vaabenhvilen fører meget trykkende med sig. De fjendtlige Tropper, vi nu have, iagttage en streng Disciplin, og man kan ikke klage over deres Opførsel. Der er endog de Kvarterværter, som ere nær ved at fraternisere med dem. De forpleie nu sig selv fra deres egne Magasiner, og mange levere deres Naturalier, Kjød, Gryn, Ris, Brød m. m., af til deres Vært, som da bespiser dem, men selvfølgelig med Tillæg. Vore Menige koge selv sammen med Biskoppens i Bryggerset der. De faae her i Huset kun Morgenkaffe. Oberstløjtnanten faar Morgen og Aften; til Middag spise Officererne sammen i

dige blev funden. Man hentede Herredsfogden i Holsted, og et Forhør afholdtes, medens tillige en Mængde blev arresterede for Tyverierne. Igaar blev Morderen skudt paa Gjerningsstedet og Tyvene afstraffede.* — Under 19. Maj berigtiger Bladet denne Meddelelse derhen, at Gjerningsmanden ikke blev skudt, men ført i Arrest, da han ikke vilde vedgaa Forbrydelsen.

Ørums Bolig¹, hvor de selv køkse. (Ørums Gaard er solgt til Nedbrydning.) For saa vidt gaar det jo. Men Forholdet medfører, at man jo maa bøie sig for mangt et Krav, som man kun savner Magten til at afvise.

Jeg skylder dig i Grunden en Fremstilling af, hvorledes det gik mig og os, før vi landede i Rendsborg. Derfra kunde jeg ikke opvarte med den. Jeg har været bange for at begynde derpaa, fordi Tiden sædvanlig ikke slaar til, og jeg ved heller ikke, om den gjør det idag.

Den 9. Marts havde jeg Amtsraadmøde, og netop som vi vare færdige og sad ved Middagsbordet, meldtes, at der paa Kontoret var to Preussere, som ønskede at tale med mig. Det var et Par Intendantter, som forlangte en skriftlig Erklæring om, at jeg vilde gaae ind paa et Forpleiningsarrangement i Kolding². Dette nægtede jeg, men erklærede, at jeg næste Dag vilde komme til Kolding og se Tingene an. Dermed nøiedes de og droge afsted.

Næste Dag (Torsdag) reiste jeg til Kolding og tumlede der omkring med Forpleiningsvæsenet, havde meget Vrøvl med den preussiske Generalintendant og fik oprettet en Forpleiningskommission i Forening med Veile Amt. Da Amtmand Dahl ikke kunde komme til Kolding, men bad mig komme til sig, reiste jeg Fredag mod Aften til Veile, som blev en høist ubehagelig Tur. Knud³ var min Kudsk. Det blev bælmørkt, og ofte og længe maatte vi i rygende Storm

¹ Ørum, Branddirektør for hele Amtet, boede i Sønderports-gade, der hvor Nygade nu er skaaret igjennem.

² Jfr. Tillæg II.

³ Vognmand Knud Clausen. Stiftamtmand Nielsen havde selv en Vogn, men ingen Heste.

og øsende Regn holde paa Veien, som spærredes af lange Rækker fjendtlige Trænvogne, hvorfra Skraal og Hyl lød i Mørket. Omsider naaede vi ind i Veile, hvis Gader spærredes af Vogne. Et Par Dage forinden var Byen taget med Storm, og der var høist uhyggeligt, fuldt op i hver Krog af Fjender. Efter at have talt et Par Ord med Amtmand Dahl, søgte jeg forgjæves om efter en Plads for mig og Hestene. Omsider fandt jeg den i Gjæstgivergaarden, hvis Vært gjenkjendte mig fra forrige Krig. Men Pladsen bestod i, at Knud fik Hestene ind i en Stald, der holdtes parat for den preussiske Kronprins, som ventedes om Natten. Knud maatte Natten igjennem staae hos Hestene. Min Plads bestod i, at jeg lagde mig paa en Væggekanapé i Skjænkestuen, der var fuld af preussiske og østerrikske Officerer. Jeg lod, som jeg sov. Ud paa Natten kom Kronprinsen med en Flok andre Officerer. Jeg kjendte ham ikke deriblandt. (Senere ved Møderne i Kolding hos Wrangel var der en Officer, som oftere underholdt sig med mig i Forværelset, og da jeg tilsidst spurgte Ordonnansen, hvem det var, erfarede jeg, at det var Kronprinsen.) De droge videre nordpaa. Tidlig Morgen droge vi tilbage ad Kolding til og mødte tæt udenfor en stor Skare 500 à 1000 civile Mennesker (de bekjendte Jellinge Folk), som under østerrigsk Bevogtning dreves til Skandsearbeide. De saae rædsomt beskidte og forjadede ud; nogle gik gnavende paa tørt Brød.

Vi naaede da tilbage til Kolding, og jeg maa bemærke, at jeg under al min Færden til Vogns og til Fods mellem Fjender (i min Uniform) aldrig har været udsat for Ulemper eller bleven utilbørlig begejnet af Soldaterne. Om Lørdagen i Kolding færdedes jeg

atter med Intendanturvæsen; men da jeg dels var kommet hovedkuls hjemme fra, dels mærkede, at Luften begyndte at blive lummer, besluttede jeg at tage hjem, men at vende tilbage til Mandag. Jeg vilde dog ikke forlade Kolding hemmelig, søgte derfor Wrangel op, dog uden at tale med ham, og lod Generalintendanten vide, at jeg reiste hjem for at komme tilbage.

Jeg naaede hjem Søndag Morgen Kl. 4 efter en slem Kjørsel, tildels som Følge af, at vore Tropper havde (høist uforsvarligt og unyttigt og mod min Protest) afbrændt Foldingbro Bro.

Søndag Formiddag, faa Timer efter min Hjemkomst, indfandt sig uventet en preussisk Officer¹ med venlig Indbydelse fra Hr. Wrangel til mig at følge med den Udsendte til Kolding. Jeg udtalte for Personen min Forundring og Harme over slig Fremgangsmaade, da jeg frivillig var reist til Kolding midt i Mudderet og havde anmeldt min Afreise o. s. v. Han undskyldte sig med sin Ordre og sagde, at han ikke skulde betragte mig som prisonnier². Mit Spørgsmaal om, hvorfor han da mødte i mit Hus med opplantede Bajonetter (det gjorde han), besvarede han med, at det var for Gadedrengenes Skyld, som kastede Sten efter ham. (Sludder.) Jeg svarede ham, at jeg nok vilde reise til Kolding, men ikke forlade Byen i hans Selskab, og det fandt han sig i og forlod Byen med sine Snes Mand til Vogns. Jeg havde sagt ham, at jeg vilde træffe ham i Skodborghus; men da jeg holdt ved Lintrup Kro, kom et Par Pikkelhuer til Vogns i strygende Fart og bragte Besked fra Officeren, at han ventede

¹ Efter Beretning i „Ribe Stiftstidende“ af 14. Marts 1864 var det en Løjtnant og 25 Mand preussisk Militær.

² c: Fange.

mig en Milsvei tilbage ved en anden Overgang over Kongeaaen, og at jeg maatte komme derhen. Jeg nægtede det — han kunde komme til mig i Skodborghus, som jeg havde sagt. Pikkelhuerne lode sig nøie dermed og smurte strygende tilbage. Jeg hørte siden, at Officeren under sin Venten i Villebøl havde været fnysende gal; men han kom meget høflig til mig i Skodborghus. Men nu vilde han ikke lade mig af Syne og spurgte først, om der ikke var Plads til en tredie Person i min Vogn, hvortil jeg svarede „nei“, og derhos om jeg havde noget imod, at vi fulgtes ad til Kolding, hvortil jeg svarede „nei“. Der kørte da en Vogn eller flere med Bevæbnede foran og lige-saa bagefter min Vogn, og saaledes naede jeg — men ikke prisonnier! — Kolding, kørte hen for Wrangel (det var Nat Kl. ca. 1), som med en høflig Undskyldning for Opholdet bad mig møde hos sig næste Formiddag. — Høflighed *i den ydre Form* er i det Hele efter min Erfaring en temmelig almindelig Egen-skab hos de preussiske og østerrigske Officerer.

Jeg har glemt at sige, at Borgmester Meinert fulgte med mig efter lignende Indbydelse.

Officeren, som hentede os, eftersaae Kasserne i Ribe; men de vare selvfølgelig tomme.

Næste Morgen saae jeg paa Torvet i Kolding holdende Byfoged Bagger fra Varde, som paa lignende Maade meget forceret var hentet.

Næste Morgen indfandt jeg, Bagger, Meinert og Byfoged Monrad i Kolding os hos Hr. Wrangel, og opholdt os først i et meget stort Værelse („Kriegs-canzelei“) fuld af Officerer, indtil en graahaaret Person kom ind fra Sideværelset og præsenterede sig for os med de Ord: „Ich bin Wrangel.“ — Gid F. . . . .

havde dig, tænkte jeg, — og vi fulgte nu med ham ind, hvor der egentlig kun vævedes temmelig almindelig om Forpleiningsvæsenet, og han søgte at indlede sine kommende Fordringer, som vi svarede paa med diplomatisk Finesse. Tiden var ikke kommet til aaben Fægtning. Amtmændene og Borgmestrene fra Veile, Skanderborg og Aarhus vare indbudte paa samme venlige Maade som vi, og vi tilsagdes til nyt Møde næste Formiddag. Hr. Wrangel indbød os ved Afskeden til sit Taffel, som vi dog ikke kunde have den Ære at profitere af.

Næste Formiddag mødte vi alle en galla, stædedes for Hr. Feltmarschallen i Overværelse af hans Stabschef, Feltmarschalløitnant v. Falkenstein, et Par andre høiere Officerer, en protokolførende Officer og Generalintendanten. Jeg var bleven udnævnt til Ordfører, og Kommedien førtes saaledes væsentlig mellem Hr. Wrangel og mig. I Baggrunden af Sagen laae Alvor, men Formen var forbunden med mange Pudsigheder med det gamle Vrøvl. Jeg indledede Affæren med et Angreb paa Generalintendanten (en . . . .), som man senere sagde, jeg havde behandlet som en Hundsfot, og vist er det, at han fortjente det. Og derefter rykkede Hr. Wrangel frem med Hovedskytset, idet han forlangte 200 Heste og 30,000 Par Støvler (Hr. Marschallen præsenterede selv et Par langskaftede Mønsterstøvler) eller i Stedet for de sidste 8 Rdl. pr. Par eller 240,000 Rdl. Det var egentlig det sidste, Penge, som de . . . . . Saa stor Lyst, jeg kunde have til at gjentage Detaillen af vore Forhandlinger, som stundom gik over i det Komiske, idet den gamle aabenbart saa gjerne vilde slippe for at agere Rovdyr, saa maa jeg dog renoncere derpaa; thi det vilde føre

mig for vidt. Resultatet var, at vi ikke kunde tjene ham med det Forlangte, og vi bleve da dimitterede, efter at tilsidst Hr. v. Falkenstein havde holdt en Donnertale med Betydning at blive sammen i et Kvarter. Der kom om Eftermiddagen Hr. Vogel v. Falkenstein til os, holdt i største Forbitrelse en Tiltale, slog i Bordet og truede os med „eiserner Strenge“ og med Krigsret, dersom vi ikke vilde lystre, og, efterat jeg blot med et Par Ord havde svaret, at han som Officer vel maatte vide, hvad det var at handle efter Pligt og Ordre, stormede han ud af Døren.

Om Aftenen sendte vi et skriftligt Svar¹ til Feltmarschallen og bleve nu den næste Morgen beordrede til Møde. Vi indførtes da i et mindre Værelse med Vagt for Døren, hvor der var tilstede Kommandanten, en protokolførende Officer (Fløiadjutant v. Stiele), en anden Officer og Generalintendant . . . . . — v. Stiele forelæste os, at vi ved vor utilfredsstillende Erklæring havde forspilt mere at forhandle med Excellencen, og forelæste os to Alternativer: *enten* at efterkomme de skete Fordringer, hvorpaa vi havde at svare efter 10 Minutters Forløb, *eller* en Time efter at føres som Arrestanter til Rendsborg og vort Gods konfiskeres. Uhret blev lagt paa Bordet, og efter de 10 Minutters Forløb dikterede jeg Svaret til Protokollen, som i det væsentlige gik ud paa: „Es bleibt halter beim Alten.“ Jeg underskrev Protokollen og mine 9 Kolleger med mig. Vi vare oprindelig 11, men en af Selskabet, Etatsraad Willemoes fra Aarhus, blev benauet, eller, som det hedder, syg, og maatte melde sig fra Tjenesten; han slap for at komme til Rendsborg.

Det kom nu an paa at benytte Timen godt. Vi maatte

¹ Tillæg III.

ikke engang slippe ud af Værelset for at hente vort Tøi, hvem der havde noget. Men Byens Folk stormede straks til, og vi fik Bud efter vort Kram. Ægtvogne bleve os anviste, men hvem der havde egne Vogne, fik Lov at benytte dem (jeg havde Knud med min Vogn). Vi fik Papir og Pen til at skrive et Par Ord hver til Sit, vi fik bestilt Smørrebrød, Øl og Snaps; der var en Mudder af Tragisk og Komisk, men med uforsagt Mod; og omsider rullede vi afsted til vort nye Hjem, omgivne af en stor Stimmel af Kolding Bys Befolkning. Hr. Wrangel (som man vist havde forbudt at see os) har dog vist faaet vapeurs¹; thi han lod os før Afreisen spørge, om nogen af os behøvede Penge eller Linned, hvilket menneskekjærlige Spørgsmaal besvaredes med — fuldstændig Tausshed. — Før Protokollen sluttedes, bemærkede jeg, at Borgmestrene i denne Sag vare uansvarlige; det var kun Amtmændene, man havde at holde sig til, men fik til Svar, at Borgmestrene skulde med som ansete Mænd som Gisler — og saa droge vi af, hver Vogn med en pikkelhuet . . . . . ved Siden af Kudskan. — Vor Fører led formodentlig af den samme Følelse som de fleste af hans Kolleger med Hensyn til os og vor Behandling — af Skam. Han behandlede os meget gentlemanmæssigt, saa vidt det stod til ham. I Haderslev spiste vi til Middag og fik Besøg af Stockfleth², Herredsfoged Frederiksen³ og Baron Düring-

¹ Her i Betydning af: Skrupler.

² Amtmand over Haderslev Amt William Walker Stockfleth,
* 18. Oktober 1802 † 9. Maj 1885.

³ Herredsfoged i Toftlund.

Rosenkrantz¹. I Flensborg vare vi hos den i dansk-sindet Henseende uovertræffelige Madam Rasch² og gik derfra med Jernbanen. Det var utvivlsomt et Træk af vor Ven Vogel v. Falkenstein (senere i vort hemmelige Sprog kaldet Blankensteiner, som Hr. Wrangel hed „Skomageren“), at der paa Jernbanen anvistes os *trede Plads*. Vor Fører tillod os at gaae paa anden Plads for egen Betaling.

Hvorledes vor Optagelse i Rendsborg Kronværk var, er dig jo omtrent bekendt. Den var gemen, nemlig alle ti i to smaa Værelser paa Straasække (med muggent Straa) og et uldent Tæppe over sig. Lagen var Luksus.

Det var otte lange Uger; men jeg tror ikke, at nogen af os er bleven klogere, det vil sige bæieligere ved Pressionen, og skulde Spektaklet begynde igjen, saa kan man let komme til at begynde forfra. — Den preussiske . . . . . og . . . . . bliver ved, og hvad slig en Vaabenhvile medfører for Embedsstanden, have Udenforstaaende vist ikke let ved at fatte. Vor Kommandant i Kronværk, en preussisk Officer, betegnede Hr. Vogel v. Falkenstein som „ein Eisenfresser“ — „ein rücksichtsloser Kerl“ — og denne Størrelse har nu Kommandoet over den preussiske Armé i Jylland. For ham gives der ingen Kur, undtagen et godt Stykke af en Granat.

Der har været talt i Monrads³ Depesche og i Bla-

¹ Ernst Frederik Baron Düring-Rosenkrantz til Christiansdal ved Haderslev, Ritmester, * 28. Februar 1830 † 25. Maj 1890 paa Tulstruplund ved Fredensborg.

² Havde et meget søgt Hotel ved Nørretorv i Flensborg.

³ Ditlev Gothard Monrad * ²⁴/₁₁ 1811, † ²⁰/₃ 1887. Konsejlspræsident ³¹/₁₂ 1863—³/₇ 1864.

dene om farlig Sygdom iblandt os. I Formen var det ikke saa korrekt udtrykt; men vist er det, at Behandlingen og vor Anbringelse var saaledes, at der var aabenbar Fare for Sundhed og Helbred, især ved den Aarstid, og der var dem iblandt os, hvis Nervesystem alt det Forudgaaende, al den Tvang og Trudsel og Pression havde aabenbart angrebet. Men det gik jo over igjen; jeg for mit Vedkommende befandt mig stadig vel, og det har siden været Tilfældet, at sige legemlig; thi sjælelig har Harme og Uvillie ofte rystet mig igjennem. Men gid vi nu ogsaa snart for vort kjære Fædreland maatte kunne sige, det gik jo da over igjen, og gid det maatte gaae taaleligt over og saaledes, at vi kunne komme ud af enhver, hvilken som helst og nok saa løs Berøring med Alt, hvad som hedder Tydskland. Kun deri kan jeg see Frelse for Danmarks Fremtid. — Det kan være en betydningsfuld Dag for Danmarks Skjæbne, hvis man har forhandlet i London idag.“

7/6 1864. „Man er ikke sikker paa, om ikke det maatte falde D'hr. Tydskere ind med deres . . . . . samvittighedsfulde Fortolkning af den den 11te endende Vaabenhvile en af de allerførste Dage forud at stoppe Forbindelsen med Øerne. Jeg vil derfor i Aften sende dig en Hilsen fra os. Vi have idag gaaet i Forventning om, hvad Dagen skulde bringe om Londoner-Konferencen, men forgjæves. Imorgen maa det da vise sig, om det atter skal gaae til Krig eller til fornyet Vaabenhvile eller til hvad? I Søndags, Grundlovsdagen, maatte vi da renoncere paa Flagning; men vi fik da en ret livlig og talrig besøgt Festivitet i Stand i den store Klubsal, som var prydet med Dannebrog

og gjenlød af vældige Hurra til de mange patriotiske Skaaler. Damerne agerede Dannebrogslag paa Garderne, idet de havde pyntet sig med Hvidt og røde Sløifer. Men det er nærved, at de østerrigske Soldater slaae sig paa samme Parti. Det er Tyrolerjægere, som bære Hanefjeder paa Hatte og Huer; men nu stikke de ogsaa danske Farver op. Jeg saae i Aften en med røde og hvide Fjeder paa Huen, og de skaffe sig ganske smaae Dannebrogslag, som Hilmar¹ sagde, de stak paa Huen.

I Søndags kom Kommandøren, som bor her, i et Ærinde herop, og da han saae Flensborg-Løven over min Pult, spurgte han, hvad det var; jeg sagde ham, at det var et Mindesmærke, som man havde ødelagt i Flensborg, og tilføiede en Bemærkning om den derved skete Uret. Han skyndte sig da at sige: Ja, men vi (Østerrigerne) have omgivet Deres Landsoldat med en smuk Have, og jeg har sendt min Kone et Fotografi deraf.

Saadanne ere Modsigelserne; men jeg betragter ligefuldt Østerrigerne som dem, der have solgt sig til Fanden. Officererne have her aldeles ingen Adgang til Familieme, hvorover de ere misfornøiede. Paa Landet familiariserer man nok mere med dem; men paa Estrup, hvor de ikke vilde have med dem at gjøre, er deres . . . . . af Major bleven yderlig forbitret og har lovet at tænke paa dem ved Vaabenhvilens Udløb. I ved ikke derovre, hvad det er, saaledes at færdes mellem alt

¹ John Hilmar Stephensen * ³⁰/₁₂ 1846, Søn af Overauditor, By- og Herredsfoged Olaf Stephan St. i Varde og Oline Henriette f. Friis, 1864 Student fra Ribe, 1870 cand. juris, 1876 Overretssagfører i København, 1880 konst. Kontorchef for Island, 1885 Departementschef. † ¹¹/₅ 1889.

det . . . ., og hvilket Tryk der dog hviler over alt. Men I skulle dog slet ikke tænke Eder os som forsagte. Naar vi blot kunde see en nogenlunde skikkelig Ende paa det Hele. Men hvordan det skal komme til at see ud, dersom Spektaklet skal begynde igjen, maa vor Herre vide.“

^{10/6} 1864. „For et Par Timer siden modtog jeg telegrafisk Meddelelse om, at Vaabenhvilen er forlængt til den 25de inklusive, og saalænge har vi altsaa formodentlig den Fornøielse at beholde . . . . . her.

Svanerne have nu 6 Svanlinger, nogle smaa morsomme, dunede Tingester. De have allerede trukket sig op ad Aaen.“

^{23/9} 1864¹. „Den Indkvartering, vi have, skal reise syd paa paa Søndag²; men der kommer vel andre efter. Man snakker om Udrykning af Jylland; men det er vistnok kun Snak.“

^{1/10} 1864. „I Marts Maaned sendte jeg mine Geværer til Fanø i en Kasse, som senere, da Fjenden truede med at gaae derover, blev sendt til Arsenalet i Kjøbenhavn. Vil du ikke, naar du engang har Lei-

¹ Under 20. Aug. meddeler „Ribe Stiftstidende“: „I Torsdags (den 18. Aug.) feirede de her i Byen stationerede østerrigske Tropper deres Keisers Fødselsdag ved en stor Militærparade og en efter katolsk Ritus i Domkirken afholdt stille Messe, under hvilken der affyredes Salver udenfor Kirken. Ved Paraden bleve nogle Soldater af deres Oberst dekorede med Hædersmedaillen.“

² Det var en Afdeling af den østerrigske Brigade Thomas. Samme Dag, den drog bort, rykkede to Kompagnier østerrigske Pionerer, ledsagede af et Pontonbrotræn, ind i Ribe og blev indkvarterede der. („Ribe Stiftstidende“ den 27. September 1864.)

lighed, faae Kassen afhentet og beholde den i din Forvaring indtil videre.“

²/₁₀ 1864. „I denne Uge faae vi det muntert; til den 6te eller 7de er anmeldt en Regimentsstab og en Bataillon foruden de 700 Mand, som ligge her og i Omegnen. Alt skal nu ligge i Byen — en 1700 Mand og 300 Heste, som alle skulle have varme Kvarterer og Senge — dog ikke Hestene. Hvordan de skulle faae det, maa vor Herre vide. Ordren, hvormed de anmeldtes, overgaar alt tidligere i Hensynsløshed og Raahed. Der siges udtrykkelig og gjentagen, at der ikke skal tages videre Hensyn til Kvartergiveren, end at der lades ham ét Værelse til Brug; alt andet kan tages; Lazareth, Skoleleilighed, Øvelsespladser m. m. m., alt skal ydes paa det Fuldstændigste. I Modvilighedstilfælde tilsiges „Vorsteher der Stadt“ at kunne vente Vand- og Brødstraffe, og den Kommanderende kan skjærpe Straffen efter Omstændighederne, altsaa vel Prygl, ellers ved jeg ikke, hvad det skal være. — Folk have ofte talt om den østerrigske Humanitet; nu kan de lære den at kjende i sin Glands. Vi have Hauptmanden for den Afdeling, som ligger her, her i Huset. Han har været her en otte Dage; men jeg har ikke endnu truffet sammen med ham eller blot set ham. De tidligere, lige indtil Generalen, have altid anmeldt dem hos mig eller gjort Visit; det har dette Stykke ikke. Han foruleiliger os forøvrigt ikke, men tilbringer hele Dagen til Sengetid (formodentlig) i deres Forsamlingslokale i Hotel Greisen.

Det kan blive morsomt til Vinter, dersom de ikke faae afvrøvlet i Wien; men forknytte lade vi os ikke, uagtet Kjøbenhavn ingen *Anelse* har om Torturen.“

^{15/10} 1864. „Idag har det tydske Postvæsen sin sidste Dag her; det reiser af i Morgen. Jeg tænker, at hele Menuetten snart gaar samme Vei. Forøvrigt forulempes vi slet ikke af vor Indkvartering her i Huset. De betee sig exemplarisk stille og rolig, og man tænker slet ikke paa, at der er saadan en Flok Fjender i Huset. Nu ligge der 10 i Salen; de gaae meget tidlig til Sengs; deres Middagsmad faae de kogt her i Huset, men ellers faae de intet; *hver* Dag Kjødsuppe og Kjød, som de levere, og saa mange Kartofler, som de ville æde. Den Pression kan vi holde længe ud. Den aandelige er den værste. Imorgen gjør jeg en Tur til Varde.“

^{26/10} 1864. „Det gaar her hos os i den sædvanlige Tur. Dog var sidste Nat vor Indkvartering betydelig forøget; thi foruden vor sædvanlige Indkvartering: 1 Bataillonskommandør, 10 Mand, 2 Staldkarle, 1 Tjener og 2 Heste, fik vi til: 1 General og 1 Adjutant — saa véd jeg da, at vi vare godt forsynede¹. Men man kan vænne sig til meget, og det er Bevis paa, at vi have en rummelig Bolig; thi den lille Spisestue og hele øverste Etage have vi dog holdt fri. Det er ikke efter kjøbenhavnsk Leilighed. Hver Dag snakkes der nu om Marschordre, og jeg fik igaar Skrivelse fra en Division i Aalborg, som bestilte Marschkvarter for to

¹ „Ribe Stiftstidende“ af Mandag den 10. Oktober meddeler: „Den i Fredags og følgende Dage hertil ankomne større Troppestykke udgjør 5 Kompagnier af Regimentet „Groszherzog von Hessen“. Der er for Øieblikket ialt indkvarteret ca. 36 Officerer og 1300 Menige samt ca. 70 dels Officersdels Trænheste; i Færdrup og Seem Sogne samt i Lustrup er der indkvarteret 3 Officerer og ca: 176 Mand samt 269 Heste.“

Batailloner i Holstebro, men dog uden at bestemme Dagen; det spørger da saaledes for.“

^{4/11} 1864¹. „Nu er da Freden sluttet, og i Morgen samles jo Rigsraadet. Det var ønskeligt, at de ikke vilde spinde Traaden alt for lang; thi man vil vel sagtens dog ikke begynde forfra.“

^{16/11} 1864². „Nu skynder . . . . . sig ud af Landet alt, hvad de kan, viselig erindrende Art. 6 i Tillægsprotokollen, som siger, at fra Fredsratifikationens Dato skulle de selv betale for alt her i Landet, — og Profiten er en mægtig Drivfjeder for de Folk. Derfor holde de vel ogsaa i Wien tilbage paa Ratifikationen. Iforgaars afmarscherede Pionererne herfra; igaar kom

¹ „Ribe Stiftstidende“ af 3. November meddeler: „Igaar (Alle Sjæles Dag) afholdt det herværende østerrigske Militær i Domkirken en Sørgedustjeneste til Minde om de faldne og afdøde Krigere. Høitideligheden begyndte Kl. 8 om Morgenen med en Sjælemesse for de Afdøde. Ved Alteret var som Symbol paa den jordiske Forgængelighed en Sarkofag henstillet, omkring hvilken var anbragt de forskellige østerrigske Landes Vaabenskjolde, omgivne af en Skjoldvagt. Sørgemusikken og Messens hele alvorlige Præg gjorde et gripende Indtryk. Feltpræsten besteg derpaa Prædikestolen og holdt en kort, men dybt bevæget Tale, hvori han bad Krigerne ogsaa i deres Hjem, som de nu snart skulde gjense, at mindes dem, der havde kjæmpet ved deres Side, men som de dræbende Kugler havde bortrevet og som nu laa gjemte i Jordens Skjød.“

² „Ribe Stiftstidende“ af 8. November meddeler: „Divisionen v. Hobe i Aalborg har meddelt Amtet, at to til denne Division hørende i Holstebro kantonnerende Batailloner, hver paa 660 Mand og 50 Heste, ville iværksætte Udmarschen saaledes, at de i to paa hinanden følgende Dage tager Marschkvarter i Varde med en Rastdag i Egnen af Bramminge og i Egnen af Ribe.“

et Artilleritræn herigjennem, og en Bataillon hertil; idag afmarscherede denne tilligemed den, som har ligget her en 6 Uger, ca. 2000 Mand, — og i Eftermiddag kom en Bataillon fra Kolding Kantén, og afreiser i Morgen; til paa Søndag og Mandag er anmeldt 5 à 6000 Mand, og dermed skulde det være færdig — og vi have da ogsaa faaet nok af dem.

Jeg har mange, mange Gange været gal i Parykken og har stadig gaaet med en stille Ærgrelse over . . . . . og over de preussiske og østerrigske Staters Niddingstøgt imod os. Det enkelte Individ kan jeg ikke paasige noget ondt; de have i al den lange Tid ingen Molest gjort her i Huset. Den sidste Officer var en meget fordringsfri, beskeden Person; han var her i en 5 à 6 Uger, men vi saae sjelden eller aldrig noget til ham; han begjærede aldrig noget her i Huset undtagen en Kop sort Kaffe; men desmere nød han udenfor Huset, og sluttede iaftes med en ordentlig Blyhat, saa at han maatte følges hjem; han var Melankoliker og følte sig tilsidesat og skal derfor have vendt sig paa Drikkeradsen. Iaftes meldte han sig hos mig til Afreise; de gaae lige til Wien, sagde han: „i Berlin opholde vi os ikke, vi have ikke Venskab med Preusserne“, vare hans Ord uden Foranledning fra min Side, og saaledes er Stemningen helt igjennem; derfor marschere vel ogsaa Østerrigerne hjem af Vest-, Preusserne ad Østkysten.

Jeg gjorde for et Par Dage siden en Afskedsreise i den sydlige Del af Amtet, som vi nu skulle af med; det vakte ikke blidere Følelser mod vore Fjender; jeg var da ogsaa i Ballum hos vor Ven Knud Hansen.“

^{23/11} 1864¹. „Nu ere vi da komne af med det tyske . . . . . Her er nu nok at gjøre med at faae Snavset feiet ud efter dem; her ser ud i Huset hos os, som om det var Flyttedag; der hvidtes og vadskes og skures for saa snart som muligt at faae Lugten af de forhadte Fjender ud af Huset.

Langt bort have vi ikke faaet dem; ^{3/4} Mil herfra have vi det tyske Territorium, og gaar jeg en Jagttur til Enden af Lustrup Mark, saa kan jeg gjerne faa Fornøielsen at see en tydsk Pikkelhue patruillere paa den anden Side af Grændsepælene. Man har betænkt Ribe godt ved Grændsereguleringen med et Opland af ^{3/4} Mil mod Syd og godt en Mil mod Øst, og nu skal endda dette fede Opland gjøres til et Toldgrændsepolitidistrikt. Det er brillante Udsigter, dersom ikke Regjeringen agter paa anden Maade at komme Ribe

¹ Den 17. November meddeler „Ribe Stiftstidende“: „Igaar Morges afmarscherede de i længere Tid her indkvarterede østerrigske Tropper af Regimentet „Groszherzog von Hessen“ alle bort til Tønder. Samme Dags Eftermiddag ankom her til paa Gjeennemmarsch ca. 2500 Mand af Regimentet „Belgien“, af hvilke 8 Kompagnier indkvarteredes her og i den nærmeste Omegn. De drage bort igjen imorgen.“

Torsdag den 24. November meddeler samme Blad: „I Søndags ankom Infanteriregimentet Nr. 72, „Ramming“, bestaaende af 1900 Mand, 57 Officerer, 72 Heste og 54 Stkr. Kvæg. I Mandags Infanteriregimentet Nr. 35, „Khevenhüller“, bestaaende af 1880 Mand, 60 Officerer, 90 Heste og 50 Stkr. Kvæg. Samme Dag ankom General Kalik med sin Stab, 4 Officerer, 25 Heste og 18 Mand I Mandags Middags passerede her igjennem til Vester- og Øster-Vedsted og Sønder-Farup 22. Jægerbataillon, ca. 90 Mand. Blandt de Tropper, som opholdt sig her i Søndags, vare adskillige langfingrede; thi paa flere Steder i Byen savnedes Noget, navnlig Levnetsmidler, bl. a. 4 Gjæs.“

til Hjælp; men jeg er bange for, at Tanken er ikke meget dyb i den Henseende. Der vil blive megen Mudder og Vrøvleri for mig endnu, inden jeg naaer Ro og sædvanlige Forhold; Grændseregulering og Aflevering af det afstaaede Distrikt og Opgjørelse af Krigsskade og meget andet vil længe give nok at trækkes med. Dog nu nok af den Vise.“

^{11/12} 1864. „Du har nok ved Frøken Petersen modtaget en Hilsen fra mig og veed altsaa, at jeg har været paa Kongereise hele den forløbne Uge; jeg kom hjem iforgaars Aftes. Jeg mødte Kongen i Veile Tirsdag; samme Aften droge vi til Kolding, bleve der til Torsdag Morgen, da vi droge til Fredericia, som Kongen forlod samme Dags Aften. Samme Aften reiste jeg til Kolding og kom hjem Fredag Aften. Det var meget bevægede Dage, og du vil jo have læst om dem i Bladene. Kongen og Kronprinsen bleve overalt modtagne med største Velvillie, og Akklamationerne stode ikke tilbage for nogensomhelst af Frederik VII.s feterede Reiser. Glandspunktet var i Kolding, hvor Opholdet især fik sit Præg ved Slesvigernes storartede Møde. En uendelig Masse Mennesker vare forsamlede, og Slesvigerne i tusindvis. kan man vel nok sige; til at tælle vare de ikke. Det var et gribende, vemodigt Møde, da de i den store Sal stædedes for Kongen¹. Kongen gjorde et godt Indtryk og kom i

¹ I en Meddelelse fra Kolding hedder det i „Ribe Stiftstidende“ af 10. December 1864 herom saaledes: „Ogsaa de Slesvigere, som dybt beklage at være blevne skilte fra Danmark, havde i stort Antal, endog langt nede fra Mellemslesvig, følt Trang til at hilse endnu engang paa deres rette Landsmænd og at sige deres fordums Konge et Farvel. Efterat derfor Audiensen [i den i Svenssons Hotel arrangerede Audienssal] var sluttet, og Kongen kom ud paa Trappen,

stod der Slesvigerne og begjærede at stædes for Kongen, som svarede: Vær saa god, saa mange som Pladsen tillader. Salen fyldtes med Slesvigere, men det var langt fra, at alle kunde komme ind; thi man anslaaer Antallet af dem, som vare ankomne fra Slesvig for at se Kongen, til 5000. De overbragte Hans Majestæt Kongen en Afskedshilsen, som aandede den dybeste Smerte over Adskillelsen fra Moderlandet; men de vilde, som Hans Majestæt havde bedet dem om, sætte deres Fortrøstning til Ham „som i sin almægtige Haand holder Folkenes Lykke og Rigernes Skjæbne“, og skulde det komme dertil, at Befolkningens Ønsker skulde faae nogen Betydning ved deres Skjæbnes endelige Afgjærelse, da vilde de trøstigt bede Hans Majestæt være overbevist om, at det skal vise sig, at Kjærligheden til vort gamle Fædreland har dybe Rødder i den slesvigske Befolkningens Hjerter. — Med et Gud bevare Deres Majestæt! Gud bevare Danmark, vort gamle Fædreland! endte Slesvigernes Hilsen, hvorpaa Hans Majestæt svarede: „Naar De for mig have udtalt, at det har været Dem smerteligt at skilles fra Danmark og det danske Kongehus, da beder jeg Dem at være overbeviste om, at det ogsaa paa det dybeste har smerttet mig, at jeg har været bragt i den Nødvendighed at maatte afstaae det gamle danske Kronland Slesvig, som i Aarhundreder har været forenet med Danmark. Af alle de Sorger og Bekymringer, som have tyngt paa mig i min korte Regjerings Tid, har Intet mere nedbrudt mit Sind, Intet hvilet tungere paa mit Hjerte end Skilsmissen fra de brave, tro og loyale Slesvigere, som under saadanne tunge Tilskikkelser stedse have givet de mest glimrende Beviser paa deres Troskab og Hengivenhed for Danmark og det danske Kongehus, og som intet kjærere, intet inderligere Ønske havde end at forblive forenet med Kongeriget under mit Scepter. Men mine Venner! vi maatte alle bøie os under Forsynets Villie, og jeg vil bede den Almægtige at give Dem og mig Kraft og Styrke til at bære Skilsmisens bitre Følelser. Jeg takker Dem hjertelig for Deres Nærværelse her; jeg vil betragte den som et fornyet Bevis paa Deres Hengivenhed for mig og det danske Kongehus; mine bedste Ønsker for Deres fremtidige Vel vil stedse ledsage Dem, Gud bevare og velsigne Dem alle!“

det Hele godt fra Tiltalen til Publikum; ogsaa Kronprinsen syntes man godt om; jeg var stadig hans Sidemand ved Taflerne og havde saaledes god Leilighed til at komme i med ham. I Fredericia var Opholdet mest ombord, hvor der baade blev dejeuneret og dineret.“

^{80/12} 1864. „Det gamle Aar nærmer sig nu sin Ende, og det tager mange svære Minder med sig; men et nyt oprinder, og med det ville vi lade Haabet leve om bedre Tider; det er Haabet, som skal holde os opret, naar saa meget brister, selv om vi ikke kunne paavise, hvorpaa vi bygge det.“

Tillæg I.

Officiel Beretning om Amtmændenes og Borgmestrenes Fængsling og Bortførelse til Rendsborg.

Undertegnede, der samtlige og ved én Akt ifølge Befaling af de fjendtlige Troppers Overgeneral ere blevne bortførte som Arrestanter fra Kolding til Rendsborg Kronværk, have anset det rettest herved at give en samlet Fremstilling af de med denne vor Arrestation og Bortførelse forbundne Omstændigheder.

Efter at en Del af Veile og Ribe Amter i nogen Tid havde været besat af Fjenden, udbredte denne sig videre mod Nord, navnlig ogsaa til Skanderborg og Aarhus Amter, og under 12te Marts udgik vedlagte trykte Cirkulære fra de fjendtlige Armeers Overgeneral, hvorved det paalagdes Amtmændene for nævnte

Amtet og Borgmestrene i samme Amters Kjøbstæder at indfinde sig i Kolding i den i Cirkulæret udtalte Hensigt. Medens Cirkulæret saaledes havde Formen af en Opfordring, insinueredes¹ samme de Fleste af de Vedkommende ved militære Kommandoer, som mer eller mindre under Bevogtnings Form medtog de Tilkaldte til Kolding.

Samtlige ovennævnte Embedsmænd kom tilstede i Kolding, med Undtagelse af Birkedommeren i Silkeborg — og for Borgmesteren i Aarhus mødte Herredsfoged, Etatsraad Willemoes — og tilsagdes til Møde hos Overgeneral Wrangel den 15. Marts.

Efter nogle indledende Ord af sidstnævnte udtalte den valgte Ordfører, Stiftamtmand Nielsen, vor fælles Beredvillighed til efter Evne at sørge for Ydelsen af Naturalforplejningen, men bad, at Fordringerne i denne Retning maatte holdes indenfor det Nødvendiges og Muliges Grændser, og gjorde derhos opmærksom paa Uoverensstemmelse mellem det officielt fra Generalintendanten modtagne Reglement og en til Magasinerne senere afgiven Rekvisition lydende baade paa større Kvantiteter og paa flere Gjenstande, saasom Vin, Øl, Cigarer m. v., og paa, at en dobbelt Fordring var stillet ved en til Tropperne sket Meddelelse om, at disse hos Kvarterværterne kunde fordrø Forpleining efter sidstnævnte forhøiede Rekvisition. Den sidstnævnte Foranstaltning erklæredes for Misforstaaelse. — den forhøiede Rekvisitions Indskrænkning indrømmes ikke.

Med Hensyn til en Rekvisition af 200 Heste, som Overgeneralen fremsatte, erklæredes, at vi ikke kunde gaae ind derpaa, at vi ikke dertil vare berettigede, og

¹ her brugt i Betydning af „overleveredes“.

at Udskrivning deraf vilde stride mod vor Pligt. Paa Anledning ytrede, at Hestene vilde kunne skaffes tilveie, men fremhævedes derhos, at det ikke var denne Rekvisitions Omfang eller Størrelse, men Principet, som forbød os at gaae ind derpaa. Paa en Opfordring om at fordele dem paa Amterne indgik man ikke Der hentydedes til, at medens vi ikke kunde udskrive, vilde de kommunale Autoriteter ad Frivillighedens Vei kunne efterkomme Opfordringen.

Da derefter gjordes Rekvisition paa 30,000 Par Støvler efter en forevist Prøve, erklæredes, at man ikke kunde indlade sig paa denne Levering, der ansaaes for umulig at fyldestgjøre, saa meget mere som en stor Mængde Læder alt af de fjendtlige Tropper var borttaget eller beslaglagt.

Overgeneralen udtalte udtrykkelig under Diskussionen, at Penge vilde han ikke udskrive.

En trykt Meddelelse betræffende Rekvisitionerne, som tilstilledes os ved Bortgangen fra Overgeneralen, vedlægges.

Samme Dags Aften afgaves en skriftlig Erklæring, som ikke haves her tilstede, men formenes saa godt som ordlydende med hofølgende Bilag.

Næste Dag, den 16., tilkaldtes vi paany til Møde, og mødte vi med Undtagelse af Etatsraad Willemoes, der var forhindret ved Upasselighed; vi indførtes i Pladskommandantens Værelse med Skildvagt for Døren, hvor i Overværelse af Pladskommandanten og Generalintendanten samt en Officer, af Fløiadjutant, Oberstløjtnant Stiele oplæstes en Protokol om, at vi ved aldeles at miskjende vor Stilling ligeoverfor den seierrige Armé og ved vor aldeles ufyldestgjørende Erklæring havde forspildt Adgang til Forhandling med

Feldmarschallen, hvorimod nu forlangtes bestemt Erklæring efter 10 Minutters Forløb paa et af tvende Alternativer, nemlig *enten* at efterkomme de stillede Fordringer til Naturalleverancer samt at levere 200 Heste inden 6 Dage og 6000 Par Støvler inden 5 Dage, og saa fremdeles hver 5 Dage indtil 30,000 Par, eller Penge derfor à 6 Rdlr. preussisk pr. Par, — *eller* efter én Times Forløb at føres som Arrestanter til Rendsborg og vort Gods beslaglægges (eller konfiskeres?), for at Tvangen kunde begynde med os.

Efter 10 Minutters Forløb svarede Ordføreren, *at* vi med Hensyn Hestene maatte henholde os til vor skriftlige Erklæring af forrige Dags Dato, idet vi dog under samme Henhold tilbød at søge at virke til, at Hestene kunde leveres inden 6 Dage, naar det i dette Øiemed tillodes os at reise ud i Distriktet; *at* vi med Hensyn til Støvlerne ligeledes henholdt os til ovennævnte skriftlige Erklæring og ikke kunde overtage nogen Forpligtelse betræffende denne Rekvisition, hvis Opfyldelse vi maatte anse umulig, og *at* vi heller ikke kunde overtage nogen Forpligtelse til at skaffe Penge i Stedet for Støvler.

Med Hensyn til Naturalforpleiningen vilde vi, som vi alt i Gjærningen havde vist, vise al den Imødekommen, som var mulig.

Denne Erklæring, der tilførtes Protokollen, tiltraadtes af alle ved Underskrift.

Af Ordføreren gjordes opmærksom paa, at Borgmestrene ikke kunde gjøres ansvarlige med Hensyn til Rekvisitionernes Opfyldelse eller Nægtelse, men at Ansvarret i saa Henseende alene kunde paahvile Amtmændene. Protokolføreren svarede, at Borgmestrene tilbageholdtes som ansete Mænd som Gisler. En

Afskrift af Protokollen blev begjært, men meddeltes ikke.

Efter en Times Forløb bortførtes vi som Arrestanter med militær Eskorte til Rendsborg, hvor vi kon-signeredes i Kronværket, indtil det under 2den April tillodes os at tage Ophold i Rendsborg.

p. t. Rendsborg, den 10. Mai 1864.

Tillæg II.

Skrivelse fra den preussiske Arméintendantur til Ribe Stiftamt¹.

Efter at den allierede østerrigske og preussiske Armé er rykket ind i Jylland, har den Høistkommanderende, Hs. Excell. Generalfeldmarskal Friherre von Wrangel befalet, at Troppernes Forpleining skal tilveiebringes gennem Rekvisitioner fra de okkuperede Landsdele.

Det er overdraget mig at udføre denne Forholdsregel, og jeg har paalagt den kongelig preussiske Magasin-Rendant Sello at overbringe Stiftamtet denne Ordre. Herefter skal Ribe Amt i Forening med Kolding Herred foreløbig levere, hvad der for 6 Dage behøves af Viktualier og Furage saaledes, som nærmere angivet paa Bilaget. Leveringen skal ske til et Magasin, som vil være at oprette i Kolding og at forvalte af en af Stiftamtet udnævnt Bestyrelse. De sidste Dele af Leveringen skal være indkomne inden den 12. d. M.

Indtil videre skal der fortsættes med Leveringer

¹ Originalen er affattet paa Tydsk.

saaledes, at Halvdelen af de opgivne Kvantiteter altid paany afleveres inden Udgangen af de næste to Dage.

Magasin-Rendant Sello er bleven anmodet om at gjøre Stiftamtet bekendt med Naturalforpleiningens forskriftsmæssige Beskaffenhed. Alle leverede Gjenstande, der [ikke] opfylde denne Betingelse, ville blive kasserede, og man vil da for Amtets Regning til en hvilkensomhelst Pris andetsteds skaffe sig andre.

Det er tillige paalagt mig at meddele Stiftamtet, at Undladelsen af paa det nøieste at efterkomme denne Ordre, vil have de strengeste militære Tvangsforholdsregler til Følge. Derfor gjør jeg Amtets Leder personlig ansvarlig for Ordrens punktlige Udførelse.

Foruden Magasinet i Kolding skal der oprettes et andet Magasin i Veile, hvilket skal fyldes fra Ringkjøbing og Veile Amter, undtagen fra Kolding Herred. De keiserl. kongel. østerrigske Autoriteter ville direkte tilstille disse to Amter de paagjældende Rekvisitioner, og anmodes Stiftamtet om øieblikkelig at paalægge dem uvægerlig at efterkomme Forlangenderne, idet de i modsat Fald ville udsætte sig for Tvangsforholdsregler.

Da man forudser, at Amtet ikke vil være i Stand til at levere et reglementeret bagt Brød i betydeligt Antal, vil Forvaltningen overtage dets Tilveiebringelse. Udgiften herved vil blive fordelt paa de paagjældende Amter og af disse være at betale kontant.

Hovedkvarteret, Kolding, den 9. Marts 1864.

Den kongel. preussiske virkelige Geheimekriksraad
og Armé Intendant Preidinger¹.

Til

Stiftamtet i Ribe.

¹ eller Zweidinger.

Tillæg III.

**Skrivelse fra de i Kolding arresterede
Amtmænd og Borgmestre til General-Feltmarskal
Friherre v. Wrangel¹.**

I den Forventning, at Befolkningen for at undgaae større Onde frivillig vil levere de af Deres Excellence rekvirerede Heste, ere vi villige til at forelægge de kommunale Autoriteter Sagen til Beslutning og at virke hen til, at de omtalte Heste inden 10 Dage blive leverede her i Kolding. I modsat Fald forpligte vi os til atter personlig at møde i Kolding.

Hvad angaaer de rekvirerede Støvler, da kunne vi ikke paatage os nogen Forpligtelse til at levere dem, og det saa meget mindre, eftersom vi maae anse det for umuligt at opfylde denne Rekvisition. I saa Henseende er endnu at bemærke, at der er frataget Skomagerne og Garverne betydelige Forraad af Læder.

Vi haabe, at Deres Excellence ikke vil miskjende vor gode Villie og tage vor vanskelige Stilling i Betragtning, og i dette Haab undertegne vi os allerærbødigst.

Kolding, den 15. Marts 1864.

Tillæg IV.

**Skrivelse fra Kommandanten paa Rendsborg
Kronværk angaaende Amtmændenes og Borgmestrenes
Frigivelse.**

Auf Befehl des Feldmarschall v. Wrangel sind nunmehr die seit den 16ten März cr. hier inhaftirten dänschen Beamten entlassen:

¹ Originalen er affattet paa Tydsk.

1. Stiftsamtmann Nielsen aus Ripen.
2. Oberamtmann, Baron Bille-Brahe aus Skanderborg.
3. Amtmann C. B. A. Dahl aus Veile.
4. Stiftsamtmann F. C. Dahl aus Aarhus.
5. Bürgermeister Waggen [sic] aus Varde.
6. " A. F. Bülton [sic] aus Skanderborg.
7. Kammerherr C. v. Jessen aus Horsens.
8. Bürgermeister Ad. Meinert aus Ribe.
9. " A. Monrad aus Kolding.
10. " Orstedt [sic] aus Veile.

Kronwerk, Rendsburg, den 10. Mai 1864.

Königliche Preussische Commandatur

a. B.

von Lessing,

Lieutenant und Platzmajor.

Tillæg V.

Beretning fra Bankdirektør i Ribe I. Th. Therkildsen om hans med fleres Arrestation i 1864.

Som det fremgaar af Brevene m. v. fra afdøde Stiftamtmand Nielsen blev han med flere Stiftamt- og Amtmænd, samt en Del Borgmestre tilsagte til et Møde i Kolding i Marts Maaned 1864 for at forhandle med Feltmarskal Wrangel, men da ingen Enighed opnaaedes, blev han, tilligemed de øvrige tilsagte, den 16de Marts 1864 ført fra Kolding til Rendsborg som Fanger.

Da jeg i 1864 var Fuldmægtig paa Borgmester- og Byfogedkontoret i Ribe, blev der meddelt mig Konsti-

tution til under Borgmester Meinerts Fangenskab at bestyre Embedet.

I den Tid jeg saaledes var konstitueret, blev der jevnlige fra den fjendtlige Armé, 1 à 2 Gange ugentlig udsendt mindre Patrouiller fra Kolding til Ribe, dels Fodfolk — 2 Gensdarmere — dels Kavalleri — i Reglen 1 à 2 Officerer, 1 Underofficer og et Par Menige.

De to Gensdarmere henvendte sig altid paa Borgmesterkontoret og havde bl. a. den 10. April Ordre til mig om at følge med til Kolding for at afgive Forklaring til Feltmarskal Gablenz om, hvorvidt der fandtes forklædt dansk Militær i Ribe og Omegn, hvortil jeg svarede, at der ikke fandtes dansk Militær her og saa vidt mig bekendt heller ikke i Byens Omegn, og at jeg ikke kunde rejse til Kolding, da jeg under de for Haanden værende Omstændigheder ikke kunde være borte fra Byen.

De ridende Patrouiller kom derimod ingensinde paa Borgmesterkontoret, men tog lige ind til en Gæstgiver Eriksen ved Sønderport (i den Gæstgivergaard, der nu hedder „Sorgenfri“), og hos ham opholdt de sig et Par Timer og drog da atter bort uden at have været noget andet Steds i Byen.

Gæstgiver Eriksen var født i Løgumkloster, og alle Folk i Byen var af den Mening — og vist nok ikke ubegrundet —, at han agerede tysk Spion.

Prokurator Bøggild, der havde været Fuldmægtig paa Borgmesterkontoret, forinden jeg ved Slutningen af Aaret 1863 overtog denne Stilling, undlod ikke at komme ud paa Kontoret, hver Gang han hørte, at de to Gensdarmere var komne til Byen, og han raadede mig stærkt til at arrestere dem, noget som Gensdarmene vistnok havde forstaaet af den lavmælte Sam-

tale, som han førte med mig; thi det blev mig senere foreholdt i Kolding; at man havde haft Tanke for at arrestere Gensdarmene.

Jeg forstod heldigvis, at det ikke kunde gaa an for en civil Øvrighed at lægge Haand paa eller bruge Magt mod militære Personer, der henhørte til en heri Landet værende fjendtlig Armé, og at jeg, ved at gaa frem paa denne Maade, ikke alene vilde have udsat mig for frygtelige Følger, men muligvis tillige kunde have foranlediget, at der var bleven lagt en større fjendtlig Indkvartering i Byen.

Rygtet om, at Gæstgiver Eriksen var mistænkt for at være tysk Spion, maa imidlertid have naaet det danske Feltpoliti; thi omkring ved den 25. April modtog jeg en telegrafisk Ordre fra Feltpolitiet til at anholde Eriksen og sende ham til Aarhus.

Jeg var ikke glad ved denne Ordre; thi efter den Proklamation, som Feltmarskal Wrangel havde udstedt under 15. Marts 1864, indsaa jeg, at det kunde medføre meget alvorlige Følger for mig, om jeg efterkom Ordren; men efter nogen Overvejelse kom jeg til det Resultat, at jeg anholdt Eriksen og sendte ham langs Vestkysten til Aarhus, hvorfra han senere blev sendt til Korsør.

Eriksens Familie maa forméntlig have meldt det passerede til Fjenden; thi allerede den 27. April mødte de to Gensdarmere paa Borgmesterkontoret og udtalte, at de havde Ordre til at anholde mig samt Herredsfoged Borch, der var konstitueret Amtmand, og Telegrafbestyrer Grønbech-Faurschou. — Denne Gang kunde jeg ikke knibe ud, men jeg stod netop midt i en Protokolltilførsel, som jeg anmodede om at faa gjort færdig; men i en bydende Tone sagde Gensdarmene:

„Gleich“ og satte mig Bajonetterne for Brystet. Prokurator Bøggild var ogsaa kommen ud paa Kontoret den nævnte Dag, og da han atter søgte at komme til at tale med mig afsides, befalede Gensdarmene, der havde et godt Øje til ham, ham at følge med.

Vi gik derefter hen til Herredsfoged Borch, der straks fulgte med, og derfra til Telegrafbestyrer Faur-schou, der ligeledes fulgte med. — Vi blev førte udenfor Nørreport, hvor der holdt en militær Afdeling paa 1 à 200 Mand¹. — Prokurator Bøggild forsøgte at undvige ved at løbe ned over Engen, men han blev indhentet af en Kavalleriofficer og maatte følge Trop.

Vi blev førte op paa Greisens Hotel og indkvarteredes i Salen dersteds (der, hvor I. Andersen nu har Butik). Der blev strøet et tykt Lag Halm paa Gulvet, og her overnattede vi sammen med saa mange Soldater, som der sammen med os kunde ligge i Salen. Soldaterne røg Cigar og Pibe og kastede Tændstikkerne i Halmen, som de saa slukkede, naar det engang imellem begyndte at brænde.

Den følgende Morgen skulde vi afgaa til Kolding under Eskorte af den omhandlede Militærkommando. Der blev bestilt Vogne, blandt andre ogsaa lukkede

¹ „Ribe Stiftstidende“ af 28. April 1864 beretter herom følgende: „Igaar Eftermiddags blev Byen ubehagelig overrasket ved et Besøg af Fjenden, der bestod af ca. 100 Mand af Windisch-Grätz Dragoner og ca. 280 Mand østerrigske Feltjægere. De forbleve her til imorges og toge med sig som Arrestanter den konstituerede Siftamtmand Borch, den konstituerede Borgmester Therkildsen og Telegrafbestyrer Faur-schou samt Prokurator Bøggild, som tilfældigvis var nærværende, da de fjendtlige Soldater fuldstændigt opbrød Telegrafstationen.“

Vogne, men Borgerne svarede, at der ingen lukkede Vogne fandtes i Byen. Desuagtet blev der, foruden en Del Arbejdsvogne, om Morgenen stillet en Wiener-vogn, bestemt for de anholdte Ripensere.

Tanken hermed var jo køn, men ikke vel overvejet; thi de tyske Officerer bemægtigede sig straks denne Vogn og anviste os Plads i en Arbejdsvogn med Halm i Bunden. Med Undtagelse af den noget tarvelige Befordring gik Rejsen iøvrigt godt. Den Højstkommanderende for Ekspeditionen var en østerrigsk Ritmester, der kunde tale Dansk, og han viste sig meget venlig.

Da vi kom til Kolding hen ad Aften, blev vi straks førte til Arresthuset paa Torvet, hvor vi blev viste ned i en Halvkælder, formodentlig et Detentionslokale, hvor der paa Gulvet henlaa en Del tyske Soldater med Lænker om Hænder og Ben. Luften var her saa væmmelig, at jeg ikke kunde udholde Opholdet der, og jeg vilde derfor springe op igen, men blev stødt tilbage. Dog fik jeg Tilladelse til at staa ved den aabne Dør ud til Gangen, foran hvilken Vagten stod, og herfra kunde jeg trække lidt frisk Luft.

Senere blev vi førte over i Stadshauptmand, Købmand Borchs Ejendom paa Torvet, hvor vi var om Natten under Bevogtning, men hvor vi iøvrigt havde det godt. Den næste Dag blev der optaget Forhør, og da det viste sig, efter hvad der herunder blev oplyst, at Herredsfoged Borch og Prokurator Bøggild ikke havde haft med Eriksens Anholdelse at bestille, fik de Lov til at rejse hjem. Jeg antager, at Fjenden havde tænkt sig, at Ordren til Eriksens Anholdelse var kommen gennem Amtet, og at det var af den Grund, at Herredsfogden skulde med. Grunden til, at Prokurator

Bøggild kom med, var det Forhold, som han, saaledes som foran ommeldt, havde udvist.

De tyske Tropper havde en Tid i Forvejen frataget Telegrafbestyreren Apparaterne og forbudt ham at besørge noget som helst Telegram; men han havde fundet nogle gamle Apparater paa Loftet, hvilke han havde faaet stillet op, og ved Hjælp heraf blev Telegrammet besørget til mig, og af den Grund skulde han med.

Telegrafbestyrer Faurschou og jeg blev derimod Dagen efter vor Ankomst til Kolding førte over paa Raad- og Arresthuset igen og her blev vi anbragte i en stor Arrest med to tarvelige Senge. I de første derefter følgende 8 Dage var vi hver Dag i Forhør, der lededes af en Oberst i det med den fjendtlige Hær følgende Gensdarmekorps. Ved Forhørets Slutning blev det os meddelt, at vi maatte blive, hvor vi var, som Gisler for den anholdte Eriksen, at vi vilde blive behandlede, som han blev behandlet, og saafremt han blev skudt som Spion, vilde vi ogsaa blive skudte. Vi fik ingen Forplejning, og herover klagede vi, men fik det Svar, at vi kunde faa Naturalforplejning som Soldaterne, men da vi sad arresterede, kunde det ikke hjælpe os, og vi maatte købe Maden for egen Regning hos Arrestforvareren.

Døren for Arresten var selvfølgelig aflaaet, men desuagtet stod der Nat og Dag udenfor denne to Soldater med opplantede Bajonetter.

Tiden begyndte at falde os lang, hvorfor vi fik Arrestforvareren til at skaffe os et Spil Kort, og vi spillede saa Tomandswhist, og til Afveksling spillede vi Klink.

Da der var gaaet nogen Tid, udvirkede Købmand

P. Hansen, der boede i en stor, ny Ejendom paa Rendebanen, og hos hvem Feltmarskal Gablenz boede, Tilladelse til, at han maatte besøge os og bringe os Lektüre, og vi fik paa den Maade noget at høre fra Omverdenen.

Efter at have haft Ophold paa Arresthuset i 3 à 4 Uger blev vi, formentlig af Mangel paa Plads, flyttede over i en anden Ejendom paa Torvet, i et Værelse med en Indgangsdør; men ogsaa her stod der fremdeles Dag og Nat to Vagtposter udenfor Døren til vort Værelse.

Her boede vi andre 3 à 4 Uger, hvorefter vi fik Lov til at komme paa fri Fod, mod at vi gav vort Æresord paa, at vi vilde forblive i Byen. Vi skulde to Gange daglig melde os hos en Profos (Feldwebel), hvem det var overdraget at føre Tilsyn med os. I Begyndelsen meldte vi os efter Ordre, senere indskrænkede vi os til at melde os en Gang daglig, og længere hen udeblev vi i Reglen, men Feldweblen, der var smigret af det ham overdragne Hverv, kom saa til os.

Vi var jo ganske vist glade for den Frihed, der blev os indrømmet, da vi kom ud af Arresten, men vi maatte herefter ikke alene som hidtil sørge for Mad, men ogsaa for Logis, og det var paa den Tid, da Byen var saa overfyldt med Militær, og enhver havde nok med sit, ingen let Sag.

En velvillig, patriotisk Mand, Gæstgiver Brødsgaard, Ejer af Brødsgaards Hotel, tilbød, at vi maatte spise hos ham mod en meget rimelig Betaling, men om Logis kunde der aldeles ikke være Tale, da Hotellet var saa stærkt belagt med Indkvartering af fjendtlige Officerer, at han kun havde en meget indskrænket Plads tilbage for sine faste Rejsende, der plejede at bo hos ham.

Det lykkedes os imidlertid at faa et lille tarveligt Værelse et Sted i Byen, med to Senge og det allernødvendigste Inventar.

Fra nu af passerede der intet særligt. — Vi spiste til Middag sammen med en hel Del østerrigske Officerer og en Del preussiske Stabsofficerer, meget intelligente Mænd, men det generede os ikke; thi de var, naar undtages, at de var vor Fjender, meget behagelige. De vidste, at vi var arresterede, fordi vi loyalt havde tjent vor Konge og vort Fædreland, og det var noget, som de respekterede.

Efter at vi var løsladte af Arresten, tilbragte vi den meste Tid med at spadserer rundt i den smukke Omegn. Vi forblev i Kolding, indtil der den 1. August 1864 blev afsluttet en Vaabenstilstand, og i Følge den om denne Vaabenstilstand afsluttede Protokol skulde alle Fanger, saavel militære som civile, straks frigives.

Efter 14 Ugers Arrestation og Internering naaede vi igen hjem til Ribe den 2. August 1864.

Opholdet i Kolding var selvfølgelig forbundet med betydelige Lidelser, saavel legemlige som sjælelige, og det var derhos navnlig for mit Vedkommende forbundet med et betydeligt pekuniært Tab, idet min Forretning af den Grund blev ødelagt omtrent for hele Aaret.

Jeg skal endnu kun tilføje, at Fjenden vidste hurtigt og temmelig nøje Besked om, hvorledes Eriksen blev behandlet i Korsør; thi efter hvad vi senere hørte, var han bleven behandlet omtrent, som vi til de forskellige Tider blev behandlede. Dog fik han sikkert Forplejning under hele Fangenskabets.

Da de Hjarup Gaardmænd laante.

Af Lærer I. H. Byrlel i Ø. Vamdrup.

VED Slutningen af Napoleonskrigene i Begyndelsen af det nittende Hundredaar var, som velkendt, Danmarks Pengeforhold i en ynkelig Forfatning. Handelen var fuldstændig ødelagt, og med den sygnede Haandværk og Landbrug hen; baade de store og de smaa Jordbrugere levede under usle Kaar, og en Mængde af dem gik fra Gaard og Grund, idet de ikke kunde betale Skatterne og ofte ikke engang kunde skaffe det nødvendige Sædekorn, fordi der var indtraadt Misvækst.

Ogsaa i det ret frugtbare *Hjarup Sogn* var Gaardmændene kommen i Knibe og fattedes Sæderug, hvorfor de i Foraaret 1820 indsendte Andragende om et Laan at Statskassen til Anskaffelse af nævnte Korn, et Laan, hvis yderst ringe Størrelse giver et ret godt Begreb om den Elendighed, Landbruget befandt sig i; thi hele Summen, Gaardmændene slog sig sammen om at laane, var kun 642 Rigsdaler Sølv.

Andragendet blev tilstaaet, og det i denne Hensigt udstedte Gældsbevis, som ejes af Gaardejer Hans Friis i Hjarup, lyder, som følger:

„Vi underskrevne af Hjarup Sogn, Hjarup By, udi Andst Herred i Ribe Amt, tilstaa herved at have af det under Statsgjælds-Direktørens Bestyrelse henlagte ekstraordinære Laanefond modtaget til Laans efterskrevne Summer udi Rigsbankdaler Sølv, nemlig:

1. Jeg, *Christian Sørensen*, den Sum 48 Rigsdaler Sølv — skreven fyrretyve og otte Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 4. Marts 1794, tinglæst 28. Oktober s. A., tilhørende Ejendomsgaard i Hjarup, af Hartkorn Ager og Eng 4 Td. 6 Skp. 1 Alb., Skovskyld 1 Fjd. 1 Alb., næst efter de derudi indestaaende Kongelige Penge 336 Rigsdaler Sølv.

2. Jeg, *Anders Tonnesen*, den Sum 76 Rdl. Sølv — skreven halvfjerdsindstyre og seks Rigsbankdaler Sølv — mod 2. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 1. Juni 1810, tinglæst 7. August s. A., tilhørende Ejendomsgaard, af Ager og Engs Hartkorn 6 Td. 7 Skp. 1 Fjd. 1½ Alb., Skovskyld 1 Fjd. 1 Alb., næst efter den derudi forhen indestaaende Prioritetsgjæld 540 Rdl. Sølv.

3. Jeg, *Peder Hansen*, Sognefoged, den Sum 50 Rdl. Sølv — skreven halvtresindstyre Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 21. Januar 1800, tinglæst 17. Juni s. A., tilhørende Ejendomsgaard i Hjarup, af Ager og Engs Hartkorn 6 Td. 1 Skp. 1½ Alb., Skovskyld 2 Fjd. 1 Alb., næsteftter derudi indestaaende Kongelige Penge 200 Rdl. Sølv.

4. Jeg, *Hans Nielsen*, den Sum 48 Rdl. Sølv — skreven fyrretyve og otte Rigsbankdaler Sølv — mod 7. Prioritets Rettigheder udi min efter Skøde 26. Juni 1776, tinglæst 25. Juli 1809, og 16. Juni 1808, ting-

læst 29. November s. A., tilhørende Ejendomsgaard i Hjarup, af Ager og Engs Hartkorn 4 Td. 6 Skp. 2 Fjd. 2 Alb., Skovskyld 1 Fjd., næstefter derudi indestaaende Prioritetsgjæld 1700 Rdl. Sølv.

5. Jeg, *Jens Lassen*, den Sum 40 Rdl. Sølv — skreven fyrretyve Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 15. Oktober 1800, tinglæst 20. Januar 1801, tilhørende Ejendomsgaard i Hjarup, af Ager og Engs Hartkorn 3 Td. 3 Skp. 1 Fjd. $\frac{5}{14}$ Alb., Skovskyld 2 Fjd., næstefter de derudi allerede indestaaende Kongelige Penge 225 Rdl. Sølv.

6. Jeg, *Jens Jepsen*, den Sum 36 Rdl. Sølv — skreven tredive og seks Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 24. Januar 1809, tinglæst 18. December 1810, tilhørende Ejendomsgaard med Ager og Engs Hartkorn 2 Tdr. 3 Skp. 1 Fjd. $1\frac{5}{12}$ Alb., Skovskyld $1\frac{3}{4}$ Alb., næstefter derudi indestaaende Kongelige Penge 170 Rdl. 4 Mark $2\frac{1}{2}$ Skilling Sølv.

7. Jeg, *Peder Thomsen*, den Sum 32 Rdl. Sølv — skreven tredive og to Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 15. November 1804, tilhørende Ejendomsgaard med Ager og Engs Hartkorn 3 Td. 2 Fjd. $\frac{9}{32}$ Alb., næstefter derudi indestaaende Kongelige Penge 200 Rdl. Sølv.

8. Jeg, *Jes Andersen*, den Sum 80 Rdl. Sølv — skreven firesindstyve Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 26. Maj 1798, tinglæst 5. Juni s. A., tilhørende Ejendomsgaard i Hjarup By med Ager og Engs Hartkorn 6 Td. 2 Skp. 2 Fjd., Skovskyld 1 Fjd. 1 Alb., næstefter indestaaende Kongelige Penge 440 Rdl. Sølv.

9. Jeg, *Thomas Michelsen*, den Sum 50 Rdl. Sølv — skreven halvtresindstye Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 30. Januar 1797, tinglæst 14. Oktober 1800, og 6. September 1806, tinglæst 13. Juni s. A., tilhørende Ejendoms-gaard i Hjarup med Ager og Engs Hartkorn 5 Td. 3 Skp. 3 Fjd., Skovskyld 2 Fjd., næstefter de derudi indestaaende Kongelige Penge, 140 Rdl Sølv.

10. Jeg, *Søren Mikkelsen*, den Sum 40 Rdl. Sølv — skreven fyrretyve Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 1. Februar 1789, tinglæst samme Dag, og 14. Juni 1792, tinglæst 3. Juli s. A., tilhørende Gaard med Ager og Engs Hartkorn 4 Td. 5 Skp. 2 Fjd. $\frac{19}{20}$ Alb., næstefter derudi alle-rede indestaaende Prioritetsgjæld 336 Rdl. Sølv.

11. Jeg, *Christen Iversen*, 12 Rdl. Sølv — skreven tolv Rigsbankdaler Sølv — mod 3. Prioritets Rettighed udi mit efter Arvefæstebrev af 15. Oktober 1819, tilhørende Sted med Ager og Engs Hartkorn 5 Skp. 3 Fj. $\frac{1}{2}$ Alb., næstefter derudi indestaaende Prioritets-gjæld 120 Rdl. og 80 Rdl. Sølv.

12. Jeg, *Morten Knudsen*, den Sum 50 Rdl. Sølv — skreven halvtresindstye Rigsbankdaler Sølv — mod 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 24. Marts 1777, tinglæst 25. s. M., tilhørende Ejendoms-gaard, af Ager og Engs Hartkorn 6 Td. 2 Skp. 1 Fjd. 2 Alb., Skovskyld 1 Fjd. 1 Alb., næstefter derudi indestaaende Kongelige Penge 440 Rdl. Sølv.

13. Jeg, *Anders Jessen (Østergaard)*, den Sum 48 Rdl. Sølv — skreven fyrretyve og otte Rigsbank-daler Sølv — mod 3. Prioritets Rettighed udi min ef-ter Skøde af 29. Marts 1811, tinglæst 21. September 1813, tilhørende Ejendoms-gaard med Ager og Engs

Hartkorn 5 Td. 3 Skp. $1\frac{3}{8}$ Alb., Skovskyld 1 Fjd. $2\frac{1}{8}$ Alb., næstefter derudi indestaaende Prioritetsgjæld 1240 Rdl. Sølv.

14. Jeg, *Niels Laursen*, den Sum 16 Rdl. Sølv — skreven seksten Rigsbankdaler Sølv — mod 3. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 27. Oktober 1797, tinglæst 9. Januar 1798, tilhørende Ejendomsgaard med Ager og Engs Hartkorn 6 Skp. 3 Fjd. $1\frac{1}{8}$ Alb., næstefter derudi indestaaende Prioritetsgjæld 450 Rdl. Sølv.

15. Jeg, *Niels Christensen*, den Sum 16 Rdl. Sølv — skreven seksten Rigsbankdaler Sølv — med 1. Prioritets Rettighed udi min efter Skøde af 27. Oktober 1797, tinglæst 9. Januar 1798, og 1. Juli 1806, tinglæst 22. August 1809, tilhørende Ejendomsgaard med Ager og Engs Hartkorn 1 Td. 1 Skp. 1 Fjd. $\frac{5}{14}$ Alb., næstefter derudi indestaaende Kongelige Penge 45 Rdl. Sølv.

Tilsammen 642 Rdl. Sølv.

Thi forpligter vi os til een for alle og alle for een inden 4 Aar at tilbagebetale foranstaaende os laante Kapital paa den Maade, at der i 11. December Termin 1820, 1821, 1822 og 1823 hver Gang afdrages $\frac{1}{4}$ af førnævnte Kapital, men forbinder os endog til, een for alle og alle for een, af Kapitalen eller af den derpaa hver Gang tilbagestaaende Del at svare 5 pCt. aarlig Rente, der ligeledes erlægges i hvert Aars 11. December Termin, hver Gang for et fuldt Aar, dog for i Aar kun fra denne Obligations Datum.

Til Sikkerhed for skadesløs Betaling af Kapitalen med paaløbende Renter og i alle Tilfælde af Søgmaal paagaende Omkostninger gaar vi herved een for alle og alle for een den ommeldte ekstraordi-

nære Laaneform, nemlig Nr. 1 første, Nr. 2 anden, Nr. 3 første, Nr. 4 syvende, Nr. 5 første, Nr. 6 første, Nr. 7 første, Nr. 8 første, Nr. 9 første, Nr. 10 første, Nr. 11 tredie, Nr. 12 første, Nr. 13 tredie, Nr. 14 tredie og Nr. 15 første Prioritet udi førnævnte vore Ejendomme næst efter den ovenanførte udi enhver især af disse forhen indestaaende Pantegæld, hvori Fonden, som nævnt, skal have og beholde Prioritet og Pantet, indtil skadesløs Betaling er præsteret.

Skulde nogen af os imidlertid lade Pantet forringe eller paadrage det Skatter og Udgifter, eller og nogen af os nogen Sinde skulde udeblive med Renter og det resterende Kapitalafdrag længere end 14 Dage efter Forfaldstid, skal den hele Kapital, vi skylder, straks uden Opsigelse være forfalden til Betaling.

Endelig fraskriver enhver af os sig den Løsningsret, som i Tilfælde af, at Kreditor maatte nødes til at udøve sin Panteret, maatte tilkomme os efter Lovens 5., 7. og 12. Artikel.

Dette til Bekræftelse har vi denne Panteobligation, som uden at dertil gives os noget Kald eller Varsel kan paa vor Bekostning til Tinge læses og protokolleres, egenhændig enhver især underskreven og forseglet i Overværelse af neden undertegnede Vitterlighedsvidner.

Skrevet i Kolding den 27. Marts 1820.

Christian Sørensen. Anders Tonnesen.

Peder Hansen. Hans Nielsen. Jens Lassen.

Jens Jepsen. Peder Thomsen.

Jes Andersen. Thomas Mikkelsen. Søren Mikkelsen.

Christen Iversen. Morten Knudsen.

Anders Jessen. Niels Laursen. Niels Andersen.

Til Vitterlighed:

Købke. Lorentzen.*

For nu at erfare, om Laantagernes Opgivelse af Gælden er rigtig, henvendte man sig til Herredskontoret i Kolding, hvor følgende Skrivelse affattedes:

„I Følge den Kongelige Ribe Stiftamthuses Skrivelse af 18. ds. har jeg efterset vedkommende Pante-register og da med Hensyn til foranstaaende Debitorer fundet følgende at bemærke:

1. Christen Sørensen findes ikke at skyldte mere end 336 Rdl., men har forbundet sig at give en aarlig Aftægt af Gaarden.

2. Anders Tonnesen har forbundet sig til at svare en aarlig Aftægt af Gaarden og skylder paa sin Ejendom: Kongelige Penge 240 Rdl. 13 Sk. og i Følge Obligation til Amtsforvalter From i Kolding den Sum 399 Rdl.

3. Peder Hansen skylder til Kongens Kasse i Stedet for de 200 Rdl., han har anført, 223 Rdl. 2 Mark. 15 Sk. samt har forbundet sig at give en aarlig Aftægt af Gaarden.

4. Hans Nielsen har forbundet sig at give en Aftægt af sin Gaard og skylder paa 1., 2., 3., 4., 5., 6. og 7. Prioritet ialt 1492 Rdl. Sølv og 470 Rdl. Sedler. Desuden har han af det pantsatte Hartkorn købt 1 Td. 2 Skp. 2 Alb. fra en Gaard af Hartkorn 5 Td. 6 Skp. 2 Fj. 1 Alb., hvori indestod til Kongens Kasse 428 Rigsdaler.

5. Jens Lassen skylder efter sit Skøde til Kongens Kasse 243 Rdl.

6. Jens Jepsen skylder intet videre, end han har anført.

7. Peder Thomsen har ikke tinglæst Skøde paa den opgivne Gaard, men skylder efter Panteobligationer 200 Rdl. og 128 Rdl.

8. Jes Andersen har forbundet sig at svare en aarlig Afgift af Gaarden.

9. Thomas Michelsen ligeledes.

10. Søren Mikkelsen skylder foruden de opgivne Kongelige Penge 330 Rdl. endvidere til Rømø 330 Rdl. efter en Bemærkning i Pantebogen og tillige ved tinglæst Samfrænderskiftebrev af 29. November 1799 forbundet sig at give til 3 Børn ialt 478 Rdl. Desuden har han forbundet sig at svare Aftægt.

11. Christen Iversen har intet tinglæst Skøde paa det pantsatte Sted, men findes dog at skylde 80 Rdl. Sølv paa 2. Prioritet.

12. Morten Knudsens opgivne Gæld findes at være rigtig.

13. Anders Jessen Waaben skylder i Stedet for de opgivne 1240 Rdl. følgende: 1) Kongelige Penge 156 Rdl. 8 Sk. 2) Efter Panteobligationer 1164 Rdl. Sølv og 300 Rdl. rede Sølv. 3) Børnepenge efter en af hans Moder under 28. Maj 1795 indgaaet Kontrakt 1094 Rdl. 4) Aftægt. 5) Efter Kontrakt af 4. December 1781 til hans Fader Jes Andersens to Søstre 4800 Rdl. Tillige har der hæftet 643 Rdl. efter 2. Panteobligation, som forsynet med behørig Kvittering i Dag er indleveret til Udslettelse.

14. og 15. Ved Niels Lauridsens og Niels Christensens Opgivende findes intet at bemærke.

Hvilket herved overensstemmende med vedkommende Pantregisters Udseende vorder attesteret.

Herredskontoret i Kolding den 28. Marts 1820.

J. B. Estrup.“

Til Trods for disse Uregelmæssigheder blev Laanet bevilget og uden Betaling for det stemplede Papir, hvorfor der haves følgende Bevis:

„I Følge det Kgl. Rentekammers Resolution af 18. Febr. d. A. og Hr. Stiftamtmand Koføeds Rekvisition udleveres dette Stykke stemplet Papir uden Betaling for at anvendes til det allernaadigst bevilgede Laan for Beboerne i Hjarup i Ribe Amt til Sæderugs Anskaffelse.

Ribe, den 25. Marts 1820.

sign. Lund.“

Med Undtagelse af Hans Nielsen afviklede Laantagerne det modtagne Laan i rette Tid. Hans Nielsen gik derimod fallit, og de andre maatte saa betale de af ham modtagne 48 Rdl.

Først 1830 fik Beboerne følgende Kvittering:

„Da den efter nærværende Panteobligation skyldige Kapital 642 Rdl. Sølv — skriver: seks Hundrede og fyrre og to Rigsbankdaler Sølv — ved successive Afbetalinger er bleven afgjort tilligemed Renter til 11te December 1825, saa kvitteres Obligationen herved som indfriet.

Direktionen for Statsgælden og den synkende Fond, den 27. April 1830.“

(7 tildels ulæselige Navne.)

Et Orfejdebrev fra Ribe 1530.

Meddelt af Ewald Tang Kristensen i Mølholm v. Vejle.

ORFEJDEBREVE, skrevne paa Pergament, er ikke helt almindelige, saadan som Skøder og Lavhævder, og derfor har jeg ment, at nedenstaaende Afskrift af et saadant Brev fortjener at blive trykt. I O. Niensens Bog „Gamle jyske Tingsvidner“ findes S. 99—100 aftrykt et lignende Brev fra *Brusk* Herred. I hine urolige Tider, da Manddrab om ikke just hørte til Dagens Orden, saa dog var ret almindelige, blev der vel af og til udstedt slige Breve, men de fleste er sagtens gaaede tabt.

J. Kinch har i sin Beskrivelse af Ribe By en hel Del Eksempler paa Manddrab, som blev begaaede der i Byen i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, og han siger udtrykkelig, at der maaske ikke var mange Steder i Landet, hvor denne Tilbøjelighed ytrede sig stærkere end i Ribe. Han anfører saaledes Anders Sørensen Klyn og hans Slægt som mærkelige Eksempler paa den Voldsomhed og Tilbøjelighed til Blodsudgydelse, som i den Tid herskede. Anders Klyn blev 1598 i sin Svigersøns, Bi-

skop Hegelunds Gaard dødelig saaret af selve Herredsfogden i Gjørding Herred, Søren Bramming. Der blev selvfølgelig optaget Forhør, og da begge Parter havde gode Talsmænd, mægledes der til Forlig med Anders Klyns Arvinger, hvilket ogsaa kom i Stand omsider. Derefter skulde de saa give Søren Bramming Fred for videre Tiltale og lade den lyse til Tinge. Dette Dokument er det da, vi kalder et Orfejdebrev.

Orfejde betyder altsaa Fred efter Fejde, og Orfejdebrev forklares i G. L. Badens Dansk-juridisk Ordbog som et Forsoningsbrev, som den dræbtes Slægt udstedte til Drabsmanden, naar han om Bodden for Drabet var med hins Frænder bleven forenet.

At et saadant Forlig ikke kom i Stand paa helt billige Vilkaar, er en Selvfølge. I dette Tilfælde skulde Drabsmanden give 400 gode Daler, hvis Renter skulde anvendes til fattige Folk i Ribe, og det kongelige Benaadningsbrev af 1604 bestemte, at de 400 Rdl. skulde komme fattige Disciple i Ribe til Gode.

1576 maatte en Skomager i samme By give Slægtningene af en Mand, som han havde dræbt, 120 Rdl. som Sonoffer. Man har endog et Par Eksempler paa, at Mænd, som var bleven tovsvorne i Ribe, gav et Orfejdebrev paa, at de ikke i den Anledning vilde fejde paa Byen eller dens Indvaanere.

I de Tider, da der øvedes Blodhævn, kunde det nok være aldeles nødvendigt at faa Forsoningsbrevene læst paa Tinge, for at alle kunde vide, at der nu var sonet for Drabet. som i mange Tilfælde var Vaadedrab eller uforsætligt. Man gik i Reglen bevæbnet, og Sværdet sad som oftest løst i Skeden. Endog for rene Ubetydeligheder, og naar man var drukken, trak man blank og slog løs.

Det efterfølgende Orfejdebrev, der er saa gammelt som fra 1530, omhandler Drabet paa en Mand ved Navn Anders Hagensen, som havde to Brødre, sandsynligvis boende i Ribe, og det er maaske udført af en Mand i Obbekær, Peder Nielsen, og Hans Tengussen i Forening; i alt Fald har Peder Nielsen meget med Sagen at gøre, da det er ham, der møder for Drabsmanden i Retten. Denne sidste er efter al Rimelighed flyttet bort, har følt sig fredløs, siden han ikke giver Møde. Sagtens har Peder Nielsen været en meget nær Slægtning af ham, og saaledes har han da — det er sikkert nok — været meget interesseret i at faa Sagen ordnet i Mindelighed. Det har voldt nogen Vanskelighed at læse Drabsmandens Navn. Det staar jo skrevet i Dokumentet ikke mindre end fire Gange, men hver Gang stavet paa en anden Maade. Tilmed er dette Navn saa usædvanligt. Jeg har aldrig truffet det før i gamle Dokumenter og vil antage det for et gammelt frisisk Navn. Maaske jeg dog tager fejl heri, men ingen af dem, som jeg har henvendt mig til derom, har kunnet give mig nogen Oplysning; det var endda vore dygtigste Brevlæsere, baade forskellige Mænd i Rigsarkivet og Præsten Dr. Holger Rørdam i Lyngby. Det ser mærkeligt ud, at der ikke nævnes anden Slægt til de to Mænd, Peder Nielsen og Drabsmanden, end den mødrene. Men jeg tænker mig, at der maa være udstedt et lignende Brev ogsaa til den fædrene Slægt, og at dette da er gaet tabt. I det Brev, der er trykt hos O. Nielsen, nævnes Slægten baade paa fædrene og mødrene Side, og i et Brev af 1570, der er trykt i „Danske Magazin“ III 366, nævnes ligeledes baade „Fæderne och Møderne siide“, saa dette er det almindelige.

At Sagen er bleven forhandlet paa *Ribe Byting*, kommer sikkert af, at Drabet er foregaaet i Byen eller paa dens Enemærker. Obbekær, hvorfra den ene Mand var, hører nok under Ribe Herred, men Herredstinget kan sikkert ikke være det samme som Bytinget.

Borgmesteren, Peder Thomsen, nævnes i Kinchs Beskrivelse I 635, men han har ham dog ikke i Listen over Borgmestre II 625. Han skal nok have været en haard Mand, og Kinch fortæller, at den gamle Borgmestertavle paa Raadhuset sætter hans Død til 1514, men tilføjer, at samme Tavle er meget unøjagtig. Dette maa erkendes, da man her ser, at han endnu har været i Embede 1530. Han skal være bleven ihjelskudt 1536.

Kinch kender ikke noget til Herskabsfogden Hak Jensen, ej heller til Morten Skriver. Han har derimod i sin Fortegnelse over Herskabsfogder Tok Nielsen Skriver fra 1529 til 1549, hvilket altsaa ikke er rigtigt. Herskabsfogden havde efter Kinch Tilsyn med Retsplejen i Byen, vistnok som en Slags Stedfortræder for Lensmanden, der var den egentlige Kongens Foged. Han opkrævede ogsaa Smaatolden. At han nævnes lige efter Byfogden og før Borgmesteren, viser ogsaa tydeligt, at han havde meget at sige i Byens Anliggender. Det ser ogsaa ud til, at han altid skulde være til Stede paa Tinget tillige med Byfogden. Denne har ledet Forhandlingerne, men Herskabsfogden har været i Forening med ham om at styre det hele.

Forøvrigt er Dokumentets Udtryk i og for sig let forstaaelige.

Arge (eller *arge lade*) betyder at fordærve, angribe, overfalde, gøre slettere, det vil altsaa sige: ingen maa

angribe dette Sone eller lade det angribe, det skal i alle Maader af alle staa ved Magt.

Bodemaal forekommer i en Retssag angaaende Bod, især Mandebod for Drab, og *Arvebodmaal* er da Mandebod, som Arvingerne skal have Gode af sammen med den øvrige Arv; begge Dele skal nu herefter regnes lige for Arvingerne efter den dræbte. *Orfredede* er det samme som Orfejde.

Det tilføjes endnu, at jeg har faaet det originale Dokument af en Mand i *Hygum*, der var villig til at overlade mig det; og jeg glæder mig over, at det nu ej alene bliver offentliggjort, men ogsaa opbevaret for Efterverdenen i vort Rigsarkiv. Pergamentet er meget skiddent og som Følge deraf noget vanskeligt at læse, hvilket ikke er underligt, naar man betænker, at det vel ikke har været saa godt behandlet, og at det er noget over halvfjerde Hundrede Aar gammelt. Saa meget mærkeligere, at det er blevet bevaret indtil vor Tid, og at det dog endnu har kunnet læses.

Maaske der endnu kunde findes flere lignende gamle Dokumenter i Bondeværge, og jeg retter herved en Opfordring til alle Læserne af dette Stykke: Vær agtpaa-givende overfor gamle Optegnelser og lad dem undersøge, inden de tilintetgøres!

Alle mend, thze breff Seer Eller høre læsse, helse wij pedher perssen, byfogde i Ribe, Hack ienssen, herskabs fogde ibid., pedher tamesen borgemester, atzer mielsen, Hans Tagssen oc morthen scriffuer Euindelige mz gud Kwngiøre wij, at ar effter gutz byrdt mdx xx Then tisdagh, som war sti luce æwange^{te} dagh, war skicked for oss tiill wortt bytingh Thenne breff-uisser pedher nielssen i Vbeker oc loffuelige eskett,

bedis bede oc feck ett wvilduge tings Wytne aff VIII dannemend, som [war] *per* Jyde, iens ienssen, hans tagssen, hans anderssen, claus suder, lauertz gwlsmedt, gregerss ienssen oc bertell klensmed, hvilke for^{ne} VIII wvilduge dannemend alle samdirectelige votne, Thett the soge oc hørde same dagh, thet niels Hagenssen oc hans brodher mats hagenssen medt flere aff theres sleckt oc wenner stoed *her* lydelige for tings dom oc gjorde oc gaff for^{ne} pedher nielssens oc alle hans itencigssens medherne sleck fiøde oc vfiøde en fwld fast oc trygh orfredede for anders hagenssens død, som for^{ne} hanss tencigssen tiis wærre ihielsloff, oc tilsagde nis hagenssen oc mas hagenssen mz theres sleckt oc wenner for^{ne} *per* nielssens oc alle hans tengussens medherne sleckt, fiøde oc vfiøde, Euige wenskab for alle theres sleckt oc wenner, fiøde oc vfiøde. Oc sore the *per* nielssens oc alle hans tencigsens medherne sleckt en ewige fred oc sone oc aldrig paa thenne sagh at arge eller arge lade paa theris are oc arbottmoll. Tyll yder mere windisbyrdt oc bedhre forwaringe haffuer for^{ne} niels hagenssen oc mas hagensen hengt theres indzegele først nedhen for thette wortt opne breff medt wore indzegelle, som skreffet standher. Datum anno et loco ut supra.

(Original paa Pergament med 8 Seglremme, men ingen Segl, der alle er borte.)

Ordet [war] har jeg tilsat, da det ikke findes i Haandskriftet, det er naturligvis glemt af Skriveren. De Bogstaver, der er sat med Kursiv, er i Haandskriftet betegnede med Apostrofer som sædvanlig i gammel Skrift.

Paa nuværende Dansk vil Brevet se saadan ud:

Alle Mænd, dette Brev ser eller hører læse, hilser vi Peder Pedersen, Byfoged i Ribe, Hak Iensen, Herskabsfoged ibidem, Peder Thomsen, Borgmester, Adser Mikkelsen, Hans Tagesen og Morten Skriver evindeligt med Gud. Kundgøre vi, at Aar efter Guds Byrd 1530 den Tirsdag, som var Sankte Lukas Evangeliste Dag¹ var skicket for os til vort Byting denne Brevskriver Peder Nielsen i Obbekær og lovlige æskede, bedes, bad og fik et uvildigt Tingsvidne af 8 Dannemænd, som var Per Jyde, Jens Jensen, Hans Tagesen, Hans Andersen, Klavs Suder, Lavrs Guldsmid, Gregers Jensen og Bertel Klejnsmed, hvilke fornævnte 8 uvildige Dannemænd alle samdrægtelig vidnede, at de saa og hørte samme Dag, at Niels Hagensen og hans Broder Mads Hagensen med flere af deres Slægt og Venner stod her lydelig for Tings Dom og gjorde og gav fornævnte Peder Nielsens og alle Hans Tengussens mødrene Slægt, fødte og ufødte, et fuldt, fast og trygt Forlig (Orfred) for Anders Hagensens Død, som fornævnte Hans Tengussen desværre ihjelslog, og tilsagde Nis Hagensen og Mads Hagensen med deres Slægt og Venner fornævnte Peder Nielsens og alle Hans Tengussens mødrene Slægt, fødte og ufødte, en evig Venskab for alle deres Slægt og Venner, fødte og ufødte, og svore de Peder Nielsens og alle Hans Tengussens mødrene Slægt en evig Fred og Sone og aldrig paa denne Sag at arge eller arge lade paa deres Arv eller Arvbodmaal. Til ydermere Vidnesbyrd og bedre Forvaring haver fornævnte Niels Hagensen og Mads Hagensen hængt deres Segl først neden for dette vort aabne Brev med vore Segl, som skrevet stander. Datum Aar og Sted som foran anført.

¹ 5: 18 Oktober.

Regnskab

for

„Historisk Samfund for Ribe Amt“ 1. Marts 1908—28. Februar 1909.

Indtægt:

Kassebeholdning f. f. Aar	Kr. 633,24	Aarskriftet	Kr. 1008,36
561 Medlemmer à 2 Kr.	1122,00	Møderne	173,94
43 Medlemmer à 1 Kr.	43,00	Medlemskort, Porto o. l.	74,67
Solgt i Løbet af Aaret	149,30	Til Grundfonden	75,00
Tre livsvarige Medlemmer	75,00	Kassebeholdning*	1035,40
Statsunderstøttelsen	300,00		
Indvundne Renter	44,83		
	<u>Kr. 2367,37</u>		<u>Kr. 2367,37</u>

Udgift:

Kr. 1008,36	Aarskriftet	Kr. 1008,36
173,94	Møderne	173,94
74,67	Medlemskort, Porto o. l.	74,67
75,00	Til Grundfonden	75,00
1035,40	Kassebeholdning*	1035,40

Samfundet har en Grundfond paa Kr. 500,00.

Bakkehus, Vejen, den 11. Marts 1909.

POUL BJERGE.

Undertegnede Revisorer have gennemgaaet Regnskabet for „Historisk Samfund for Ribe Amt“ med tilhørende Bilag for 1908—09 uden at have fundet noget at bemærke.

Ribe, den 18. Marts 1909.

P. ABELL.

C. N. TERMANSEN.

Fremiagt og godkendt paa Aarsmødet paa Askov Højskole den 28. Marts 1909.

STEMANN.

* Kassebeholdningen er saa stor, fordi vi i de sidste Aar har sparet sammen til S. Alkærslig: Esbjergs Historie.

Fortegnelse

over
Medlemmer af „Historisk Samfund for Ribe Amt“.
(Afsluttet 1ste November 1909.)

Overordentligt Medlem
med Bidrag af 100 Kr. én Gang for alle.
Stamhusbesidderinde I. K. Rosenørn-Teilmann, Nørholm.

Livsvarige Medlemmer
med Bidrag af 25 Kr. én Gang for alle.

Askov Højskole, Vejen.
Berthelsen, Berthel, Bramminge.
Bjerge, J. S., stud. mag., København.
— Poul, Højskolelærer, Bakkehus.
Dalgas, Chr., Skovrider, Birkebæk.
Godskesen, S., Etatsraadinde, København.
Heide, A., Konferensraad, København.
Helms, J., Pastor, Dr. phil. (død).
Jørgensen, Konrad, Redaktør, Kolding.
Knudsen, H. A., Rentier, Fredericia.
Lauridsen, Joh., Bankdirektør, København.
Malt Sogns Folkebibliotek.
Nielsen, M. H., Præst, Kvong.
Nybo, Mikael, Lærer, Thorsted.
Pedersen, Knud, Skolebestyrer, Skibelund.

Pedersen, P. K., fhv. Gaardmand, Frøsiggaard.
 Petersen, Holger, Grosserer, København.
 Petersen, Thade, Præst, Haderslev.
 Schousboe-Jensen, G., Præst, Hillerslev.
 Uhd, N. H., fhv. Gaardmand, Ølgod (død).

Ordentlige Medlemmer.

Garnisonsbiblioteket, København.
 Horsens Statsskole.
 Kolding hist. antikv. Selskab.
 Landsarkivet, Odense.
 Nørre Nebel Læseforening.
 Ribe Katedralskole.
 Rigsarkivet, København.
 Varde og Omegns Folkebibliotek.
 Vejle Latin- og Realskole.
 Vestkær Læseforening.
 Aagaard, S. H., Lærer, Sest.
 Abell, P., Adjunkt, Ribe.
 Agerbæk, P., Læge, Ribe.
 Albeck, E., Præst, København.
 Alkærsig, S., Forstander, Kerteminde Højskole.
 Amorsen, K., Frk., Varde.
 Amtrup, P., Sognefoged, Ølgod.
 Andersen, J., Lærer, Føvling.
 — A., Sognefoged, Gammelby.
 — A., Købmand, Holsted.
 — Andreas, Bygmester, Askov.
 — Anders, Gaardmand, Lundgaard Mark.
 — A. N., Gaardmand, Gejsing.
 — C., pens. Lærer, Vamdrup.
 — Jens Jørgen, Gaardmand, Vilslev.
 — Knud, Elektriker, Askov.
 — Lars, Møller, Gesten.
 — Niels, Gaardmand, Allerup.
 — Niels Vaaben, Rentier, Sest.
 — Povl, Sparekassebestyrer, Aastrup.
 — P., Gaardmand, Brunsege.
 Andreasen, H., Herredsfuldmegetig, Varde.

- Andresen, J. Th., Lærer, Nørre Nebel.
Anthonissen, N. H., Læge, Nordby.
Appel, Jacob, Forstander, Askov Højskole.
Arnstrøm, J., Stationsforstander, Gørding.
Arnum, J., Boghandler, Askov.
Askov, A., Læge, Vejle.
Astrup, F., Lærer, Læborg.
Bang, C., Præst, Skjellerup.
— J. Fr., Sparekassekasserer, Ribe.
— Vilh., Præst, Hvalsø.
Bech, C., Kammerherre, Engelsholm.
— D., Møbelhandler, Esbjerg.
— J. A., pens. Lærer, Bramminge.
Begtrup, H., Forstander, Frederiksborg Højskole.
Bendix, Fr., Præst, Henne.
Bennetsen, B. E., Gaardmand, Torrup.
Biltoft, M., Lærer, Slagelse.
Bindslev, A. K. A., Lærer, Tistrup.
Birch, A., Stationsforstander, Ølgod.
Birkedal, L. K., Rentier, Vejen.
Bjerre, J., Ingeniør, Askov.
Blanch, Marie, Sygeplejerske, Horne.
Bloch, C., Kaptajn, Kærgaard.
— Camilla, Lærerinde, Varde.
— P., Rentier, Esbjerg.
— V., Adjunkt, Ribe.
Boesen, Jørgen, Gaardmand, Askov.
Bojesen, Jesper, Gaardmand, Hømvejle.
Bondesen, Mette, Frk., Varde.
Borg, Andreas, Gaardmand, Rolighed.
Borgen, C. S., Præst, Lejrskov.
Boye, O. Chr., Lærer, Vejen.
Brande, J. N., Skoleforstander, Bramminge.
Brasch, Chr., Sagfører, Esbjerg.
Brasen, Jenny, Fru, Kerteminde.
Breinholt, C., Konsul, Esbjerg.
— C. B., Ekspeditør, Esbjerg.
— Kirstine, Frk., Esbjerg.
Bremer, J. L. M., Præst, Faaborg.

- Brinch, Th., Læge, Esbjerg.
 Brincken, von., afg. Præst, Ribe.
 Brink, P. B. S., pens. Lærer, Thorstrup.
 Brodersen, L., Dyr læge, N. Nebel.
 Brummer, Karoline, Fru, Vinding.
 Brun, L. Munthe, Amtsforvalter, Ribe.
 Bruun, A., Lærer, Tjæreborg.
 — Chr., Præst, Esbjerg.
 — H., Maler, Ribe.
 — J. P., Fabrikant, Varde.
 Buhl, J. Fester, Lærer, Thorsted.
 Bundgaard, Peder, Gaardmand, Aggersgaard.
 Bundgaard, Jørgen, Gaardmand, Kærholm.
 — N. A., Gaardmand, Gesten.
 Bunkeflod, de Fine, Toldforvalter, Vamdrup.
 Bygbjerg, M., Lærer, Middelfart.
 Byriel, J. H., Lærer, Øster-Vamdrup.
 Carlsen, Gæstgiver, Guldager.
 Christensen, B. M., Lærerinde, Esbjerg.
 — Chr., Assistent, Slauggaard.
 — F. Egede, Lærer, Varde.
 — Heegaard, Plantør, Nordby.
 — Jens Chr., Ovnbøl.
 — M. B., Landmand, Orten.
 — N., Bankkasserer, Ribe.
 — P., Møller, Starbæk.
 — S., Skolebestyrer, Vamdrup.
 Christiansen, J. C., Forretningsfører, Tistrup.
 Christiansen-Schmidt, I., Lærerinde, Varde.
 Clausen, C. H., Justitsraad, Holsted.
 — P. H., Skibsreder, Nordby.
 Dahl, Skomager, Brørup.
 Davidsen, J. P., Lærer, Bounum.
 Dohn, K. M. T., Postmester, Ribe.
 Drechsel, E. C. L., Borgmester, Aarhus.
 Drewsen, P., Statsplantør, Nymindegab.
 Dreijer, J. C., Postmester, Vejen.
 Dueholm, Ingeborg, Lærerinde, Ribe.
 Duus, Niels, Husejer, Andsager.

Dybdal, C., Overlærer, Ribe.
Ebbesen, E., Direktør, Esbjerg.
— Hans, Gaardmand, Terpling.
Elbæk, Ludvig, Landmand, Føvling.
Ellebjerger, E., Lærer, Holsted.
Enkegaard, R. P., Lærer, Esbjerg.
Eriksen, H., Grosserer, Esbjerg.
— J. E., Lærer, Flemløse.
— Sofus, Købmand, Esbjerg.
Esbensen, P., Gaardmand, St. Anst.
Esbjerg, Niels, Konsulent, Varde.
Eskesen, Morten, Forfatter, Aarhus.
Esmann, V., Bankdirektør, Esbjerg.
Fausbøl, Jørgen, Rentier, Aabenraa.
Favrholdt, J. A., Kommunebogholder, Vejen.
Feilberg, H. F., afg. Præst, Dr. phil., Askov.
— P. M., Postmester, Holsted.
Fenger, S., Højskolelærer, Askov.
Ferslev, Chr. V., Herredsfoged, Ribe.
Finsen, Ingeborg, Professorinde, København.
Fogtmann, Cathrine N., Frk., Varde.
— Ellen, Frk., Ribe.
Fonager Jensen, J., Præst, Jandrup.
Frandsen, Niels P., Husmand, Aastrup.
Fredslund, L., Gaardmand, Klevanggaard.
Friis, F., fhv. Herredsfoged, Charlottenlund.
Frisedal, Margrete, Enke, Vejen.
Fromsejer, P. P. Plantør, Vorbasse.
Frost, A. C., Herredsfoged, Holsted.
Frydendahl, H. M., Gaardmand, Hundsbæk.
Frøsig, Mathilde, Lærerinde, Hjerting.
Gammeltoft, Proprietær, Nørre Nebel.
Gantzel, Dorthea, Frk., Ribe.
Gotfredsen, N. B., Præst, Anst.
Grand, N., Skolebestyrer, Holsted.
Gregersen, Niels, Gaardmand, Orten.
Grundahl, Bager, Holsted.
Haahr, P., Lærer, Tistrup.
Hagen, S. A. E., Komponist, Hagenhus.

- Hansen, Frk., Esbjerg.
- C. N., Lærer, Aastrup.
  - A., Lærerinde, Varde.
  - Carl M., Gaardmand, Gjesing.
  - E., Sagfører, Esbjerg.
  - Fr., Statskonsulent, Askov.
  - H., Møller, Ribe.
  - H. Ebbesen, Lærer, Stenderup.
  - H. J., Mejeriforpagter, Vrøgum.
  - H. N., Gaardmand, Seistrup.
  - H. P., Provst, Store Fuglede.
  - H. P., Murer, Gørding.
  - H. P., Gaardmand, Terpager.
  - Jan, Gaardmand, Skyhede.
  - Jens, Husmand, Gredsted.
  - Jens, Gaardmand, Sest.
  - Knud, Bolsmand, Gamst.
  - Lambert, Gaardmand, Darum.
  - Niels, fhv. Gaardmand, Maltbæk.
  - Niels, Gaardmand, Melvanggaard.
  - Niels, Lærer, Oksbøl.
  - N. K., Købmand, Holsted.
  - N. K., Lærer, Horne.
  - Simon, Præst, Ribe.
  - Søren, cand. mag., Vejle.
  - S., pens. Lærer, Kolding.
  - Thomas, Gartner, N. Vejrup.
  - Th. Kr., Hoven.
  - Ulrik, Lærer, Tobøl.
- Harbo, J. P., Lærer, Asbo.
- Harck, A., Sagfører, Varde.
- H. C., cand. jur., Varde.
- Haunstrup, E., Bankdirektør, Vejen.
- Haurum, J., pens. Lærer, Gedved.
- Hegelund, J., Konsulent, Bakkebo.
- Hegtmann, J., Fabrikant, Tistrup.
- Helle, Peder, Gaardmand, Darum.
- Hellesøe, Chr., Gaardmand, Ø. Gesten.
- Helweg, A., Præst, Askov.

- Hinkbøl, P. Cl., Læge, Ølgod.
 Hjortkjær, C., Præst, Malt.
 Holck, S. H., Provst, Brønshøj.
 Holm, Jens N., Gaardmand, Vesterholm.
 Holt, J. J., Assistent, Grindsted.
 Høigaard, H. N., Præst, Navtrup.
 Hørlyck, K. M., Præst, Grindsted.
 Høst, A. W., Adjunkt, Ribe.
 Høy, Chr., Gaardmand, Nørre Nebel.
 Høyer, C., Amtsvejinspektør, Ribe.
 — N. J., Præst, Vilslev.
 Ingerslev, L., Præst, Odense.
 Iversen, Carl, Præst, Herslev.
 — Joh., Lærer, St. Anst.
 Jacobsen, H. J., Esbjerg.
 — J., Gaardmand, Damgaard.
 — Jac., Mejeribestyrer, Vejen.
 — J. P., Lærer, Sevel.
 — & Søn, Lars, Boghandlere, Randers.
 Jakobsen, Jakob, Gaardmand, Revsing.
 Jensen, Lærer, Gudhjem.
 — Anders, Gaardmand, Østtarp.
 — Chr. A., Assistent, Nationalmuseet.
 — P. Feddersen, Lærer, Verst.
 — Henrik, Rentier, Ribe.
 — Hans M., Gaardmand, Gamst.
 — J., Lærer, Billund.
 — Jens, Sognefoged, Verst.
 — J. K., Lærer, Brørup.
 — J. K., Læge, Gørding.
 — Laust, Lærer, Vejrup.
 — Morten, Skræddermester, Ølgod.
 — Niels, Sognefoged, Hallum.
 — N., Sagfører, Varde.
 N. A., Præst, Jernved.
 — Rasmus, Uddeler, Skovlund.
 S. H., Distriktslæge, Nordby.
 — Thomas, fhv. Gaardmand, St. Anst.
 T., Landinspektør, Bejsnappaard.
 Thomas, Landmand, Grene.

- Jensen, Thorben, Lærer, Slebsager.
 — Trandberg, Gaardmand, Farup.
- Jepsen, A. G., Lærer, Varde.
 — Kristian, Gaardmand, Tirslund.
 M., pens. Lærer, Esbjerg.
 — A., Boghandler, Ribe.
 — Ole, Lærer, Ovtrup.
- Jespersen, H., Proprietær, Endrupholm.
- Jessen, Fr. v., Redaktør, København.
 — Frands H., Gaardmand, Ajke.
 — P., Lærer, Vraa.
 — S., Sadelmager, Vejen.
- Johansen, Jens, Lærer, Ladelund.
 — Laurids M., Gaardmand, Hessellund.
- Juhl, Thomas, Lærer, Holsted.
- Jæger, A., Lærer, Hunderup.
- Jørgensen, G., Præst, Farup.
 — G., Toldforvalter, Ribe.
 — H. J., Købmand, Vamdrup.
 — J., Assistent, Moselund.
 J. P., Præst, Ærøskøbing.
 — Mikkel, Glarmester, Lunderskov.
 — N. R., Kontorist, Holsted.
- Kaltoft, Hans, Gaardmand, Obbekær.
- Kann, Ernst, Skovrider, Klelund.
- Karmark, Th., Bankkasserer, Vejen.
- Kastberg-Andersen, O., Købmand, Billund.
- Kietz, P., Distriktslæge, Varde.
- Kiholm, J., Lærer, Frøstrup.
- Kirkebjerg, J., Højskolelærer, Askov.
- Kjersgaard, P., Gaardmand, Ø. Vamdrup.
- Kjær, J. J. Stiftsfysikus, Ribe.
- Knudsen, Knud, Gaardmand, Hjarupgaard.
 — Knud, Gaardmand, Hylkegaard.
 — K., Adjunkt, Ribe.
 — Kristen, Murer, Stenderup.
 — P., Sognefoged, Ø. Vedsted.
 — Søren P., Gaardmand, Lille Skovgaard.
- Koch, G., Biskop, Ribe.

- Koch, Rasmus, Gaardmand, Rovsthøj.
 Kolvig, F., Chef f. d. st. nord. Telegrafsekskab, Paris.
 Konradi, Emil, Lærer, Ladelund.
 Kristensen, Anton, Gaardmand, Petersminde.
     Gravers, Husmand, Krog.
 — Henrik, Gaardmand, Hulvig.
 — Hans Jakob, Tirslund.
 — J., Lærer, Skovlund.
 — J. Møller, Gaardmand, Ekknud.
 — Karl, Fotograf, Askov.
 — Kr., Lærer, Assendrup.
 — Kristen, Møller, Nørbølling.
 — K. N., Lærer, Ladelund.
 — Kr. Søborg, Lærer, Sir.
 — Marius, Dr. phil., Højskolelærer, Askov.
 — Mads P., Gaardmand, Haltrup.
 — Niels, Gaardmand, Plouslund.
     Niels, Gaardmand, Nebel.
 — Niels Kr., Gaardmand, Tirslund.
 — Niels P., Husmand, Heager.
 — Th., Lærer, Nyby.
 Kristiansen, Karl, Lærer, Gjellerup.
 — Lars, Gaardmand, Hjeding.
 — M., Plantør, Mosegaard.
 Kruse, Søren, Møller, Billund.
 Kruise, E. H., Købmand, Esbjerg.
 Langvad, N. K., Overlærer, Silkeborg.
 Larsen, H. A., Læge, Holsted.
 — Jens, Gaardmand, Lykkeskær.
 — Morten, Præst, Holstebro.
 Lassen, O., Hotelejer, Lunderskov.
 Lauenstein, H. C. F., Toldassistent, Varde.
 Lauesen, G. E., Stationsforstander, Løgstør.
 Lauridsen, L., Lærer, Vejen.
     P., Præst, Vorbasse.
 Lauridsen-Vang, P., Købmand, Esbjerg.
 Lauritzen, D., Konsul, Esbjerg.
 — M., Grosserer, Frederikshavn.
 Laursen, J. M., Gaardmand, Lundbækgaard.
 — R., Købmand, Vejen.

- Lautrup, O., Proprietær, Estrup.
 Leervad, A., Skoleforstander, Askov.
 Leth, J. Skjærning, Gaardmand, Mejls.
 Lindenmayer, H., Manufakturhandler, Brørup.
 Lindskov, Chr., Væver, Guldager.
 Lohse, O., Boghandler, Varde.
 Lorentzen, H. M., Lærer, Esbjerg.
 Ludvigsen, C., Ingeniør, Vejen.
 Lund, J., Højskoleforstander, Vejstrup.
 — N. P., Gaardmand, Vejrup.
 — S., Lærer, Ølgod.
 Lundgaard, L. N., pens., Lærer, Bække.
 Lykke, N. E., Mejeriforpagter, Varde.
 Lyne, Jes J., Gaardmand, Ovtrup.
 Lyngbye, J., Borgmester, Helsingør.
 Løbner, H. M., pens. Lærer, Askov.
 Madsen, Statsplantør, Vrøgum.
 — Bendix, pens. Lærer, Vejen.
 — C., Maler, Vejen.
 — Ebbe, Sognefoged, Vejen.
   Hans, Gaardmand, Løftgaarde.
 — Jeppe, Sognefoged, Malt.
 — Jesper, fhv. Bankdirektør, Jerne.
 — J. H., Sognefoged, Tjæreborg.
   Lars, Gaardmand, Kvong.
 — M. P., Gaardmand, Ildsted.
 Marke, V., Kordegn, Varde.
 Mathiesen, C. E., Præst, Reerslev.
 — P., Mejeribestyrer, Viborg.
 Mathisen, Joh. M., Købmand, Nordby.
 Mayland, P., Toldassistent, Foldingbro.
 Mayntzhusen, A., Købmand, Varde.
 Melbye, Edv., Præst, Gørding.
 Melchiorson, M., Læge, Grindsted.
 Michaelsen, A., Dyrlæge, Ø. Gesten.
 Michelsen, N. M., Købmand, Hvilested Kro.
 Mikkelsen, C., Apoteker, Odense.
 — M., Præst, Redsted.
 Midthede, Chr., Lærer, Vilslev.
 Mogensen, Frands, Gaardmand, Nybro.

- Mohr, A., Læge, Nykøbing, Jylland.
 Moltesen, Klavs, Gaardmand, Gravengaard.
 — S., Gaardmand, Stensvanggaard.
 Mollerup, W. A., Dr. phil., Museumsdirektør, København.
 Mortensen, Kjeld, Mejeribestyrer, Højrup (død).
 — Thora, Lærerinde, Varde.
 Momsen, Vilhelmine, Fru, Askov.
 Mourier, C. A. D., Læge, København.
 Müller, N. C., Apoteker, København.
     Rudolf, Gaardmand, Ferupgaard.
 Møller, B. H., Lærer, V. Vamdrup.
 — H. Bruun, Boghandler, Vejen.
     John M., Præst, Kjærum.
     N., Landstingsmand, Letbæk Mølle.
     Thorvald, Konsul, Esbjerg.
 Mørch, Aug., Manufakturhandler, Vejen.
 Mørk, Joh., Brugsforeningsbestyrer, V. Gesten.
 Nagel, F. C. H., Postmester, Aarhus.
 Neergaard, C. J., Præst, Vamdrup.
     C. P., Museumsinspektør, København.
 Nielsen, Mejeribestyrer, Aalbæk.
 — A., Skoleforstander, Askov.
 — A., Lærer, Esbjerg.
 — B., Provst, Nordby.
 — Baltser, Gaardmand, Tuesbøl.
     Clemens, Lærer, Esbjerg.
 — E., Vejassistent, Varde.
     Edv., Boghandler, Vejen.
 — H., Købmand, Varde.
     H. V., Postmester, Grindsted.
     J., Mejeribestyrer, Bække.
     J., Lærer, Grindsted.
 — Kristian P., Gaardmand, Yderik.
     L., Portør, Ølgod.
     L. P., Redaktør, Varde.
     M., Lærer, Gørding.
     Mette, Frk., Henne.
     N., Lærer, Bastrup.
 — N., Amdtsraadsmedlem, Haragergaard.

Nielsen, Niels Chr., Gaardmand, Eskelund.

— Nis Jørg., Gaardmand, Gammelby.

— N. J., Forsøgsleder, Studsgaard.

— N. M., Snedker, Vejen.

— N. P., Tømrer, Askov.

— N. P., Lærer, Bollesager.

— N. P., Husejer, Jerne.

— N. S., Præst, Allerup.

— Peder, Gaardmand, Havlund.

— P. J., Lærer, Darum.

— Simon, Rentier, Hovborg.

— Søren, Bankdirektør Ribe.

— V., Boghandler, Varde.

Nielsen-Askov, Jens, Husmand, Præstkær.

Nissen, J., Provst, Brørup.

— H. K., Lærer, Skodborghus.

— H. P., Købmand, Ansager.

— N., Lærer, Dollerup.

— T. J., Købmand, Ansager.

Nordland, H., Direktør, Esbjerg.

Norrild, J., Forstander for Aandssvageanstalten i Ribe.

Novrup, H. P. H., Lærer, Alslev.

Nutzhorn, H., Højskolelærer, Askov.

Nyegaard, Chr., Konsulent, Askov.

Nygaard, Laurids, Gaardmand, Lundager.

Nyholm, H., Præst, Varde.

Nørby, Jens, Gaardmand, Nordby.

Nørgaard, Hans, Gaardmand, Høm.

Ohrst, N., Gaardmand, Favrholt.

Okholm, P., Gaardmand, S. Farup.

Oldager, J. N. C. I., Sagfører, Varde.

Olesen, Niels, Gaardmand, Bryderupgaard.

Olsen, Andreas, Snedker, Nordby.

— C. B., Præst, Lunde.

— Dalsgaard, Boghandler, Esbjerg.

— J., Lærer, Hauge.

— J., Overlærer, Varde.

— Laurids, Gaardbestyrer, Holmegaard.

Outzen, Kæmner, Viborg.

- Pagh, H., Konsul, Esbjerg.
 Palludan, J. W., Bankdirektør, Varde.
 Pedersen, Anders, cand. jur., Lille Veum.
 — Hans, Gaardmand, Ferup.
 — J. C., Lærer, Ilsted.
   J. C., Landbrugsskoleforstander, Ørsted.
 — K. A., Lærer, Kjærbøl.
 — Niels, fhv. Landbrugsskoleforstander, Ladelund.
 — N. C., Dyrlæge, Ribe.
 — O. F., Lærer, Allerup.
 — P. Gyde, Gaardmand, Ballesgaard.
 — P. J., Rentier, Vejen.
 — P. M., Lærer, Lyne.
 Perthou, P. H., Købmand, Fredericia.
 Petersen, Kordegn, Esbjerg.
 — A. S., Handelsgartner, Kolding.
 — Fr., Redaktør, Esbjerg.
 — F., Malermester, Varde.
 — F. B., Stationsforstander, Vamdrup.
 — Jens, Gaardmand, Malle.
 — Lauge, Gaardmand, Stagelund.
 — M., Solbakken, Gørding.
 — P., Fru, Varde.
 — P. K., Proprietær, Gørdinglund.
 — R., Lærer, Nørbølling.
 — Therkild, Tømmerhandler, Esbjerg.
 Pilgaard, Hans, Gaardmand, Thornumskov.
 Pihlkjær, Niels, Gaardmand, Taborgaard.
 Pinholt, V., Statsplantør, Vejrs.
 Plauborg, Jens, Galtho.
 Pontoppidan, Hans, Gaardmand, Hjeding.
 — M., Herredsfuldægtig, Ribe.
 Poulsen, Apoteker, Nordby.
 — Andrea Gram, Fru, Vejen.
 — N. F., Lærer, Hesselho.
 Præstiin, Anton, Gaardmand, Kroggaardsmark.
 Prüsse, N. L., Slagter, Askov.
 Quedens, A. C., Købmand, Ribe.
 — J., Prokurist, Ribe.

- Ramsing, Chr., Ingeniør, København.
 Rasmussen, C., Enkefru, Vandamgaard.
   H., Branddirektør, Højrupgaard.
 — L., Folketingsmand, Grindsted.
   L. B., Præst, Manø.
 — Ras., Gaardmand, Aastrup.
 — Ras., Gaardmand, Skovlund.
 Ravn, J., Gaardmand, Asbo.
 — Peder, Gaardmand, Tantholdtgaard.
 Rechnagel, J., Direktør, Holsted.
 Reincke, H. C. C., Adjunkt, Ribe.
 Reinholdt, N., Købmand, Lunderskov.
 Richter, J., Præst, Vejen.
 Roed, Hans, Sognefoged, Ferup.
 Rose, A., Husejer, Gørding.
 Rosendahl, K., Bogtrykker, Esbjerg.
 Rosengrén, Niels, Plantør, Lundgaard.
 Rosenmeier, J. P., Amtsfuldmægtig, Ribe.
 Rosenstand, C., Stiftskasserer, Ribe.
 Rosenvinge, Marie, Frk., Ribe.
 Rübner-Petersen, O., Skoleinspektør, St. Croix.
 Ræder, Jac., Grosserer, Dyrehavegaard.
 Rølle, L. K., Lærer, Henne.
 Sachmann, M. V., Lærer, Vejen.
 Salling, S. H., Højskoleforstander, Ribe.
 Saxild, G. Chr., Arkivar, Viborg.
 Schjørring, C., Præst, Tranebjerg.
   J., Borgmester, Varde.
 Schmidt, H., Stadsingeniør, Esbjerg.
   Jes, Gaardmand, Mejls.
 — Th., Kordegn, Nordby (død).
 — Th., Købmand, Varde.
 — V., Købmand, Eskelund.
 Schou, H. H., Knabstrup.
 Schouenborg, P., Landinspektør, Holsted.
 Schultz, Jens, Rentier, Ribe.
 Schøning, C. P., Postmester, Esbjerg.
 Secher, J. M., Overlærer, Ribe.
 Seedorf, H., Gaardmand, Holte.

- Siggaard, K. P., Lærer, Ballerup.
 Sillasen, N. P., jun., Direktør, Esbjerg.
 Sindberg, P. H., pens. Lærer, Ølgod.
 Skoudrup, Fru, Brørup.
 Skov, Jørgen, Sognefoged, V. Gesten.
 — L. P., Branddirektør, Varde.
 Skrumsager, J. N. H., Gaardmand, Københoved.
 Skøde, H., Amsraadsmedlem, Verst.
 Skøtt, H. P., Lærer, Lindknud.
 Slebsager, M. N., Skolebestyrer, Vejen.
 Sloth, H. P., Mejeribestyrer, St. Anst.
 Smith, H., Sagfører, Holsted.
 — Niels, Gaardmand, Søbæksled.
 Sort, Th. J., Redaktør, Bramminge.
 Spandet, P. J. N., Præst, Hjortlund.
 Spangsberg, Laust, stud. polyt., København.
 Stegelmann, J., Landpost, Glejbjerg.
 Stemann, G., Stiftamtmand, Ribe.
 Steen, Holger, Højskolelærer, Særslev.
 Stensig, Lærer, Varde.
 Søgaard, Chr., Lærer, Holsted.
 — J. P., Landpost, Nørbølling.
 — P., Vognmand, Lunderskov.
 Søtoft, A., Gaardmand, Gerndrup.
 Sørensen, Dyr læge, Holsted.
 — Chr., Gaardmand, Dyrgaard.
 — H. H., Lærer, Veldbæk.
 — H. P., Lærer, Ø. Gesten.
 — J., Købmand, Varde.
 — J. C., Skovrider, Høllund-Søgaard.
 — Klem, Fabrikant, Gørding.
 — P., Guldsmed, Vejle.
 — P. K., Lærer, Maltbæk.
 — S. Jac., Gaardmand, Hulvad.
 — Rasmus, Gaardmand, Ferup.
 — Svend, Bager, Varde.
 — S., Folketingsmand, N. Nebel.
 — S. M., Proprietær, St. Hebo.
 Tarp, J. S., Pastor, Boslunde.

- Teilmann, Folmer, Læge, Vejen.
 Teilman, Tøger H., Proprietær, Gjellerupholm.
 Termansen, C. N., Rentier, Ribe.
 Terndrup, C. F., Mejeriejer, Odder.
 Tetens, H. W., Præst, Hode.
 Therkildsen, J. Th., Sagfører, Ribe.
 Thing, H. P. K., Gaardmand, Henneberg.
 Thorsen, Jens, Konsulent, Skovlund.
 Thulesen, Karen, Frk., Ferup.
 Thyssen, A. D., Skolebestyrer, Nordby.
 — E. K., Provst, Ølgod.
 Timmermann, M., Agent, Varde.
 Torbøl, H., Læge, N. Nebel.
 Tranberg, M., Smed, Gørding.
 — Terman, Gaardmand, Dortheashvile.
 Troels-Lund, Professor, København.
 Truelsen, Assistent, Odder.
 Tuxen, C. Th. A., Sparekassedirektør, Ribe.
 Uhd, N. Jepsen, Købmand, Tistrup.
 Uhre, Th., Lærer, Billum.
 Vaaben, M. H., Gaardmand, Nyskov.
 — P., Gaardmand, Bække.
 Wad, C. D., Stationsforstander, Vejen.
 Valdbjørn, O. P. P., Lærer, Gørding.
 Weitemeyer, H., cand. mag., København.
 Villadsen, M., Musiklærerinde, Vejen.
 Willemoes, C., Redaktør, Ribe.
 Villumsen, P., Bogholder, Esbjerg.
 Wimmelmann, M., Lærerinde, Gørding.
 Vind, Nissen, Gaardmand, Favrholt.
 Windeballe, H. E., Stationsforstander, Tistrup.
 Windfeld-Hansen, Ib., Direktør, København.
 Winther, Chr. P., Præst, Ørsted.
 Wissing, Møller, Sest.
 With, J., Dyrlæge, Tistrup.
 Voigt, E., Tømmerhandler, Varde.
 Voxlev, J., cand. jur., Ribe.
 Wulff, A., Købmand, Esbjerg.
 — H., Hjortlund.

Wulff, H. N., Postassistent, Esbjerg.
 — J., Apoteker, Vejen.
 Wulsten, Dorthea M., Adjunkt, Ribe.
 Zinn, J. C., Præst, Viby.
 Ølgaard, Peder, Gaardmand, Gredstedgaard.
 Øllgaard, N. E., Rektor, Ribe (†).
 Østergaard, A., Præst, Thorstrup.
 Ørum, Sofus, Købmand, Hjerting.

Subskribenter,

der som Medlemmer af andre Amters Samfund faar Aarskriftet for 1 Kr.:

Landsarkivet, København L.
 Aastrup, H. J., Købmand, Ulfborg.
 Alsted, J., cand. theol. & mag., Vejle.
 Andersen, Adjunkt, Hillerød.
 — Axel, Assistent, Skagen.
 Lars, Forfatter, Høve.
 Andrup, Jens, Gaardmand, Lønborg.
 Baagø, Chr., Højskolelærer, Testrup.
 Bardenfleth, V., Stiftamtmand, Vejle.
 Bennetsen, Fr., Lærer, Frederikshaab.
 Berg, P. H., Lærer, S. Stenderup.
 Bjerre, N. P., Lærer, Jydstrup.
 Borch, S., Bogholder, Kolding.
 Brandorff, J. O., Kæmner, Kolding.
 Bülow, L., Proprietær, Donneruplund.
 Bæk, Jakob, Gaardmand, No.
 Carøe, Kr., Kredslæge, København K.
 Christiansen, Politibetjent, Kolding.
 Eliassen, P., Filialbestyrer, Kolding.
 Fenger, F. G., Præst, Udby.
 Gravesen, Alfred, Holbæk.
 Gynther, S. L., Murermester, Kolding.
 Helms, P. G., Provst, Borris.
 Hjorth-Nielsen, H., Postekspedient, København B.
 Hiort-Lorenzen, H. R., Etatsraad, Roskilde.

¹ d. e. Frederiksborg, Holbæk, Svendborg, Thisted, Randers, Vejle og Kingkøbing.

Jensen, Jørgen, Gaardmand, Stallerup.
 — P., Dyrlæge, Kværndrup.
 Jørgensen, J., Lærer, Staby.
 Kau, H., Præst, Gadbjerg.
 Kjær, J. F., Bankdirektør, Fredericia.
 Larsen, Sander, Kancelliraad, Elisedal.
 Lindholm, P., Lærer, Aagaard.
 Lund, K., Lærer, Ejsing.
 Madsen, R. P., cand. theol., Fredericia.
 Mikkelsen-Tønning, S., Lærer, Busk.
 Mouritsen, S. N., Lærer, Mørup.
 Nielsen, Hans, Malermester, Høve.
 — J. E., Snedker, Kolding.
 — Vilh., cand. jur., Fredericia.
 Nørregaard, Kr., Læge, København.
 Overgaard, J. C., Proprietær, Nøttrupgaard.
 Petersen, Fred., Lærer, Blidstrup.
 Qvist, Chr., Murermester, Horsens.
 Ravn, Chr., Proprietær, Sjølundgaard.
 — J. J., Lærer, Stovstrup.
 Rosendal, H., Forstander, Grundtvigs Højskole.
 Simonsen, Chr. A. S., Graver, Kolding.
 Tarp, M. M., Lærer, Harte.
 Terkildsen, J., Gaardmand, Hauge.
 Theilade, H. S., Provst, Gammelby.
 Thomsen, L., Urmager, Kolding.
 Tilemann, H. Chr. G., cand. polyt., Mosegaard.
 Toft, Jens, Gaardmand, Lem.
 Wulff, Severin, Købmand, Vejle.

Ialt:

Overordentligt Medlem	1
Livsvarige Medlemmer	20
Ordentlige Medlemmer	592
Tilsammen	613

Desuden 54 Subskribenter.

I Aaret 1909 har Samfundet afholdt følgende Foredragsmøder: 3. Februar i *Aal Kirke* (Sognepræst *Fr. Bendix*, Henne: Kalkmalerierne i Aal Kirke; Sognepræst *M. H. Nielsen*, Kvong: Den middelalderlige Helgendyrkelse i Danmark); 23. Marts paa *Askov Højskole* (Forstander *J. Appel*, Askov: L. Schrøders Barn- dom og Ungdom; Provst *J. Nissen*, Brørup: Præsten H. Svei- strup i Vejen); 17. Juni i *Letbæk Mølles Have* (Højskolelærer *P. Bjerge*, Bakkehus: Kulturtræk fra ældre Dage i Hodde og Tistrup Sogne; Sognepræst *C. Schjørring*, Tranebjerg: Præsten Jens Schjørring i Hodde); 23. Avgust i *Høllund Søgaards Plan- tage*¹ (Grosserer *Holger Petersen*, København og Høllund Sø- gaard: Vorbasse Sogn i gamle Dage; Skovrider *Chr. Dalgas*, Birkebæk: Plantningssagens Historie i Ribe Amts sydøstlige Del; Provst *J. Nissen*, Brørup: Den herrnhutiske Bevægelse i Vorbasse Sogn i det 18. Aarhundrede); 17. November i *Anst Kirke* (Sognepræst *J. Richter*, Vejen: om Anst Kirkes Fortids- minder og om Præsten Jon Jensen Kolding i Gamst; Højskole- lærer *Sv. Fenger*, Askov: Biskop H. A. Brorson).

¹ Om dette Møde se Hedeselskabets Tidsskrift 1909 Nr. 17.

Navneliste til „Fra Ribe Amt“ V—VIII¹.

(Ved J. RICHTER.)

-
- Aabenraa VI 31, 129, VII 73, VIII 86 123
Aabjerg, Vedersø S., VII 49
Aabølling, Føvling S., V 144
Aagaard, Ø., Starup, S., VIII 5
— Eulalia, Enkepastorinde VI 119 164
— Lærer, VII 6
Aakjær, Falling S., VIII 41
Aal S., V. Horne H., VII 95 142, VIII 94
Aalandsøerne, VI 45
Aalborg VI 165, VII 119, VIII 114 161
Aalbæk Mølle, V. Nykirke S., VI 99, VII 158
Aalling, Nørre, Lintrup S., Sønderjylland, VII 183
Aarhus VI 30 33 164, VIII 42 114 124 126 176
Aarre S., Skads H., V 28 VII 160 164 f.
Aasted S., Harre H., VII 123
Aastrup S., Gørding H., VIII 83 120
Aatte, Føvling S., VII 116
Abercron, C. F., slesvigholst. Officer, VIII 10 13
Absalon, Ærkebiskop VIII 45
Adelvejsvang, Jested, Vilslev S., VII 19
Adsbøl S., Sundeved, VII 112
Africa VII 64
Agerbæk, Faaborg S., VII 158
Agerkrog, Tistrup S., VII 55

¹ Heri er ikke medtaget Navnene i Grundejerlisten V 209 f., ligesaa lidt som de mindre væsentlige Navne i Afhandlingerne „Fra Fæste til Selveje“ (VI 171 ff.), „Faldne og Døde“ (VII 104 ff.) og „Da de Hjarup Gaardmænd laante“ (VIII 182 ff.). Forkortelser: A. Amt; H. — Herred; K. — Kirke; S. — Sogn.

- Agi Thuer VIII 94
 Agnete Rasmus's i Varde V
   81 f. 88
 Ahlefeldt, O. v., Major, VI 7
 Ajke, Gørding S., VII 167
 Albert I, Hertug af Brunsvig
   VIII 108
 Albinus, Apoteker, VIII 25
 Alexander I, russ. Kejser, V
   119 122 VI 5 f. VII 87
 Algarve, spansk Regiment, V
   195, VI 29 31
 Allerup, Tjæreborg S., VII 7
   115, VIII 72
 Allesleff, Søren, i Varde, V 85
 Almanza, spansk Regiment, V
   194, VI 7 9 16 19 f. 22 34
 Alminde S., Brusk H., VI 42,
   VII 6, VIII 6
 Als VI 129, VII 49 75
 Alslev S., Skads H., VIII 81
   104
   — J. O., Præst, VIII 63
 Altona VI 31
 America VI 68, VII 64 84
 Ammitzbøll, H. M., Landvæ-
   senskomm., VI 141
   — C. D. f. Høstmark
   VI 141
 Amsterdam VI 158
 Anchersen, M. Biskop, VII 139
   150
   — S., Rektor, VII 120
 Anders, Præst i Varde, V 81
 Andersen, A., Kbm. i Ribe. V
   200 f.
- Andersen, Chr., Sogndegn
   Anst, VI 56 }
   — Greger, i Ribe, V 170
   — H. K., Dragon, VII
   111
   — Ib, Menig, VII 112
   — I., Købm. i Ribe V
   11, VIII 177
   — J., Præst, VIII 64
   — Klaus, Studehandler,
   VII 17
   — Morten, Gmd., VIII
   61
   — Niels, Gmd., VII 95
   — P. P. G., Menig, VII
   116
   — Poul, Skomager, V 80
   — Rasmus, Gmd., VII
   102
   — Søren, Gmd., VI 106
 Andreas, Værtshusholder, VI
   129
 Andreasen, Peder, Toldkarl,
   VII 185
 Angel, J. V., Præst, V 24¹
 Anholt VI 52
 Anna, Dronn. af Skotl., V 91
 Anne i Øster Vamdrup VII 101
 Anne Kirstine i Vedersø VII 49
 Ansager S., Ø. Horne H., VII
   93
 Anst H., V 96, VI 56, VII 37
   f. 46 93
   — S., V 93, VI 17 42 141
   157, VII 65 67 79 83 86
   f. 121.

¹ Pastor Angel er der nævnt som Præst i Farup; dette er en Fejltagelse; han var Præst i Hjortlund og Kalslund.

- Anst, Lille, V 107
 — Store, V 118, VI 57, VII 6
 VIII 123
- Aranjuez, Spanien, VI 11
- Armvanggaard, Varde Landsogn, VI 86
- Arndrup (Andrup), Skads S., VIII 81 f. 86 f. 89
- Arnebjerg, Varde Købstads Grund, VIII 115
- Arnold d. Gamle, Greve af Flandern, VI 179 f.
- Askov, Malt S., VI 12
- Askov, Nic., Murmester VI 80
- Assens VIII 25
- Aßsens, M. R. G., Præst, VIII 64
- Astrup, Grinderslev S., VIII 98 f.
- Asturien, Spanien, VI 11
- Auerstädt, preuss. Sachsen, V 116, VI 4
- Augustenborg, VI 48 66 131
- Avlby, Vejlbj S., Vends H., VIII 109
- Avtrup, Faaborg S., VII 158
- Axelsønnerne, Smuglere, VII 177 182 f.
- Aylmer, spansk Oberst, VI 30
- Bach, Prokurator, VII 55
- Baden, G. L., Dr. jur., Forf. VIII 192
- Bager, Peder P. i Varde V 85
- Bagger, J. A. F., Borgmester, VIII 126 ff.
- Baggesen, Jens, Degn i Føvling, VII 150
- Bahia, Brasilien, VI 158
- Baland, Maler i Rendsborg, VIII 132
- Balduin 4, Greve af Flandern, VI 179 f.
 — 5, do., VI 179
 — 6, do., VI 179
 — 7, do., VI 179 f.
- Balle, E., Borgmester, V 180 199 f.
 — Frøken V 23
- Ballum, Sønderjyll., VIII 163
- Balslev, M. J., Præst, VII 20
- Bandsbjerg, Janderup S., VII 160
- Bandsbøl, Anna Jenskone, i Varde VIII 102
- Bank, Mads Chr., Landkræmmer, VII 187
- Bardenfleth, C., Premierlt. VI 6
- Barfod, Søren, Borger i Ribe, VII 50
- Bartskær, H. P., Præst, VIII 63
- Basel, Schweiz, VI 4
- Bastrup, Vamdrup S., V 218 220
- Baudissin, O. F. M., Greve, slesvigholst. Officer VIII 13 18
- Bayonne, Sydfrankrig, VI 21.
- Beccar, M. de, spansk Officer, V 194, VI 9 11
- Bech, J., Provst, VII 61
 — J. M., se Fogtmann.
 — Købmd. VI 24
 — Toldkontrollør, VI 115
- Beeren, v.. slesvigholst. Officer, VIII 10 f.

- Beier, Parykmager, V 170
 Bekker, Mads, i Bredebro. VI
 125 135
 Bellevue, Sest S., VIII 25
 Bendixen, Søren, Gaardskarl,
 V 26
 Bendtsen, C. H. A., Prof., Rek-
 tor VIII 121
 — Jac., Præst, VII 121
 Lisbeth f. Pallesdat-
 ter VII 121
 Bennedsen, Lærer, VII 6
 Bennedsgaard, Jerne S., VIII
 71
 Bergen VII 52
 — Stift V 96
 Berlin VI 3, VIII 163
 Berling, J. C. E., Kammer-
 herre, VI 177
 Bernadotte, Marskal, Prins af
 Pontecorvo, VI 5 22 29 41
 50 61
 Bertelsen, P., Landstingshører,
 V 90
 Bie, L. A., Officer, VIII 15
 — Landinspektør, VII 131
 Bille, Bent Andersen, t. Bre-
 gentved, VIII 113
 Bille-Brahe, J. C., Baron, Amt-
 mand, VIII 126 ff.
 Billum S., V. Horne H., VII
 160
 Bilstoft, Lærer, VIII 68
 Binzer, slesvigholst. Officer,
 VIII 4 9.
 Birch, H. J. P., Præst, VII 43
 Bjerndrup, Gørding S., VII 116
 167
 Bjerning S., Sønderjyll., VII 116
 Bjerre H., Vejle A., VI 162
 Bjerreby S., Taasinge, VI 168
 Bjerrum, C. C., Købm., V 169,
 VI 25
 Bjært, Nørre, Eltang S., V 120
 Bjørn i Ribe VIII 119
 Blangsted, M. S., Præst, VII 158
 Blans, Ullerup S., Sundeved,
 VII 102
 Blekinge V 90
 Blichert, P. A., Præst, V 17
 Bloch, Antonie, Rektordatter,
 V 3
 — Charlotte, Rektordatter,
 V 3
 H. F., Justitsr., Byfoged,
 VII 55
 — Margr. Magd., f. Hens-
 ler VIII 36
 — S. N. J., Rektor, V 3 f.,
 — VIII 35
 — T., Biskop, VII 53
 — V., Adjunkt, VII 61
 Bloksbjerg, V. Nebel S., Brusk
 H., VI 119 160 162
 Bluhme, J. B., Hofpræst, VII
 144 f.
 Blücher, G. L., preuss. Gene-
 ral, VI 68
 Bobøl, Føvling S., VI 147, VII
 117 185
 Boesen, Præsteslægt, VII 124
 — T., Menig, VII 112
 Bogbinder, Matth., i Tønder,
 VI 123
 Bogense V 48
 Bohse, Kaptajn, VIII 16
 Boisen, Th., Møllebygger, VI
 154

- Bolding, Aastrup S., VIII 83**
Bollerup, Niels, VIII 104
Bollesager, Jerne S., VIII 55
 67 f. 70 f.
Bollevad, Vamdrup S., VII 100
Boltzig, v., tysk Officer, V 41 ff.
Bolvig, Enevold, Ritm., VI 143
 — Jens Chr., VI 101 105
 — Laurids, VI 101
 — Kammerraad, VI 101 137
 — Enkefru, VI 96 100
Bonaparte, Joseph, Konge, VI
 28 ff. 45
 — Napoleon, se Napoleon.
Bondesen, Rasm., Propr., VII
 162
Bonin, E. v., preuss. General,
VIII 3 ff. 17 ff.
Bonnichsen, R., Kaptajn, VIII
 12 15
Borbjerg S., Hjerm H., VII 35
Borch, C., Herredsfoged, VIII
 141 176 f.
 — E. A., Købm., V 63 f.
 I. S., Stadthauptmand,
 Købmand, V 58 63
 — Jac., Købmd., VIII 36
Borgen se Ramsing.
Bork, Nørre, S., Nørre Horne
H., VII 120
 — Sønder, S., Nørre Horne
 H., VII 120
Bornholm V 90, VI 46
Borre (Borg), Aal S., VIII 94
Borrebye, Povl, Kirkeejer, VII
 161
Bov S., Vis H., Flensborg Amt,
V 6
- Bovbjerg, Ferring S., V 16**
Bramdrup S., Brusk H., VII 113
Bramminge S., Gørding H., V
 28, VI 116, VII 55 113 f.,
 VIII 63 79 162
Bramming, Søren J., Herreds-
foged, VIII 192
 — Lærer, VII 6
Bramstrup, Nørre Lyndelse S.,
VI 86 f.
Brandt, Præsteslægt, VII 124
 — P., Lærer, VII 61, VIII 67
Brasen, Skoleholder, V 183 200
Brasilien VI 39
Brede S., Lø H., Sønderjyll.,
VI 158
Bredebro, Brede S., VII 121 ff.
Bretagne, Vestfrankrig, VI 64
Briksbøl, Skads S., VIII 64 82
 86 f. 89
Brinch., Johannes H., Sogne-
degn, VII 134
 — Johannes, Lærer, XIII
 67
Broches, Kommandant, VI 17
Brockenhuus, Johan, VIII 98
 — -Schack, L. F. H.,
 Greve, Amt-
 mand, VIII 122
 127
 — J. G. S., Grev-
 inde, f. Kom-
 tesse Moltke,
 VIII 122 f.
Brorson, Chr. Carl, Præst, VII
 53 ff. 56
 — Hans Ad., Biskop, VII
 35 50 54 151, VIII 68

- Brorson Johan Herman, Provst, VII 54
 — Joh. Nic. P., Præst, V 4
 — Johanne Chr. f. Riese, Bispinde, VII 56 f.
 — Cathr. S., se Fogtmann.
- Bruhn, A. P., Toldbetjent, V 127 f.
- Brunsvig, V 117, VIII 41 108 111 f.
- Brusik H., Vejle A., VIII 191
- Bruun, Bolette, f. Jürgensen, VIII 31
 — Jac., Degn, VII 149
 — Jørgen, Amtsforvalter, VII 137, VIII 88
 — R. E., Lektor, VIII 31
- Brødsgaard, Gæstgiver, VIII 180
- Brøndum S., Skads H., VII 156, VIII 56 79
- Brøns S., Hviding H., Sønderj., VI 23 25
- Brørup S., Malt H., VI 144, VII 29 38 120 143 150
- Buchwald, se Plessen.
- Buhl, F. R. C., Officer, VIII 9
- Bull, O. J., jurid. Forf., VII 52
- Butterup S., Merløse H., VIII 36 42
- Bülow, Gods i Meklenburg, V 157
 — A. F., Borgmester, VIII 126 ff.
 — Chr., VI 15
 — Chr. P., Kommandant, VI 15
- Bülow, F. C. R. H., General, VIII 4 ff. 16
 — H. C. R., f. Lemming, VI 16
 — Margr. f. Mossencrone, VI 15
 — Landsdommer, VIII 72
- Bützow, Abelone C., se Haar.
 — Andreas, Skoleholder, VII 123
 — Cathr. Birg, se Mortensen.
 — Cathr. Margr. f. Høyer VII 123
 — Dorothea, f. Lucoppidan, VII 120 ff.
 — Henr. Chr., Stiftsprovst, VII 119
 — Margr., se Hagelund.
 — Margr., f. Bertelsdatter VII 119
 — Niels Jok., Præst, VII 119 ff.
 — Oluf, Guldsmid, V 177, VII 123
 — Oluf J., Præst, VII 119
- Bækbølling, Føvling S., VII 117
- Bække S., Anst H., VIII 46
- Bødker, Jens N., Landbolsmd., VII 102
- Bøggild, H. G., Prokurator, VIII 175 ff.
 — Købmd., VIII 142
- Bøgh, Toldkasserer, VIII 25
- Bøgsted, Astrup S., Vennebjerg H., VI 143
- Bøhm, Jak. Fred., Skrædder, V 22 170
 — Polycarpus, V 22

- Bøl, Gørding S., VII 167
 Bølling H., Ringkb. A., VII 141
 143
 Bønnelyck, N., Præst, VIII 64
 Børsmose, Peder, i Varde, V 80
 Bøtcher, Johs., Præst, VII 157
 VIII 62 f.
 Bøvling A., VII 49 53
 — Klit, VI 54
- Caballero, J. A., spansk Officer,
 V 194, VI 9 16
 Cadiz, Spanien, V 108 113
 Campen, C. G., Propr., VI 163
 Carbonell, R., spansk Officer,
 VI 29
 Carl d. Danske, Gr. af Flan-
 dern, VI 180
 — 4., spansk Konge, VI 11
 — 13., svensk Konge, VI 46
 48
 — af Hessen, Landgreve, VI
 28 37
 Caroc, Kaptajn, VIII 12 14 f.
 Caroline, Enkehertuginde, V 6
 — Prinsesse, V 13, VIII
 39
 — Mathilde, Dronning,
 V 158
 Carstensen, H., Apoteker, VI
 165
 — Elisabeth, f. Fog,
 VI 165
 Castenschiold, J. C. T. Stiftamt-
 mand, V 34, VIII
 39 ff.
 — F. V. L., f. Kom-
 tesse Lüttichau,
 VIII 40 f.
- Castensen, Maturin, Præst, VI
 90, VIII 61 63 65 73
 Castonier, D. S., Toldinspektør,
 V 41 f.
 Centlivre, Susannah, eng. dra-
 matisk Forf., V 204
 Charlotte Amalie, Prinsesse,
 V 161 207
 Charlottenlund VIII 35
 Christensen, Chr., Menig, VII
 114
 — Hans, Gaardmd.,
 VII 102
 -- J., Menig, VII 112
 — Jannik, Gaardmd.,
 VII 21
 J. St., Menig, VII
 117
 — Peder, Degn, VI
 116
 — Peder, Handels-
 mand VI 108 f.
 — P., Menig, VII 116
 — S., Konstabel VII
 111
 — Thøste, i Varde,
 V 85
 Christian 3., Konge, VII 33,
 VIII 99 113
 — 4., Konge, V 70 91
 153
 — 5., Konge, VI 95 143,
 VII 35
 — 6., Konge, VII 144
 159
 — 7., Konge, V 172 204
 VI 40 65
 — 8., Konge, (Prins Chr.
 Fred.) VI 65 f. 163, VII
 80

- Christian 9., Konge, VIII 92
133
    , Hertug af Avgustenburg, VI 48
- Christiansborg Slot, V 98 159
f. 190
- Christiansdal, Dalum S., Odense
H., VIII 40
    — Hammelev S.,
    Gram H., VIII
    156
- Christiansfeld, V 120, VI 63 65
159, VII 47 70 124, VIII 3 25
- Christoffer 2., Konge, V 157
    — af Bayern, Konge,
    VIII 116
- Claus, Greve af Holsten, VIII
112
- Clausen, Johs., Kromand, VI
95
    — Knud, Vognmd., VIII
    149
    — S. H., Huslærer, VII
    21
- Clemmensen, N. H., Menig,
VII 108
- Cohen, A. D., jød. Kateket,
VII 106
    — Vilh., Exam. jur. VII
    106 f.
- Colbjørnsen, J. E., Professor
VII 54
- Collin, Jonas, Finansdeputeret,
VI 161
- Constantin, russ. Storfyrste,
VII 87
- Conway, F. de, spansk Officer,
V 194, VI 9 18 22 32
- Cornelius, Kapt., VI 63
- Corsica, VI 69
- Coupée, fransk Officer, VI 31
- Cramer, H. B. J., Præst, VIII 66
- Crusell, B. H., svensk Tone-
digter, VII 22
- Curtz, P. H., Præst, VII 149
- Cuvelier, J., belg. Underarkivar,
VI 179 f.
- Cuxhaven, Hamburgs Udhavn,
VI 132
- Dag, Sagnkonge, VIII 91 f.
- Dahl, C. B. A., Stiftamtmand,
VIII 126 ff.
    — T. C., Stiftamtmand, VIII
    126 ff.
- Dalgaard, P., Købm., VI 10
    — H. f. Lackendorph,
    VI 10
- Daler S., Sønderjyll., VI 96
- Dalitz, slesvighol. Officer, VIII
17
- Dan Mykillati, Sagnkonge, VIII
91
- Danevirke VIII 119
- Danzig V 119, VI 59
- Dardanellerne, VII 78
- Darum S., Gørding H., VI 14
23 25 73 f. 81 95 f. 108—118,
VII 1 ff. 55 112 f. 149, VIII
63 79
- Daugaard, J. B., Biskop, VI 10,
VII 62, VIII 141
- Debel, Faaborg S., VII 158
- Debes, L., Provst, VII 120
- Degn, Hans A., i Varde, V 85
- Dejbjerg S., Bølling H., VII
143

- Delius, slesvigholst. Officer,
VIII 3 17
- Dessauer, Grosserer, VIII 129
- Didrik, Skrædder, i Ribe, V 71 f.
- Diechmann, H., Borgmester,
V 105
- Diogenes V. C. J. A., Kaptajn,
VIII 15
- Dissen, Laur., i Ribe VIII 72
- Doktor, se Omcis
- Dollerup, Skanderup S., V 107
- Donau, VI 46
- Dons, Alminde S., VI 153,
VIII 5
- Dorph, Ltn., VIII 16
- Drachmann, H., Digter, V 73
- Drejer, Møllejer, VI 153
- Drenderup, Ødis S., V 219
- Dreyer, J. C. F., Kapt. VIII 12
- Due, Peder M., Gaardmd., VII
102
- Dueholm, Nykøbing S., Mors,
VIII 44
- Duprat, fransk Krigskommissær,
VI 26
- Dybbøl, Sundeved, VIII 122
126 135
- Dybdalgaard, Vamdrup S., V
214
- Dybmosegaard, Jernved S., VI 84
- Dybvad, Gosmer S., VIII 41
- Dynesen, Borger i Ribe, VI 8
— N. L., stud. theol.,
Menig, VII 106
- Düring, E. F. C., Kammerh.,
General, V 165, VI 176
— -Rosenkrantz, C. F.,
Baron, VI 177
— -E. F., Baron, VIII 155 f.
- Dølby S., Hindborg H., VII 175
- Døstrup, Lø H., Sønderjyll., V
3 f., VI 31, VII 138 VIII 40
- Ebbesen, Esge, VIII 94
- Eckardt, J. C. F., Etatsraad, V 49
- Eckernførde, VI 132 VII 110
- Eenholm, C. S., Kommerce-
raad, VI 169
- Egeris, Malt S., VI 151
- Egstrup (Ejstrup), Harte S., V
215, VIII 3—21
- Ehrenfeld, Steph. N., Propr.,
VII 99, VIII 104
- Eickstedt, slesvigholst. Officer,
VIII 9 f.
- Eilschou, A. M., Apoteker, V
173 182 195 199 201,
VII 55
— Anania, f. Hansen,
VIII 117
— C. C., Apoteker, VIII
117
— Jacobine L., se Niel-
sen.
- Ejdersted, VI 131
- Elba, VI 64 67
- Elben, V 109, VI 59 f.
- Elkærholm, V. Nebel S., Brusk
H., VI 163
- Elkær Høj, Janderup S., VIII 93
- Elmshorn, VI 6
- Endrup L., Vejrup S., VIII 78 85
- Endrupholm, V. Nykirke S.,
V 28, VI 87 96 ff. 149 f. 156
VII 97 166.
- Engelsholm, Nørup S., VII 29
137

- Engelstoft, Værtshusholder VII 137
- England V 108 f. 167, VI 4 f. 43 f. 49 55 59 64 67, VII 64 78 f. 83 f. 85, VIII 75
- Eremitagen, Lyngby S., VIII 35
- Erfurt, VI 44
- Erichsen, J., Herredsfoged, V 158
- Erik Menved, Konge, VIII 108 f.
- af Pommern, Konge, V 189, VIII 97
- Eriksen, Gæstgiver, VIII 175 ff.
- Ermelundshuset, Gentofte S., VIII 35
- Ernst, F. C., Officer, VIII 11
- Erslev, Kr. S. A., hist. Prof., VIII 111 f.
- Esbjerg, VIII 55 f. 64 66 70 f. 74 f. 90
- Eskesen, Gr., Jæger, VII 113
- Espinosa, Spanien, VI 31
- Estrup, Malt S., V 59, VI 135 ff., VIII 158
- J. B., Herredsfoged, VIII 189
- Etrurien, VI 4
- Eutin, VI 132
- Ewald, Joachim, Præst, VII 124
- Johannes, Digter, VII 124
- Faaborg, Fyn, VI 17
- S., Skads H., VII 158 f.
- Ridefoged, VII 140
- Faarkrog, Skodborg S., Frøs H., V 107
- Faarupgaard, Jelling S., VI 141
- Falck, H. P., Urmager, V 169 f. 180, VI 8
- Falkenstein, Vogel v., preuss. General, VIII 153 f.
- Falslev S., Onsild H., VI 163
- Falster, Chr., Rektor, VI 170
- Fanø, V 28 39 41 164 167 195, VI 27 47 95 108 f., VII 95, VIII 73 80
- Peder K., Præst VII 95
- Farensted S., Strukstrup H., Gottorp A., VII 106
- Farup, Nørre, S., Ribe H., V 177, VI 13 23 88, VII 3 110, VIII 126 161
- Sønder, V. Vedsted S., VIII 164
- Faurschou, Grønbech-, Telegrafbestyrer, VIII 176 ff.
- Feldmann, slesvigholst. Officer, VIII 13 ff.
- Ferdinand 7., spansk Konge, VI 11 21
- Fersen, Axel, svensk Greve, VI 50
- Ferup, Lejrskov S., VI 155 157 f.
- Fink, Jakob, Handelsmand, VI 133 f.
- Finland, VI 6 40 44 f. 48
- Finsen, J., Herredsfoged, VI 164
- Flandern VI 179 f.
- Flensborg V 6 145 164, VI 26 61 132 155 169, VII 73 106 ff. 178 ff., VIII 121 132 144 158
- Fog, Chr., Præst, VII 53
- Fogh, H. Kl., Præst, VII 123 ff.
- C., geolog. Forf., VIII 58
- Elisabeth, se Carstensen.
- Kl. J., Provst, VI 165
- Magd. f. Wellejus, VI 165

- Fogh, Birkedommer, VII 129
 — Møller, VII 21
- Fogtmann, Cathr. S., f. Brorson, VII 54 58 ff., VIII 68
 — Ane K., se Tuxen.
 — H. A. B., Lærer, VII 61 f., VIII 67 f.
 — Johanne M., f. Bech, VII 61
 — L., Justitsr., VII 48 —62, VIII 68
 — Nic., Biskop, VI 165
- Fol S., Frøs-Kalslund H., VI 8 23, VII 49 57
- Folding S., Malt H., VI 12, VIII 79
- Foldingbro, Folding S., V 118 127 134 141, VI 7. 31 157 f., VIII 124 151
- Fonager, Gørding S., VII 167
- Frandsen, John, Gaardmd., VI 107
- Frankrig V 108 115, VI 22 44 ff. 59 f. 68 f., VII 64 81 89
- Fredensborg, Asminderød S., VIII 156
- Fredericia, V 118 217, VI 17 29 31 45 98 101, VIII 147 165 ff.
- Frederik 1., Konge, VIII 110
 — 2., Konge, V 84 f. VI 82, VIII 65 97
 — 3., Konge, VIII 65
 — 4., Konge, V 161 VII 136
 — 5., Konge, V 189
 — 6., Konge, V 126 201 204 ff., VI 6 f. 161 f., VII 58, VIII 36 f.
- Frederik, 7., Konge, VI 98 VIII 165
 — Carl Ferdinand, Hertug, V 6
 — Henr. Vilh., Hertug, V 6
- Frederiksberg, V 121, VI 69
- Frederiksborg, VIII 121
- Frederiksen, Herredsfoged, VIII 155
- Frederiksstad, VIII 123
- Fredsted, Ø. Starup S., VIII 5
- Fridsch, M. P., Raadmand, VI 169
- Friedland, Mecklenburg, VI 5
- Friedrich, Hertug af „Schlesw-Holst.“ V 44
 — Carl, Prins, V 45 f.
- Friis, F. C., Præst, VII 38
 — G. M., Herredsskriver, VI 149
 — H., Gaardmd., VIII 182
 — N., Købmd., V 199
- Fririon, F. N., fransk General, VI 24 f.
- From, Nic., Landbolsmand VII 102
- Frost, P. N., Stiftsprovst, V 190, VIII 35
- Fruerlund, Vilslev S., VI 71 f. 102
- Frølund, Chr., Degn, VII 143 150
- Frørup S., Tyrstrup H., Sønderjyll., VII 47
- Frøs H., Sønderjyll., VII 4
- Frøsig, Kr., Gaardmd., VII 15
- Frøsiggaard, Hunderup S., VI 76 f. 82 102 114

- Fuglsang, Søren, Gaardmd., V 219
- Füssel, C. C. A., Løjtn., VIII 15
- Fædder, Chr., Politimester, V 160
- Føhr, VII 86 VIII 44
- Føllehave, Vilslev S., VI 72 95
- Førgesen, Joch., i Kiel, VIII 72
- Føvling S., Malt H., V 141, VI 12 121, VII 150, VIII 79 f.
- Gaaardsholt, Vamdrup S., VII 101
- Gaarslev S., Holmans H., VI 101
- Gaaskær, Ødis S., V 214
- Gabel, C. C., Stiftamtmd., VII 150 166
- Gablentz, K. W. L., østerrigsk General, V 64 f., VIII 146 175 180
- Gammelby, Jerne S., VIII 55 59 64 70 f.
- Gamst, Anst S., V 94 f., VI 141 147, VII 38 108 123
- Garrich, Købmd., VI 133
- Gejsing, Jens Jac., i Uglvig VIII 74
- Gellert, C. F., tysk Forf., VI 128
- Gérard, E. M., fransk General, VI 6
- Gerhard, Greve af Holsten, VIII 108 f.
(Gert), Greve af Rendsborg, VIII 109 111 f.
- Gersdorff, Anna A., VI 88 91
Christf. Fred., VI 87 f.
- Gersdorff, Chr. Christf., Kammerh., VI 87 f.
Edel Margr., se Sehested.
- Erik, VI 87
- Fr., Generalløjtn., VI 75 78 ff. 86 f. 105
Fr. Kammerjunker, VI 87 ff. 95
- Margr., se de Lasson Margr., se Rosenørn Poul, Major, VI 87 f.
- Sofie Amalie, se Teilmann
- Gersdorffsgave, Farup S., VI 88
- Gerup, Daler S., VI 96
- Gesten S., Anst H., V 93 f., VI 18 42, VII 65 67 f. 79 83 86
- Giørtz, Anna C., f. Høxbroe, V 7
— Anna, se Krøyer. B., Præst, V 7
Fabrikant, VIII 145
- Gjelballe, Skanderup S., VIII 4 8 f. 12 f. 15 f. 21
- Gjellerupholm, Varde Lands., VI 107
- Gjelsbro, Gram S., Sønderjyll., VIII 124
- Glibstrup, Anst S., VII 121
- Glud S., Bjerre H., VI 119
- Glücksborg (Lyksborg), Angel, V 3
- Glückstadt, VII 86
- Glyssing, Kl., Borger, VII 96
- Glørfelt, se Junghans.
- Godart, fransk Krigskommissær, VI 26

- Godsch, Johs., Borger, V 170,
VI 8
- Godskesen, J. G. Etatsraad, V
39—70
- , Sine, f. Møller,
Etatsraadinde, V
39—70
- Goldt, J. D., Toldembedsmd.,
VI 12
- Sophie C., se Rahr
- Gotland V 91
- Gottliebsen, R. N. L., Menig,
VII 108
- Graasten, Adsbøl S., Lundtoft
H., VII 111
- Graffesen, Tamis, i Varde, V 85
- Gram S., Frøs-Kalslund H., VI
7 9, VII 49 f. 54 57, VIII 124
- Gramby, Gram S., VII 49
- Grave, Mogens, i Ribe, V 202
- Gravesen, Peder, Gaardmd.,
VII 4
- Gredsted, Jernved S., VI 25
- -bro, V 131 f. 136
182, VI 81 109 113
168, VII 8 f. 171, VIII
124
- Gregersen, Borger i Ribe, VI 8
- Købmd., VIII 142
- Grejsen, Købmd., V 11, VI 16
96 100 f.
- Grene S., Slavs H., VII 25 28
124
- Griffenfeldt, se Krag
- Grill, C. N., Distrikts-Chirurg,
V 159
- Grimstrup S., Skads H., VI 150,
VII 152, VIII 76 79
- Grisbæk, Vejrup S., V 142 144 150
- Groszmann, tysk Forf. V 204
- Groth, Th. B., Borger i Ribe,
VI 28
- Gæstgiver, V 171
- Grothusen, G., Overkontrollør,
V 128
- Grundahl, L., Stiftsprovst, V 192
- Grundtvig, N. F. S., Biskop,
VIII 86
- Grydvad, Janderup S., VII 160
- Grønland VI 163
- Grønlund, D., Præst, hist.
Samler, V 188
- Guadalaxara, spansk Regiment,
VI 7 f. 13 19 31 34
- Gudsø Mølle, Tavlov S., VI 153
- Guernsey, normann. Ø, V 15
- Guinea, VI 99
- Guldager S., Skads H., VII
152, VIII 56 81
- Guldsmed, Poul, i Ribe, V 86
- Gummesmark, V. Nykirke S.
VII 158
- Gunderslevholm, Gunderslev
S., VI 171
- Gunderup S., Fleskum H., VII
117
- , Aarre S., VII 164
- Gunnarson, Entreprenør, VIII
61
- Gyldendal, S., Boghandler, VII
52 61
- Gyldensten, Nørre Sandager
S., VII 109
- Gyllembourg, Th. C., f. Buntzen,
Forf., VIII 32 f.
- Gørding H. VI 14, VII 3 52
93, VIII 83 95 110
192

- Gørding S., Gørding H., VI 116
 VII 116 143 160 166 ff. 185
- Gørding, K., Lærer, VIII 89
- Gørdinglund, Gørding S., VII 167
- Göteborg, VI 42 f.
- Göttig, L., Købmd., VI 26
- Haar, Abelone Cathr., f. Bützow, VII 123 ff.
- J., Provst, V 179, VII 38 ff. 123 ff.
- Landmaaler, VII 128
- Haastrup, Smidstrup S., VIII 5
- Hackhe, P. Th., Kaptajn, V 195, VI 20 f. 23 f 36 ff.
- Hadeln, Hannover, VI 133
- Haderslev, VI 7 f. 19 25 159, VII 4 187, VIII 6 104 123 155 f.
- Amt, V 163, VII 49
- Hafdrup, Vamdrup S., VI 173 176
- Haffner, W., Kaptajn, VI 6
- Hagelund, I., Præst, VII 123
- Margr. f. Bützow, VII 123
- Hagensen, Anders, VIII 193 f.
- Mads, VIII 195 ff.
- Niels, VIII 195 ff.
- Hagerup, E., Biskop, VII 52
- Hamburg, V 167, VI 4 f. 31 43 59 61 f. 127 130 ff., VIII 80 129 134
- Hammer, J. J., Præst, VIII 64
- Hannevang, Billum S., VII 161 f.
- Hanning S., Bølling H., VII 143
- Hannover, VI 158
- Hans, Tjenestekarl, VIII 118 f.
- Hansen, C. C. Constantin, Historiemaler, V 207
- Chr., Assistent, VI 131
- Fr., Menig, VII 12
- F. V., Kancelliraad VI 171 ff.
- H., Portrætmaler, V 207
- H. J., Overlærer, V 20
- H. N., Menig, VII 110
- J. L., Chirurg, VI 14 f.
- Jeppe, Gaardmd., V 217
- Jes, Møller, V 169
- Johs., Halvbefaren, VII 110
- Julius, Købmd., VIII 144
- Jørgen, Konstabel, VII 107
- Knud, i Ballum, VIII 163
- Laurids, i Varde, V 82
- Mads, Bonde, VII 177
- N., Stiftsrevisor, VI 8
- Nis., Landbolsmd., VII 101 f.
- N. Underjæger, VII 116
- Otto, Købmd., VIII 144
- O. P., Menig, VII 117
- Peder, i Varde, V 81 88 f.
- P. (Knold), Gaardmd., VI 94
- P., Købmd. VIII 180
- Poul, Gaardmd., VI 148

- Hansen, Rasmus, i Varde, V 89
 -- Stephan, Købmd., VIII 132
 -- Søren, i Gammelby, VIII 74
 -- Tamis, i Varde, V 85
 Købmd., i Kolding V 64
- Hanssen, Anna, f. Tetens, Rektorenke, V 16
 -- Lor., Rektor, V 186 205
 -- P. T., Adjunkt, V 22 188 f. 204
- Hanstedgaard, Hansted S., VI 87
- Harald Klak, dansk Konge, VII 87
- Harbou, Johs., Officer, VIII 12 15
- Harte S., Brusk H., VIII 4 8 f. 11
- Harzen, VI 160
- Hasle, Bornholm, VIII 42
- Hattemager, Claus, i Ribe, V 86 f.
- Haxthausen, C. U. E., Baron, Artilleriofficer, VIII 9 16
 -- Cl. A., Generalmajor, V 161
- Hebo, Store, Janderup S., VII 95 160
- Hebo, Anders N., Præst, VII 95
 Jens N., Raadmd., VII 95
 -- Niels N., Gaardejer, VII 95
- Hee S., Hind H., VII 16
- Hegelund, P. J., Biskop, VIII 192
 s Toft, Ribe, VI 30
- Hegermann - Lindenchrone, C. D., General, VIII 125.
- Heiberg, L., Konrektor, V 200
- Heilmann, Chr., Toldkasserer, V 8
 J. E., Borgmester, V 34
 -- Mille Joh., f. Smith, V 8
 Johanne, VIII 24
- Hejnsvig S., Slavs H., VIII 84
- Heldum S., Skodborg H., VII 53
- Helena, St., VI 69, VII 78
- Helene, Valdemar I.s Datter, VIII 108
- Helgoland, VI 49 64
- Helle, N. Kr., Gaardejer, VI 96 102
- Hellfried, J. C. F., Stiftamtmd., V 104 161
- Helløv, Bjerreby S., Taasinge, VI 168
- Helsingborg VI 49, VIII 115
- Helsingør V 119, VII 74, VIII 114
- Helvig, Dronning, VIII 108
- Hemmark, Forvalter, VI 135
- Hemmet S., N. Horne H., VII 181
- Hennegau, Belgien, VI 179
- Hennig, slesvigholst. Officer, VIII 8 f.
- Henrik, Hertug af Mecklenb., V 158
- Hermes, C. W., Rentier, V 157

- Herningsholm, Herning S., VI 87
- Herredsbjerg, Vilslev S., VI 81, VIII 79
- Herslev S., Brusk H., VIII 5
- Herslev, H. J., Præst, VIII 60 63
- Hertz, Anna, f. Zergowna, VIII 42
- Bolette, f. Borch, VIII 35
- Børge Th., Klædefabrikant, VIII 41
- Christian E., Student, VIII 32
- Elise, V 3 ff., VIII 22 ff.
- Hans P. B., Kateket, V 19, VIII 35
- Herman A., Læge, VIII 36 42 51
- J. M., Biskop, V 3 ff., VII 75 f. 86, VIII 22 ff.
- Ketty, f. Potter, VIII 36 42
- Mich., Student, V 8 19 22, VIII 22 ff.
- Theodor, VIII 42
- Heslund, Gørding S., VII 167
- Hesselballe, Ø. Starup S., VIII 5
- Hesselberg, E., norsk Retskyndig, VI 143
- Hesselmed, Aal S., VII 162
- Hillerup, Farup S., VI 13 25 94 f. 97, VII 3—24
- Hillerup, Bodil, VII 16
- Hillerød, VII 119
- Hindsgavl, Middelfart Lands., VI 62
- Hirschfeld, preuss. General, VIII 7
- Hirtsholmene, VII 37
- Hjarup S., Anst H., V 215 f., VII 101, VIII 182 ff.
- Hjerpsted S., Tønder A., VI 110
- Hjerrild, H., Præst, VIII 45 47
- Hjerting, Guldager S., VI 96 159, VII 137 f., VIII 75 79 85 89
- Hjort, Johs., Hospitalsforstander, VII 50
- Marie, f. Schiørring, Bispinde, V 29
- Nanna, V 14
- Nicoline, V 7, VIII 40 43 f.
- P., Gaardmd., VI 72
- Sigfred, Student, V 16
- S. S., Præst, VIII 64
- V. C., Biskop, V 9, VI 54, VII 70, VIII 40
- Hjortlund S., Ribe H., VI 23, VII 8 20
- Hjortvad, Hygum S., Sønderjyll., VII 183
- Hjulby, Nyborg Lands., V 219 f.
- Hjørring VIII 114
- Ho S., V. Horne H., VIII 58
- Hobe, østerrigsk General, VIII 162
- Hoff-Hansen, H. P., Stiftsfysikus, V 20
- Hoffmann, H., Entreprenør, VIII 61
- Kromand, V 215
- Hofman, H. de, Amtmd., VII 53
- Hojer, A., Jurist, VII 144
- Holberg, L., Digter, VII 142
- Holbæk VIII 115
- Holland V 164 167, VI 55 68 179, VII 85 96

- Holleskov, Føvling S., VI 121, VII 117
- Hollænderskoven, Hunderup S., VI 71
- Holm (Brarup S., Kær H., Sønderjyll. P) VII 182
- Holm, H. C., Menig, VII 110
— P., Bolsmd., VI 171
- Holst, E., Degn, VII 150
— Jac., Kirkeværge, V 198 200
— L., Præst, VII 123
- Holstebro, V 79, VIII 99 f. 113 f. 162
- Holsted S., Malt H., VI 73 144, VIII 119 148
- Holsten, V 109 115, VI 6 41 60 f. 63 132 ff., VII 64 73, VIII 108 f.
- Horbelev S., Falsters Sønder H., VIII 34
- Horne, Nørre, H., VII 142
— , Vester, H., VII 53 ff. 57 142 163, VIII 95 110
— , Øster, H., VII 54 f. 57 VIII 95 110
- Horsens V 96, VI 157
- Hørskær, Vamdrup S., VI 173 175
- Hostrup S., Skads H., VIII 102
- Hummel, M., Kaptajn, VIII 8
- Hunderup S., Gørding H., VI 14 23 71 ff. 111, VII 3 ff. 93 111, VIII 44 f.
— Birk, VI 14 89, VII 3
- Hundsbæk, Læborg S., VII 121, VIII 44
- Hundslund S., Hads H., VII 37
- Husby, Kjetterup S., V. Han H., VIII 96
- Husted, Kroejer, VI 95
- Husum VI 20 62 131, VII 73 86 116, VIII 75
- Huulegaard, Th. L., Præst, VII 156
- Huzarschewski, slesvigholst. Officer, VIII 4 8 f.
- Hviding S., Hviding H., Sønderjyll., VI 23 90 165, VII 124
- Hvilested Kro, Harte S., VIII 12
- Hvitfeldt, Anna, VIII 103
- Hübertz i Ribe V 181
- Hygum S., Frøs-Kalslund H., Sønderjyll., VI 8 23, VII 184, VIII 195
- Hylke Bro, Sest S., VIII 12
- Hyllerslev, Janderup S., VII 97 160, VIII 93
- Hyphoff, C., i Ribe, V 181
- Hø, Nør, Gørding S., VII 168
- Høgsbro, Hviding S., VI 25
- Høgsbro (Høxbroe), Anna C., se Giørtz.
— H., Amtsprovst, VI 56, VII 70 93
— Sofus, Politiker, VII 5
- Højer, Sønderjyll., VI 121 ff.
- Højer, se Hojer.
- Højrup S., Hviding H., VI 23
- Hønborg, Erritsø S., VIII 44
- Hørsmark, Jerne S., VIII 58
- Hørup S., Als, VII 117
- Høstmark, C. D., se Ammitz-bøll.
— J. N., Præst, V 95, VI 141 147 155 161
— N., Postm., VI 141

- Høyer, B. Præst, VII 123
 — Cathr. M., se Bützow.
 — H., Præst, VII 38
- Høyrup, S., Præst, V 103, VII 38 ff.
- Ibsen, Frans, Raadmd., VIII 97
- Iffiland, A. W., tysk Forf., V 202
- Ildefonso, spansk Slot, VI 4
- Iisted, Gørding S., VII 168
- Ingemann, B. S., Digter, V 24
- Ingerslev, L., Præst, VIII 64
- Ingwersen, J. P., Major, VI 163
- Ipsen, Poul, Maler, VI 18
- Irminger, Cathr., f. Hygum, VI 102
- Isted, St. Michaelis Lands., Strukstrup H., VII 106 ff.
- Italien V 108, VI 55 67
- Itzehoe, Holsten, VI 162
- Iversen, C. H., Avisudgiver, V 178 182
 — Peder, i Darum, VI 116
- Jakob 6., skotsk Konge, V 91
 — Blikkenslager, V 197
- Jakobsdatter, Cathr., i Varde, V 73 ff.
- Jakobsen (Jacobsen), Chr., Skomager, VI 123
 — Fr., Ølbrygger, VIII 142
 — Jens, i Jerne, VIII 72
 — Jørgen S., Kniplingshandl., VI 129 134
 — Laust, Toldkarl, VII 171 f.
 — Mads, Borger i Varde, VIII 102
- Jakobsen, Niels, Gaardmd., VI 95 f.
 — Peder, Lærer, VI 116
- Janderup S., V. Horne H., VII 95 160 ff., VIII 79
- Jegum, Janderup S., VII 161
- Jelling S., Tørrild H., VI 141, VIII 150
- Jels S., Gram H., Sønderjyll., V 165
- Jena, Sachsen, VI 4
- Jens i Darum, VI 113
- Jensdatter, Maren, VIII 104
- Jensen, Alb., i København, VIII 88
 — Anders, Lærer, VI 125 136
 — Bernh., Fabrikinsp., VIII 123
 — Hak, Herskabsfoged, VIII 194 ff.
 — H. P., Menig, VII 109
 — Jac., i Varde, V 85
 — Jak., i Varde, VIII 102
 — Joh., Potteng., V 78 f.
 — Johs. G., Underkorporal VII 107
 — P., Menig, VII 116
 — S., Borger i Ribe, VI 28
- Jepsen, Hans, Ldbolsm., VII 102
 — Jens, i Nebel, VI 155
 — M., Lærer, VIII 89
- Jerlev H., Vejle A., V 96
 — S., Jerlev H., VIII 5
- Jerne S., Skads H., VII 58 60 ff. 157, VIII 55—90
- Jerne, H. J., Præst, VIII 63
 — J. P., Præst, VIII 63
 P. J., Præst, VIII 63

- Jernved S., Gørding H., V 155
 172, VI 23, VII 8 112,
 VIII 38 53
 — -lund, Jernved S., VII 9
- Jespersen, Mads, Gaardmd., VI
 90 93
- Jessen, Chr., V 75
 — J. C. v., Kammerhr.,
 Borgmester, VIII 126 ff.
 — J. M., Frøken, VIII 39
- Jessen Hansen, H., Lærer, VIII
 89
- Jested, Vilslev S., V 155, VI
 13 94 f. 97, VII 3—24 112
 — -bjerger, VII 19
 — -kloster, VII 9 ff.
 — -mølle, VI 77, VII 14 f.
- Joachim, se Murat.
- Johan, Hertug af Lyneburg,
 VIII 108
 — Greve af Kiel, VIII 109
- Johannsen, F. C. H., Amtmd.,
 V 6, VII 187
- Johnsen, Frands, Gaardmd., VI
 94
 — Købm., i Ribe, V 170
- Jordrup S., Anst H., V 96
- Juel, Anna, VIII 98
 — Erik, t. Hundsbæk, V 90
 — Hedevig El., VI 85
 — Henr., t. Lindbjerggd.,
 VII 98
 — Ida Sophie, VI 86
 — Iver (Kjeldsen), VIII 98 f.
 — Jens, Statsmand, VI 86
 — Kjeld (Iversen), d. ældre,
 VIII 98 f.
 — Kjeld (Iversen), d. yngre,
 VIII 100
- Juel, Maren (Iversdatt.), VIII
 103
 — Margrete (Kjeldsdatter),
 VIII 100 102 f.
- Juhl, Jørg., Gaardmd., V 213,
 VII 101 f.
- Juliane Marie, Dronning, V 101
- Jungetgaard, Junget S., Salling
 Nørre H., VI 87
- Junghans, C. F., Præst, V 93
 ff. 207, VI 18 39 ff.,
 VII 38 63 ff.
 — D. K., f. Glørfelt,
 VI 57,
 — H., Justitsr., Borg-
 mester, V 96, VII 69
 — K., f. Glørfelt, V
 96, VI 56
- Just, Hans P., Borger i Varde,
 V 73 f.
- Jyllerup, Aarre S., VII 165
- Jürgensen, Fr., Dispachør, VIII
 32
 — Lise, f. Buntzen,
 VIII 32 f.
 — P. A. Heiberg-, Stu-
 dent, VIII 33 f.
 — Thomasine E. J., f.
 Koch, VIII 34
- Jæger, A., Lærer, VI 83
- Jørgensen, Hans, Toldkarl, VII
 171 f.
 — H. A., Underkorporal,
 VII 107,
 — Jens, Husmd., V 218
- Kaalhauge, Prokurator, VI 135
 — Ridefoged, VI 143

- Kaalund, H. W., Præst, VII 25 ff.
 — A., f. Tissing, VII 26
- Kaas, F. J., Kancellipræsident,
 V 163
- Kalik, østerrigsk General, VIII
 164
- Kalsbøl, Raarup S., VI 162
- Kalslund H., VII 4
 — S., Ribe H., VI 23,
 VII 136
- Kalundborg, VIII 36 42 114
- Karger, preuss. Major, VIII 128
- Kasbjerg, L., Provst, V 96, VI
 155, VII 38 f.
- Kastberg, Købmd., V 200
- Katholm, Aalsø S., V 162, VI 87
- Kattegattet, V 109
- Keller, slesvigholst. Ltn., VIII
 8 10
- Kemp, A. G., Præst, VIII 64 66
- Kerboung, fransk Kapt., VI 31
- Kersing Hede, VIII 59
- Kiel, V 120 122, VI 132, VIII 72
- Kikkenborg, Bramminge S.,
 VI 115, VII 113
- Kinch, J. F., Overlærer, VIII
 142 191 194
- Kindelan, J., spansk General,
 VI 4 ff.
- Kingo, Th., Biskop, VII 35
- Kirkeby, Farup S., V 28, VI 13
- Kirketerp, D., Eatsraad, VI 96
- Kirsten, Gaardmandskone, VI
 93
- Kjeldahl, P. J., Smed, V 170
- Kjeldby S., Møen, V 158
- Kjærsgaard, Maren, V 219 f.
 — Peter, Gmd., V 217
 Poul, Gmd., V 213
 f., VII 103
- Klausen, And, Gmd., VII 18
 — Jakob, VIII 102
- Kleinsmed, Villum, i Varde,
 V 77
- Klelund, Lindknud S., V 75
- Klittingh, Lauge C., i Varde,
 V 85
- Klode Mølle, Kragelund S., VI
 143
- Klyn, Anders S., Raadmd., VIII
 191 f.
- Klægsbøl (Clixbøl) S., Kær H.,
 Sønderjyll. VI 136
- Knorring, E. O., svensk Ltn.,
 VIII 16
- Knud d. Hell., Konge, VI 180
- Knude, Skads S., VIII 86
- Knude, Jens, Hestehdlr, VI 115
- Knudsen, H. C., Skuespiller,
 V 190 ff.
 — J. L., Præst, VII 5
 Morten, i Varde, V
 74 f.
 — S., Sognefoged, V 213
 219
- Koch, Barbara A., f. Brorson,
 V 4 f.
 — Bendix, Farmaceut, VIII
 43
 — Gabr., Kapellan, V 4
 — Gabr., Præst, V 7, VIII
 64
 — J. P., Præst, VIII 40
 — Johanne, Præstedatter,
 VIII 43
 — Mich., Præst, V 4, VIII
 40
 — O. V., Arkitekt, VI 83 89
 — Vilh., Tobaksspinder, V
 170

- Koch, W., Borger i Ribe, VI 8
 Kock, Niels, Kæmner, V 174
 200
 — Nis, i Jels, V 165
 Koefoed, C. D., Stiftsprovst,
 siden Biskop, V 30
 f., VI 11 f. 83 152,
 VII 87, VIII 44 f.
 — H., Stiftamtmand, V
 13 31 f., VIII 48 190
 Margr., f. Lindholm,
 V 33
 Kolding, V 17 f. 44 f. 57 f. 74
 96 127 131 f. 172 177 181
 215 f., VI 12 30 40 f. 55 61
 63 65 142 148 155, VII 26
 70 79 98 119 f., VIII 3 ff. 22
 ff. 73 85 113 f. 125 146 149
 163 ff. 168 178 ff.
 Kolvig, F., Købmd., V 202, VIII
 126
 Kongeaaen, V 76, VI 113 ff.
 121 151, VII 3 15 19, VIII
 95 122
 Kongens Høj, Skads S., VIII 79
 Kongstad, Premierltn., V 118
 Kornerup, F., Kammerraad,
 VIII 32
 Korskroen, Skads S., VIII
 84 f.
 Korsør, VII 96, VIII 23 114
 176 181
 Kosstivej, Vilslev S., VI 81
 Kotzebue, A. F. F., dramat.
 Forf., V 22 204
 Krabbe, Erik, Rigsraad, VIII
 99 f.
 Gregers, Lensmand,
 V 73
 Krag, Charl. A., f. Griffenfeldt,
 VI 86
 — Edel Margr., VI 79 86
 — Erik, Domprovst, VIII
 103
 Frederik, Baron, VI 85
 105
 J., Toldinspektør, V 128
 199, VI 11
 Niels, Landsdommer, V
 90
 Niels St., VII 97
 Kragelund, P. J., Biskop, VIII 63
 Krenski, slesvigholst. Officer,
 VIII 12 14
 Kriegel, Jos., Drejer, V 170
 Krieger, L. H. E. A., Kapt.
 VIII 16
 Krimer, D., Godsforvalter, VII
 51
 Kristensen, Peder, Gmd., VI
 96 108 f.
 Krogsgaard, Tjæreborg S., VII
 137, VIII 64 76 81 88
 Kropp S., Sydslesvig, VII 21
 Krummedige, Erik, Rigsraad,
 VIII 99
 Kruse, Hans N., Gmd., VII 102
 Garver, VIII 142
 Krünitz, encykl. Forf., V 196
 Krøyer, Anna B., f. Gjørtz, V 7
 C. F., Præst, V 7
 Kurhessen, V 117
 Kusk, P., Gmd., VI 102
 Kvaglund, Jerne S., VIII 55
 70 81
 Kvang S., V. Horne H., VII 142
 148
 Kühnell, Th. S., Præst, VIII 126

- Kær, P., Propr., VII 16
 Kærbøl, Farup S., VI 13
 Kærgaard, Hunderup S., VI 70
 — 107 147, VII 3 16 55 149,
 VII 44 83
 Kærup, Janderup S., VII 160
 København, V 140 206 208, VI
 39 164 166, VII 26 61 74 79
 96 f. 119, VIII 22 f. 31 f. 88
 114 118 141 160
 Køge, V 91 208
 Königsberg, V 119
- Laborda, F. de, spansk Krigs-
 kommissær, VI 16 18 f. 34
 Lackendorph, Doroth. f. Rahr,
 VI 10
 — H. C. E., Major,
 VI 9 f. 16 102
 — H. H., Præst,
 VI 9
 — Henriette, se Dal-
 gaard.
- Lambertsdatter, Cathr., VIII 73
 Lambertsen, N., Menig, VII 113
 Landrup, P., Krigsraad, VIII
 105 f.
- Lang, J. N., Underkorporal, VII
 113
 — K., Præst, VI 71 f. 75
 81 84 f. 87 91, VII 19
 — N., Præst, VIII 63
- Lange, Adelsslægt, VI 78 106
 — Elisab., se Thun.
 — Esge, VI 82
 Gunde († 1477), VIII
 98 110
 Gunde, († 1547), VI
 82 105
- Lange, Hans, VI 82 84 f. 105
 — Henrik, VI 82
 — Jørgen, VI 84 f.
 — Karen, VIII 98 f.
 — Niels († 1511), VIII
 98 f.
 — Niels († 1565), VI 75
 78 82 ff. 105, VII 3, VIII
 44 ff. 83
 — Peder, VI 81 f. 84 105
 — Thomas, († c. 1502),
 Ærkedegn, VI 82
 — Thomas († 1521), VIII
 99
 — Tyge, VI 84
- Langeland, VIII 30
 Langhorn S., Bredsted A., Søn-
 derjyll., VI 154 f.
- Langhorn, H. H., personalhist.
 Forf., V 158
- Langtind (Landting), Ejsing S.,
 VIII 103
- Lars Christian, Degn, VII 149
- Larsen, L., Birkedommer, VI
 89 94
 — Niels, Dragon, V 219 f.
 — P., Redaktør, VIII 142
- Lassen, Chr., i Tønder, VI 123
 — Jens, Foged, VII 95 97
 110
 — Niels, i Kolding, VII 98
- Lasson, Axel Rosenkrantz de,
 VI 87 f.
 — Margr., f. Gersdorff,
 VI 87
- Lauenburg, VI 69 132 f.
- Lauridsen, Anne Marie, VII
 49
 — Chr., Menig, VII 113

- Lauridsen, Edvard, Skrædder, VII 49
- Hans, i Varde, V 85
  - Jeppe, Husmd., V 216
  - Nis, i Lundtofte, V 142 ff. 147
- Lauritzen, J. Menig VII 109
- Laursen, Niels, Landbolsmd., VII 102
- Laustsen, Chr., Menig VII 109
- Lautrup, H. H. K., Kammer-assessor, VI 135 ff. 161, VII 127 ff.
- Karen, f. Bolvig, VI 137
  - L. F., Propr., VI 138
  - O., Propr., VI 137
- Led, Poul, Tømrer, VI 100
- Leerbech, J. E., Løjtn., VIII 6
- Leganger (Leikanger), Bergens St., Norge, V 96
- Lejrskov S., Anst H., V 96 214, VI 54 155 157 f., VII 6 38 f.
- Lem S., Bølling H., VII 141
- Lemming, se Bülow.
- Lerbæk, Hover S., VIII 98
- Lessing, preuss. Løjtn., VIII 74
- Lichtenberg, G. H., Etatsr., VII 29 137
- Liemand, Kr. N., i Varde, VIII 102
- Lille, Frankrig, VI 179
- Lilleballe, Greg. P., Sagfører, V 78
- Limbeck, Henneke, VIII 95 110
- Limschou, P., Postm., V 18, VIII 24
- Frøken, V 18
- Lind, Isenkræmmer, V 4
- Lindberg, Cl., Gmd., VI 84
- Jac. Chr., Præst, V 204, VI 30
  - N., Præst, V 172 f. 200 204
- Lindbjerggaard, Ølgod S., VII 16 98
- Lindknud S., Malt H., VII 29
- Lindved Gods, Store Vi S., Sønderjyll., VII 4 10
- Lintrup S., Fræs-Kalslund H., Sønderjyll., VII 10 25 184, VIII 151
- Lintrup, N., Holsted S., VI 73
- Loire, fransk Flod, VI 68
- Lorck, J. H., Læge, V 48
- Lorentzen, J. H., Godsinspektør, VI 13
- Lorenzen, Chr., i Randerup, VI 126
- Jes, Møller, VI 154, VII 133
- Louisenlund, Kosel S., Svansen, VII 84
- Lovrup, Gørding S., VII 168 185
- Lucoppidan, Doroth., se Büt-zow.
- Mog., Præst, VII 120
- Ludvig 18., fransk Konge, VI 64
- Lund, Skaane, VIII 114
- Lund, J., Borgmester, V 169 182, VI 7 f. 13 f. 19 21 38, VIII 190
- Chr., VI 11
  - Herredsfoged, VIII 124
  - H. J., Fuldmg., VII 51 53

- Lund., N., Byfoged, VII 51
 — Tømmerhdr., VIII 142
 Lundagergaard, Hunderup S.,
 VI 11 f. 96 102
 Lundagerholm, Hunderup S.,
 VI 72 102
 Lundby, Gunderup S., VII 117
 Lundbye, J. Th., Dyrmaier, VII
 105
 Lunde S., V. Horne H., VIII
 38 53
 — , Skads S., VIII 79 f. 86 f.
 Lundenæs, Skern S., VIII 44
 — A., VII 53, VIII 110
 Lunderup, Varde Lands., VII
 55 94 ff., VIII 103 f.
 Lundtofte, Føvling S., V 141 f.
 150, VII 183
 Lustrup, Ribe, St. Catharine
 S., V 176, VI 23, VII
 109, VIII 161 164
 — Birk, VI 14
 Lustrup, Anders, i Ø. Vamdrup,
 V 218
 Luther, Morten, VII 33
 Lutter am Barenberge, Bruns-
 vig, V 158, VIII 114 f.
 Lybæk, V 117, VI 59 132 VIII
 141
 Lydich, Doktor, i Ribe, VIII 72
 Lydumgaard, V. Horne H., VIII
 98 110
 Lyhne, Jep, Købmd., V 174
 Lykkegaarde, Jerne S., VIII
 55 61 70 73
 Lyne S., N. Horne H., VII 142
 Lüneburg, VIII 108
 Lyngbye, Charlotte A., f. Over-
 gaard, VII 38 ff.
 Lyngbye, Fred., Præst, VII 37 f.
 Lütken, Chrf., Kommandør-
 kapt., V 161
 — Ida E., se Moltke.
 Lytkens, Borger i Ribe, VI 28
 Lüttichau, Karen, f. Benzon,
 VIII 41
 — F. C. T., Godsejer,
 VIII 41
 Lützau, V., Kammerjunker,
 VIII 25
 Lützow, Th., Værtshusholder,
 V 170
 Læborg S., Malt H., V 179, VI
 144 178 ff., VII 118—135,
 VIII 46
 Læk S., Kær H., Sønderjyll.,
 VIII 123
 Lø H., Sønderjyll., VI 14, VIII
 125 142
 Løgum, Nørre, S., Sønderjyll.,
 VI 57
 Løgumkloster, VI 125, VIII 123
 175
 — A., VI 57, VIII
 122
 Løjt S., Ris H., Sønderjyll., VI
 129
 Lønborg Len, N. Horne H.,
 VIII 101
 Lønne, Kr. O., Præst, VIII 63
 Løverodde, S. Stenderup S., V
 181
 Maade, Jerne S., VIII 55 58 f.
 70 f.
 Madelung, L., Propr., VI 177
 — Vilh., Propr., VI 177

- Madrid, Spanien, VI 4 11
 Madsdatter, Gertrud, i Ribe,
 V 86
 Madsen, Benj., Købmd., V 183
 — Bent, Gmd., VII 102
 — H., Menig, VII 117
 — Jac., Menig, VII 114
 — Jens, i Skonager, VIII
 79
 — K. H., Menig, VII 108
 — M. Th., Menig, VII 117
 — N., Menig, VII 111
 — N. M., Underjæger, VII
 113
 Maitland, eng. Kapt., VI 68
 Malaga, Spanien, V 113
 Malle, Kr., Propr., VI 103
 — Lars, Propr., VI 102 f.
 Malmø, Skaane, V 91, VIII 114
 Malt H., VI 14, VII 38 52 93
 121 124, VIII 95 110
 — S., VIII 79
 Maltbæk, Malt S., VIII 74
 Mammen, norsk Lt., VIII 10
 Manø, Ribe H., VI 47, VII
 110
 Marcussen, M. P., Justitsr., VI
 96
 Margrete (Valdemarsdatter),
 Dronn., VI 72, VIII 83 110
 112
 Mariager, VI 163
 Markussen, P., Skoleholder,
 VII 49
 Marquardsen, Ivar, i Varde,
 VIII 102
 Marseille, Frankrig, V 113
 Martin, dramat. Oversætter, V
 204
 Matthiesen, Chr., Officer, VIII
 12 14
 — Peder, Gmd., VII 102
 — Hofraad, VI 131
 Mathsen, Rasmus, i Varde, V 85
 Matorell, Don V., spansk Offi-
 cer, VI 9
 Matzen, Bager, VI 8
 Mecklenburg, V 117, VI 158,
 VII 73
 — -Schwerin, V 157
 Mejlby, Farup S., VI 13
 — , Lintrup S., Sønderjyll.,
 VII 181 185
 Mejlgaard, Glæsborg S., VI 87
 Meinert, A. P. Th., Borgmest.,
 VIII 116 ff. 175
 Meisling, S., Fuldmægtig, V 14
 26, VIII 51
 Meldorf, Ditmarsken, VI 31
 Melsted, K., Major, VI 52
 Merringgaard, Korning S., VI
 87
 Mette, Peder Hansens, i Varde,
 V 81
 Mexico, VI 158
 Michaelowitsch, østerrigsk Offi-
 cer, VI 63 65
 Michaelsen, Kapt., VIII 12
 Middelboe, Georgine, f. Kaas,
 Bispinde, V 12
 — Stephan, Biskop, V
 184 196, VI 13 54
 Middelfart, VII 43 53 96
 Middelhavet, VII 78 90
 Mikkelsen, A., Værtshusholder,
 VIII 142
 Molbech, Chr. K. F., Digter,
 VI 18

- Moltke, Ad. G., Geheimeraad, VII 25
- Anton C. F., General, VIII 4 f. 19
  - Augusta, V 161
  - Carl Gust., Kapt., V 158
  - Carl W., V 161
  - Chr. Fr., Overhofmarskal, VI 171
  - Claus J., Kornet, V 158
  - E. F. E., Godsejer, V 157
  - Ehrenreich C. L., V 161
  - Elsebeth, V 158
  - H. v., V 157
  - Helmuth, C. B., tysk Feltmarskal, VIII 7
  - Henning, Lensm'd., V 157
  - Ida C. C. V., V 161
  - Ida E., f. Lütken, V 161 f. 184
  - Johanne C., f. Rosenørn, V 162
  - Thorvejga, Komt., V 157
  - Viggo, Rigsraad, V 158
  - W. J. A., Stiftamtmd., V 11 104 f. 114 f. 157—212, VI 7 47 167
- Momsen, Frits, Propr., VI 12
- Jens R., Propr., VI 12
  - Vilhelmine, f. Aarestrup, VI 12
  - fh. Kanalinspektør VIII 127
- Monrad, D. G., Biskop, Minister, VIII 156
- Joh., Landkommisær, Godsejer, V 188
  - M. A., Borgmester, VIII 126 ff.
- Mons, Belgien, VI 179
- Mortens, Kjersten, i Varde, V 74 f.
- Mortensen, Cathr. Birg., f. Bützow, VII 123
- Chr., Gmd., VIII 74
  - N., Menig, VII 115
  - Terman, Degn, VII 123 f.
- Moskva, Rusland, VI 59
- Mossencrone, se Bülow.
- Mosvraa (Møsvraa), Alminde S., VIII 5
- Munk, Fred., VIII 83 f.
- Hans, VIII 102 f.
  - Jørgen, VIII 104
- Murat, Joach., General, VI 67 69
- Murmand, Chrf., Skrædder, VI 125
- Mylford, J. A., Kapt., V 169
- Müller (Møller), H. H., Borgerløjtn., V 170, VI 28
- S., i Ribe, V 181
  - Tage Chr., Biskop, VII 62
  - J. Paludan-, cand. theol., VII 105
- Müllertz, J. H., Major, VIII 26
- P. Fr., Løjtn., VIII 26
- Münchhausen, tysk Forf., VI 126
- Mynster, J. P., Præst, VIII 32 ff.

- Møborg S., Skodborg H., VII 37
 Møen, V 90 157 f.
 Møgelkærhøj, Hunderup S., VI 78
 Møgeltønder, VIII 122 142
     — H., VI 56
 Møller, C., Kapt., VIII 8
     — N. C., Toldkasserer, VIII 30
     — Tolder, VI 96
 Mølln, Lauenburg, VI 132
 Mørch, Patrouillebetj., VII 174
- Napoleon 1., Kejser, V 113
     117 126, VI 3 11 21 f. 28
     43 f. 55 59 64 67, VII 78
 Navr S., Hjerm H., VII 175
 Neapel, VI 42 67 69, VII 77 80
 Nebbegaard, Gaarslev S., VI 101 137 140
 Nebel, Nørre, S., V. Horne H., VII 152
     — Vester, S., Brusk H., VI 152
     153 157, VIII 5
     — Vester, S., Skads H., VII
     — Vester, Mølle, Brusk H., VI 153 f. 157 f.
- Nebel, Iver J., i Varde, VIII 102
 Nees S., Skodborg H., VII 37
 Nelson, Horatio, eng. Admiral, V 110
 Neumann, Caroline B., se Winther.
     — Mine, Husjomfru, V 10 14
     — J. F., Præst, VII 169
- Neustadt, Holsten, VII 67
 Nibs Aa, VI 169
 Nicolai K., København, V 99
 Nicolaus, Greve af Schwerin, VIII 109
 Niels, Konge, VIII 94
 Nielsbygaard, Føvling S., VI 12 143
 Nielsdatter, Johanne, i Varde, V 77
     — Maren, VII 95
 Nielsen, Abelone C., f. With, VI 13, VIII 117
     — Chr., Apoteker, VIII 117 f.
     — Clemen, Borger, V 172
     — Fred., cand. jur., VIII 118 127 132 ff.
     — Hans, Gmd., VII 18
     — Hans, Skriver, VII 95
     — Henr. Chr., Stiftamtmand, VI 13, VIII 117—181
     — Jacobine, f. Eilskov, VIII 117
     — Jens, de Oksvang, VIII 83
     — Jens, Lærer, VIII 89
     — Jep, Raadmd., VIII 102
     — J., Propr., VI 104
     — Karen, Præstedatter, VI 124
     — M. P., Trainkusk, VII 115
     — Niels, Propr., VII 97 f.
     — N., fh. Apoteker, VIII 129 135

- Nielsen, N. P., fh. Sognefoged, VIII 73
- Ole, i Varde, V 85
- Oluf, Dr. phil., VIII 83 94 107 f. 110 f. 191 193
- Peder, Gmd., VII 18
- Peder, Foged, VII 95
- Peder, Propr., VII 97 f.
- Peder, i Obbekær, VIII 193 f.
- Rasmus, Amtsforvalter, VI 13, VIII 117
- Rasmus, Snedker, V 170
- S. C., Lærer, VIII 89
- Stefan, Borgmester, VII 95 ff.
- Svend, Gmd., VI 110
- Tok, Herskabsfoged, VIII 194
- Præst, VI 124
- Niemen, preuss. Flod, V 119
- Nissen, Anna C., f. Thun, V 202
- E., Menig, VII 108
- Fred., Organist, V 202
- Nis, Propr., VII 116
- N. L., Rektor, V 202
- Peder, Gmd., VII 16
- Peder Lydiksen, VI 96
- P. Thun, Klokker, V 202
- S., i Ribe, V 181
- Th., Værtshushold., VIII 142
- Nissum, Sønder, S., Ulvborg H., VII 177
- Nissumkræmmere, Smuglere, VII 177 f.
- Nomensdatter, Thrinke, i Varde V 81 88 ff.
- Norby, Bendix, t. Lunderup, VIII 103
- Nordborg, Als, VI 132
- Nordby, Fanø, V 47 164
- Nordsøen, VI 52
- Norge, V 92 167, VI 60 64 69 108, VII 64 95
- Nostitz, østerrigsk General, VIII 147
- Novrup, Jerne S., VIII 56 64 67 70 f.
- Nustrup S., Gram H., Sønderj., V 6, VI 8
- Nyborg, V 102 220, VI 43 45, VII 96, VIII 23 119
- Nybøl Gods, Sønderjyll., VI 13 VII 51
- Nyegaard, se Rahr.
- Nygaard, Ø. Starup S., VI 132 153
- Nygaardsholm, Farup S., VI 88
- Nykirke, Vester, S., Skads H., VI 98, VII 158 f., VIII 40
- Nykøbing, Falster, V 157, VIII 114
- Mors, VIII 115
- Næblerød, M. Th., Provst, VII 93
- Næsbjerg S., Skads H., V 28, VII 153 156, VIII 79
- Nøraa, Bramminge S., VII 113
- Nørboelling, Folding S., VII 108
- Nørholm, Thorstrup S., VI 97 146 154, VII 52 54 94, VIII 102

- Nørlund, Hunderup S., VI 71 f.
 Nørup S., Tørrild H., VII 137
 Nørup, Hans, i Stenderup, VII 173
- Obbekær S., Ribe H., VIII 193 ff.
- Obelitz, B. G., jurid. Prof., VII 54
- Odense, VI 12 87, VII 73 f. 120, VIII 64
- Oksvang, Skads S., VIII 83 f. 86 f.
- Oldesloe, Holsten, VI 61
- Olesen, Bendix, Smed, VII 17
- Olsen, M. C., Menig, VII 116
- Olufsen, Jørgen, i Varde, V 77
- Omeis, Bernh., Læge, V 184
 — , Lisbeth, V 184
- Omme, V. Nykirke S., VII 158
 — Sønder, S., Nørvang H., VII 143 157
- d'Origny, F. J., Toldembedsmd., VIII 122
- Otto af Lyneburg, VIII 108
- Outzen, Anders, Kniplingshdl., VI 128
 — D., Birkedommer, VI 133
- Overbeck, N. J. C., Præst, VI 128
- Ovtrup S., V. Horne H., VII 98, VIII 38 53
- Paaby, Harte S., VII 184, VIII 6 12
- Palle, Præst, VIII 62
- Pallesen, Jørgen, Præst, V 89 VIII 93 ff.
- Parent, fransk Officer, VI 32
- Paris, VI 64
- Pedersdatter, Elizabeth, Digterinde, VII 95
- Pedersen, Beyer, i Ribe, V 170
 — Chr., Menig, VII 117
 — Hans, i Glibstrup, VII 121
 — Hans, i Novrup, VIII 73
 — Hendr. P., Underkorporal, VII 115
 — H. L., Underjæger, VII 112
 — J., Menig, VII 109
 — J. Chr., Menig, VII 111
 — J. R., Lærer, VII 6
 — Kjeld, Gmd., VI 94
 — Kjeld, i Varde, VIII 102
 — M., Underkorporal, VII 115
 — Morten, i Varde, V 74
 — N., Garder, VII 113
 — Otto, Gmd., VIII 147
 — P., Kirkesamger, VI 57
 — Simon, Gmd., VI 73
 — Thøger, Toldbetjent, V 141 f. 146 f.
- Pelletier-Volmeranges, dram. Forf., V 204
- Pelmell, Hamburg, VI 134
- Peter, Tjenestekarl, VIII 119
- Petersborg, St., VIII 41
- Petersen, C. A., Lærer, VIII 68
 — F. C., Prof., VIII 31

- Petersen, Lorents, Købmd., VII 186 f.
 — P. J., Menig, VII 117
 — Frøken, VIII 132 165
 — Kontrollør, V 148
- Petri, J. G., Chirur, V 200, VI 153
- Philipsen, Dan., Byfoged, V 76 86
- Pinette, Kunstner, V 158 f.
- Pjedsted S., Holmans H., VI 101
- Plat, Glode du, Officer, VI 6
- Plessen, C. A. v., Godsejer, VI 171
 — Ide H., f. Buchwald, VI 171
- Plougstrup, Jernved S., VII 18
- Plougsvad, Jernved S., VII 171
- Poder, Chr., Landinspektør, VII 133
 Magd. Dorth., f. Fogh, VII 133
- Polen, V 117
- Pommern, VI 64 69 158
- Pontecorvo, se Bernadotte.
- Portugal, V 108, VI 39 44 f. 47, VII 77 80 84 f.
- Pottemagers, Mette Joh., i Varde, V 80
- Potter, Th., Jernstøber, VIII 43
- Pouls, Else, i Varde, V 80
- Poulsen, A. A., Forpagter, VI 150 ff.
 — Anders, i Holstebro, V 80
 — Caroline, se Wulff
 — Chr., Menig, VII 108
- Pradel, Don L., spansk Overkirur, VI 20
- Pradel, T., spansk, Lægeass., VI 20
- Preetz, Holsten, VI 132
- Preussen, V 107 f., VI 4 f. 55 59 68 f., VII 20 70
- Princesa, spansk Regiment, VI 17 f. 41
- Prittwitz, K. L. W. E., preuss. General, VIII 5
- Præstkær, Brørup S., VI 152, VII 30
- Puggaard, H., Gross., V 203, VIII 126
 — Th., Underkantor, V 203
- Quedens, A. C., Kbmd., V 36
- Qvidlinge, Skaane, VI 49
- Raffsted, Hans, i Bredebro, VI 125
- Rahbek, K. L., Forf., V 206
- Rahr, D. C., se Lackendorph
 — D. C. H. G., f. Nyegaard, VI 12
 — E. F., Adjunkt, VI 12
 — J. R., Kbmd., VI 10 12
 — R. J., Kbmd., VI 12 18 34
 — S. C., f. Goldt, VI 10 12 20, VII 55
- Ramsing, Anna M., f. Borgen, VII 93
 — Marie, f. Ussing, V 11
 — P., Gæstgiver, V 11 169 180 193, VI 8 16 35
 — V. J. A., Kapellan, VII 92 f.

- Ramus, J. F., Amanuensis, VII 53
 Randbøl S., Tørrild H., VII 137
 Randers, VI 10 29 41, VIII 129
 Randerup S., Lø H., Sønderj., VI 126
 Randrup, H. M., Stiftsfysikus, V 147
 Rantzau, Bendix, VIII 104
 — Henr., VIII 95 110
 — Margr., VIII 104
 Rasch, Mad., VIII 156
 Ratzeburg, Lauenburg, VI 132
 Ravn, Anders A., Gmd., VII 102
 — Peder A., Gmd., VII 102
 Ravnsø, V. Nykirke S., VII 158 f., VIII 79
 Ravnunge Tove, VIII 46
 Reck, Andr. Fr., Fabrikant, VIII 43
 — Inger Dorothea, f. Hertz, VIII 43
 Reidgotland, VIII 92
 Rejsby S., Hviding H., VI 23 25, VII 176
 Rendsborg, V 122, VI 62 110 112, VIII 118 ff.
 Renlef, Fornavn, VII 12
 Rerslev S., Tune H., VII 123
 Resen, P. H., Præsident, Historiker, VIII 97 105
 Reventlow, Henr. Tagesen, VIII 96
 Rhinen, VI 61 64
 Ribe, V 3—35 71 f. 131 f. 151 f. 157—212, VI 3—38 63 65 110 113 f. 140 157 165 ff. 180, VII 50 ff. 76 106 ff., VIII 22—54 72 80 85 91 109 114 117—181 191—197
 Riberhus, VII 4 VIII 72
 Riga, V 167
 Ringkøbing, V 17 167, VI 10, VII 16, VIII 113 124 147
 Ringsted, VI 65 VIII 114 f.
 Risenbrok, Johan, i Varde, V 75 87
 Roager S., Hviding H., V 152 VI 23
 Roborghus, Tjæreborg S., VIII 80
 Rochefort, Frankrig, VI 68
 Rodebæk, Faaborg S., VII 158
 Roed, Kancelliraad, VII 26 30
 Roest Mølle, Grimstrup S., VI 149 f. VII 129
 Rolles Mølle, Skanderup S., VIII 11 14 ff.
 Rom, VI 52
 Romana, P. C. y S., spansk General, VI 4 f. 30 34 43
 Rosenberg, G., Oberst, VI 163
 Rosenkrantz, Anna, VIII 98 f.
 — Erik, VIII 103
 — Ludvig N., VIII 110
 — Vibeke, VI 85
 Rosenstand, S. W., Sparekassere, VIII 142
 Rosenvinge, F. V., Kammerassessor, VIII 129 135
 Rosenørn, Chr., Kammerh., VII 52
 — Johanne C., se Moltke.
 — Margrete, VI 72 ff. 85 87 f. 89 ff. 96 105 109
 — Peter, Geheimekonf., V 162

- Rosenørn, Poul, Generalmajor, VI 87
 — Poul, Kammerherre, VI 167
- Roskilde, VI 65, VII 75 96 f., VIII 24 30 33 35 44 114
- Rostock, V 158
- Rubin, M., økonom. Forf., V 127
- Rubio, G., spansk Vagtmester, VI 20
- Rusland, V 107 114, VI 39 43 f. 48 55 59, VII 78 81 89 f., VIII 41 f.
- Rutsker S., Bornholm, VIII 42
- Rye, Olaf, General, VIII 4—21
- Ryegaard, S., Propr., VII 162
- Rygen, VI 64
- Ryssensten, Bøvling S., VI 54
- Ræder, J. T., militærhist. Forf., VI 6
- Rødning S., Frøs-Kalslund H., VI 56 63, VII 5, VIII 124
- Rødekro, Ris S., Ris H., VIII 143 f.
- Røjgaard, Gesten S., V 114
- Rørdam, H. F., Dr. phil, Præst, VIII 193
- Rørkær, Jerne S., VIII 55 58 62 70 f.
- Saabye, Anders N., Byfoged, VII 120
- Sachau, slesvigholst. Officer, VIII 18
- Sachsen, V 119
- Sadderup, Skads S., VIII 86 ff.
- Sadelmager, Jep, i Varde, V 89
- Sakse, Historieskriver, VIII 86
- Salmon, fransk Krigskommissær, VI 26
- Sandager S., Baag H., VII 109
- Sarauw, Herredsfoged, VIII 125
- Satterup, Cecilie, VIII 44
 — Henriette, V 23, VIII 44
 — K. U., f. Sørensen, V 4
 — Nic., Præst, V 19 200, VIII 39
 — Sophie, VIII 42
- Sattrup S., Angel, VII 111
- Schack, Hans, Greve, Stiftamtmand, VII 51
 — Hans, Kniplingskræmmer, VI 122
 — Christiane, VI 121
 — Louise, VI 121
- Schackenborg, Sønderjyll., VI 14, VII 109
- Schlepppegrell, F. A., General, VIII 4
- Schlüter, Forpagter, VI 177
- Schmid, slesvigholst. Officer, VIII 4 8 10
- Schmidt, Joh., Kirkeejer, V 114
 — J. H., Menig, VII 110
 — Propr., VI 128
- Schorsow, mecklenb. Gods, V 157
- Schulenburg, G. L v. d., Generalitn., V 158
- Schuls, Joch., Urmager, VII 52
- Schultz, Jens, Borgerkapt., V 170
 — Artillerioff., VIII 11 f. 16
- Schweiz, V 108

- Schwerin, VIII 109
 Schütz, P., Stadsmusikant, V 171
 Seem S., Ribe H., VI 8 23, VII 110, VIII 161
 — Kjeld P., Studehandl., VII 16
 Segueira, Don J., spansk Officer, VI 20
 Sehested, Edel M., f. Gersdorff, VI 87
 — Holger, VI 87
 Selde S., Salling Nørre H., VII 123
 Sello, preuss. Militærembedsm., VIII 171 f.
 Sest S., Anst H., VII 184, VIII 3 f.
 Sevel S., Ginding H., VIII 102
 Sicilien, VI 67, VII 80
 Silkeborg, VIII 168
 Simonsen, Anders, Gmd., V 94
 — Knud, Raadmd., V 182, VI 8 38
 — Philip, i Varde, V 85
 Sirich, H. H., Præst, VII 156
 Sjøelborg, Hostrup S., V 81 88
 Skaane, VI 40 44 56, VIII 91 f.
 Skads H., V 89, VII 52 137, VIII 73 76 f. 109 f.
 — S., Skads H., VII 62 157 VIII 55—90
 Skagen, V 109, VII 84
 Skamstrup, Niels H., i Varde, V 75
 Skanderborg, VI 163, VIII 123 126
 Skanderup S., Anst H., V 103, VII 32 ff., VIII 4 13
 Skeel, Abel, VI 82 f., VIII 44
 — Albert, V 72 f.
 Skern Aa, VIII 95
 — S., Bølling H., VII 181, VIII 124
 Skerninge, Øster, S., Sunds H., VII 120
 Skive, VIII 129
 Skjoldager, Gram S., Sønderj., VII 50
 Skjøgum (?) V 167
 Skodborg S., Frøs-Kalslund H., V 107 154, VIII 124
 Skodborghus, Vejen S., VIII 151 f.
 Skomager, Jep N., i Varde, VIII 102
 Skonager, Næsbjerg S., VIII 79
 Skotland, V 91, VII 78
 Skovdrupgaard, Sest S., VIII 4
 Skovdruplund, Sest S., VIII 4 10 13
 Skovgaard, Lejrskov S., VI 54
 Skovlyst, Folding S., VI 12
 Skram, Johanne, VI 84
 — Peder, Rigsraad, Søhelt, VI 84
 Skriver, Morten, i Ribe, VIII 194
 Skrydstrup S., Gram H., VI 8
 Skrædder, Peder P., i Varde, V 85
 Skærbæk S., Hviding H., Sønderjyll., VI 23 25
 — Lintrup S., VII 110
 Skærup S., Holmans H., VIII 5

- Slagelse, VIII 114 f.
 Slavs H., V 96
 Slebsager, Faaborg S., VIII 158
 Slesvig (Land), VI 62 180, VII 5 73, VIII 117
   — (By), VI 121 132
 Smed, Niels H., i Varde V 85
 Smidt, H., Fuldmægtig, VI 92
 Smith, Troels, Provst, V 8
 Smørpøt, Skads S., VIII 80 86 ff.
 Snedker, Henr., i Ribe, V 183
 Sneum S., Skads H., VI 108, VII 114, VIII 83
   — -bro, V 28
   — -gaard, VI 108 147, VIII 72 88
 Snoghøj, Erritsø S., VI 41, VII 96, VIII 4 6 73
 Snorre Sturlason, Historieskriver, VIII 91 f.
 Solbjerg, Skads S., VIII 76 86
   — -gaard (?), VI 87
 Sommer, Læge i Hamburg, VI 134
 Sorø, VIII 72
 Sottrup S., Nybøl H., Sundevad, VII 108
 Spandet S., Hviding H., VI 8 23 25
 Spangsberg, Jerne S., VIII 55 70 f. 81
 Spanien, V 108, VI 4 ff. 42 f. 47, VII 77 80 f. 84 89 f.
 Speckhan, F. E. von, Stiftamt., V 190
 Spend, Maren, VI 82
 Sperling, C., Præst, V 157
 Splids, Maren, i Ribe, V 71 f.
 Sponneck, M. S. W. Grev, Stiftamt., V 151, VII 176 ff. 187 f.
 Spøttrup, Rødding S., Salling, VII 16
 Staarup, Gørding S., VII 168
 Stallerup Sø, Harte S., VIII 7
 Stallerupgaard, Harte S., VI 155
 Stamp, Mads, Gmd., VI 102
 Stampe, Charlotte N., f. Grun-dahl, VIII 120
   — H. G. A., cand. theol., VIII 120
   — Henrik, t. Oksvang, VIII 83
   — J. J., Præst, VIII 120
 Starcke, Lærer, VII 6
 Starup, Øster, S., Brusk H., VI 132, VIII 5
 Stavanger, VIII 114
 Staved, Lille, Ødis S., V 219
   — Store, Ødis S., V 219
 Stavning S., Bølling H., VII 150
 Stavreby, Jungshoved S., VIII 109
 Steenstrup, P. R., Kammerraad, V 34
 Steinmann, P. F., Officer VIII 13 f.
 Stemann, C. G. V. H., Kam-merherre, VI 107
 Stenderup, Sønder, S., Nørre Tyrstrup H., V 120
   — , Føvling S., V 141 f. 145 149 f., VII 117 171
 Stensballegaard, Vær S., VI 86

- „Stephanie d. yngre“, dramat.
Forf., V 206
- Stephansdatter, Anna, VII 97
Maren, VII 97
- Stephansen, Anders, Præst, VII
97
— Niels, Borger, VII
97
— Peder, Forpagter,
VII 97
- Stephensen, J. H., Student, VIII
158
— Olav St., Over-
auditør, VIII 158
— Oline H., f. Friis,
VIII 158
- Stiele, von, preuss., Officer,
154 169
- Stig, Sagnkonge, VIII 91
- Stockfleth, W. W., Amtmand,
VIII 155
- Stockholm, VI 50
- Stokbrofenne, Farup S., VII 13
- Stralsund, VI 9
- Strandby, Jerne S., V 54 f.,
VIII 55 57 70 f. 73
- Stridfeld, meklenb. Gods, V
157
- Strudvad, Janderup S., VII 160
- Struensee, Joh. Fr., Statsmini-
ster, V 158
- Stub, Ambr., Digter, V 12
— C. G., Kratzenstein-,
Maler, V 8
- Stubbergaard, Sevel S., VIII
98 f. 101
- Stubdrup, Harte S., VI 155
- Stückradt, slesvigholst. Officer,
VIII 5
- Stydkær, Jerne S., VIII 58
- Styrup, A. L. F., Toldbetjent,
V 154
- Støiholm, Kristine, Stuepige,
V 8
- Størsbøl, V. Nykirke S., VII
129 158
- Suckow C. S., Oberstlt., V
196, VI 10
- Suhm, P. F., Historiker, VIII
91
- Sundeved, VI 129, VII 102, VIII
7 123
- Sunds H., Svendborg A., VI 169
- Svarrer, Laust, i Bredebro, VI
127
— Kirsten, VI 127
- Svartz, Knud, i Hunderup, VI
95
- Sveaborg, Finland, VI 42
- Svedenborg, P., Gartner, V 181
- Sveistrup, P., Præst, V 179
- Svend Estridsen, Konge, VIII
86
- Svendborg, VI 43, VIII 30
— Amt, VIII 122
- Svendsen, Kjeld, Gmd., VI
109 f.
— Niels, Propr., VI 102
- Sverige, V 107 115, VI 6 39
42 48 f. 55 59 62 64 69
- Svitzer, Fr., Toldkontrollør, VI
95
- Søderup, Hjortkær S., Ris H.,
VIII 86
- Søgaard, Vamdrup S., VI 173
- Sønderborg, VI 129, VIII 123
- Sønderho, Fanø, V 28 39 f.
164 167 195, VI 95 108

- Sønderlund, Hunderup S., VI 71 96
- Sønderskov, Folding S., VI 12 16 25 147
- Søren, Præst, i Allerup, VIII 72
— Præst, i Jerne, VIII 62
Tjener, VIII 135
- Sørensen, Anker, Præst, VII 120
— H., V 173
— H. H., Lærer, VIII 69
— Lavr., Skrædder, VII 49
— Laur., i Novrup, VIII 65 73 f.
— M., Menig, VII 107
— Niels, Toldbetjent, V 141 f. 147 f.
— S., Menig, VII 114
— S., Prokurator, VI 99 f. 105
— S. K., Lærer, VII 7
— Købmd., i Varde, VII 62
— Ridefoged, VI 150
- Søviggaard, Ovtrup S., VII 162
- Taargaard, Sønderjyll., VI 133
- Taarning, Doroth. Elisab., f. Koch, VIII 36
— Niels, Degn, VIII 36 42
— Pauline, V 26, VIII 42
- Taasinge, VI 168, VIII 30 43
- Tachau, Kbm., VIII 134
- Tanderup, Farup S., V 28, VI 13
- Tange, Gørding S., VII 168 171
— , Ribe St., Catharine Lds., VI 23
- Tank, Gæstgiver, VI 134
- Tarm, Egvad S., V 51, VII 181
- Tarp, Blytækker, V 22
- Tauber, E. G., Rektor, V 17
- Teilman, Andr. Ch., Etatsr., VI 154
— Andr. Ch., Hofjgrm., VI 97 f., VIII 45 f.
— Chr. H., Amtmd., VII 166
— Poul, VII 4
— Sophie Am., f. Gersdorff, VI 87 96 150
— Tøger R., Etatsr., VI 87 f. 96, VII 55
— Tøger († 1827), t. Endrupholm, VI 97
— Tøger H., t. Gjellerupholm, VI 107
- Tengussen, Hans, VIII 193 ff.
- Terkelsen, Jep, i Varde, V 85
- Terkildsen, J., Menig, VII 110
— N., Gmd., V 214
- Termansen, N. J., Kromand, († 1816), VI 140, VII 123 132
— N. J., Politiker († 1892), VII 123
- Terp, Bramminge S., VII 113
- Terpager, Sneum S., VII 114
— P., Præst, hist. Forf., V 189, VI 72
- Tetens, St., Biskop, VII 53 73 75
- Therkildsen, J. Th., Bankdr., VIII 141 174 ff.

- Thisted, VIII 114 117
- Thodi, Laur., Kaper, VIII 98
- Thomas, østerrigsk General, VIII 159
- Thomasdatter, Ane, i Ribe, V 73
- Thomsen, Jens, Præst, VIII 62
- Mikkell, Gmd., V 216
- Niels, i Varde, V 75
- Peder, Borgm., VIII 194 f.
- Peder, Gmd., VI 95 f.
- Peder, Kromand, V 154 f.
- Th. M., Gmd., V 216
- Madam, i Nordborg, VI 132
- Propr., VI 132
- Thor, i Ribe, V 192 f.
- Thorsen, Jens M., i Vejle, VII 97
- P. G., Prof., VIII 105
- Thorup, Aug., V 15 21 194
- N. H., Præst, V 202
- P. N., Rektor, V 12 169 194 202
- Vibeke M., f. Thun, V 202
- Thott, Else (Pedersdtr.), Hofmesterinde, VIII 99
- Thrane, C. W. F. C. C., Major, VIII 9
- Thrige, H. P., Overlærer, V 14, VIII 44
- Thun, Anna Cathr., se Nissen.
- Elisab, f. Lange, V 202
- M. L., Gæstgiver, V 202 f.
- Peter, Præst, V 202
- Thun, Vibeke M., se Thorup.
- Thura, Jfr., i Hviding, VI 90
- Tillisch, F. F., Minister, VII 5
- Tilsit, Østpreussen, VI 5 f.
- Tissing, se Kaalund.
- Tjæreborg S., Skads H., V 73 f., VII 114 137, VIII 56
- Tobøl, Føvling S., VII 117 171 183 f.
- Toftlund S., Nørre Rangstrup H., Sønderj., VIII 155
- Tornekrans, Henrik T., se Reventlow¹.
- Torshøj, Skads S., VIII 79
- Torstenson, L., svensk General, VIII 78
- Torstrup S., Ø. Horne H., VI 146
- Tort, R., spansk Officer, VI 21
- Toscana, VI 4
- Tostrup, H. P., Præst, V 192 200
- Tovrup, Jerne S., VIII 56 69 ff.
- Tranberg, H., Møller, VI 149
- Trane, Propr., VI 154
- Trap, J. P., topogr. Forf., VI 96, VII 6
- Treschow, H. G., Amtmd., V 128, VI 161
- Troense, Bregninge S., Taasinge, VIII 43
- Trojel, Vejofficer, V 181
- Trondhjem, VIII 115
- Trudsbro, Lejrskov S., VIII 12
- Trummer, Propr., VI 176
- Trøjborg, Visby S., Sønderj., V 4, VI 135 f. 171
- Tude, Skads S., VIII 78 84 ff.

¹ Henrik Tagesen tilhører ikke Slægten Tornekrans, men Slægten Reventlow.

- Tuds, Simon, Gmd., VII 4
 Tueeng, Darum S., VI 73 96
 109
 Tuesbøl, Brørup S., VI 148,
 VIII 79
 Tuesdatter, Ellen K., i Skon-
 ager, VIII 79
 Tulstruplund, Asminderød S.,
 VIII 156
 Tuxen, Ane K., f. Fogtmann,
 VII 61
 N. H., Kommandør,
 VII 61
 Tved, Ribe St. Catharine Lds.,
 VI 23
 — Aa, V 172 177
 Tveraad, P., Underofficer, VI
 147
 Tvermoes, M. J., Agent, VIII 32
 Tygesen, J. B., Menig, VII 109
 Tyskland, V 92 114, VI 162
 Tyvkær, Smidstrup S., VIII 5
 Tømmerby, Sneum S., VI 108,
 VII 115
 Tønder, V 182, VI 29 31 121
 ff. 142 158, VII 138, VIII 75
 122 ff. 164
 Tønnesdatter, Anna Cl., Tje-
 nestepige, VII 25
 Tønning, Slesvig, V 126, VI 29,
 VIII 122
 Tønsberg, Norge, VIII 113
 Tørninglen, VI 56
 Tørring S., Skodborg H., Ring-
 købing A., VII 53
 Uglvig, Jerne S., VIII 56 70 f.
 74
 Ulfborg S., Ulfborg H., VII 177
 Ullerup S., Nybøl H., Sunde-
 ved, VII 108 111
 Ulriksholm, Kølstrup S., VI 167
 Urne, Chr., Stiftamt., V 161
 173
 Urnehoved, Bjolderup S., Ris
 H., Sønderj., VIII 86
 Ussing, J. H., Etatsr., V 206 f.
 — J. L., Prof., V 207
 — Marie, se Ramsing.
 — N., Hospitalsforst., V
 199 201 206, VI 14 f.
 Th., Amanuensis, V 22
 W. J. A., Jurist, Poli-
 tiker, V 207
 Ussinggaard, Korning S., VI 87
 —
 Vaaben, Mogens, Gmd., VII
 101 f.
 — Sara, VII 102
 Wadum, J., Rentekammerkom-
 mitteret, VII 52
 Vagtborg, Torstrup S., V 28
 Wahrenstorff, mecklenb. Gods,
 V 157
 Valdemar 1., Konge, VIII 108
 — 2. (Sejr), Konge, VIII
 81 92 94 108
 Atterdag, Konge, V
 158, VIII 109
 — , sønderj. Htg., VIII
 109
 Walkendorf, mecklenb. Gods,
 V 157
 Wallenstein, Alb. E. W., kejs.
 General, VIII 83

- Vallø Slot, Bjeverskov H., V 157
- Valter, Hans A., Landbolsmd., VII 102
- Vamdrup S., Anst H., V 213 ff.
— , Vester, V 219, VI 173 f.
— , Øster, V 213 219, VI 171 ff., VII 100 ff.
- Vamdrupgaard, Vamdrup S., VI 171 ff.
- Varde, V 28 40 f. 71 f. 159 167 172 177 182, VI 142, VII 31 48 ff. 94 ff. 151, VIII 59 73 85 91—116 117 147 161 f.
- Varde Syssel, VIII 93 108 f.
— Hus, VIII 91 f.
- Varde, B. J., Præst, VIII 63
- Vardho, Gørding S., VII 166, VIII 79
- Warschau, Hertugdømme, V 119
- Varthoe, H., Herredsfoged, VI 149, VII 52 129
- Wass, P., Propr., VI 143
- Vaupell, J., Ltn., VIII 9
— O., Oberst, VII 106
- Vedby, Nørre, S., Falsters Nørre H., VIII 33
- Wedel-Heinen, A. C., Kammerj., Byfoged, VIII 91 ff.
- Wedendorf, mecklenb. Gods, VI 15
- Vedersø S., Hind H., VII 49
- Vedsted, Vester, S., Ribe H., VI 25 57, VII 109, VIII 164
— Øster, Ribe Domkirkes Lands., VI 13
- Vejen S., Malt H., V 154 179, VI 140 144 148 154, VII 38 97 118—135, VIII 79
- Vejle, V 161 217, VI 29 41 141 157 162, VII 97, VIII 43 125 f. 149 165 172
- Vejrup S., Gørding H., V 142, VI 99, VII 116, VIII 147
- Weis, A., Værtshusholder, VIII 142
- Wejse, H., Borger i Ribe, V 170
- Veldbæk, Jerne S., VIII 55 59 65 68 ff.
- Wellejus, VI 165
- Wellington, Arth. W., Hertg., eng. General, VI 68
- Venedig, V 108, VI 55
- Verst S., Anst H., VII 38 123
- Wesenberg, D. J., Landinspektør, VII 128
- Weser, tysk Flod, V 109
- Vesterhavet, VII 9
- Vestesen, Knud, Gmd., VI 148
- Vestindien, VIII 28
- Westphalen, Kongerige, V 109
- Weyse, C. F. E., Tonedigter, V 20 23
- Wiberg, S. V., Præst, personalhist. Forf., VII 37
- Viborg, V 151, VI 96 143 162 180, VII 16 119 137, VIII 114
- Wickmann, J., Lansener, VII 185
- Vide Staller, VIII 94
- Wien, VI 46 67, VII 3 18, VIII 74 160 163
- Vierlandene v. Hamburg, VI 134

- Vierschmidt, Husartrompeter, VII 50
 Vieuxville, fransk Officer, VI 31
 Wikke, J. Fr., Underkorporal, VII 107
 Vilhelm af Lyneburg, VIII 108
 Wilkens, F. G. Th., Landinspektør, VIII 141 f.
 Villa, B. de, spansk Officer, VI 41
 — E. de, spansk Officer, VI 41
 Villebøl, Kalslund S., VII 171, VIII 152
 Willemoës, F. C., Etatsr., Herreds., VIII 154 168 f.
 Villumsen, Claus, Tjener, V 159
 Vilslev S., Gårding H., V 132 135, VI 14 23 25 71 ff. 81 90 ff. 106 114, VII 3 ff. 93 111 149 179, VIII 45 79
 Wilster, E. H. C., Major, VIII 11 f. 14 19 f.
 Winding, P. C., Præst, VII 29 31
 — Provst (?), VI 84
 Winge, Joh., f. Jürgensen, VIII 32 34
 — O. B., Sekretær, VIII 32 f.
 Winther, Car. B., f. Neumann, VII 37
 — Gert, Dr. phil., Politiker, VII 37
 — P., Præst, VII 37
 — P. P., Provst, VII 37 f.
 Visby S., Lø H., Sønderj., VIII 125
 Wismar, Mecklenburg, V 157
 Visselbjerg, Alslev S., VIII 44 103 f.
 Wissing, Andr., Kbmd., VIII 23 f.
 With, J. P., Justitsr., Herredsfoged, VI 163
 — Abelone C., se Nielsen.
 Wittenberg, VII 25
 Wittrock, Propr., VI 177
 Viuf S., Brusk H., VIII 5
 Voëthmann, Gartner, VII 49
 Vognsbøl, Jerne S., VIII 55 64
 Vognsen, Jesper, VII 98
 Voldbjerg, Hee S., VII 16
 Wolff, Gaston, Kapt., VI 121
 Wolfhagen, C. W., Propr., V 215 217 f., VI 177
 Vollum, Sønder, Brede S., Sønderj., VI 124
 Vong, V. Nykirke S., VI 98, VII 158
 Vonsild S., N. Tyrstrup H., VI 63, VIII 3 17
 Vorbasse S., Slavs H., VII 25 ff. 124
 Worm, Henr. C., t. Bramminge, VII 169
 — Matth., Præsident, VI 95
 — Ole, Læge, Oldgransker, VIII 96
 Vorup, Vejen S. (?), VI 140 VII 128
 — -gaard, Vejen S., VII 128
 Wrangel, F. H. E., preuss. Generalfeltmarskal, V 46 217, VIII 138 146 150 f. 168 171 173 176

- Vrannerup, Sest S., VII 175,
VIII 3—21
- Vrenderup, Faaborg S., VII 158
- Wulff, Andreas H., Handelsm.,
VI 121
- C. V., Præst, VI 163
- Caroline, f. Poulsen, VI
149 ff.
- H., Justitsr., VI 119—
164
- Jens, Kniplingshldr., VI
158
- Johanne, f. Jensen, VI 121
- Wursten, Hannover, VI 133
- Ydre Bjerrum, Ribe Domkirkes
Lands., V 195
- Yebra, R. de, spansk Officer,
VI 29
- Zepelin, A. F., Kapt., V 157
- Ziegler, tysk Forf., VI 126
- Zillassen, H., Garder, VII 115
- Zoëga i Tønder, VI 136
- Æbeltoft, VII 37
- Ægypten, VII 78 90
- Ærø, VII 75
- Ærøskøbing, VIII 28 f.
- „Øderstorp“, Torstrup S., VIII
83
- Ødis S., N. Tyrstrup H., VI
63, VII 101 f., VIII 5
- Ødis, Anders, Gmd., V 214
- Ødis Bramdrup, Ødis S., V 214
- Ødsted S., Jerlev H., VIII 5
- Ølgod S., Øster Horne H., VII
16 187
- Øllgaard, H. V., Kancelliraad,
VII 55
- N. R., Propr., VI 108
- Øllufgaard, V. Nebel S., Skads
H., VI 102 f., VII 153, VIII 88
- Øllufvad, V. Nebel S., VIII 85
- Ørken (Oetken, J. W. von,?),
Ltn., VI 78
- Ørslev S., Vends H., VIII 108
- Ørsted, A. S., Borgmester, VIII
126 ff.
- Oertz, Fr. von, Stiftamtmd., VII
169
- Marie D. M., V 157
- mecklenb. Landmarskal,
V 157
- Ørum, C. J., Justitsr., Brand-
direktør, VIII 149
- Ørumgaard, Ørum S., Bjerge
H., V 49
- Øse S., Skads H., VII 153 156
- Østerbygaard, Vamdrup S., V
165 214, VI 171 ff., VII 100
- Østergaard, Lyne S., VII 98
- Østerrig, V 108, VI 39 45 f.
47 67, VII 78
- Østersøen, V 122, VI 46 52 56,
VII 81

Rettelser.

Side 12, Lin. 15 f. o. Bonnichen, læs: Bonnichsen.

Side 207 Lin. 5 f. n. læs: Lauridsen-Vang, P., Kbmd., Vejen.

INDHOLD:

	Side
Kampen ved Egstrup og Vranerup den 23. April 1849. Af Oberst <i>Axel Liljefalk</i> i København.....	3
Minder fra Biskop Hertz's Tid (Fortsættelse). Ved Kammerherreinde <i>H. Stemann</i> i Ribe	22
Fra Jerne og Skads Sogne. Af fhv. Bankdirektør <i>Jesper Madsen</i> i Jerne.....	55
Nogle Bemærkninger angaaende det ældste Varde med Slot og Syssel. Af Overlærer <i>J. Olsen</i> i Varde	91
1864. Breve fra Stiftamtmand Nielsen. Ved Kammerherre <i>G. Stemann</i> i Ribe.....	117
Da de Hjarup Gaardmænd laante. Af Lærer <i>J. H. Byriel</i> i Øster Vamdrup	182
Et Orfejdebrev fra Ribe 1530. Ved <i>Evald Tang Kristensen</i> i Mølholm v. Vejle	191
Regnskab for „Hist. Samf. f. Ribe Amt“ for 1908—09.....	198
Medlemsliste 1. Novbr. 1909.....	199
Navneliste til „Fra Ribe Amt“ V—VIII (1907—10) (ved Sognepræst <i>J. Richter</i> i Vejen).....	218